ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

28 квітня 2017 року

Переяслав-Хмельницький - 2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

Навчально-науковий відділ

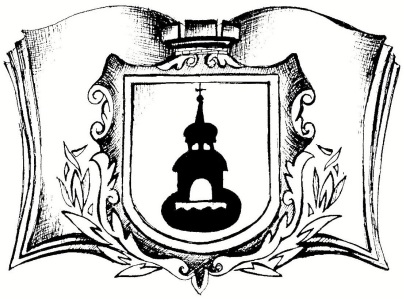

МАТЕРІАЛИ
І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«СУЧАСНА ГУМАНІТАРИСТИКА»

28 квітня 2017 року

Переяслав-Хмельницький – 2017

ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ» (УКРАЇНА)

«ЖИЛІНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(СЛОВАЧЧИНА)

«КРАКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІМЕНІ АНДЖЕЯ ФРИЧА МОДЖЕВСЬКОГО»
(ПОЛЬЩА)

«ЛАТВІЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ЛАТВІЯ)

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
SHEI «PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»

Educational and Research Department

MATERIALS OF THE
I INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL INTERNET-CONFERENCE
«MODERN HUMANITIES»

April 28, 2017

Pereiaslav-Khmelnytskyi – 2017

SHEI «PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»
(UKRAINE)

«ŽILINSKÁ UNIVERZITA V ŽILINE»
(SLOVAKIA)

«KRAKOWSKA AKADEMIA IM. ANDRZEJA FRYCZA MODRZEWSKIEGO»
(POLAND)

«LATVIJAS UNIVERSITĀTE»
(LATVIA)

УДК 0/3’06/8/9’06(082)
С 91

Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(Протокол №6 від 3.02.2017 р.)

Сучасна гуманітаристика : збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 квітня 2017 р. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. – Вип. 1. – 343 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андерсоне Руділе – *докт. пед. наук, професор (Латвія);*
Варивода Катерина – *канд. іст. наук, ст. викладач;*
Василькевич Ярослава – *канд. псих. наук, доцент;*
Грекманова Хелена – *докт. філософії, професор (Словаччина);*
Дзюбенко Олена – *канд. біол. наук, ст. викладач;*
Кінцанс Владімірс – *докт. філософії, професор (Латвія);*
Коцур Віталій – *канд. політ. наук, доцент;*
Мартинюк Тетяна – *докт. мистецтвознавства, професор;*
Мірскі Анджей – *докт. філософії (Польща);*
Носаченко Володимир – *канд. пед. наук, викладач (відповідальний секретар);*
Пангелова Наталія – *докт. наук з фіз. виховання і спорту, професор;*
Рибакова Тетяна – *канд. екон. наук, доцент;*
Рик Сергій – *канд. філос. наук, доцент (голова);*
Розсоха Антоніна – *канд. пед. наук, професор (заступник голови);*
Скляренко Олеся – *канд. філол. наук, доцент;*
Ставицька Анастасія – *канд. іст. наук, викладач.*

ЗА ЗМІСТ, АВТОРСЬКУ ПОЗИЦІЮ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ НАВЕДЕНИХ У СТАТТЯХ ФАКТІВ, ЦИТУВАНЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕСУТЬ АВТОРИ.

© Навчально-науковий відділ
© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

UDK 0/3'06/8/9'06(082)
S 91

Recommended by the Academic Council of the
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University»
(Proceedings №6 from February 3, 2017)

Modern Humanities : collection materials of the I International scientific-practical internet-conference, April 28, 2017. – Pereiaslav-Khmelnytskyi (Kyiv reg.), 2017. – Vol. 1. – 343 p.

EDITORIAL BOARD:

Andersone Rudite – *Doctor of Pedagogy, Professor (Latvia);*
Varyvoda Katheryna – *Ph. D. in History, Senior Lecturer;*
Vasylkevych Iaroslava – *Ph. D. in Psychology, Associate Professor;*
Grecmanova Helena – *Ph. D., Professor of Pedagogy (Slovakia);*
Dzubenko Olena – *Ph. D. in Biology, Senior Lecturer;*
Kincans Vladimirs – *Doctor of Philosophy, Professor (Latvia);*
Kotsur Vitalii – *Ph. D. in Politology, Associate Professor;*
Martynuk Tetiana – *Doctor of Arts, Professor;*
Mirski Andzhei – *Ph. D. in Psychology (Poland);*
Nosachenko Volodymyr – *Ph. D. in Pedagogy, Lecturer (Executive Secretary);*
Pangelova Nataliia – *Doctor Science in Physical Education and Sports, Professor;*
Rybakova Tetiana – *Ph. D. in Economy, Associate Professor;*
Ryk Serhii – *Ph.D., Associate Professor (Chairman);*
Rozsoha Antonina – *Ph. D. in Pedagogy, Professor (Deputy Chairman);*
Skliarenko Olesia – *Ph. D. in Philology, Associate Professor;*
Stavycka Anastasiia – *Ph. D. in History, Lecturer.*

AUTHORS ARE RESPONSIBLE FOR THE CONTENT, AUTHOR'S POSITION, ACCURACY OF FACTS AND QUOTES SET OUT IN THE ARTICLE.

© Educational and Research Department
© SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University»

ОСВІТА / ПЕДАГОГІКА

УДК 372.878

Михайло Барко,
студент 3 курсу спеціальності «Початкова освіта»
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ГРА ТА СПРИЙНЯТТЯ ЯК ЗАСОБИ СТИМУЛЯЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто проблему стимуляції розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі сприйняття та гри на музичних інструментах. Зазначено, що процес сприйняття музики сприяє формуванню потреби у виконавській діяльності. Інструментальна творчість представлена як базовий компонент у розвитку музикальності дітей не тільки на уроках музики, а й у позакласній роботі.

Ключові слова: *засоби музичної виразності, музичні інструменти, музичні здібності, початкова школа, сприйняття.*

In the article the problem of stimulating the development of musical abilities of elementary school students in the process of perception and playing musical instruments. It is noted that the process of music perception contributes to the need for performing activities. The instrumental work is presented as a basic component in the development of musicality children not only by music lessons but also in extra-curricular activities.

Keywords: *means of musical expression, musical instruments, musical ability, primary school, perception.*

Дослідження шляхів стимуляції розвитку музичних здібностей дає підставу стверджувати факт постійного вдосконалення методики музичного виховання молодших школярів під час різнобічної музичної діяльності і грі на музичних інструментах. Початкова школа як спадкоємиця дошкільної освіти цілеспрямовано реалізує основне інтегративне завдання музичного виховання – формування музичної культури дитини, ураховуючи її особистісні якості й умови перебування в соціумі.

Одним з напрямків розвитку різних музичних здібностей є музикування, а саме процес засвоєння навичок інструментальної гри, гри в різних за складом інструментальних ансамблях, у дитячому оркестрі, за умови, що сприйняття, переживання музичного твору є вираженням певного змісту. Зазначимо, що

музичні здібності представляють собою різнопланове явище з широким спектром застосування, які розвивають і вдосконалюють музичні дані учнів у процесі інструментальної гри. Практичне їх упровадження акцентує увагу на необхідності, окрім інструментальної сфери, розвивати в молодших школярів почуття форми, метру, ритму, динаміки.

Зазначимо, що для стимулювання інструментальної виконавської діяльності потрібно усвідомлювати процес сприйняття музики. Взаємодія «учитель – учень» є визначальною в розумінні внутрішнього змісту й структури процесу координації музичним сприйняттям. Вона «пронизує увесь навчальний процес, виявляється на всіх етапах, що дає змогу розглядати її як найсуттєвіший і системотворний для системи «музика – вчитель – учень» [3, с. 101]. Завдяки розвиненій концертній діяльності, високому рівню розвитку комп'ютерних технологій, різноманітних видів технічних засобів (кіно, телебачення, аудіо-, відеопродукції) процес сприйняття музичного мистецтва, спілкування з ним став доступною формою для дітей. Оскільки потік музичної інформації (і в теоретичному, і практичному аспекті) необмежений, тим більш вагомим стає питання організації цілеспрямованого, продуктивного сприйняття й відтворення музичного твору. Саме завдяки ним реалізується процес формування музичного смаку, вибірковості музичних переживань, вражень відповідно до необхідного художнього рівня.

Складність завдання полягає в тому, що навчити дітей слухати музику – справа не з легких. Сутність його полягає в тому, щоб процес сприйняття музики початківців був *усвідомленим*, тобто дитина повинна бути обізнана (за допомогою учителя музики) у засобах музичної виразності, розуміла ладову основу, темброві відмінності, динамічні зміни. Ці пояснення мають бути здійснені перед прослуховуванням музичного твору й дуже стисло – безпосередньо в процесі слухання.

Метод слова є одним із ключових у педагогіці взагалі й музичній зокрема. Він дає імпульс процесу ефективного естетичного сприйняття музичного твору, сприяє засвоєнню засобів музичної виразності, що, без жодного сумніву, забезпечує розвиток музичних здібностей і інтеріоризує особистість до інструментальної виконавської діяльності. Словесний метод допомагає в отриманні інформації про особливості музичного матеріалу, структурних елементів зовнішньої форми твору. «Когнітивні механізми є не менш важливими для осягнення твору, для розуміння його» [1]. До того ж це надає можливість активізації основних музичних здібностей, а саме:

– відчуття ладової основи, тобто здатність на емоційному рівні розрізняти ладову приналежність звуків мелодичної будови, відчувати виразність звуковисотної конструкції;

– слухової фіксації, що дозволить невимушено користуватися слуховими уявленнями відповідно до звукового руху;

– почуття ритму, тобто здатність у русі переживати музику, сприймати емоційну виразність ритму з точним відтворенням його.

Сприйняття музичних творів у багатстві своїх засобів виразності й тембральності можна продемонструвати, запропонувавши учням твори

однакові за формою, жанром (наприклад, Ф. Шопен «Вальс №1 Es-dur Op. 18» і Є. Дога «Мій ласкавий та ніжний звір»), але різні за характером. Доречним буде прослухати який-небудь твір у різних варіантах виконання (клавірному, камерному ансамблі, симфонічного оркестру). Це дасть можливість набути вміння творчо виділяти головні, істотні, характерні ознаки в тому чи іншому творі. «Діти поступово накопичують уявлення про те, як музика розповідає про навколишню дійсність, поступово переконуються, що музика здатна викликати найрізноманітніші почуття. У них з'являються улюблені твори» [2].

Опанування, засвоєння навичок грі на музичних інструментах є визначальним для виконання музичних творів ансамблем, оркестром, і в цьому аспекті інструментальна діяльність набуватиме особливої ефективності, коли учні оволодіють знанням нотної грамоти. Не виключається можливість варіанту, коли вивчений по нотах на позакласних заняттях з групою дітей музичний твір потім виконується в класі. Важливою складової гри буде також формування на основі простих завдань прагнення дітей до імпровізації, яка, без сумніву, стимулює, зацікавлює та розширює горизонти розвитку музичних здібностей учнів початкової школи. Це однаковою мірою стосується учнів не тільки з гарним, але й низьким рівнем музичних здібностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисакова І. В. Художня емпатія як чинник формування професіоналізму в майбутнього музиканта-педагога / І. В. Лисакова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. – 2006. – № 2. – С. 55.

2. Очаківська Ю. О. Музика: методичні розробки уроків для 2-го класу загальноосвітньої школи / Ю. О. Очаківська, Г. І. Смаглій. – Х. : Факт, 2002. – 103 с.

3. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.

Науковий керівник – *Пішун С. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.*

УДК 37.051.31

Ярина Березанська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ

В даній статті розглядається теоретичний аспект функціонування особистісно орієнтованої технології у вихованні, аналізуються сучасні дослідження з даної проблеми.

Ключові слова: *особистісно орієнтований підхід, психолого-педагогічний процес, виховання особистості, моральне виховання, старшокласники.*

The article deals with the theoretical aspect of functioning of personality-oriented education technology. The article also analyzes contemporary researches of this problem.

Key words: *personality-oriented approach, psychological and pedagogical process, personality upbringing, moral development, senior pupils.*

На сучасному етапі становлення правової демократичної держави – інтеграції України до загальноєвропейського співтовариства, дедалі більшої гостроти набуває проблема виховання особистості – творця власного майбутнього, гуманіста, громадянина – патріота України.

Демократизація освіти, надання їй державно – національної спрямованості вимагають від психолого – педагогічної науки пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання підростаючої особистості [8].

Проблемі виховання особистості присвячено значну кількість психолого-педагогічних досліджень. Зокрема, розроблені та розробляються методологічні проблеми виховання і становлення особистості (Г. Андрєєва, Л. Анциферова, Р. Бернс, А. Бойко, І. Бех, О. Киричук, Б. Лихачов та інші); досліджуються різні аспекти виховання особистості: морального виховання (В. Гаврилов, А. Донцов, В. Оржеховська, та інші); розвитку духовних потреб (В. Антофійчук, М. Білогорка, О. Сухомлинський); естетичного виховання (І. Зязун, П. Іваницька, Л. Левчук, та інші); громадського виховання (В. Бєлоусова, Ї. Єрмаков, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші); національного виховання (Г. Ващенко, М. Стельмахович, Р. Скульський та інші); ідеї самоцінності людської особистості (Б. Бітінас, Л. Буєва, Г. Ващенко, С. Гессен, Г. Сковорода та інші); концептуальні положення про

організацію навчально-виховного процесу гімназії (О. Гавалі, Ю. Гільбух, О. Добенько, А. Лопухівська, В. Паламарчук та інші).

Науковці працюють над створенням такої моделі вихованості людини, яка б давала їй змогу оптимально вирішувати скадні питання своєї життєтворчості, успішно досягти індивідуальних і суспільних цілей. Особлива увага звертається на розробку нових виховних технологій, які б забезпечували формування і розвиток у підростаючої особистості насамперед духовних здібностей як домінуючих і вирішальних для розвитку ціннісної системи людини [3; 7].

Метою даного дослідження є аналіз функціонування особистісно орієнтованої технології виховання.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці.

Впровадження особистісно орієнтованої технології відкриває широкі можливості розвитку глибинних духовних потенцій дітей, виховання у них гуманізму як стійкого ставлення до навколишнього світу [1; 2]. Технологія особистісно орієнтованого підходу дозволяє старшокласнику усвідомити ціннісну природу власної особистості, інших людей, якої б раси чи національності вони не були, переживати ціннісне ставлення до рідної землі та природи [5].

У наш час особливо актуальним є фундаментальне методологічне положення українського психолога Г. Костюка, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості... виховувати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості і керувати здійсненням накреслених проектів» [6].

Отже, постає необхідність підвищення розвивальної ефективності виховання, оптиматизації процесу керування виховною діяльністю дитини. А це пов'язано зі створенням і використанням якісно нових виховних методів. Останні повинні грунтуватись не на механізмі зовнішнього підкріплення (заохочення і покарання), а на рефлексивно – вольових механізмах, механізмах співпереживаннях і позитивного емоційного оцiювання, які апелюють насамперед до самосвідомості та до свідомого, творчого становлення людини до суспільних норм і цінностей. Такі методи й можна кваліфікувати, як «виховними технологіями особистісної орієнтації».

Виховна дієвість особистісно орієнтованних технологій залежить від тієї методологічної основи, яка безпосередньо визначає характер їх практичного розгортання і конкретизується в сукупності взаємоузгодженних принципів. Ці принципи, визначені І. Бехом у книзі «Виховання особистості» [2] і є провідними для функціонування особистісно орієнтованих технологій виховання:

1. *Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій.* У педагогіці виховну ситуацію пов'язують, як правило, із конфліктом, проблемою, де вихованець ставиться в умови вільного морального вибору (причому завжди передбачається кілька можливих варіантів поведінки). Особливість подібних ситуацій полягає в

тому, що їх розв'язання розраховане лише на активність школяра.

Наш підхід до проблеми виховних ситуацій полягає в активному впливові вихователя на вихованця, аби той більш-менш свідомо сприймав моральні вимоги. Звідси виховна ситуація – це соціальні умови, за яких дитина у стосунках із дорослим засвоює соціальні норми поведінки. Правильно побудована виховна ситуація має спонукати дитину до дії. Це відбувається завдяки створенню психологічних умов її емоціогенності, які сприяють формуванню у вихованця емоційних знань про моральну норму – таких знань, які емоційно переживаються, набувають особистісної значущості.

2. *Принцип особистісно розвиваючого спілкування*. Вводиться у зв'язку з тим, що оволодіння виховною ситуацією є результатом специфічних стосунків між вихованцем і вихователем, який вносить у неї соціальний аспект. Його дія виявляється в ході спілкування. Але тільки особистісно розвиваюче спілкування спроможне залучити вихованця до суспільних цінностей. Воно передбачає те, що вихователь розуміє, визначає і сприймає особистість дитини, вміє стати на позицію вихованця. Подібне спілкування несумісне з погрозами, образою, покаранням. Воно формує погляд на дитину як на рівноправного партнера в умовах співпраці і відкидає маніпулятивний підхід до неї. Доцільно враховувати, що рівність у спілкуванні вихователя й вихованця не є абсолютною, оскільки у них різні психосоціальний розвиток, досвід, обсяг знань, соціальне становище і статус.

У побудові виховного процесу важливо враховувати, що ефект впливу слова дорослого на дитину не завжди буває позитивним. Не завжди пояснення суті суспільно значущого вчинку, приведе до засвоєння певної поведінкової норми. У зв'язку з цим постає проблема підвищення регулятивної функції слова. Одним із засобів підсилення її є наочні опори, які мають бути пов'язані зі словом. Саме вони демонструють дитині ті чи інші способи моральної поведінки.

3. *Принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості.* За особистісно розвиваючого спілкування, в якому реалізуються суб'єктні стосунки між дорослим і дитиною, вона має вміти стати на позицію іншої. Це провідний компонент процесу співпереживання, розвинена форма якого має два пізнавальних компоненти: вміння вирізнити й назвати емоції, які переживають інші люди, і прийняти чужу позицію. Емоційний компонент – це здатність до душевного відгуку. Співпереживання завжди пов'язане з емоційними стосунками між двома суб'єктами. Та тільки багаторазові емоційні переживання узагальнюються і пов'язуються не з конкретною людиною як об'єктом вчинку, а з самим способом моральної дії, що закріплюється у відповідне етичне поняття. Це узагальнене емоційне ставлення до змісту ситуації, події, явища і є моральною властивістю, що регулює поведінку особистості.

4. *Принцип систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків.* Результатом процесу морального виховання є сформованість у вихованця сукупності вчинків, тобто таких моральних дій, які характеризуються усвідомленістю суспільно значущих мотивів. Витоки особистісних вчинків пов'язані із зіткненням розвинених форм поведінки, з якими дитина стикається в житті, з примітивними формами, що характеризують її власну поведінку. Щоб таке зіткнення давало позитивні наслідки, вихованця треба вчити систематично сприймати й аналізувати результати власних і чужих вчинків. Це допомагає усвідомлювати моральні норми, сприяє формуванню здатності передбачати згадані результати й позитивно позначається як на виробленні навичок поведінки, так і на подоланні миттєвих прагнень, станів, бажань.

Особистісно орієнтована технологія виховання базується і функціонує на поєднанні комплексу розглянутих вище принципів і вимог особистісно орієнтованого підходу. Завдяки її застосуванню створюються оптимальні умови для самореалізації особистості, адже вихователь ціннісно ставиться до учня, визначає його індивідуальність, спілкується з ним на позиціях взаєморозуміння та розкриття здібностей, що стимулює розвиток гуманістичної моральності і вихованця, і педагога.

Виховний вплив, який забезпечується особистісно орієнтованою технологією, вимагає від педагога чіткої постановки завдань розвитку дитини та визначення напрямів їх реалізації відповідно до бажань, потреб, здібностей кожного школяра. Вихід на технологічний рівень проектування виховного процесу робить педагога високопрофесійним спеціалістом; дає йому можливості творчого пошуку та моделювання відносин з вихованцями, виступає альтернативою формалізму; значно підсилює роль особистості школяра, відкриває нові можливості самовдосконалення та реалізації його здібностей. Особистісно орієнтована технологія виховання являє собою своєрідну «оболонку» – простір, в якому комфортно як педагогу, так і вихованцю.

Отже, підводячи підсумки проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. особистісно орієнтована технологія створює максимальні можливості для життєвого самовизначення старшокласників, що означає розкриття перед ними світу людських взаємин у всій її складності й суперечливості, вирізнення тих моделей взаємодії людей, які можуть вести до успіху;

2. впровадження особистісно орієнтованої технології в навчально – виховний процес ефективно впливає на становлення гуманістичних якостей старшокласників, ціннісного ставлення до себе до інших людей, Батьківщини, природи стимулює розвиток умінь і навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.

2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех . – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

3. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 17-24.

4. Джуринский А. Н. История зарубежной педагогики : учебн. пособие для вузов / А. Н. Джуринский. – М. : Издательская группа «Форум» – «Инфра – М», 1998. – 272 с.

5. Кононенко О. Л. Плекаємо у дитини життєдайне само становлення / О. Л. Кононенко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 2.

6. Костюк Г. С. Навчально – виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. Київ, 1989. – 270 с.

7. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості / В. В. Рибалка. – Київ, 1996. – 380 с.

8. Сембрат А. Л. Історичний аспект особистісно орієнтованого підходу у вихованні / А. Л. Сембрат // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, 2005. – № 14. – С. 51-58.

Науковий керівник *– Сембрат А. Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 378:172.12

Ольга Билан,
магістрантка спеціальності
«Педагогіка вищої школи»,
методист навчального відділу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ)

ГРОМАДСЬКЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі аналізу наукової літератури, розкривається сутність поняття «громадянське виховання», позааудиторна діяльність». Характеризуються складові позааудиторної діяльності вищого навчального закладу. Представлено особливості діяльності куратора академічної групи. Обґрунтовуються ефективні форми, методи громадянського виховання

студентської молоді. Запропоновано авторське визначення поняття «громадянське виховання».

Ключові слова: *студент, громадянськість, громадянське виховання, форма, метод виховання.*

In article author provided scientific literature analysis, revealed and clarified the definitions essence of the terms «civic education» and «extracurricular activities». The author allocated and characterized the extracurricular activities components of higher educational institutions, the activities of the academic group mentor. There are justified effective forms and methods of students` civic education.

Key words: *student, citizenship, civic education, form, method of education, extracurricular activities.*

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, євроцентричність, пробудження громадянської й громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, активна волонтерська діяльність, які накладаються на технологічну й комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні та реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, становить на порядок денний надзвичайно важливе й невідкладне завдання виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі. Це вимагає належної організації процесу громадянського виховання студентської молоді: підвищення рівня знань громадянського спрямування; розширення сфери громадянської активності; створення умов для самореалізації в громадсько-організаторській діяльності.

Проблему громадянського виховання особистості досліджували: І. Бех, М. Боришевьский, М. Бургін, Г. Ващенко, О. Вишневський, М. Грушевський, Т. Дем'янюк, О. Кузьменко, В. Лозова, А. Макаренко, Б. Павленик, В. Поплужний, М. Рагозін, С. Русова, Г. Сорока, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Г. Троцко, Т. Умурзакова, К. Чорна, та інші.

Мета статті – розкрити особливості громадянського виховання студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Громадянське виховання студентської молоді розглядається нами як цілісний педагогічний процес, який спрямований на формування у неї любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадянського обов'язку, утвердження якостей громадянина-патріота України, розвитку культурного й творчого потенціалу нашого народу. Громадянське виховання передбачає засвоєння й реалізацію підростаючою особистістю своїх прав і обов'язків відносно самої себе, своєї сім'ї, колективу, рідного краю, Вітчизни, оскільки Громадянин є самобутньою індивідуальністю, особистістю, що усвідомлює єдність духовно-етичного й правового обов'язку, відчуває себе частиною своєї Батьківщини. На думку вчених, цілісне соціально-психологічне утворення громадянськість проявляє себе через наступні громадянські якості особистості: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянського обов'язку, почуття громадянської відповідальності, громадянська мужність [2, с. 20].

Розв'язання проблеми громадянського виховання студентів передбачає з'ясування особливостей його формування у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу. Вища школа характеризується як складна динамічна педагогічна система яка покликана розвивати й формувати соціально-зрілого, активного і працелюбного громадянина України.

В сучасних умовах позааудиторна діяльність виконує роль єднальної ланки між теорією та практикою, між навчальним і виховним процесом у вищій школі, між вищими навчальними і загальноосвітніми закладами.

Про роль та важливість позааудиторної роботи у професійному становленні студентів свідчать дослідження Т. Бичкової, Н. Коваленко, О. Кучерявої, М. Мельника, Л. Осіпової, З. Слєпкань, К. Словак, С. Ракова, Н. Рашевської, В. Тернопільської та ін. Позааудиторна робота студентів є процесом, у якому домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Позааудиторна робота має бути орієнтована на особистість студента. Зростання ролі позааудиторної та самостійної роботи є однією з провідних ланок перебудови навчально-виховного процесу у вищій школі.

Ефективність навчально-виховного процесу у ВНЗ залежить від діяльності кураторів студентських груп, взаємодії їх зі студентським активом. Куратором може бути тільки досвідчена людина, яка своїм авторитетом та досвідом може впливати на студентів. Важливий елемент позааудиторної роботи – взаємодія викладачів і студентів щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, організації дозвілля, планування наукової роботи. Куратор групи є головним консультантом та вихователем студентів у групі. До функцій куратора належить робота в гуртожитку. Неофіційні умови дають можливість краще вивчити особливості характеру студентів, індивідуалізувати виховну роботу системи вищої школи.

Формування виховання неможливе без наявності високого рівня громадянськості свідомості, самостійності студентів, без уміння приймати відповідальні рішення. Основою є практична діяльність відповідного спрямування. У процесі формування громадянських цінностей особистості особливе значення мають соціальні проекти, спрямовані на розв'язання актуальних соціальних проблем [1, с. 160]. Вони є одним із способів участі студентів у суспільному, громадському житті, шляхом практичного вирішення реальних соціальних проблем. Особливе місце серед проектів посідають телекомунікаційні проекти. Їх використання стало можливим з початку 80-х рр. XX ст., коли з'явилися телекомунікаційні мережі, що дозволили людям з різних країн спілкуватися один з іншим. Під телекомунікаційним проектом розуміється спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність партнерів, що організовується за допомогою комп'ютерної телекомунікації, має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямовані на досягнення спільного результату.

Телекомунікаційний проект дає змогу студентам з різних країн спільно досліджувати характер і ступінь розвитку громадянських інститутів в різних країнах, культурні особливості своїх народів, спільно знаходити підходи до вирішення загальних соціальних проблем. Цей метод виявляється ефективним у вирішенні таких важливих завдань як формування громадянських цінностей, толерантності, розуміння міжкультурних і міжнаціональних особливостей, виховання готовності до міжнародної співпраці.

Зазвичай суттєво об'єднують студентську молодь «круглі столи» які не обмежуються власними поглядами у пошуках істини. Організація «круглих столів» передбачає попереднє визначення теми для обговорення та кола проблемних питань, тоді учасники демонструють свій інтелектуальний рівень, знання теми й перспективи її розвитку. Безперечно, творчий потенціал студентів найбільш яскраво реалізується у гуртках за інтересами, провідними завданнями яких є: виховання фізично й морально здорової людини; засвоєння громадянських цінностей, культурних традицій, формування громадянської культури. Важливою умовою педагогічного управління громадянського виховання студентів є постійний пошук нових форм і методів організаційної діяльності студентської молоді. У цьому зв'язку важливим аспектом є краєзнавчо-пошукова діяльність, що реалізується через мандрівки духовно-культурними місцями України. Прикладом таких місць можуть стати історико-архітектурні пам'ятки м. Києва (XI-XX ст.), зокрема заповідники «Софія Київська» та «Києво-Печерська Лавра», що занесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Почаївська Лавра; ландшафтний парк «Софіївка» в м. Умань; історико-архітектурні пам'ятники багатьох національних культур у м. Кам'янець-Подільський; історико-культурні пам'ятники м. Вінниці тощо. У процесі краєзнавчо-пошукової роботи реалізувалася індивідуальна і колективна форми діяльності: збір архівних документів, альбомів, фотографій, проведення фольклорних та етнографічних розвідок, турнірів-вікторин, збір предметів народної творчості.

Таким чином, громадянське виховання студентів вищої школи можна визначити як процес і результат оволодіння ними системою знань, умінь і навичок громадянської поведінки, відповідального ставлення до громадянських обов'язків, виявлення активної життєвої позиції, що забезпечується громадянською освітою та вихованням, включенням у спільну діяльність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л. И. Психология развития и формирования личности / Л. И. Анциферова // Психология личности в трудах отечественных психологов : [хрестоматия]. – СПб. : Питер, 2002. – С. 207-212.

2. Шехтер С. Гражданское образование : содержание и активные методы обучения / С. Шехтер, Н. Воскресенская. – М. : Межрегиональная Ассоциация «За гражданское образование», 1997. – 199 с.

Науковий керівник *– Тернопільська В. І., доктор педагогічних наук, професор кафедри історії та теорії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка.*

УДК 796.4(075)

Олександра Вертипорох,
асистент кафедри основ здоров'я,
фізичної реабілітації та екології
Бердянського державного педагогічного університету
(м. Бердянськ)

СТРЕТЧИНГ, ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

В якості дослідницького завдання автором була визначена спроба оцінити вплив стретчингу на організм людини, та визначити можливість використання занять стретчингом для профілактики захворювань опорно-рухового апарату студентів.

Ключові слова: *стретчинг, опорно-руховий апарат, здоров'я, гнучкість, суглоби, м'язи.*

The research problem, the author has defined an attempt to assess the influence of stretching on the human body, and to determine the possibility of the use of stretching for prevention of diseases of the musculoskeletal system students.

Key words: *stretching, musculoskeletal system, health, flexibility, joints, muscles.*

В даний час, коли зростає захворюваність, зменшується тривалість життя населення України, люди живуть у ритмі великого міста в постійній метушні і стресі, для них мають велике значення всі заходи, які ведуть до поліпшення здоров'я населення. Раціональне застосування доступних та ефективних засобів фітнесу, які мають вибірковий характер впливу на організм, багато у чому забезпечує досягнення даної мети. Одним із видів фітнесу є стретчинг, за допомогою якого можна оздоровити свій організм в цілому. Мета – за допомогою аналізу науково-методичної літератури, інтернет-ресурсів, дослідити вплив стретчингу на організм людини, та визначити можливість використання занять стретчингом для профілактики захворювань опорно-рухового апарату студентів. Методи дослідження: теоретичний аналіз і синтез, метод вивчення літературних джерел і документів, теоретичне моделювання, логічний метод (для отримання висновків), метод формалізації (за допомогою нього виділяються головні, найістотніші сторони того або іншого об'єкту

дослідження), метод нагляду, порівняльний метод (зіставлення для отримання висновків).

Гнучкість – це діапазон руху суглоба або групи суглобів. У кожної людини він різний, тому що залежить від безлічі факторів. До внутрішніх факторів належать еластичні властивості м'язів, зв'язок, сухожиль, фасцій, будова суглобів, а також психоемоційний стан – стрес і напруження погіршують гнучкість, роблячи м'язи жорсткими. Зовнішні чинники – це умови навколишнього середовища: наприклад, температура повітря (чим вище температура тіла, тим краще гнучкість) і час доби (найкращі показники гнучкості спостерігаються в другій половині дня) [2].

Гнучкість, як рухова якість, є одним з основних, базових складових фізичної підготовленості студентів. Технологічні аспекти її розвитку постійно вимагають удосконалення, використання сучасних засобів та методів в залежності від рівня фізичної підготовленості, вікових, статевих, соматичних, індивідуальних та інших особливостей. Одним з нових напрямків розвитку гнучкості в процесі фізичного виховання є стретчинг (комплекс спеціальних фізичних вправ, які спрямовані на розвиток біомеханічних властивостей м'язів, гнучкості та рухливості в суглобах). Використання фізичних вправ типу стретчинг в поєднанні з елементами ритмічної гімнастики є, найбільш ефективними на розвиток гнучкості студентів. Стретчинг може входити до складу оздоровчих занять або використовуватись як самостійне заняття.

Основним ефектом стретчингу є підвищення рівня гнучкості та профілактика захворювань опорно-рухового апарату. Завдяки розтягуванню до м'язів надходить більше крові, вони розслаблюються й стають більш еластичними; набувають рухливості суглоби, у результаті чого збільшується гнучкість. Розслаблення нейтралізує втому, знімає нервову напругу, поліпшує самопочуття, сприяє зникненню негативних емоцій. Особливо актуальні вправи з використанням стретчинга для студентів у заключній частині заняття з фізичного виховання [2].

Приплив крові до м'язових волокон також прискорює метаболізм, що запобігає їхнє раннє старіння й різний рід м'язові атрофії. Тому стретчинг – один із самих корисних видів вправ у боротьбі із целюлітом і жировими відкладеннями. Розтяжка зменшує чутливість м'язів, попереджає травми й допомагає відновитися після фізичного навантаження й стресу, адже стретчинг відмінно знімає психічну напругу і біль, викликані стресами й нервовим виснаженням. Цей вид навантажень є основною частиною тренувань, розроблених для зниження хворобливих станів при менструації. Стретчинг ефективно бореться з відкладенням солей, є відмінним профілактичним засобом проти розвитку гіпокінезії й остеопороза (передчасне старіння й декальцинація кісток). Розтяжка як завершальний етап аеробного або силового навантаження допомагає м'язам повернутися від скороченого стану до колишньої довжини, відмінно розслаблює м'язи. Але ж напружені м'язи погано забезпечуються киснем, у наслідок чого в них накопичуються продукти обміну речовин. Більше того, регулярна розтяжка дозволяє нам почувати себе більш високими, стрункими, гнучкими й граціозними, а статичне навантаження на

м’язи в розтягнутому стані не тільки формують подовжений їхній силует, але й спалює калорії не гірше бадьорої пробіжки.

Енергетичний потенціал організму та функціональний стан усіх органів і систем залежать від характеру діяльності кістякових м’язів. Чим інтенсивнішою є рухова активність, тим краще реалізується генетична програма, збільшуються функціональні ресурси організму й тривалість життя. Доведено, що регулярні фізичні вправи можуть сприяти збільшенню щільності кісток (із дотриманням правильного способу життя й повноцінного харчування) [1, с. 29-30].

Експериментальні дослідження групи студентів дозволили відібрати 10 осіб. Завдяки нормативам визначення гнучкості було з`ясовано, що кожен студент має відхилення в гнучкості суглобів, яку запропонували відновити за допомогою вправ стретчинга. До дослідження було залучено 10 студентів з проблемами опорно-рухового апарату. В 5-тьох студентів розвивали гнучкість хребта, а інших 5-ти в плечовому суглобі. Перед заняттями проводилося комплексне обстеження кожного студента, яке включало в себе: збір скарг, оцінку гнучкості проблемних суглобів за допомогою тесту. Основними педагогічними тестами для оцінки рухливості різних суглобів служать найпростіші контрольні вправи та нормативи гнучкості.

1. *Рухливість в плечовому суглобі.* Випробуваний, взявшись за кінці гімнастичної палки (мотузки), виконує викрутити прямих рук назад. Рухливість плечового суглоба оцінюють по відстані між кистями рук при викруті: чим менше відстань, тим вище гнучкість цього суглоба, і навпаки. Крім того, найменша відстань між кистями рук порівнюється з шириною плечового пояса випробуваного. Активне відведення прямих рук вгору з положення лежачи на грудях, руки вперед. Вимірюється найбільша відстань від підлоги до кінчиків пальців.

2. *Рухливість хребетного стовпа.* Визначається за ступенем нахилу тулуба вперед. Випробуваний в положенні стоячи на лавці (або сидячи на підлозі) нахиляється вперед до межі, не згинаючи ніг в колінах. Гнучкість хребта оцінюють за допомогою лінійки або стрічки по відстані в сантиметрах від нульової позначки до третього пальця руки. Якщо при цьому пальці не дістають до нульової позначки, то вимірювання відстаней позначається знаком «мінус» (-), а якщо опускаються нижче нульової позначки – знаком «плюс» (+). «Місток» – результат (в см) вимірюється від п’ят до кінчиків пальців рук випробуваного. Чим менше відстань, тим вище рівень гнучкості, і навпаки.

3. *Рухливість в тазостегновому суглобі.* Випробуваний прагне якнайширше розвести ноги: 1) в сторони і 2) вперед назад з опорою на руки. Рівень рухливості в даному суглобі оцінюють по відстані від підлоги до таза (куприка): чим менше відстань, тим вище рівень гнучкості, і навпаки.

4. *Рухливість в колінних суглобах.* Випробуваний виконує присідання з витягнутими вперед руками або руки за головою. Про високу рухливості в даних суглобах свідчить повне присідання.

5. *Рухливість в гомілковостопних суглобах.* Вимірювати різні параметри рухів в суглобах слід, виходячи з дотримання стандартних умов тестування: 1) однакові вихідні положення ланок тіла; 2) однакова (стандартна) розминка;

3) повторні вимірювання гнучкості проводити в один і той же час, оскільки ці умови так чи інакше впливають на рухливість в суглобах.

Таблиця 1.
Нормативи для оцінки гнучкості

Контрольні вправи	Оцінка				
	Відмінно	Добре	Задовільно	Погано	Дуже погано
	Менше 65	65–75	75–85	85–95	> 95
	180° і більше	170–179°	160–169°	145–159°	< 145°
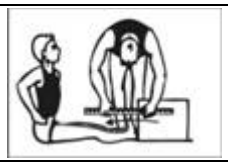	30°	40°	50°	75°	90°
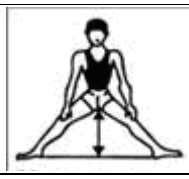	30–35	35–40	40–45	45 і >	

Завдяки нормативам «визначення гнучкості» я визначила, що кожен студент має відхилення в гнучкості суглобів, яку запропонували відновити за допомогою вправ стретчинга. Після обстеження студентів були призначені вправи на покращення гнучкості в проблемних суглобах на період 3 місяців. Завдяки дослідженню, було встановлено, що вправи стретчингу позитивно впливають на організм людини, покращують гнучкість суглобів і загальне самопочуття.

Отже, завдяки дослідженню виявили, що вправи стретчингу позитивно впливають на організм людини та покращують гнучкість суглобів. Тому ми можемо їх рекомендувати, як засіб профілактики порушень опорно-рухового апарату.

Таблиця 2.
Показники гнучкості в суглобах після вправ

Вправи	Прізвище Ім'я	Показники	
		До	Після
Рухи в плечовому суглобі	1. Анісімов Володимир 2. Баранов Максим 3. Безпалова Валерія 4. Виноградова Ксюша 5. Власов Кирилл 6. Громова Дарья 7. Давидова Анастасія 8. Євдокімов Олексій 9. Жуков Сергій 10. Зуєва Яна	> 65 – відмінно 85-95 – погано 75-85 – задовільно > 95 – дуже погано 65-75 – добре 85-95 –погано > 95 – дуже погано < 65 – відмінно 75-85 – задовільно 85-95 – погано	< 65 – відмінно 65-75 – добре 75-85 – задовільно 75-85 – задовільно 65-75 – добре 65-75 – добре 85-95 – погано < 65 – відмінно 75-85 – задовільно < 65 – відмінно
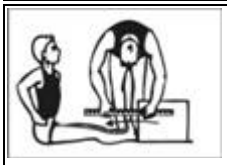 Рухи хребтового стовба	1. Анісімов Володимир 2. Баранов Максим 3. Безпалова Валерія 4. Виноградова Ксюша 5. Власов Кирилл 6. Громова Дарья 7. Давидова Анастасія 8. Євдокімов Олексій 9. Жуков Сергій 10. Зуєва Яна	75 –погано 50 – задовільно 90 – дуже погано 30 – відмінно 90 –дуже погоно 40 – добре 50 – задовільно 30 – відмінно 75 – погано 75 – погано	40 – добре 50 – задовільно 50 – задовільно 30 – відмінно 30 – відмінно 40 – добре 50 – задовільно 30 – відмінно 40 – добре 50 – задовільно

За допомогою стретчингу можна зміцнити здоров'я і підтримувати себе у відмінній фізичній і емоційній формі. Порівнюючи різні види рухової активності можна зробити висновки, що застосування вправ стретчингу на заняттях досить ефективне та доступне, має широку варіативність рухів, не залежить від погодних умов, дозволяє підвищувати рівень гнучкості та рухливість суглобів, нейтралізувати втому та нервову напругу. Дозволяє боротися з жировими відкладеннями та порушеннями опорно-рухового апарату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Помазанов Р. А. Гибкость и стретчинг / Р. А. Помазанов. – М. : Энциклопедия современного фитнеса, 2010. – С. 29-48.

2. Годик М. А. Стретчинг: подвижность, гибкость, элегантность / М. А. Годик, А. М. Барамидзе, Т. Г. Киселева. – М. : Советский спорт, 1991. – С. 24-26.

УДК 378.147

Богдан Вовк,
аспірант кафедри професійної освіти
та технологій сільськогосподарського виробництва
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ПТНЗ

У даній статті розглядається проблема визначення педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності яка дозволить прогнозувати успішну діяльність особистості в самоосвіті в умовах постійно зростаючого і оновлюючогося об'єму інформації в сфері професійної освіти.

Ключові слова: *компетентність, педагогічні умови, самоосвіта, мотивація, стимулювання, інформаційно-комунікаційні технології, самостійна робота, майбутні викладачі практичного навчання ПТНЗ.*

The article discusses the problem of determining the pedagogical conditions of forming self-educational competence allowing us to predict the success of the individual in the independent education in the conditions of constantly growing and onologist amount of information in the field of professional education.

Key words: *competence, pedagogical conditions, self-education, motivation, stimulation, information and communications technology, independent work, future teachers of vocational training, the intensification of training.*

Процес безперервної підготовки майбутніх викладачів практичного навчання ПТНЗ до самоосвітньої діяльності являє собою складну педагогічну систему, яка, як і будь-яка інша система, може функціонувати і розвиватися тільки у певних умовах. В результаті проведеного опитування експертної групи з числа викладачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка та інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ міста нами були виділені наступні педагогічні умови формування зазначеної компетентності студентів за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)».

Перша педагогічна умова це формування мотивації до самоосвіти. В цілому термін «мотивація» тлумачиться як система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [1, с. 217].

Якість формування самоосвітньої компетентності майбутнього викладача практичного навчання ПТНЗ залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників. Так Т. Ільїна, А. Маркова, Л. Фрідман до внутрішніх чинників

мотивації відносять рівень її сформованості, яка має зовнішній та внутрішній прояви. Формування внутрішньої мотивації має індивідуальний характер та відповідну роботу над собою з боку самого студента. До зовнішніх чинників мотивації відносять систематичний контроль студентської діяльності з боку викладача, надання методичної допомоги, проведення консультацій тощо.

Формування мотиваційного та стимулюючого компоненту самоосвіти забезпечує логічна структура викладу навчальних матеріалів, до складу якої можемо віднести наступні блоки:

а) інформаційний блок (з якою метою надається інформація про той або інший спосіб пізнавальної діяльності і яким чином отримані вміння можуть бути застосовані у майбутній професійній діяльності);

б) ціннісно-орієнтаційний блок слугує основою для утворення мотивації співробітництва та соціальної мотивації залучення до навчально-пізнавальної діяльності студентів;

в) результативно-процесуальний блок вказує на ефективність результатів навчально-пізнавальної діяльності залежно від володіння логічними операціями та діями по самоосвіті.

Дослідження показали, що позитивний результат мотивації до самоосвіти досягається шляхом використання проблемних методів. Так під час занять студентам ставився ряд практичних проблемних питань та задач взятих з педагогічної практики і наближених до конкретних умов їхньої навчальної діяльності. Проведені заняття із застосуванням технології проблемного навчання мали наступну схему. Спочатку створюється проблемна ситуація, а потім виконується аналіз ситуації. На наступному етапі формується проблема, висувається гіпотеза та робиться її обґрунтування. На третьому етапі схвалюється рішення і розробляється програма дій. По завершенню планування настає етап виконавський. Завершує роботу аналіз отриманих результатів.

Дослідження К. Бабанского, Л. Виготського, Г. Коджаспірової, В. Сластеніна, дають змогу стверджувати, що для утворення динаміки пізнавальної активності студентів необхідне активне педагогічне стимулювання – рушійна сила навчального процесу, яка забезпечує сприятливі умови між педагогом та студентом з метою навчання на основі об’єднання суб’єктивного досвіду студентів (інтерес, здібності, бажання) з педагогічними знаннями [2].

Педагогічне стимулювання самоосвіти майбутніх викладачів практичного навчання ПТНЗ можливе шляхом активного використання методів та прийомів заохочення, схвалення, застосування методів навчальних вимог, проведення бесід про методи роботи над собою, спрямування студентів на формування необхідних якостей особистості, особистий приклад викладача, проведення індивідуальних консультацій, дискусій, навчально-пізнавальних ігор, змагань, взаємоперевірка студентів, рекомендація літературних джерел, веб-сайтів для самоосвіти, стимуляція наслідування позитивної особистості, розвиток бажання бути корисним своїй державі, залучення студентської молоді до творчої, навчально-дослідницької діяльності, використання на заняттях пошукових методів, робота з підручником, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, позитивного емоційного настрою, створення рекомендацій самосвітної

діяльності, спонукання до пошуку альтернативних рішень, організація та проведення олімпіад, семінарів, колоквіумів, залучення студентів до гурткової та клубної роботи тощо.

Таким чином, умова педагогічного стимулювання самоосвіти направлена на створення сприятливих умов для самодетермінації особистості майбутнього викладача практичного навчання ПТНЗ в самоосвіті.

Наступною умовою є *підвищення результативності організації їхньої самостійної роботи*.

Самостійна робота це специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності, що проводиться індивідуально чи за групами протягом аудиторних занять або вдома за завданням, методичними вказівками педагога, але без його безпосередньої участі [3].

Такий вид роботи необхідний не тільки для володіння певною дисципліною, але й для формування навичок самостійної роботи загалом, у навчальній науковій, професійні діяльності, умінні приймати на себе відповідальність, знаходити конструктивні рішення, вихід із кризової ситуації тощо [4, с.136].

В ході дослідження виявлено, що з метою ефективної організації самостійної роботи майбутніх викладачів практичного навчання ПТНЗ важливим є ретельне планування, проектування і передбачення результатів цієї діяльності. При правильній організації самостійної роботи студентів та аналізі її результатів можна:

– досягти ритмічності та цілеспрямованості самостійної роботи в запланований період часу;

– виробити стійкі навички планування;

– виявити справжні витрати часу на самостійну роботу з кожної дисципліни;

– визначити фактичний розподіл навчального навантаження протягом навчального семестру.

Було виявлено ряд вимог, дотримання яких забезпечує найбільшу ефективність самостійної роботи:

– самостійна робота повинна сприяти розвитку творчої ініціативи і розумової активності студентів;

– самостійна робота повинна бути посильною, спиратися на життєвий досвід та раніше здобуті знання, набуті вміння та навички;

– при виборі змісту і видів самостійної роботи повинна дотримуватися послідовність у зростанні ступеня складності завдань;

– види самостійної роботи повинні бути різноманітними за формою та змістом, вносити до засвоєння знань елемент новизни;

– кожна самостійна робота перевіряється і оцінюється викладачем і використовується в подальшій навчальній роботі.

Педагогічна умова застосування ІКТ у процесі формування самоосвітньої компетентності. Під інформаційно-комунікаційними технологіями навчання розуміють сукупність програмних, технічних, комп’ютерних і комунікаційних

засобів, а також способів і новаторських методів їхнього застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації освітнього процесу [5, с. 30].

У зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та створенням у ВНЗ інформаційного середовища збільшуються можливості формування самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців ПТНЗ з їхньою допомогою. Як показало проведене дослідження ефективне використання ІКТ у самоосвіті студентів, на наш погляд, можливе завдяки застосуванню новітніх електронних засобів навчання (електронних посібників, бібліотек, мультимедійних засобів, мережі Інтернет); активного використання технологій мобільного навчання (m-learning) із застосуванням мобільних пристроїв та технологій u-learning (ubiguitous learning); навчання майбутніх фахівців навичкам роботи з інформаційними джерелами.

На наш погляд застосування зазначених вище педагогічних умов підвищить ефективність формування самоосвітньої компетентності. Отже в процесі підготовки майбутніх фахівців ПТНЗ ми рекомендуємо застосовувати проблемні лекції з метою мотивації самоосвітньої діяльності,методи та прийоми заохочення, схвалення, методи навчальних вимог, особистий приклад викладача тощо, правильно організовувати самостійної роботи з активним використанням електронних засобів навчання таких як електронних посібники, технологій мобільного навчання із застосуванням мобільних пристроїв (m-learning, u-learning); навчання майбутніх фахівців навичкам роботи з інформаційними джерелами.

Вказана диференціація педагогічних умов сприяє розробці детальної методики їх реалізації в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, технологізації формування цієї важливої інтегративної властивості особистості майбутнього педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко У. С. Український педагогічний словник / У. С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

2. Коджаспирова Г. М. Педагогическийсловарь : [для студ. высш. и сред, пед. учеб, завед.] / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров // М. : Академия, 2003.– 176 с.

3. Гончаренко У. С. Методика як наука/ У. С. Гончаренко // Неперервна педагогічна освіта : теорія і практика. – 2001. – Вип. І. – С. 86-95.

4. Андрущенко В. П. Педагогіка вищої школи/В.П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук; Під ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 256с.

5. Дзюбенко А. А. Новые информационные технологии в образовании / А. А. Дзюбенко. – М., 2000. –104 с.

Науковий керівник *– Манько В. М., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Національної академії служби безпеки України.*

УДК 004:[373.5.016:62

Юлія Денисенко,
студентка 2 курсу спеціальності
«Технологічна освіта»,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках трудового навчання для покращення якості навчання.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, трудове навчання, інформаційні революції, відеохостинг, інноваційні компоненти, презентації.

The use of ICT in lessons of labor studies to improve the quality of teaching are analyzed in the article.

Keywords: *information and communication technologies, employment training, information revolution, broadcasts, innovative components, presentations.*

XXI ст. дивує нас низкою інформаційно-комунікаційних досягнень, які проникають у всі сфери життєдіяльності суспільства. Вони спрямовані на те, щоб за допомогою цифрових засобів дати більше інформації. Сучасне життя не можна уявити без нових технологічних інструментів та засобів, таких як комп'ютер, мережа Інтернет, телебачення, а також мобільні телефони.

Питання покращення засобів здобування та передачі інформації цікавило людство впродовж всього історичного розвитку. Відбувалися певні кардинальні перетворення у цій сфері, які називали інформаційні революції. Так перша революція характеризує собою те, що люди освоїли письмо; друга – винахід книгодрукування; третя революція – винахід електрики. У 70-ті рр. XX ст. було створено перші персональні комп'ютери та мікропроцесори, що призвело до четвертої революції. П'ята інформаційна революція, як прогнозують дослідники, буде пов'язана з відкриттям «інформаційного поля». Що ж стосується самої дефініції інформації, то інформація (від лат. information – розв'язання, повідомлення, викладання) – це відомості про об'єкти та явища навколишньої дійсності, про їхні параметри, властивості та стан, які знижують ступень невизначеності та неповноти знання про ці об'єкти та явища. Крім того, інформація – це дані, що використовуються для отримання нових знань чи прийняття рішень. Даних, що зберігаються, завжди більше, ніж інформації. Таким чином, інформація – це цілеспрямовані знання про об'єкти, представлені в різноманітних моделях [2, с. 14].

Головною моделлю передачі інформації в даний період суспільства стали інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Комп'ютери стали невід'ємною частиною працівника в будь-якій сфері.

В освітянській сфері діафільми, старі проектори, в яких була не якісна картинка чи відтворення звуку замінили ноутбуками і більш досконалими проекторами. На даний час у школах (коледжах і ВНЗ) почали відкривати класи (аудиторії) з інтерактивними дошками. Навчальний процес для сучасної молоді став більш цікавішим і доступнішим. Якщо є інформація, яку можна показати наочно через відеозапис чи презентацію, то кращого варіанта, як комп'ютер і проектор не знайти.

Поступово в школах почали створюватися спеціалізовані класи з комп'ютерами. В програму ввели такий курс як «Інформатика». Спочатку цей предмет вивчався у старших класах, а зараз – починаючи з 2 класу.

За допомогою технологій реалізовується програмоване і проблемне навчання, розвивається креативне мислення, підвищується інтерес й мотивація для здобуття нових знань. Школа повинна забезпечити комп'ютерну готовність учнів, тобто не тільки ознайомити з використанням у повсякденному житті, а й взагалі у сучасному суспільстві. Нова модель навчання в сучасних школах ґрунтується на ІКТ. Вона передбачає використання мультимедійних технологій та мережі Інтернет для покращення якості навчання і спрощення передачі та сприймання інформації за рахунок організації віддаленого обміну та співпраці [1, с. 10-11].

Завдання сучасного вчителя – правильно ввести інноваційні компоненти у традиційну педагогічну систему проведення уроків. Система є унікальною для кожного учителя та враховує рівень його компетенції, психотип, рівень освоєння та впровадження інновацій напрямки самоосвіти та напрямки методичного пошуку. Виходячи з цього, педагогічна система є унікальним явищем і не може нав'язуватися ззовні, вона формується індивідуально. Інформаційно-комунікаційні технології в методичній науці – це технології підготовки і передачі навчальної інформації учням, засобом впровадження яких є комп'ютер [4, с. 8-9].

Що стосується уроків трудового навчання, то не всі школи мають нові майстерні з необхідною кількість верстатів та інструментів чи нову наочність, яка відповідає нововведенням шкільної програми. Тому вчителю потрібно звертатися за допомогою до мережі Інтернет, щоб знайти інформацію, яка покращить навчальний процес.

Використовуючи персональний комп'ютер та програму «Компас», можна внести необхідні корективи до малюнків. При достатньому рівні оволодіння програмним засобом учитель може створювати нові вироби. Наприклад, створити малюнок для випилювання за фото і за ним виготовляється зразок виробу. Також за допомогою цієї ж програми можна вдосконалити застарілі креслення, або ж створити нові, вносити корективи та постійно покращувати рисунки.

Учням також пропонується декілька варіантів виробів, які вони можуть обрати за вподобанням та виконувати практичну роботу з підвищеним рівнем

мотивації. Наприклад, учень може порадитися з батьками та виготовити серветницю, свічник, фото рамку тощо. У світлі останніх подій та піднесенні патріотичних почуттів для учнів можна розробити декілька варіантів серветниць з Державним Гербом – Тризубом, який є досить популярним серед учнів [3, с. 16-18].

Використання мультимедійних презентацій та відеоматеріалів також допомагають наочніше та динамічніше передати нову інформацію. Найчастіше використання презентацій спостерігається під час вивчення нової теми, коли основна частина уроку приділяється теоретичній частині. Така подача інформації сприяє кращому засвоєнню, а головне, запам'ятовуванні головного з усієї теми. Для створення презентацій використовують, найчастіше, програму Power Point, рідше – Impress, якщо більшу перевагу учитель надає Libre Office, а не Microsoft Office.

Так як школярі рідко бувають безпосередньо у виробничих майстернях чи на заводах, тому відеоматеріали допоможуть показати найскладніші моменти під час виробничого процесу і донести це учню.

Інтерактивність сучасних мультимедійних технологій дозволяє в потрібний момент зупинити відеоролик та більш детально прокоментувати той чи інший момент, який є важливим у даній темі уроку. Під час спостережень за учнями було доведено, що відеоролики повинні тривати не більше 3-7 хв. Більша тривалість розсіює увагу, учні втрачають основну лінію спостереження та запам'ятовують меншу кількість інформації. Навчальний відеоролик має містити інформацію, яка в повній мірі відображає та доповнює текстову, графічну, звукову [3].

Найчастіше у навчальній діяльності використовуються авторські відеоролики, які можна знайти на відеохостингу YouTube, з різних тем: технологія оздоблення виробів металевими вставками (інкрустація дротом); підготовка дроту до інкрустації; технологія тригранно-виїмкового різьблення; технологія яворівського різьблення; технологія нарізування різьби; з'єднання деталей з тонкого листового металу; прийоми пиляння столярною ножівкою; прийоми роботи рашпілем; прийоми роботи рейсмусом; пиляння ножівкою в стуслі [3, с. 23-24].

Отже, наше життя не уявити без інформаційно-комунікаційних технологій. Звичайно, в умовах школи повністю перейти на інноваційну систему важко. Урок трудового навчання є доказом того, що комп'ютер покращує навчальний процес, допомагає у знаходженні інформації та вдосконаленні застарілої наочності. Діяльність сучасної школи спрямована на те, щоб учні вміли вправно користуватись комп'ютерами не лише в повсякденному житті, а й у навчальній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформатизація середньої освіти України: сучасні підходи та стратегія впровадження (за матеріалами Державної цільової програми «Сто відсотків») / [Кург В., Морзе Н., Ломаковська Г., Проценко Г.] // Інформатика та

інформаційні технології в навчальних закладах. – 2011. – №4-5 (34-35). – С. 10-18.

2. Кудрявцева С. П. Міжнародна інформація. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2005. – 400 с.

3. Лещук Р. М. Система роботи учителя трудового навчання на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій : методичний посібник / Р. М. Лещук. – Вінниця : ММК, 2016. – 56 с.

4. Можливості використання інформаційних технологій на уроках трудового навчання // Сайт Михайлівської загальноосвітньої школи Нововоронцовського району Херсонської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mykhailivka.edukit.kherson.ua/Files/downloads/Можливості використання інформаційних технологій на уроках трудового навчання.doc.

Науковий керівник – *Пилипчук Е. І., викладач кафедри математики, інформатики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 371.32: 94

Діана Животівська,
викладач кафедри загальної історії,
правознавства та методик навчання,
керівник навчально-наукового відділу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ГРА ЯК МЕТОД СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті автором проаналізовано ефективність розвивальних ігор для розвитку творчих можливостей учнів в процесі навчання. Розглянуто особливості застосування ігрових форм на уроках історії.

Ключові слова: *творча активність, учні, розвивальні ігри.*

In the article the author analyzed the effectiveness of developing games for development of creative abilities of the pupils in the studying process. Considered the features of use of game forms at the lessons of History.

Keywords: *creative activities, pupils, developing games.*

Значна роль у розвитку творчої особистості учня належить іграм, які моделюють творчий процес, в ході якого створюються сприятливі умови для розвитку творчих можливостей дітей. Розвивальні ігри сприяють розвитку різних інтелектуальних якостей, а саме: уваги, пам'яті, особливо зорової; вміння знаходити закономірності; класифікувати та систематизувати матеріал; знаходити помилки й недоліки; здатності до комбінування; просторового уявлення; передбачати наслідки власних дій тощо. Головна особливість розвивальних ігор полягає в тому, що учень наближається до оптимальної реалізації своїх можливостей.

Підготовка вчителя до застосування розивальних ігор у навчально-виховному процесі включає такі етапи:

– відбір ігор, які за формою і змістом проведення найбільш вдало відповідають предмету;

– розподіл ігор за окремими темами вивчення навчального матеріалу;

– виготовлення (у разі необхідності) матеріалу для проведення гри;

– розробка сценарію і визначення часу, необхідного для проведення гри; застосування ігор у навчально-виховному процесі;

– аналіз наслідків та коректування ігор.

Дидактичні вимоги до розвивальних ігор:

– зміст кожної гри обумовлюється змістом навчального матеріалу для уроку;

– кожна гра містить у собі завдання різного рівня складності, які учні розв'язують за допомогою різноманітного розвивального і дидактичного матеріалу;

– з метою ознайомлення учнів з різними засобами передачі інформації завдання пропонуються у вигляді письмової чи усної інструкції, креслення, моделі;

– завдання гри розташовуються в порядку зростання складності та забезпечують можливість індивідуального темпу їх виконання;

– завдання гри забезпечують можливість практичної перевірки їх розв'язання;

– ігри надають учням можливість складати нові варіанти завдань;

– забезпечується можливість кожному учню піднятися до оптимального рівня свого розвитку [2, с. 210-211].

З огляду на застосування дидактичних ігор в 5 класі при вивченні курсу *«Вступ до історії України»* може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання.

Застосування ігрових форм можливе вже на етапі актуалізації навчальної діяльності учнів. Цілком придатними для створення ігрових ситуацій можуть бути коміксоподібні сценки-діалоги вигаданих персонажів. Так, на уроці «Історія як наука» в 5-му класі можна запропонувати учням допомогти персонажам з'ясувати, в якому значенні вжите слово *«історія»* в реченні (наприклад, Історія про капітана Гранта багата на пригоди або Терниста історія нашого народу тощо).

Під час читання тексту підручника в 7-8-х класах, дітям можна запропонувати гру *«Три речення».* Сенс її в тім, щоб трьома нескладними, проте змістовними реченнями передати сутність прочитаного.

Великий розвивальний ефект має гра *«Дерево пізнання».* Умови цієї гри теж дуже прості: учням пропонується до певної частини навчального матеріалу (можливо, й до цілого уроку) скласти 1-3 запитання (залежно від рівня підготовки класу). Найзмістовніші запитання вчитель відзначає як запитання-переможці й прикріплює їх до дерева пізнання (малюнок прикріплений до дошки).

Успішному опрацюванню текстів оповідань в 5 -му класі та оповідань для позакласного читання в 7-8-х класах сприятиме гра *«Чиста дошка».* З метою урізноманітнення форм роботи над текстом підручника можна застосовувати гру *«З уст в уста».* Аби уникнути одноманітності на уроці, добре застосовувати з метою осмислення нового, а також для перевірки засвоєного матеріалу гру *«Веселий олівець».* Дітям пропонуються розфарбувати якісь певні предмети із зображених або вибрати для кожного з предметів певний колір. Цікавою для учнів буде гра *«Намисто».* У ній можуть брати участь як окремі учні, так і цілий клас. Наприклад, учням 7-го класу пропонується тема «Розквіт Київської Русі за Ярослава Мудрого». Перший учасник гри називає ім'я когось з історичних діячів того періоду, приміром Ярослав Мудрий. Наступний повторює назване попереднім і додає якесь слово, словосполучення за темою: «Ярослав Мудрий, Софія Київська». Третій повторює твердження попередника й додає своє: «Ярослав Мудрий, Софія Київська, Золоті ворота...» Врешті-решт виходить довгий ланцюг слів - справжнє намисто! - до певної теми [1, с. 256-261]

Особливе місце у процесі навчання історії мають і такі графічні загадки, як *кросворди.* Вони можуть застосовуватися як для фронтальної, так і для індивідуальної перевірки.

Ретельної підготовки вимагають *рольові* та *комплексні ігри.* Вони мають величезний пізнавальний, розвивальний та виховний ефект. Саме в таких іграх приховано практично безмежні можливості оновлення процесу навчання історії [1, с. 263].

Таким чином, методично вірно організована гра, особливо рольова, вимагає від її учасників активної пізнавальної діяльності не тільки на рівні відтворення чи перетворення, але й на рівні творчого пошуку, сприяє співробітництву вчителя й учнів у процесі навчання. Однак слід зазначити, що навчальні ігри, звичайно, не можуть розглядатися як універсальний засіб і повинні використовуватися тільки в сукупності з іншими прийомами і засобами навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К., 2006. – 328 с.

2. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – К., 2006. – 344 с.

3. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя : навчальний посібник / С. О. Сисоєва. – К., 1994. – 112 с.

4. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості : монографія / С. О. Сисоєва. – К., 1996. – 405 с.

5. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : монографія / С. О. Сисоєва. – Х. – К., 1998. – 150 с.

УДК 378

Ганна Ігнатенко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач-професор кафедри професійної освіти
та технологій сільськогосподарського виробництва
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ПОЗАНАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СКЛАДНИК ЇХ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядається питання формування готовності викладачів професійного навчання до позанавчальної роботи як складника їх компетентності. Розкривається важливість такої готовності. Підкреслюється особливість позанавчальної роботи з учнями ПТНЗ. Вказується роль гуртkової роботи у системі позанавчальної роботи. Обґрунтовується місце гуртків з художньої обробки матеріалів для викладачів професійного навчання.

Ключові слова: *викладач професійного навчання, компетентність, позанавчальна робота, гурткова робота, професійна підготовка, професійно-технічний навчальний заклад, гурток.*

The article discusses the question of formation of readiness of vocational training teachers to extraculicular work as a component of their competence. Disclosed the importance of such readiness. Emphasized pecularity of extraculicular educational work with students of vocational schools. Indicated the location of workshops activity in the system of extracurricular work. Explained place of artistic material processing workshops for vocational training teachers.

Keywords: *vocational training teacher, competence, extracurricular work, workshops activity, vocational school, workshop.*

Метою системи професійно-технічної освіти є забезпечення народного господарства країни конкурентоспроможними кваліфікованими робітниками. Виконання цього завдання обумовлюється такими процесами, як інтелектуалізація професійної освіти, впровадження у навчально-виробничий процес науково-технічних досягнень та новітніх технологій; модернізація інформаційного, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення професійної освіти; розвиток освітніх послуг із допрофесійної, професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян відповідно до вимог ринку праці.

Але на разі, враховуючи процеси, які відбувають в українському соціумі, все більшої актуальності набувають завдання, які стоять перед інженерно-педагогічним колективом, – виховання учнів ПТНЗ як соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світогляду, творчого мислення, високих людських якостей, національної самосвідомості

Важлива роль у виконанні окреслених завдань належить спеціально організованій навчально-виховній роботі у позанавчальний час.

Позанавчальна робота характеризується низкою чинників, що визначають особливості позанавчальної діяльності учнів: позанавчальна діяльність відбувається поза межами освітнього процесу, при цьому вона належить до сфери вільного часу учнів; позанавчальна діяльність є особливим соціокультурним середовищем, яке створює умови для саморозвитку, самореалізації, професійного самовизначення; позанавчальна діяльність відрізняється від освітнього процесу за змістом та принципами організації.

Розглядаючи позанавчальну роботу як одну із форм освітньої і виховної роботи, її будують за притаманними їм принципами, але, враховуючи особливості позакласної роботи у професійно-технічних навчальних закладах, перш за все слід виділити:

– спрямованість на професію, якою оволодівають учні;

– добровільність у залученні учнів до позанавчальної діяльності з урахуванням їхніх інтересів і здібностей;

– самодіяльність, що передбачає підвищення ролі самих учнів, органів учнівського самоврядування;

– колективність позанавчальної роботи учнів, що сприяє розвиткові творчої особистості.

Регламентує організацію позанавчальної виховної роботи низка нормативно-правових документів Міністерства освіти і науки України та нормативні документи навчальних закладів.

Основна мета ВПНЗ – підготовка компетентного педагога. У законі України «Про вищу освіту» компетентність подано як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [1].

Аналіз наукової літератури, педагогічної практики дає підстави вважати, що готовність майбутніх викладачів професійного навчання до організації та здійснення позанавчальної роботи з учнями ПТНЗ є складником їхньої компетентності.

Метою нашого дослідження є визначення шляхів формування готовності майбутніх викладачів професійного навчання до організації та здійснення позанавчальної роботи з учнями.

Сучасний зміст виховання в Україні – це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідно соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе.

Майбутній фахівець повинен бути професіонально мобільним, креативним, швидко адаптуватись до змін на виробництві та постійно підвищувати власний професійний рівень

За загальнонауковими підходами форми організації позанавчальної роботи поділяються на колективні, групові й індивідуальні.

До колективних форм позанавчальної виховної роботи належать конференції, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, розважальні вечори, тижні з різних предметів, зустрічі з видатними людьми, конкурси, фестивалі, олімпіади і т. д.

Групові форми позанавчальної виховної роботи – огляди новин, години класного керівника, екскурсії, походи, змагання, конкурси, вікторини та ін.

Ефективність колективних, групових та індивідуальних форм організації позанавчальної виховної роботи зростає, якщо вони застосовуються у системі, пов’язані між собою і доповнюють одна одну.

Компетентний викладач професійного навчання має володіти педагогічними технологіями організації та здійснення позанавчальної роботи з майбутніми кваліфікованими робітниками.

Ступенева підготовка майбутніх викладачів професійного навчання передбачає засвоєння ними науково-теоретичних засад організації та здійснення позанавчальної роботи під час вивчення дисциплін «Професійна педагогіка», «Методика професійного навчання», а також узагальнюючої дисципліни «Позанавчальна робота у профліцеї».

У процесі педагогічних практик студенти набувають досвіду організації виховної роботи, виконуючи обов’язки класного керівника. Основними напрямами діяльності класного керівника є: створення сприятливих умов для індивідуального розвитку і формування особистості кожного з учнів, формування колективу групи.

Плануючи виховну роботу під час педагогічних практик, майбутні викладачі професійного навчання визначають цілі, форми і засоби виховання учнів, обирають оптимальну структуру виховних заходів. Обов’язковою вимогою є врахування психолого-педагогічної характеристики групи, індивідуальних особливостей учнів.

Аналіз організаційних форм позанавчальної роботи з учнями ПТНЗ Сумської області, показав, що найбільш поширеною організаційною формою є гуртки.

Гурток є самостійною організаційною формою освітнього процесу. Гурток – це об'єднання вихованців, учнів і слухачів відповідно до їх нахилів, здібностей, інтересів до конкретного виду діяльності з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я .

Його мета – розвивати природні задатки учнів, їхні загальні та спеціальні здібності, активізувати учнівську творчість, задовольняти прагнення й потребу учня до процесів раціоналізаторства та винахідливості. Аналіз тематичної спрямованості гурткової роботи у ПТНЗ дозволяє зробити висновок, що вона не у повній мірі враховує особливості фахової підготовки з конкретного напряму діяльності. Як наслідок, майбутні кваліфіковані робітники втрачають можливість удосконалювати отримані у процесі навчання знання.

Таким чином, формування готовності майбутніх викладачів професійного навчання до позанавчальної роботи потребує здійснення їх фахової підготовки до організації гурткової роботи (гуртків технічної та декоративно-прикладної творчості тощо) з врахуванням спеціалізації професійного навчання.

Наприклад, під час підготовки викладача за спеціальністю 015.17 «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)» враховуємо, що кваліфікований робітник швейної галузі, в сучасних умовах виробництва, коли вузька спеціалізація відходить у минуле, не може виконувати лише одну виробничу операцію, він повинен бути компетентним у питаннях створення і виготовлення швейної продукції на різних її етапах, включаючи й художньо-естетичний компонент.

Художньо-естетична культура фахівця швейного профілю включає: по-перше, знання законів гармонізації кольорових сполучень у різних швейних виробах; по-друге, уміння підбирати до основної тканини, фурнітуру, декоративні елементи і прикладні матеріали; по-третє, готовність створювати неповторні образи під час індивідуальних замовлень на швейні вироби.

Для робітника швейного профілю вкрай важливим є володіння уміннями оздоблювати готові вироби: аплікацією, сутажем, шнуром, вишивкою, штучними квітами, розписом в техніці «батік», бісером, з'ємними деталями в'язаними гачком, спицями і в техніці «фріволіте» тощо.

Сучасний професіонал швейної справи має використовувати у процесі створення одягу сучасні технології обробки вузлів швейних виробів, уміти запропонувати в якості оздоблення найсучасніші види їх декорування.

Суттєвий вплив на професійне становлення робітників швейної справи може здійснити гуртки тематика, яких визначається напрямами художньої обробки швейних матеріалів. Тому під час організації з майбутніми викладачами професійного навчання науково-дослідної роботи доцільно акцент робити на розробку програм гуртків, що мають професійну спрямованість.

Так, запропонована науковою проблемною групою студентів ГНПУ ім. О. Довженка у якості проекту програма гуртка «Декупаж», першочергово

спрямована на вдосконалення майстерності в оздобленні швейних виробів та формування умінь їхнього поєднання.

Декупаж (Decoupage) – це мистецтво прикрашання предметів шляхом наклеювання вирізок у поєднанні зі спеціальними ефектами [2].

Декупажем оздоблюють будь-які предмети шляхом наклеювання шматків паперу, малюнків і т.п. Причому, найвища майстерність в декупажі полягає в тому, щоб зникла межа між фоном і наклеєним на нього декупажним мотивом.

На заняттях гуртка «Декупаж» у процесі вивчення традиційних технік виконання декупажа розглядаються особливості роботи з цупким картоном та скляними поверхнями, способи заключної обробки виробів на різних поверхнях. Вивчаючи особливості виконання декупажа по тканині, основні прийоми та правила, учні детально розглянуть особливості підбору матеріалів: тканини, клею, фарб, серветок; підготовку та вибір тканини для основи; алгоритм декупажа, основні прийоми та правила; заключну обробку та правила експлуатації оздоблених виробів. На практичній роботі оздоблюють серветку на основі з канви, новорічну іграшку на основі бавовняної тканини та натуральну чи штучну шкіру.

Вивчаючи способи виконання текстових написів на тканині, учні знайомляться з різновидами трафаретів, способами виконання трафаретів та особливостями підбору матеріалу для виготовлення основи, правилами переносу трафарету на тканину та інші поверхні, заключною обробкою. На базі здобутих знань виготовлять основу для декоративної наволочки.

Програмою гуртка передбачено вивчення основних прийомів поєднання аплікацій у техніці декупаж з традиційними видами оздоблення швейних виробів: вишиванням, в’язанням, вишивкою бісером тощо. Для закріплення здобутих знань на практичній роботі учням пропонується виконати оздоблення, поєднуючи різні техніки, пляжної сумки.

Вивчаючи способи оздоблення аксесуарів, учні дізнаються про різновиди аксесуарів придатних для оздоблення технікою декупаж та правила заключної обробки аксесуарів. На практичній роботі можна виконати оздоблення сережок, браслета, оздоблення літньої дитячої панамки або косинки.

У процесі вивчення теми, яка стосується оновлення старих речей, учні вивчають правила оздоблення старих речей та догляду за ними після декорування декупажем. Об’єкт праці на практичному занятті учням пропонується обрати за бажанням.

Експериментально доведено, що подана програма гуртка «Декупаж» є обґрунтованою. Залучення майбутніх кравців до вивчення технології декупаж не тільки поглиблює їх фахову підготовку щодо оздоблення швейних виробів, але й підвищує інтерес до обраного фаху.

Готові вироби з аплікацією у техніці декупажа можна також доповнити елементами різних технік: вишивкою стрічками, бісером, паєтками, намистинками і цікавими ґудзиками і т. д. Таким чином створити довершений і неповторний образ виконаної аплікації і взагалі швейного виробу.

Наведений приклад це тільки один із аспектів формування готовності майбутніх викладачів професійного навчання до організації позанавчальної роботи.

Загалом, професійна підготовка майбутніх викладачів професійного навчання складний багатогранний процес [3]. Тому проблема формування їх готовності до позанавчальної роботи є багатоаспектною і потребує теоретико-експериментальних розробок.

Серед шляхів формування готовності майбутніх викладачів професійного навчання до організації та здійснення позанавчальної роботи з учнями доцільно визначити: використання можливостей контекстного змісту навчальних дисциплін «Професійна педагогіка», «Методика професійного навчання»; передбачення змістом програм педагогічних практик здійснення студентами позанавчальної роботи як на рівні навчальної групи, так і закладу професійно-технічної освіти; залучення студентів до розробки проектів за темами професійно-спрямованої гурткової роботи; засвоєння змісту узагальнюючої дисципліни «Позанавчальна робота у профліцеї».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. // Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14.

2. Декупаж [Електронний ресурс] // Мій сайт. – Режим доступу : http://irasadilenko.at.ua/index/0.

3. Ігнатенко Г. В. Професійна педагогіка : навчальний посібник / Г. В. Ігнатенко, О. В. Ігнатенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 352 с.

УДК 378

Олександр Ігнатенко,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії
і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕБІНАРІВ, ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті розглядається проблема визначення місця інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання майбутніх вчителів. Підкреслюється, що включення інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес – це вимога часу. Визначені технології Веб 2.0 як друге

покоління мережевих технологій глобальної мережі Інтернет. Проаналізовані можливості використання в освітньому процесі технології вебінарів.

Ключові слова: *педагог, компетентність, інформаційно-комунікаційні технології, програмне забезпечення, інформаційні технології, технології Веб 2.0, сервіси Веб 2.0.*

The article discusses the problem of determining of the place of information and communication technologies in the process of future teachers studying. It is emphasized that the inclusion of information and communication technologies in the educational process – a requirement of time. Web 2.0 is identified as a second generation of the Internet global networking technologies. Analyzed possibilities of webinar's technology usage in the educational process.

Keywords: *teacher, information and communication technologies, information technologies, Web 2.0 technologies, Web 2.0 services, software.*

Враховуючи перспективи розвитку освіти можна сформулювати одне із основних завдань сучасної вищої школи – запровадження інноваційних електронних технологій навчання, зокрема дистанційних, які б забезпечили надання повної, якісної, швидкої освіти для людини в найкоротший проміжок часу. Під електронним навчання сьогодні розуміють використання Інтернет-технологій для створення, управління, забезпечення доступності та надійності, добору та використання освітнього контенту, збереження відомостей про учнів і студентів та для контролю їх успішності, для спілкування та комунікацій [2; 3]. Мета – підтримка, розширення та збільшення адаптивності передачі знань та просування цих знань. Електронне навчання базується на застосуванні дистанційних технологій, які дозволяють організувати процес навчання, як процес взаємодії студентів та викладача, студентів між собою, незважаючи на їх фізичне розміщення у просторі та часі; відкривають доступ до навчальних матеріалів з будь-якого місця та в будь-який час. Матеріали доступні студентам в будь-який час доби, тому кожний може побудувати свій індивідуальний графік навчання [4; 5].

Для успішного електронного навчання важливим є знання всіх сучасних інструментів, які можна використовувати для передачі знань на відстані. Існує ряд інструментів навчання, які прийшли з традиційного навчання, і лишатимуться обов'язковими постійно. Разом з тим більшість інструментів навчання постійно змінюється за умов стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Сьогодні багато інструментів навчання реалізуються за допомогою мережних сервісів обміну даними, а саме за допомогою мережі Інтернет. Розвиток технологій Веб 2.0 дозволив забезпечити простоту у спілкуванні та співпраці всіх учасників навчального процесу за допомогою мережних технологій, створення соціальних спільнот, засобів колективного спілкування та обміну знаннями, реально впровадити особистісно-орієнтовані технології навчання за умов докорінної зміни ролі викладача з основного джерела отримання знань до фасилітатора навчального процесу. Традиційними формами

проведення занять у вищих навчальних закладах залишаються: лекції, семінарські заняття, лабораторні та практичні роботи, заліки та іспити, захист курсових та дипломних проектів [1]. Для їх проведення можна широко використовувати сучасні ІКТ: мультимедійні презентації, блоги, Вікі-Вікі, геоінформаційні сервіси, вебкасти, віртуальні світи тощо.

Сьогодні вища школа лише напрацьовує методику застосування зазначених систем та технологій Веб 2.0 для забезпечення якості навчального процесу за умов зміни парадигми сучасної освіти, в процесі відпрацювання якої виникають нові проблеми та завдання, що обумовлюються стрімким розвитком інноваційних педагогічних технологій, заснованих на використанні ІКТ. Перерахуємо лише кілька з них:

– при опрацюванні поданих в електронних курсах навчальних матеріалах у студента можуть виникати додаткові питання, відповіді на які він не завжди в змозі самостійно відшукати, тобто студенти потребують консультацій як періодичних, наприклад, перед іспитом чи екзаменом, так і систематичних, які забезпечують успішне просування студента у навчальному процесі;

– складний матеріал набагато простіше засвоювати при його поясненні у реальному часі, коли надається можливість безпосередньо в ході пояснення ставити уточнюючи запитання викладачу;

– семінарські заняття потребують обговорення деяких проблемних запитань не лише в асинхронному режимі, а що дуже важливо, в реальному часі, коли необхідно забезпечити інтерактивність при обговоренні та навчити студентів самостійно ставити проблемні запитання та організовувати їх обговорення між собою;

– постає проблема навчання студентів рефлексії, самооцінюванню, оцінюванню результатів навчальних досягнень не лише викладачем а й студентами між собою за наперед визначеними та оприлюдненими критеріями оцінювання всіх видів навчальної діяльності;

– створення умов, як технічних так і методичних, для забезпечення виконання викладачем ролі фасилітатора навчального процесу, спільної групової роботи студентів, в тому числі за допомогою спеціальних мережних сервісів тощо.

У студентській віртуальній аудиторії, де в центрі навчального процесу стоїть не викладач, а студент, навчання має цілеспрямовано вестися за допомогою запитань, при чому запитань не репродуктивного характеру, а філософських світоглядних запитань, які відносяться до основних напрямів науки. Керування процесом взаємодії між студентами за допомогою запитань можна вважати одним із основним шляхів забезпечення якісного навчання. Добір правильних типів запитань, які слід ставити студентам для обговорення всією групою, або в дискусіях невеличкими групами, або в бесідах один-на-один, є дуже важливим методичним завданням, адже саме вони провокують мислення студентів, навчають їх не лише шукати відповіді на проблемні життєві запитання, а й ставити їх самостійно перше за все перед собою.

Ефективна постановка запитань залучає студентів до продуктивних дискусій, які призводять до створення цікавих продуктів навчання, і відображають складні процеси мислення та глибинне розуміння змісту теми, що вивчається. Хороші запитання спонукають до виявлення цікавих альтернативних поглядів та пропонують сфокусувати увагу на міркуванні, яке застосовується для того, щоб додуматися до відповіді та аргументовано довести свою точку зору, а не тому, чи відповідь студента «правильна» чи «неправильна». Саме тому важливо при застосуванні дистанційних технологій знайти шляхи забезпечення процесу обговорення та спілкування студентів між собою та з викладачами як в синхронному так і асинхронному режимах, тобто створення атмосфери семінарських занять на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Для вирішення зазначених методичних проблем при впровадженні дистанційних технологій навчання можна застосовувати технологію он-лайн семінару під назвою вебінар. Виділяють наступні засоби групового навчання, які можна використовувати при проведенні вебінарів :

– Whiteboard (біла дошка, електронний аналог шкільної дошки) – електронна панель, що виконує функції дошки для спільної роботи. Тобто це дошка для малювання, на якій викладач може малювати самостійно або надати права малювання учасникам вебінару. Whiteboard має стандартний набір інструментів, як у програмі Paint: лінія, коло, прямокутник, тощо. Whiteboard являє собою еволюцію класної дошки, яка використовується спеціально для потреб дистанційного навчання. Вона дозволяє викладачу та студенту спільно використовувати частину екрану, де можна розміщувати слайди чи картинки, малювати, виправляти помітки, тощо. При цьому всі дані автоматично оновлюються в реальному часі на всіх комп'ютерах учасників.

Кожен учасник вебінару може працювати з контентом на дошці одночасно з іншими учасниками: додавати свої коментарі, домальовувати, виправляти, наочно пояснювати свою точку зору. Тому Whiteboard прекрасно підходить для мозкового штурму, учасники якого знаходяться в різних місцях.

– Breakout rooms (кімнати прориву) – віртуальні кімнати для роботи з групами, оснащені засобами для колективної роботи з текстом, відеоматеріалами та мультимедійними презентаціями. Викладач може використовувати цей засіб для роботи в малих групах чи парах. При цьому кожну малу групу він розміщує в окрему таку віртуальну кімнату, наприклад, для розв'язування деякого кейсу, або для обговорення контраргументів у підготовці до дискусії. Студенти у такій кімнаті бачать і чують один одного, малюють на дошці (whiteboard), спілкуються в чаті, але не бачать учасників інших груп. Викладач при цьому спостерігає та може модерувати навчальну діяльність в кожній з віртуальних кімнат. Крім того, викладач може зібрати всіх студентів окремих груп до однієї кімнати та обговорити результати групової роботи.

Незалежно від типу заняття у процесі підготовки до проведення вебінарів доцільно звернути увагу на такі моменти:

– *завчасна підготовка до участі* та оголошення про дату та час його

проведення: всі учасники повинні заздалегідь потурбуватися про наявність необхідного обладнання та відповідного каналу Інтернет зв'язку, для перевірки роботи системи увійти до віртуальної кімнати за 10-15 хвилин до початку вебінару; перевірити звук та можливості ставити та задавати запитання всіма учасниками. Це дозволить мінімізувати ризики технічних «накладок» під час проведення вебінару;

– *вибір теми, педагогічна доцільність постановки мети та завдань вебінару*: слід розкрити основні пункти доповіді, питання обговорення та головну мету проведення вебінару, яка б дала змогу студентові з'ясувати потребу його участі у віртуальному семінарі та шляхів подальшого використання записаних відеоматеріалів;

– *добір матеріалу*, який розглядатиметься на вебінарі: необхідно чітко спланувати співвідношення вивченого та нового матеріалу, сформулювати проблемі запитання та підготувати описи відповідних кейсів, передбачити обговорення запитань в малих групах та парах, розпланувати участь кожного із його учасників, розписати відповідні ролі, забезпечити студентів конкретними завданнями для самостійного опрацювання матеріалу та чіткими критеріями його оцінювання, запропонувати спеціально розроблені форми взаємооцінювання та самооцінювання;

– *методична підготовка викладача та студентів до семінару*: викладач має поділити зміст теми на конкретні питання; заздалегідь описати рекомендації щодо підготовки всіх учасників до їх обговорення, розробити інструкції опрацювання основної та додаткової літератури; обрати форми самостійних повідомлень студентів – доповідь, виступ, опанування; підготовка презентації тощо; залежно від мети проведення вебінару необхідно розробити показники його оцінювання та форми проведення рефлексії;

– *сценарій проведення вебінару*. Доцільно прописати з вказуванням часу такі основні етапи вебінару: повідомлення теми, мети та завдань заняття; надання слова студентам для повідомлення з питань тематики вебінару, коментар щодо повідомлення студентів; концентрування уваги студентів на питаннях, які передбачені планом; постановка запитань у процесі повідомлення, що спонукають до дискусії, вимагають доказовості, міцності знань, винахідливості, підведення підсумків заняття, завдання для подальшого самостійного опрацювання матеріалу; оцінювання та стимулювання до активної участі студентів у вебінарі, оцінювання відповідей та активної участі у роботі вебінару;

– *підведення підсумків вебінару*: після проведення заняття викладач має провести аналіз, за яким визначити чи розкрита тема, які знання здобули студенти, ставлення до заняття студентів і їх творча активність, досягнення мети заняття.

Підсумовуючи доцільно зазначити, що дистанційні технології та їх інноваційні інструменти безумовно будуть інтегруватися у навчальний процес та видозмінювати його, більш того, будуть активно впливати на зміст, методи та організаційні форми навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14.
2. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посібник / З. І. Слєпкань – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
3. Інформаційно-комунікаційні технології [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – 2017. – Режим доступу : https://wikipedia.org/wiki/Інформаційно-комунікаційні_технології.
4. Балик Н. Р. Активне навчання з використанням технологій Веб 2.0 : навч. пос. / Н. Р. Балик, О. О. Лялик. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 89 с.
5. Ігнатенко Г. В. Професійна педагогіка: навчальний посібник / Г. В. Ігнатенко, О. В. Ігнатенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 352 с.

УДК 37.013.43

Світлана Ільницька,
студентка 6 курсу спеціальності
«Педагогіка вищої школи»
Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізуються поняття «міжкультурна комунікація», «міжкультурна освіта», «полікультурна освіта». Розглянуто проблему формування здатності особистості до ефективної міжкультурної комунікації як засобу розуміння ментальних особливостей різних культур, що є гарантом ефективного діалогу культур у сучасному світі. Підкреслюється важливість формування міжкультурної комунікації у розвитку професійних компетенцій фахівців.

Ключові слова: *культура, комунікація, міжкультурна комунікація, полікультурна освіта, міжкультурна освіта.*

This article analyzes the concept of «intercultural communication», «intercultural education», «multicultural education». The problem forming ability of the individual to effective cross-cultural communication as a means of understanding the mental characteristics of different cultures, which guarantees an effective dialogue of cultures in the modern world.

Keywords: *culture, communication, intercultural communication, multicultural education, intercultural education.*

Сучасні глобальні суспільні, педагогічні, політичні та економічні зміни в світі привели до різкого збільшення інтересу до культури інших народів, іноземних мов, що супроводжується вивченням і зіставленням звичаїв, традицій, звичаїв різних народів. Розширення міжнаціональних і міжнародних контактів, посилення інтеграційних процесів в житті багатонаціонального суспільства, збільшення взаємообмінів ставлять особливі вимоги до утворення, оновлення його цілей, змісту і форм, що відповідають потребам навчання протягом усього життя на основі пріоритетної уваги до вивчення комунікації як специфічної сфери, до формування комунікативної культури особистості взагалі і комунікативної компетенції фахівця зокрема.

У цих умовах актуальною проблемою сьогодення постає міжкультурна компетентність студента університету, яка є найважливішим результатом університетської освіти, базовим показником її якості в контексті глобальних тенденцій інтеграції освітнього простору в сучасному світі. Серед зарубіжних та українських дослідників, що розглядали проблему міжкультурного спілкування, заслуговують на увагу праці З. Гасанова В. Заслуженюк, С. Кучеряна, В. Мірошниченка, О. Жорнової, С. Нієто, Т. Рюлькера та ін.

Отримані результати досліджень та аналіз публікацій свідчать про те, що питання міжкультурної комунікації є надзвичайно складним та значущим. А відтак мета статті полягає у визначенні змісту поняття міжкультурної комунікації педагога.

Міжкультурна комунікація виступає індикатором розвитку культури у суспільстві: з одного боку, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породженню нових форм; а з іншого – здатність транслювати свої цінності в інші культури. Така комунікація є ціннісно-нормативним регулятивом соціально-культурної діяльності, вона відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і надає йому культурної самобутності [1, с. 128].

Як багатопланове поняття міжкультурна комунікація охоплює дві головні складові – «культуру» й «комунікацію». Термін «міжкультурна комунікація» з'явився у 70-х рр. XX ст., коли вийшла книга Є. Хола і Д. Трагера «Культура як комунікація», в якій вперше був запропонований термін «міжкультурна комунікація», де автори показали тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Відомий американський спеціаліст по міжкультурній комунікації Е. Холл стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Спираючись на таке твердження, багато західних вчених символічно зображують культуру у вигляді айсбергу, в основі якого лежать культурні цінності та норми, а його вершиною є індивідуальна поведінка людини, котра обумовлюється ними і проявляється насамперед у спілкуванні з іншими людьми [2, с. 17].

Інший американський дослідник О.Тейлор підтримує цю думку. В своїй книзі «Міжкультурна комунікація: важливий вимір ефективної освіти» він стверджує, що комунікація – це породження культури. Спосіб, за допомогою якого люди спілкуються, обумовлений їхньою культурою. Людина може знати

більше однієї культури, бути експертом з декількох культур, але беззаперечним буде одне: комунікація – це продукт і витвір культури [9, с. 33].

Сучасні дослідники міжкультурної комунікації у США розвивають її у двох напрямах: міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія культур різних країн і народів і міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія субкультур у межах однієї великої культури. Перший орієнтований на розробку університетських програм, а другий – прагне вирішити проблеми співіснування етнічних меншин і ствердження культурного плюралізму [6, с. 112].

Більшість запропонованих визначень терміна «міжкультурна комунікація» базуються на протиставленні міжкультурного і внутрішньокультурного (інтракультурного) спілкування (intercultural and intracultural communication): «міжкультурна комунікація має місце, коли виробник повідомлення – представник однієї культури, а отримувач повідомлення – іншої» [7, с. 57]; міжкультурна комунікація – це «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, котрі належать до різних культур» [3, с. 94].

Цілим рядом західних учених (Г. Кольє, В. Гудикунст, Р. Хаммер, М. Пейдж, Дж. Мартин, Д. Хупс, М. Беннет та ін.) був представлений власний досвід викладання міжкультурної комунікації та запропоновані моделі організації міжкультурного навчання, з-поміж яких найбільш відомими є моделі Хупса та Беннета.

Знайомство із працями західних учених дозволяє зробити висновок, що міжкультурне навчання відрізняється від інших освітніх напрямів за кількома параметрами. Головна різниця полягає в тому, що необхідні знання та навички набуваються переважно за допомогою прямих культурних контактів. Це вимагає здебільшого повного або часткового абстрагування від звичної системи розтлумачення різних культурних феноменів і веде за собою значні когнітивні та афективні зміни [8, с. 68].

На сучасному етапі розвитку вищої освіти міжкультурна комунікація є важливим елементом формування міжкультурної компетенції, яка здійснюється у полікультурній або міжкультурній освіті. Звернемо увагу на той факт, що в українській педагогіці немає чіткого розмежування між термінами «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта». В багатьох наукових розвідках дані терміни є синонімами.

Зауважимо, що термін «полікультурна освіта» визначається українськими дослідниками як:

1. освіта, що включає організацію і зміст педагогічного процесу, в якому представлені декілька культур з метою сприяння розвиткові їх; взаєморозуміння і взаємодії, засвоєнню знань про різні культурні світи, усвідомленню загального й особливого у різних картинах життя, культурних цінностях;

2. спосіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їх прагненні до прогресу через культурний розвиток [4, с. 5].

Проте в польській педагогічній науці терміни «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта» суттєво відрізняються. Так, за польськими

дослідниками, «полікультурна освіта» передбачає безконфліктне існування поряд із собою спільноти з різними культурами, а, «міжкультурна освіта» є направленою на взаємозбагачення культур сусідніх суспільних груп [5, с. 77].

Розглядаючи поняття міжкультурної комунікації більш широко, можна зазначити, що володіння знаннями, навичками та вміннями щодо здійснення ефективної комунікації та досягнення порозуміння між представниками різних культур, простіше кажучи, міжкультурною компетентністю, стало вимогою часу для усіх учасників процесу налагодження міжкультурного діалогу для управління культурним розмаїттям в багатокультурному середовищі. Міжкультурна компетентність передбачає розвинену готовність студента університету до участі в міжкультурної комунікації, у тому числі на професійному рівні. Вона є інтегративною професійно-особистісною якістю, яка синтезує сукупність лінгвістичних, соціокультурних, професійних, культурологічних знань, умінь вербальної, невербальної і паравербальної комунікації, загальнокультурних та культурно-специфічних умінь, орієнтації (лінгвокраїнознавчої, пізнавальної, лінгвістичної, предметної, поведінкової орієнтацій) на комунікацію, на змістовно-смисловій основі продуктивної реалізації функціоналу «діалогу культур» як освітнього мета-принципу [3, с. 97].

Отже, на основі вищезазначених визначень пропонуємо розглядати поняття міжкультурної комунікації майбутнього педагога як одне з найважливіших характеристик фахівця, під яким розуміється сукупність професійних якостей, що включає: теоретичні знання щодо національних культур, психологічні властивості (відвертість, гнучкість, терпимість, готовність працювати з представниками інших культур), практичні навички ефективних міжкультурних комунікацій та взаємодії комунікантів через конкретні мовно-культурні форми, соціальні умови та механізми, що є запорукою збереження національно-культурної ідентичності в умовах педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства / В. І. Аксьонова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 45. – С. 128-140.

2. Бахов І. С. Готовність до міжкультурної комунікації як критерій сформованої міжкультурної компетентності студента університету / І. С. Бахов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 3. – С. 15-18.

3. Бахов І. С. Формування професійної міжкультурної комунікації у майбутніх перекладачів : монографія / І. С. Бахов. – К. : Вид. дім «Персонал», 2009. – 270 с.

4. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – №1. – С. 2-6.

5. Горіна Ж. Д. Аксіологічні аспекти міжкультурно-комунікативної компетентності // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології:

Журнал. – Суми : Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, – 2009. – № 1 – 340 с.

6. История педагогики и образования: учебное пособие для студентов учреждений высшего проф. образования / З. И. Васильева, Н. В. Седова, Т. С. Буторина и др. ; под ред З. И. Васильевой. – 6-е изд., перераб. – М. : Изд. Центр «Академия», 2011. – 432 с.

7. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии : учеб. пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 184 с.

8. Hinner M. B. The importance of intercultural communication in globalized world / M. B. Hinner. – 1998. – Mode of access : www.bwl.tu-Freiburg.de/english/forschung/Global/pdf.

9. Orlando L. Taylor. Cross-Cultural Communication: An Essentiol Dimention of Effective Education Revised and reprinted, 1990.

Науковий керівник – *Харужа Л. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка.*

УДК 378

Марина Карпович,
аспірантка 1 року навчання
кафедри професійної освіти,
ДВНЗ «Переяслав-Хмелницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ» ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено теоретичне узагальнення стану дослідження представленої проблеми в науково-педагогічній літературі. Розкривається сутність понять «самовизначення» та «професійне самовизначення», висвітлюються уявлення про види та типи самовизначення особистості. Також проаналізовано взаємозалежність між особливостями здійснення професійного самовизначення майбутніми педагогами та становленням їх професійної самосвідомості.

Ключові слова: *дефінітивний аналіз, самовизначення особистості, професійне самовизначення, професійна самосвідомість.*

The article deals with the theoretical generalization of the state of research of this problem in scientific and pedagogical literature. The essence of the notion «self-determination» and «professional identity», ideas of the kinds and types of self-

identity.Also analyzed the interdependence between peculiarities of professional identity of future teachers and development of their professional identity.

Key words: *definitive analysis, self-determination of personality, professional self-determination,professional self-consciousness*.

Необхідною умовою зростання особистості як фахівця є її самовизначення у професійній діяльності, оскільки перед особистістю постійно виникають проблеми, що вимагають від неї визначення свого ставлення допрофесій, аналізу та рефлексії власних професійних досягнень, прийняття рішення про вибір професії чи її зміну, уточнення та корекції кар'єри, вирішення інших професійно обумовлених питань. Педагогічний зміст процесу професійного самовизначення майбутньої особистості полягає не лише у формуванні спрямованості на вибір професії, а й у пошуку суб'єктивних причин свого вибору. Через це невід'ємним компонентом їх професійного самовизначення є професійна самосвідомість, тобто усвідомлення власних особистісних особливостей, рівня сформованості професійних здібностей і професійно важливих якостей.

Комплекс проблем, пов'язаних із вибором майбутньої професії, визначенням ставлення до неї у описують поняттям професійного самовизначення. Природно, що таке складне психологічне явище не могло отримати єдино правильного пояснення у психоло-педагогічній науці. Так, П. Щедровицький розглядає самовизначення як здатність людини будувати саму себе, свою індивідуальну історію, як уміння переосмислювати власну сутність. За О. Газманом, самовизначення – це особистий вибір, а він передбачає співвідношення вимог зовнішнього світу із самим собою, об'єктивної реальності з реальністю суб'єктивною – своїми індивідуальними можливостями, здібностями, труднощами, установками, з досягнутим і бажаним у собі [2].

А. Маркова зазначає, що самовизначення – це складний, багатоступінчастий процес розвитку людини, структурними елементами якого є різні види самовизначення – особистісне, соціальне, професійне та інші. Ці види самовизначення постійно взаємодіють. В одних випадках вони передують одне іншому, наприклад, особистісне самовизначення може передувати ісприяти професійному, хоча найчастіше вони відбуваються одночасно, міняючись місцями як причина і наслідок. Життєве самовизначення лежить в основі інших і починається з першого дня життя як виконання людиною свого призначення [5].

Особистісне і професійне самовизначення стали предметом детального дослідження М. Пряжнікова. Підкреслюючи нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших сферах життя, він зазначає, що «сутністю професійного самовизначення особистості, М. Пряжніков і С. Чистякова виділяють такі підходи до визначення та дослідження цього феномену [4]: *соціологічний підхід*, який розглядає професійне самовизначення як серію завдань, поставлених суспільством перед особистістю; *соціально-*

психологічний підхід, який характеризує професійне самовизначення як процес поетапного прийняття рішень, задопомогою яких індивід знаходить баланс між власними перевагами і потребами суспільства; *диференційно-психологічний підхід*, який розглядає професійне самовизначення як процес формування індивідуального стилю життя, компонентом якого є професійна діяльність; *психолого-педагогічний підхід*, який характеризує професійне самовизначення як спеціально організований, цілеспрямований процес поступового формування у людини внутрішньої готовності до самовизначення, що передбачає реальну взаємодію між педагогами та учнями.

У працях Е. Еріксона наголошено, що нездатність до професійного самовизначення є серйозною проблемою молоді. Вирішення завдання вибору професії він убачав у пізнанні особистістю самої себе, в об'єктивній самооцінці та зіставленні професійних вимог із власними якостями. С. Чистякова розглядала професійне самовизначення якпроцес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудового середовища і спосіб її самореалізації, складовучастину цілісного життєвого самовизначення. Дослідниця зазначала, що процес узгодження внутрішньо особистісних і соціально-професійних потреб не закінчується професійним навчанням за обраною спеціальністю, а відбувається впродовжусієї професійної діяльності.

На думку А. Маркової, професійне самовизначення євизначенням людиною себе відносно вироблених у суспільстві (і прийнятих даною людиною) критеріїв професіоналізму. Одна людина вважає критерієм професіоналізму просто належність допрофесії або отримання спеціальної освіти, відповідно і себе оцінює з цих позицій, а інша людина вважає, що критерієм професіоналізму є індивідуальний творчий внесок у свою професію, збагачення своєї особистості засобами професії, відповідно вона інакше з цією вищою «планкою» себе самовизначає і у подальшому самореалізує [5].

О. Вітковська характеризує професійне самовизначення якцілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти їїжиттєвого, особистісного та соціального самовизначення [1]. Дослідниця зазначала, що професійне самовизначення здійснюється через самопізнання особистості з метою усвідомлення своєї «реалізаційної спрямованості», через здійснення виборів та прийняття рішень, а також через пошук оптимальних і прийнятих способів реалізації цих рішень, коригування професійних планів у напрямку їх більшоїреалістичності.

На думку О. Гріньової, феномен професійного самовизначення має розглядатися саме комплексно, як цілеспрямована активність індивіда для більш повної реалізаціїсвоїх здібностей та можливостей у конкретному виді професійної діяльності з усвідомленням ним вимог обраної професії, міри власної придатності та перспектив власного професійного зростання [3].

Обґрунтовуючи самосвідомість як складову професійного самовизначення, дослідниця підкреслює, що адекватні знання про себе, свої можливості, здібності, ціннісні орієнтації дозволяють вибирати найбільш підходящі сфери діяльності. Досягнуті у професії успіхи або невдачі, у свою

чергу, коректують уявлення людини про себе, впливають насамооцінку, рівень домагань і самосвідомість у цілому.

Таким чином, однією з умов розвитку особистості професіонала та взагалі професійного самовизначення є формування професійної самосвідомості, формою прояву якої можна вважати постійне прагнення особистості досаморозвитку. Самосвідомість є одним із провідних елементів психічного складу особистості, що регулюють її поведінку ідіяльність, а професійна самосвідомість є одним з найважливіших компонентів самосвідомості людини як суб'єктадіяльності [6]. Проте, як вважають В. Сафін та Г. Ніков, самовизначення не можна зводити до самосвідомості, оскільки людина може усвідомлювати себе, але не піднятися до рівня співвіднесення того, що вона може і що від неї потрібно, і таким чином не дійти до дієвого висновку.

Таким чином, «професійна самосвідомість» майбутнього фахівця є динамічним чинником професійного самовизначення особистості, так якпрофесійне самовизначення особистості розвивається протягомусього життя людини і є способом знаходження адекватного способу самореалізації суб'єкта праці як професіонала.

Отже, самовизначення є складним та багатоаспектним процесом розвитку людини, структурними елементами якого є різні види самовизначення – особистісне, соціальне, професійне та інші. Професійне самовизначення можна вважати не просто вибором професії або ж сценарію професійного життя, а своєрідним творчим процесом розвитку особистості. Самовизначення можебути адекватним професійно важливій проблемі і тодівідбувається розвиток особистості, а може бути і неадекватним, і тоді воно породжує внутрішній конфлікт, не сприяючипроцесам розвитку.

Професійна самосвідомість формується на початкових етапах професійного самовизначення і надалі визначає особливості просування людини у професії та можливості її особистісної і професійної самореалізації. Таким чином, професійна самосвідомість є одним із провідних компонентів професійного розвитку особистості. Оскільки професійна самосвідомість детермінує розвиток суб'єкта професійної діяльності та є необхідним компонентом її успішного здійснення, важливе значення має дослідження її особливостей і визначення можливостей її формування у процесі професійного навчання майбутніх педагогів. Дане завдання становить перспективу подальших досліджень у контексті означеної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітковська О. І. Професійне самовизначення як життєва проблемаособистості / Оксана Ігорівна Вітковська // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 171-179.

2. Газман О.С. Новые ценности в образовании / Олег Семёнович Газман. [Электронный ресурс] / О. С. Газман // Неклассическое воспитание – Режимдоступа : http://setilab.ru/modules/article/view.article.php/c3/117.

3. Гріньова О. М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома

спеціальностями : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Ольга Михайлівна Гріньова. – К., 2008. – 20 с.

4. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов / Эвальд Фридрихович Зеер. – М. : Академический проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.

5. Маркова А. К. Психология профессионализма / Аэлита Капитоновна Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. –312 с.

6. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в нових социально-экономических условиях / Лариса Максимовна Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28-38.

Науковий керівник *– Доброскок І. І., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 378.125(477)+054.6:372.4

Оксана Костів,
студентка 5 курсу спеціальності
«Початкова освіта»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті охарактеризовано особливості історичного розвитку форм навчання. Доведена важливість впровадження нестандартних уроків в навчально-виховний процес початкової школи.

Ключові слова: *педагогіка, школа, форма навчання, урок, нестандартний урок, молодший школяр, вчитель.*

The article describes the historical development of learning. It was prove the importance of introducing innovative lessons in the educational process of primary school.

Keywords: *education, school, studies, class, custom class, junior student, teacher.*

Сьогодні в освітньому просторі України відбуваються кардинальні зміни, зумовлені процесом реформування школи, який визначається Законом України

«Про загальну середню освіту», Концепцією загальної середньої освіти, Державним стандартом початкової освіти. Все це забезпечує системне оновлення змісту та перехід на нову структуру навчання.

Реалії сьогодення потребують подальшої модернізації вітчизняної системи освіти. Час потребує внесення змін та доповнень до діючих законодавчих актів. Про це свідчить і проведений 26.02.2010 р. громадськими організаціями круглого столу на тему «Проблеми правового регулювання освітньої діяльності». Там обговорювалися концептуальні питання систематизації та модифікації законодавства України про освіту, співвідношення процесів реформування системи освіти та реформування освітнього права, проблеми модернізації чинного законодавства України.

У Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) зазначено, що освіта має бути спрямована на забезпечення гармонійного розвитку особистості. Реалізацію цього завдання можна забезпечити за умови здійснення творчого підходу. Тобто у вчителів з'являється можливість застосовувати нові активні технології навчання, цінні для кожного учня. Завдання вчителя полягає в тому, щоб вивчити особливості дитини та орієнтуватися на загальні завдання формування особистості, а також опиратися на конкретні програми навчання і виховання, створювати для кожного учня оптимально-сприятливі умови для його гармонійного розвитку. Для здійснення цієї мети необхідно підвищити ефективність проведення уроку, впроваджуючи різні способи і засоби навчання.

Ефективність навчально-виховної роботи визначається не тільки методами викладання, а також і формами її організації. Розглянемо розвиток деяких видів організаційних форм навчання. З історії педагогіки відомо, що спочатку було індивідуальне навчання за сімейним планом, коли вчитель одночасно займався з дітьми різного віку. Тобто напередодні навчального року батьки запрошували вчителя додому і він працював з невеликою групою (8-10 дітей) або з одним учнем [14, с. 32]. Така індивідуальна й індивідуально-групова форма навчання використовувалася на території України до кінця XVII століття.

У XVIII столітті поширюється форма масового навчання, яку вперше було використано ще у братських школах у XVI столітті. Її контури окреслив німецький педагог-гуманіст Й. Штурм (1507-1589) – організатор першої класичної гімназії в Страсбурзі. Теоретично цю форму було узагальнено і обґрунтовано в книзі Я. А. Коменського «Велика дидактика». Ним було запропоновано створювати у школах для навчання класи – групи з незмінним і стабільним складом учнів приблизно однакового рівня розвитку. Свій подальший розвиток така форма навчання отримала в роботах К. Ушинського [10, с. 89].

Вже понад 350 років у школах усього світу панує класно-урочна система навчання. Класно-урочна система навчання полягає в тому, що «навчальна робота проводиться з групою учнів (однакового віку і рівня підготовки) протягом певного часу і за встановленим розкладом у формі уроку» [3, с. 56].

Були численні спроби підмінити її або звести нанівець. Проте жодний замінник не виправдав себе на практиці.

Першу спробу модернізації класно-урочної системи було зроблено наприкінці XVIII — на початку XIX століття в Англії А. Беллом і Дж. Ланкастером. Вона має назву «белланкастерська система». В її основі лежить парне навчання [13, с. 64]. Тоді була мода на школи «взаємного навчання»: учні, згруповані у десятки, навчались у своїх старших товаришів (так званих моніторів), яких, своєю чергою, вчив педагог.

Наприкінці XIX – на початку XX століття набуває актуальності проблема індивідуалізації навчання, яка враховує рівень розумового розвитку учня. Це «батівська» система у США, «маннгеймська» — в Європі. Елементи цієї системи на сучасному етапі використовуються у США, Англії, Австралії, де є класи для здібних учнів [2, с. 31]. Наприклад, в Англії в початковій школі ці класи комплектуються на основі тестування.

Альтернативою цьому методу була спроба індивідуалізації навчання американської вчительки О. Паркхерст, яка мала назву «Дальтон-план» (за назвою міста Дальтон) [13, с. 65]. Вона замість класно-урочної системи запропонувала «клас організації», тобто замінила навчальні класи предметними «лабораторіями»: учні за допомогою вчителя-консультанта складали індивідуальний план на день; потім займали навчальні місця, де самотужки вивчали заданий матеріал.

У 20-х роках XX століття основні ідеї «Дальтон-плану» втілилися в лабораторно-бригадну організацію навчання в радянській школі, коли замість класів створювалися «лабораторії», учні розподілялися на невеликі групи-бригади (по 57 осіб), навчання в яких здійснювалося за підручниками відповідної побудови [7, с. 57]. Тоді ж у школах України були спроби застосування «дальтон-плану» як форми вільного навчання, але він виявився неефективним.

Спроби модифікації навчального процесу не зупинялися. Поставивши за мету наблизити школу до індивідуальних особливостей та інтересів учнів, професор Йєнського університету Петер Петерсон (1884-1952) розробив так званий «Йена-план», який набув широкого розповсюдження у 20-30-х роках XX ст. у Німеччині. Одним із завдань «Йєна-плану» як форми організації шкільного життя було пробудження соціальної свідомості й активності школярів. Навчання при використанні «Йєна-плану» проводилось комплексно на основі тематичної інтеграції навчального матеріалу.

Ця ідея була зрозумілою педагогам інших країн. Так, теоретик «нового виховання» професор кафедри педагогіки Паризького університету Роже Кузіне (1881-1973) був ініціатором розробки «методу вільної групової діяльності» учнів [8, с. 109]. Цей метод призначався переважно для початкової школи: учні повинні були об’єднуватися за інтересами в групи по 5-6 чоловік. Більш прийнятнішою для школи Р. Кузіне вважав побудову уроку довкола окремих комплексних тем, які охоплювали матеріал декількох навчальних дисциплін [11, с. 40]. Однак, йому, як і іншим прихильникам такого підходу, не вдалося

уникнути загального недоліку - порушення логіки вивчення навчальних предметів.

Теорію методів навчання розвивав вітчизняний педагог К. Ушинський. Він казав, що дитина потребує діяльності без зупинки і втомлюється не діяльністю, а її одноманітністю, односторонньою формою [12, с. 62]. Особливо важливо дотримуватися цієї вимогливості в початковій школі. Молодші школярі засвоюють знання краще, якщо на уроці чергуються різноманітні і недовготривалі види роботи, а ще краще якщо навчання проходить в формі казки, подорожі, гри, тобто за принципом «навчання – гра» «гра – навчання». Потім в педагогічній теорії й практиці значного визнання дістали проблемні методи навчання, обґрунтовані відомими дидактами М. Скаткіним, І. Лернером, М. Махмутовим [1, с. 65].

Отже, проблема організаційних форм навчання є досить актуальною і складною. Вона остаточно не розв'язана. В останні десятиліття педагоги продовжують дбати про вдосконалення форм і методів навчання, які б сприяли органічному поєднанню навчальних, розвивальних та виховних цілей уроку. Творчість педагогічної праці і практики здійснюється в ефективному застосуванні уже створеного досвіду в освоєнні нових розробок, в умінні розвивати ідею, реалізовувати в конкретних умовах, бачити варіанти у вирішенні однієї і тієї ж проблеми, застосувати досвід інших, створювати свій і так далі до нескінченного пошуку ідеального варіанту роботи з дітьми, як вихованцями і учнями. Таку творчість вчитель має змогу проявити на нестандартних уроках.

Нестандартний урок – це «явище, що виникло як своєрідна реакція масової педагогічної практики 70-х років XX сторіччя на втрату учнями інтересу до навчання». Первинне значення терміну – навчальне заняття, яке має нестандартну (невизначену) структуру [1, с. 65]. В той же час структура повинна бути гнучкою, динамічною, яка відповідає меті, змісту уроку, віку і рівню розвитку учнів, методам і прийомам роботи.

В сучасних умовах «важливість нестандартного уроку полягає в тому, що він підвищує ефективність навчання, зацікавлює учнів до вивчення нового матеріалу, сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів» [4, с. 11]. Так, змістовні, цілеспрямовані нестандартні уроки вносять у звичайний плин шкільного життя новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно і системно сприйняти деякі поняття, явища.

Нестандартні уроки «спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагання, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності» [5, с. 14]. Тому, такі уроки найбільше подобаються учням і викликають у них творчий інтерес. Порівняно із звичайним, нормативним заняттям, нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів [6, с. 133]. Навчання на

такому уроці спрямоване на підвищення їхніх знань, формування працьовитості, цілеспрямованості, потрібних у житті навичок і вмінь.

Відмінність нестандартних уроків від традиційних полягає в тому, що у традиційному уроці основна вага лягає на плечі учителя, а у нестандартному уроці ми маємо концентрацію вольових, інтелектуальних, емоційних зусиль учнів, як під час підготовки до уроку, так і при його проведенні [9, с. 75]. У зв'язку з цим можна виділити значну пізнавально-організаційну і творчу активність учнів. Тому вчителеві слід приділити велику увагу підготовці до нестандартного уроку. Готуючись, чітко формулювати тему уроку, з всього доступного матеріалу відбирати тільки той, який найпростіше і дохідливо пояснює тему уроку. Необхідно знайти саме таку форму подачі матеріалу, яка викличе активну роботу на уроці. Адже ефективність навчального процесу багато в чому залежить від уміння вчителя правильно організувати урок і грамотно вибрати ту чи іншу форму проведення заняття, яке викликало б інтерес в учнів, сприяло їх оптимальному розвитку і вихованню. Оскільки мета роботи вчителя-професіонала в початковій школі – допомогти кожній дитині пізнати себе: пробудити і розвинути закладені природою позитивні здібності, можливості та бажання їх удосконалювати, щоб, здобувши освіту, виконати свій обов'язок – стати «Людиною». Таким чином, використання, а тим більше створення нестандартних форм уроків вчителями є виявом учительської творчості.

Отже, введення в педагогічну практику нестандартних уроків здійснює перебудову процесу навчання. У такий спосіб частково вирішується існуюча у предметній системі суперечність між розрізненими предметними знаннями учнів і необхідністю їх комплексного застосування на практиці, у трудовій діяльності та в житті людини. Система розвивального навчання розкриває широкі можливості для розвитку самооцінки учня, допомагає усвідомити себе як суб'єкта, що саморозвивається, самостійно здобуває знання. Використання нестандартних уроків у навчально-виховному процесі допомагає створити атмосферу невимушеності та веселий настрій у дітей, стимулює до розвитку творчих задатків учнів: кмітливості, логічного мислення, уяви. Водночас ефективність проведення нестандартних форм навчання залежить від правильного, педагогічно обґрунтованого вибору форм організації навчання, який забезпечується глибоким і всебічним аналізом освітніх, розвиваючих, виховних можливостей кожної з них. Реалізація та проведення уроків можливі лише при сприятливому психологічному кліматі в колективі вчителів, їх плідній співпраці на основі взаєморозуміння і поваги. Найвищої майстерності в проведенні такого уроку досягає той вчитель, який дозволяє своєму класові вільно почуватися, створює творчу та невимушену атмосферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова О. А. У пошуках нестандартного уроку / О. А. Антипова, Д. Е. Румянцева, В. Ф. Паламарчук // Рад. школа. – 1991. – № 1. – 335 с.

2. Божович Е. Д. Психологопедагогические требования к современному уроку / Е. Д. Божович // Советская педагогика. – 1987. – №9. – 226 с.

3. Бондар В. І. Сучасний урок : навчально-виховна і розвивальна концепція / В. І. Бондар // Освіта. – 2003. – №54. – 74 с.

4. Гап'юк Г. В. Нестандартні завдання з математики – засіб розвитку творчих здібностей / Г. В. Гап'юк // Початкова школа. – 1991. – №12. – 97 с.

5. Гордуз Н. О. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови // Початкова школа. – 2003. – № 4. – 35 с.

6. Дейс С. В. Построение эффективного урока через сочетание различных организационных форм / С. В. Дейс // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – 242 с.

7. Зверев И. Д. Современный урок: поиски, проблемы, решения / И. Д. Зверев // Советская педагогика. – 1986. – №10. – 61 с.

8. Кульневич С. В. Уроки с измененными способами организации / С. В. Кульневич // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – 219 с.

9. Опеньок Л. М. Нестандартні форми навчання / Л. М. Опеньок // Рідна школа. − 2000. − № 6. – 89 с.

10. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. – К. : Магістр S, 1997. – 90 с.

11. Уошборн К. Новые школы Западной Европы / К. Уошборн; пер. Е. Дьяконовой и Е. Порецкой. – М. : Посредник, 1927. – 83 с.

12. Ушинский К. Д. Собрание сочинений в 6 томах / Константин Дмитревич Ушинский. – Т. 4. – М. : Педагогика, 2008. – 382 с.

13. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К. : Вид. центр. «Академія», 2002. – 528 с.

14. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

Науковий керівник *– Коваль П. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».*

УДК 37.011.3-051:796]:37.016:908

Михайло Кравець,
аспірант кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано значення краєзнавчої діяльності у професійній діяльності вчителів, змістовий компонент професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до краєзнавчої діяльності на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: *вчитель фізичної культури, краєзнавча діяльність, професійна підготовка, компетентнісний підхід, готовність до краєзнавчої діяльності, творчий рівень вчителя.*

Analyzed the value of local history activities in the careers of teachers semantic component of training future teachers of physical culture to local history activities on the basis of competence approach.

Keywords: *teacher of physical culture, regional activities, training, competence approach, commitment to local history activities, creative level teachers.*

Сучасний учитель фізичної культури поряд із навчанням і вихованням учнів здійснює культурологічну, соціально-психологічну, розвивальну, дослідницьку функції, створює умови, що забезпечують освітній, фізичний і духовний розвиток учнів. Його фахова досконаліть усе більше характеризується рівнем компетентності, що визначає ефективність і результативність педагогічних дій.

Актуальність зазначеної проблеми полягає у тому, що школі необхідні вчителі фізичної культури з високим рівнем професійної компетентності, які здатні працювати в умовах швидкого зростання наукової інформації, готові опановувати та впроваджувати інноваційні освітні технології, сприяти розвитку пізнавальних та творчих інтересів.

Дійовим засобом формування національної свідомості вчителя фізичної культури є краєзнавча діяльність, як складова навчально-виховної діяльності, яка відкриває широкі можливості для духовного, фізичного оздоровлення, громадянського і національного становлення особистості. Краєзнавча діяльності є вагомим чинником виховання любові до рідного краю, свого народу, залучення учнівської молоді до розбудови своєї держави.

В контексті цієї проблеми підготовка вчителя фізичної культури до краєзнавчої діяльності повинна займати чільне місце в навчально-виховному процесі сучасних педагогічних навчальних закладів адже краєзнавчі знання, інтегруючись у певну українознавчу сферу знань, способів діяльності і ціннісних орієнтацій стають одним із засобів розвитку особистості.

Краєзнавчий підхід у підготовці майбутніх вчителів, його поліаспектність висвітлений у працях вітчизняних науковців: В. Антоновича, Д. Багалія О. Браславської, Н. Дашкевича, В. Обозного, А. Кудіна, Т. Міщенко.

Аналіз наукових досліджень з проблеми підготовки майбутніх вчителів фізичної культури таких як Г. Омельчука, Ю. Соловйової, Т. Петухової, В. Чернякова показав, що важливим складником професіоналізму вчителя є краєзнавча підготовка як суттєва передумова виховного впливу на особистість й утвердження гуманістичних тенденцій, як оберіг духовних цінностей певного етносу, трансформуючи кращі надбання культури українського народу.

Сучасний рівень професійної підготовки вчителів фізичного виховання свідчить, що готовність їх до краєзнавчої діяльності потребує удосконалення. Такий стан обумовлений тим, що у вузівській системі підготовки ще недостатньо використовуються можливості для практичного втілення краєзнавчих ідей у підготовку фахівця. Підготовка майбутніх вчителів до краєзнавчої діяльності в педагогічній теорії також не достатньо досліджена і висвітлена.

Для досягнення творчого рівня готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації краєзнавчої діяльності учнів необхідно обирати базисними такі методологічні підходи як системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний, інтегративний які передбачають роботу студентів над власними інтелектуальними, творчими, фізичними, самоосвітніми потенціалами з метою організації безперервного розвитку, максимального використання власних можливостей, свідомого управління професійним зростанням. Відповідно конструювання змісту навчального матеріалу має вміщувати використання інноваційних форм та інтерактивних методів і засобів навчання.

Новим концептуальним орієнтиром є сьогодні компетентнісно орієнтований підхід в освіті. Він означає поступову переорієнтацію системи освіти з прямого надання знань та формування умінь і навичок на створення умов для оволодіння компетенціями. Компетентність включає не лише професійні знання, навички й досвід у спеціальності вчителя фізичної культури, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для досягнення необхідного результату у професійній діяльності. Такими компетенціми є організаційна, управлінська, дослідницька, наукова, краєзнавча, культурознавча, здоров'язбережувальна, екологічна тощо.

На сучасному етапі українського державотворення зростає роль шкільних музеїв краєзнавчого спрямування. їх діяльність спрямовується на виховання національної свідомості, розвитку духовної творчості, самодіяльності та громадської активності учнів. Шкільний музей є центром пошукової, науково-

дослідницької, краєзнавчої роботи в школі, а робота в ньому є комплексною і має об'єднувати вчителів різного фаху які можуть виявити свої здібності в певній галузі діяльності. Крім цього, систематизовані експозиції та колекції музею повинні допомагати вчителю у проведенні уроків та демонструвати конкретні шляхи та методи, якими ведеться краєзнавча робота у навчально-виховному закладі. Зокрема, зосереджувати описи та звіти туристичних походів, екскурсії, зустрічей, вечорів, зльотів краєзнавців, щоденники та відомості з історії краєзнавства. Цілком очевидно, що така ситуація передбачає високу професійну компетентність та підготовку майбутнього вчителя фізичної культури.

Слід зазначити, щ посвідчення інструктора шкільного туризму раніше надавалися спеціальностям «Фізична культура». Проте якісна інституціалізація професійної туристичної підготовки на відділеннях фізичного виховання вищих навчальних закладів із виданням відповідного сертифікату інструктора державного зразку – це питання майбутнього, адже воно актуальне і у контексті оптимізації власне педагогічної освіти (педагогічно-методичний компонент), і у плані високого туристичного потенціалу Української держави. На даний час, компетентність інструктора шкільного туризму можливо сформувати, наприклад, за рахунок варіативної частини циклу професійної підготовки.

У моделюванні культуровідповідного середовища і оптимізації краєзнавчо-орієнтованого навчання майбутніх вчителів фізичної культури блок професійної підготовки і зокрема вибіркову частину можна доповнювати курсами, що нададуть змогу студентам ознайомитися із структурою шкільного краєзнавства, засвоїти методику вивчення рідного краю, розвинути вміння використання методів дослідницької діяльності у подальшій краєзнавчій роботі, удосконалити організаторські здібності тощо.

Таким чином, підготовка вчителів фізичного виховання до краєзнавчої діяльності залишаються недостатньо дослідженою в педагогічній теорії і практиці. Побудова цілісного процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до системи краєзнавчих знань і краєзнавчої діяльності повинна здійснюватися на засадах методологічного, компетентнісного підходів, обгрунтування педагогічних умов його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» : офіц. текст, прийн. Верхов. Радою України 1 лип. 2014 р. / Верхов. Рада України. – К. : Ін Юре, 2014. – 159 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. − М. : Политиздат, 1975. − 302 с.
3. Маркова І. С. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: від теорії до практики (у запитаннях та відповідях) / І. С. Маркова, В. І. Садкіна // Географія. – 2016 – Вип 17-18 (309-310). – С. 4-7.
4. Обозний В. В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. В. Обозний. – К., 2002. – 40 с.

5. Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» від 22 березня 2013 р. № 81 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 20. – Ст. 684.

6. Міщенко Т.М. Краєзнавча підготовка студентів у навчально-виховному процесі вузу // Наукові записки. Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2000. – № 2. – С.100-103.

Науковий керівник – *Розсоха А. П., кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 37.013: 159.9

Інна Леонтьєва,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ)

«ЗІРОЧКИ» О. ЛАЗУРСЬКОГО – ГРАФОАНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ БАГАТОПРОФІЛЬНОЇ МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми вивчення особистості дитини у спадщині О. Лазурського, розкрито методику природного експерименту, що охоплює цілісне вивчення виявів індивідуальних особливостей дитини шляхом включення її в конкретну педагогічну ситуацію. Описано ідею методу графоаналітичного відображення структури особистісно-психологічних властивостей учня, як методологічне надбання О. Лазурського щодо інтегрального опису індивідуальних виявів особистості учня.

Ключові слова*: «зірочки» О. Лазурського, метод природного експерименту, вивчення особистості учня, вітчизняна експериментальна педагогіка.*

The article presents the historical and pedagogical analysis of the problem of research the personality of the child in the scientific heritage of Alexander Lazursky, revealed the methodology of a natural experiment that encompasses the holistic study of manifestations of the individual characteristics of the child by incorporating it into concrete pedagogical situation. The idea of the method of graphic display of the structure of personal-psychological characteristics of the pupil's, as a methodological asset A. Lazursky relatively integrated descriptions of individual manifestations of pupil's personality.

Keywords: *«stars» A. Lazursky, the method of natural experiment, the research of pupil's personality, the national experimental pedagogy.*

Особистість з її неповторним духовним світом, завжди була і продовжує залишатись однією з найбільших таємниць і водночас однією з найскладніших проблем пізнання людини, посідаючи чільне місце у дослідженнях з різних галузей знань. Термін «особистість» уперше почали використовувати ще за античних часів для позначення маски актора театру – «личини»: обличчя, звернутого до аудиторії, з виразу якого можна було судити про характер персонажа, про його особистість. Тобто «особистість» розумілася як зовнішній вияв індивідуальності, як певну людину сприймають і розуміють ті, хто її оточує, і як вона сама впливає на них. Відтоді поняття «особистість» значно поглибилось і розширилося. Воно розвивалося від емпіричних уявлень про індивіда та абстрактних міркувань про особливості його духовного світу до науково обґрунтованих теоретичних концепцій особистості людини.

Встановлено, що проблема формування особистості у творчій спадщині освітніх діячів і психологів кінця XIX - початку XX ст. висвітлювалась Л. Акімовою, В. Большаковою, Н. Дічек, І. Котовою, О. Левченко, О. Сухомлинською, І. Пєтуховою, Т. Філімоновою; внесок вітчизняних вчених, зокрема О. Лазурського, в розробку психолого-педагогічних проблем особистості представлений в дослідженнях О. Михальова, Д. Наумова А. Нікольської, П. Садчикової, О. Яковлевої [5].

На питання, що таке особистість, науковці відповідають по-різному, і в розмаїтті їхніх відповідей виявляється складність самого феномена особистості. Особистість є найбільш складним психічним конструктом, в якому тісно переплітаються безліч соціальних і біологічних чинників. Зміна навіть одного з цих чинників істотно відбивається на його взаємозв'язках з іншими чинниками і, відповідно, на виявах особистості в цілому. З цим пов'язано, з одного боку, розмаїття підходів до вивчення особистості – різні аспекти дослідження особистості народжуються в лоні різних концепцій, відрізняючись змістово й методологічно, з іншого – відсутність універсального методу її цілісного вивчення. Сучасні дослідники застосовують чимало експериментально-психологічних прийомів, методів, методик, спрямованих на дослідження особистості людини, більшість з яких з'явилися наприкінці XIX – початку XX ст.

Зазначимо, що дослідження особистості дитини вітчизняними ученими зазначеного періоду здійснювалося у трьох основних напрямах (залежно від основоположної концепції та відповідного методу дослідження): експериментальному (В. Бехтєрєв; С. Корсаков; О. Лазурський; Г. Россолімо; І. Сікорський; А. Токарський; В. Чиж), емпіричному (М. Владіславлєв; М. Грот; О. Нечаєв; М. Троїцький; Г. Челпанов), духовно-моральному (єп. Варнава; В. Зінківський; св. Ігнатій Брянчанінов; І. Лапшин; Л. Лопатін; М. Лосський; С. Франк та інші) [1, с. 136]. З усього розмаїття тогочасних методологічних підходів до вивчення особистості дитини та її «душевних виявів», найбільш

методологічно цікавим й новаційним, на нашу думку, був так званий «метод природного експерименту», запропонований О. Лазурським (1874-1917) [5].

Зазначимо, що пріоритетом наукових розвідок ученого була ідея гуманізації психолого-педагогічних досліджень з метою розкриття структури особистості в усій її цілісності та унікальності. Поняття «природний експеримент» О. Лазурський використовував для позначення «цілеспрямованого спостереження складних виявів душевного життя дітей у звичних обставинах їх домашнього або шкільного життя, що здійснювалося за заздалегідь складеним планом» [4, с. 143]. Виступаючи з доповіддю «Про природний експеримент» на І з'їзді з експериментальної педагогіки (С.-Петербург, грудень 1910 р.) Олександр Федорович так аргументував учасникам свої міркування: «Термін цей пропонується мною для позначення особливого роду прийомів дослідження. Будучи відмінними і від об'єктивного спостереження і від лабораторного експерименту, ці своєрідні прийоми, тим не менше, у своєму зародковому стані вам добре відомі. Якщо їх розробити детальніше, то вони можуть мати значний інтерес як у теоретичному так і в практичному плані» [3, с. 7]. Сучасник вченого П. Каптерєв відзначав, що за результатами, за точністю природний експеримент був, звичайно, слабшим від лабораторного дослідження, але мав значні переваги над несистематизованим спостереженням [2, с. 536]. О. Лазурський, обґрунтовуючи сутність методу природного експерименту, вказував, що «будь-який вид реальної діяльності розглядається з точки зору того, яка група особистісних характеристик виступає в ньому найяскравіше» [4]. Пропонуючи людині або групі осіб цей вид діяльності в умовах реального життя, у конкретній життєвій ситуації, дослідник, на переконання Олександра Федоровича, фіксує ступінь виявлення досліджуваних характеристик у випробуваного або випробуваних. Таким чином, заздалегідь визначивши «адекватну» даному виду діяльності людини групу досліджуваних особистісних виявів (для дослідження швидкості і координації рухів – рухливі ігри, для дослідження інтересів – читання), «спостерігач буде в змозі, вибравши ту чи іншу дію, здійснену дитиною в цілком природних обставинах та умовах, застосовувати цю дію в якості експериментальної основи, з метою викликання у спостережуваного тих або інших виявів» [3, с. 23-24]. Таким чином, суть природного педагогічного експерименту полягає, за словами О. Лазурського, у наступному принципі: «Під час природно-експериментального вивчення особистості дитини ми не застосовуємо штучні прийоми, не проводимо дослідів у штучних лабораторних умовах, не ізолюємо дитини від звичних для неї умов життя, а експериментуємо з природними формами зовнішнього середовища, досліджуємо особистість самим життям завдяки чому стають доступними обстеженню усі вияви як особистості у середовищі, так і середовища в особистості. Ми досліджуємо не окремі психічні процеси, а особистість вцілому. При цьому користуємося не штучно підібраним матеріалом, а предметами шкільного навчання» [3, с. 11, 23, 67, 112]. Особливу цінність запропонованого методу О. Лазурський вбачав у можливості його застосування в шкільній практиці для складання цілісної характеристики школяра, його особистості, щоб «глибше зазирнути у психічне

життя своїх вихованців за допомогою тих засобів, які завжди знаходяться в їх [педагогів – *прим. І. Л.*] руках» [4].

Більш детально сутність методу природного експерименту ми вже розглядали у наших попередніх дослідженнях [5], тому спробуємо висвітлити ідею графоаналітичної візуалізації та опису інтегрованої моделі психічних конструктів особистості дитини, яку вважаємо новаторським методологічним надбанням О. Лазурського. Зауважимо, що запропонований дослідником метод вивчення особистості дитини уможливлював вивчення індивідуальних виявів особистості не лише з якісної, але й з кількісної сторони. «Ми намагалися, – зазначав учений, – визначити не лише які здатності й особливості має дитина, але й якою мірою вони розвинені; дати не лише картину особистості дитини, але й площу [міру – *прим. І.Л.*] її особистості» [3, с. 118].

Проблема методи графічної візуалізації індивідуальних характеристик особистості людини у досліджуваний історичний період цікавила не лише О. Лазурського, але й деяких інших його колег. Так Г. Россолімо, сучасник й колега вченого, розробляв ідею створення так званих «психологічних профілів особистості», проте в їх основу було закладено інші показники вимірювань (вік, стать учня та ступінь його розумової й соціальної відсталості), які, на нашу думку, не давали можливість відтворити цілісну модель особистості [6].

Натомість психолого-педагогічна схема особистості дитини О. Лазурського створювала своєрідний інтегральний опис психологічного портрету учня. Сама схема являла собою три концентричні кола, які відповідали трьом визначеним рівням (ступеням) вияву тих чи інших душевних [психічних – прим. І.Л.] функцій дитини. Кола, у свою чергу, розділялися радіусами на шість секторів, відповідно до найважливіших груп психологічних процесів та функцій: 1. Пам'ять й сприймання. 2. Мислення. 3. Воля. 4. Рухова сфера (рухи). 5. Почуття. 6. Уява. [3, с. 105, 167]. Виявлені характерологічні якості дітей учений розподіляв за радіусами кола, а ступінь вияву встановленої якості позначав точкою на одному з концентричних кіл (внутрішнє коло відповідало найменшому ступеню вияву якості, а зовнішнє – найбільшому). Поєднання позначених точки дозволяло отримати графічну візуалізацію індивідуальних особливостей особистості, у вигляді більш-менш правильної або неправильної зірки за її формою (звідси й назва запропонованого інструментального методу – «зірочка»). Розмір площі цієї фігури висвітлював багатство та розвиток виявлених особливостей особистості, а співвідношення висоти променів зірки – розвиток властивостей, їх рівномірність, гармонійність або дисгармонійність. Такі особливості профілю (розвиток одних якостей і недорозвиненість інших характерологічних особливостей особистості) візуалізували «прогалини» у розвитку особистості та допомагали вчителеві проектувати індивідуальну стратегію розвитку особистості учня.

Наведемо два приклади графоаналітичних схем-зірочок моделей особистості досліджуваних учнів (рис. 1), які, на нашу думку, унаочнюють задум Олександра Федоровича.

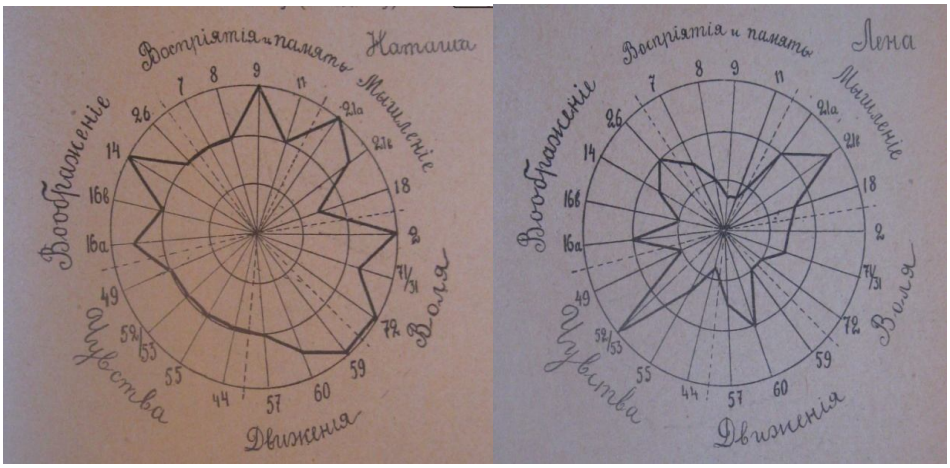

Рис. 1. Приклади схем-зірочок психологічного портрету учнів.

Таке вивчення індивідуальних особливостей дитини на основі її психологічного портрету було концептуально новою ідеєю у педагогічній теорії й практиці в імперську добу і принципово новим підходом до організації всієї навчально-виховної роботи в школі. Ідеї вченого залишаються й досі актуальними й затребуваними (сучасний французький соціолог-антрополог Жильбер Дюран (1921-2012) використовував «зірочки» О. Лазурського у своїх лекціях), «перетнувши не лише сферу наукового знання, але й час і простір».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ждан А. Н. История психологии. От Античности до наших дней : учебник для вузов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект, 2004. – 576 с.

2. Каптерев П. Ф. История русской педагогии. Изд. 2-е, пересмотренное и дополн. – Пг., Книжный склад «Земля», 1915. – 704 с.

3. Лазурский А. Ф. Естественный эксперимент и его школьное применение / А. Ф. Лазурский. – Пг., 1918. – 192 с.

4. Лазурский А. Ф. Об естественном эксперименте / Александр Федорович Лазурский // Труды I Всероссийского съезда по экспериментальной педагогике в Санкт-Петербурге с 26 по 31 декабря 1910 г. – СПб., 1911. – С. 142-152.

5. Леонтьєва І. В. Спадщина О. Ф. Лазурського (1874-1917) у вимірі вітчизняної експериментальної педагогіки [Рукопис] : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / І. В. Леонтьєва ; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – 263 с.

6. Россолимо Г. И. Психологические профили. Метод количественного исследования психических процесов в нормальном и патологическом состояниях / Г. И. Россолимо. – Часть I : Методика. – СПб., 1910. – 52 с.

УДК 378.125(477)+054.6:372.4

Мар'яна Мандзюк,
студентка 5 курсу спеціальності «Початкова освіта»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

УКРАЇНСЬКІ ТА ЗАРУБІЖНІ НАУКОВЦІ ПРО СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті охарактеризовано особливості історичного розвитку системи сімейного виховання молодших школярів з часів первіснообщинного ладу і до наших днів. Доведена важливість сімейного виховання як невід'ємної частини національної системи виховання учнів початкової школи.

Ключові слова: *сім'я, сімейне виховання, педагогіка, батько, мати, діти, дитинство, школа, молодший школяр.*

The article describes the historical development of family education of primary school children since the primitive society to the present day. The significance of family education as an integral part of the national system of education elementary school students.

Key words: *family, family education, education, father, mother, children, childhood, school, primary school children.*

Сім'я – це суспільний інститут, де відбувається соціалізація молодшого школяра, де засвоюються загальнолюдські норми, цінності у процесі взаємин з іншими людьми, формуються перші стійкі враження про навколишній світ. Багато вчених стверджують, що соціалізація дитини була й залишається єдиною специфічною функцією сім'ї, у той час як інші функції (економічні, підтримка добробуту та ін.) є другорядними. Сім'я не тільки закладає основи формування особистості, якою є їхня дитина, а й забезпечує найважливіші умови її розвитку.

В умовах сучасного суспільства потребують докорінних змін сімейні відносини, оскільки сім'я готує дітей до суспільно трудового й особистого життя. Закон України «Про освіту» (ст. 59) наголошує: «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості» [4].

Сьогодні гармонійний розвиток особистості учня початкової школи перебуває на новій стадії розвитку. Так, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») одним із пунктів основних шляхів реформування виховання є організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків [12].

Аналізуючи науково-педагогічну літературу можемо стверджувати, що проблема становлення системи сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку не є новою і вивчається уже впродовж тривалого часу видатними педагогами та вчителями-практиками.

Про стосунки між батьками і дітьми, про напрямки сімейного виховання писали ще Аристотель, М. Квінтіліан, Я. Коменський, Ж. Руссо, Г. Песталоцці та ін. Аспекти вивчення сім'ї та особливостей виховання дитини в умовах сім'ї відображено в дослідженнях І. Беха, І. Зязюна, І. Макаренка, Н. Семенової, М. Стельмаховича, В. Стефаника, В. Сухомлинського, В. Ткачової, К. Ушинського, Т. Шевченка, а також зарубіжних вчених О. Барвінського, М. Барановського, Я. Корчака та інших.

Велику увагу родинному вихованню приділяв також і Аристотель: «До всього, до чого можна привчити дитину, краще привчити її безпосередньо з пелюшок» [1, с. 25].

Зовсім іншу думку висловлював М. Квінтіліан представник Стародавнього Риму, критикуючи сімейне виховання у вищих шарах римського суспільства, де діти допускалися на бенкети і ставали свідками не найкращої поведінки дорослих; засуджував батьків за потурання дітям і недооцінку важливості періоду дитинства для становлення особистості людини.

Вагомий внесок у дослідження проблеми зробив Я. Коменський, який займався докладною розробкою питання родинного виховання [6, с. 43]. Згідно його вчення, для дітей від народження до шести років, він признавав материнську школу, під якою мав на увазі не суспільну установу, а своєрідну форму родинного виховання. Зокрема, материнській школі Я. Коменський присвятив значний розділ своєї «Великої дидактики» і спеціальний твір під назвою «Материнська школа» [5, с. 90]. «Материнська школа» фактично була першою програмою виховання дітей в сім'ї. У ній висвітлені основні напрями виховної роботи: фізичне, моральне, розумове, трудове і естетичне виховання, розвиток мови і підготовка до школи.

Видатний польський вчений Я. Корчак пише: «Перше слово маленької дитини – «мама» – саме древнє слово, яке придумали ще первісні люди. І тому слово «мама» подібне у всіх мовах. У книзі «Як любити дітей», зокрема, у розділі «Дитина в сім'ї» дає відповідь на запитання «Що собою являє дитина?» і досліджує поведінку батьків та дітей у різних ситуаціях [7, с. 183].

Також великого значення надавав родинному вихованню ще один вчений з Польщі М. Барановський, який, зокрема, писав: «Школа і дім повинні як найшвидше порозумітися і нараджуватися над станом здоровля і питоменностями духа і успособлінєм дітвори. До того послужать безпосередні зносини родичів з учителями, шкільні повідомлення і взагалі кореспонденція межи домом і школою, шкільні торжества, порушування сеї справи в публичних письмах, дбалість учителів і про дім родинний» [2, с. 14].

Ж. Руссо в книзі «Еміль, або Про виховання» дав ряд конкретних вказівок про виховання в ранньому дитинстві (до двох років), що стосуються в основному догляду за дитиною: її харчування, гігієни, загартування і т. д. Перші турботи про дитину, вважав він, повинні належати матері, яка, якщо це

можливо, сама вигодовує її своїм молоком. «Немає матері, немає і дитини!» – вказував він. «Привчайте дітей до випробувань. – писав він – Загартовуйте їх тіла проти негоди, клімату, стихій, голоду, спраги, втоми». Діти «починають з того, що примушують собі допомагати, і закінчують тим, що примушують собі служити» [5, с. 403].

На думку Песталоцці початки виховання, закладаються ще в сім'ї, наприклад фізичне: коли мати, допомагаючи малюку вставати, робити перші кроки, проводить з ним тим самим «природну домашню гімнастику» [5, с. 362].

Відомий арабський мандрівник XVII століття П. Алеппський, подорожуючи по Україні, в своїх дорожніх нотатках зауважив: «залишаючи усяке місто й містечко в землі козаків багаті мешканцями, надто ж маленькими дітьми. У кожному місті безліч дітей, і всі вміють читати, навіть сироти» [10, с. 32-33].

Великого значення сім'ї надавав український вчений Т. Шевченко. З біографії поета відомо, як пристрасно бажав він створити свою сім'ю, яку радість він відчував, зустрічаючи хорошу сім'ю. Відомо, з другого боку, й те, як обурювався він з людей, що дивились на сім'ю, як на примусовий атрибут, існування якого є лише умовною необхідністю, формою додержування «пристойності» і тільки.

У педагогічній спадщині видатного російського педагога К. Ушинського значне місце посідають питання сім'ї і сімейного виховання. Погляди К. Ушинського на родинне виховання формувались на грунті великої поваги до народу, на вивченні і використанні досвіду народного виховання, найкраще відображеного в народній творчості – казках, легендах, приказках.

Надаючи виняткового значення сім'ї у підготовці дитини до життя, К. Ушинський не вважав родинне виховання особистою справою батьків. Він розглядав його як суспільний обов'язок кожного з них. Найпершим обов'язком батька в сім'ї є виховання особистості, корисної для суспільства. У статті «Про моральний елемент у руському вихованні» [18, с. 143]. К. Ушинський розглядає виховання дітей в селянських і дворянських сім'ях.

Особливого значення сімейному вихованню надавав В. Стефаник [15]. Великий новеліст зумів майстерно підняти завісу таємничості сімейного життя, розкрити психоло-педагогічні аспекти родинного виховання, як добрий, розумний учитель, помічник і порадник. В. Стефаник був глибоко переконаний, що кожна сім'я повинна будуватись на злагоді й сердечній дружбі між батьками та дітьми, взаєморозумінні, пошані і повазі до старших членів родини («Виводили з села», «Стратився», «Новина», «Кленові листки», «Діточа пригода», «Катруся», «Осінь», «Мати»).

Великого значення проблемі – вихованню дітей у сім'ї надавав А. Макаренко. Він написав «Книгу для батьків» [8], прочитав по радіо багато лекцій про виховання дітей у сім'ї, які в 1940 році були опубліковані окремою книгою «Лекції про виховання дітей». Виховання, зазначав А. Макаренко, є процес соціальний в широкому розумінні цього слова; виховує дитину (добре або погано) все – природа, середовище, явища, речі, але насамперед люди – «з них на першому місці батьки і педагоги» [9, с. 20-21].

Проблеми родинного виховання все життя хвилювали і такого великого педагога, як В. Сухомлинський, – проблеми виховання, батьківської педагогіки, тієї найменшої соціальної клітинки, де закладаються основи особистості, формуються характер молодої людини, моральні почуття, поведінка. Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї та школи. «Всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю» [16, с. 4].

В. Ткачова розглядає виховання як першочерговий обов'язок сім'ї [17, с. 13]. Н. Семенова наголошує, що виховання є провідним засобом пливу на дитину в сімейних умовах [13, с. 12].

М. Стельмахович висвітлює вироблені впродовж багатьох віків знання, досвід, традиції і звичаї українського народу, зокрема ті, що пов'язані з родинним вихованням. Вчений впроваджує термін «українська фамілістика». Він пише: «українською фамілістикою (лат. - сім'я, рід, родина) називаємо набуті в процесі багатовікової історії розвитку родинного життя, знання і практичний досвід українського народу в галузі організації шлюбу та створення міцної, здорової та щасливої сім'ї» [14, с. 43-44]. Педагогом досліджено національну систему родинного виховання. Він вказує на провідні завдання цього виховання: «завдання домашньої педагогіки можна визначити так: виховання повинно зробити людину здатною до осягнення її призначення» [14, с. 92].

І. Бех – відомий український вчений, спеціаліст у сфері методології, теорії, технологій виховання. Його шлях до цих аспектів наукового знання визначився у першу чергу запитами широкої соціальної практики, проблемами освіти стосовно підвищення ефективності духовно-морального виховання і розвитку підростаючої особистості. У центрі теоретичних й експериментальних досліджень І. Беха розкривається проблема створення педагогіки виховання, яка ґрунтується на сучасних філософсько-гуманістичних ідеях існування людини, її прагненні до вищих смислів життя [3].

Дослідженням І. Беха з теорії виховання властиві наукова принциповість і фундаментальність, глибина теоретичного змісту і широта узагальнень. Учений розробив концептуальну схему, крізь призму якої аналізує духовно-моральний світ особистості в шкільному онтогенезі.

Зокрема, педагогічна наука початку XXI століття немислима без введених І. Зязюном у вживання понять «філософія виховання», «педагогічна майстерність», «педагогіка добра», «краса педагогічної дії» та ін. [11]. Вчений сказав своє потужне слово, обґрунтовуючи тісний взаємозв'язок психологічної і педагогічної наук, з'ясовуючи роль свідомості і підсвідомості у розвитку особистості школяра і вчителя, місце рефлексії у гуманітарній філософії.

Отже, становлення системи сімейного виховання за працями українських та зарубіжних науковців переконує нас в тому, що сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації

особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка молодших школярів до самостійного життя. Упродовж усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікросоціальним оточенням, яке опосередковує і визначає своєрідність культурного досвіду молодшого школяра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Политика // История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия. – Москва, 1974. – С. 25.
2. Барановський М. Педагогіка: для семинарий учительских і учителів шкіл народних. – Чернівці : Руска Школа, 1901. – 34 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : [у 2 кн.]. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
4. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451 // [Електоронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12.
5. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1987. – 416 с.
6. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : [В 2-х т.] / Под ред. А. И. Пискунова и др. – М. : Педагогика, 1982. – Т.1. – 656 с.
7. Корчак Януш. Как любить детей? – М. : Знание, 1991. – 192 с.
8. Макаренко А. С. Книга для батьків : лекції про виховання дітей. – К. : Радянська школа, 1973. – 336 с.
9. Макаренко А. С. Твори / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1955. – С. 20-21.
10. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта»(«Україна XXI століття»)» від 3 листопада 1993 р. № 896 // [Електоронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show.
13. Семенова Н. А. Соціально-педагогічні умови виховання особистості молодшого школяра у сучасній сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н. А. Семенова. – Луганськ, 2005. – 23 с.
14. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
15. Стефаник В. Вибране / В. Стефаник. – Ужгород : Карпати, 1979. – 391 с.
16. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. – 1978. – 263 с.

17. Ткачова В. О. Стан і перспективи розвитку сім'ї в сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. О. Ткачова. – Одеса, 2008. – 22 с.

18. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання [збірник] / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1974. – 151 с.

Науковий керівник – *Коваль П. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».*

УДК 81+378

Анна Мачигіна,
студентка 4 курсу спеціальності
«Прикладна лінгвістика»
Національного аерокосмічного
університету імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
(м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто явище дистанційного навчання. Представлено актуальність дистанційного навчання, його переваги та недоліки. Запропоновано до розгляду деякі інструменти дистанційного навчання.

Ключові слова: *дистанційне навчання, сучасна освіта, інформатика, Moodle.*

The article deals with the distance learning. We presented the topicality of distance learning, its advantages and disadvantages. We suggested some tools used in distance learning.

Keywords: *distance learning, Moodle, modern education, information technologies.*

Дистанційне навчання – форма навчання з використанням комп'ютерів та інших телекомунікаційних технологій, що забезпечують інтерактивну взаємодію між викладачами та студентами на різних рівнях навчання та самостійну роботу із матеріалами інформаційної мережі. Така організація освітнього процесу, яка базується на використанні кращих традиційних та нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах

самостійного навчання, призначена для всіх верств населення незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання та стану здоров'я [2].

Дистанційну форму навчання називають освітньою системою двадцять першого століття, адже вона дає можливість створити системи масового безперервного самонавчання та загального обміну інформацією у будь-якому місці земної кулі, де присутнє необхідне обладнання та вихід у мережу Інтернет. Окрім того, системи дистанційної освіти надають однакові можливості всім людям незалежно від соціального стану (школярам, студентам, військовим, цивільним, безробітним, літнім тощо) всюди на території країни та за кордоном реалізувати свої права на освіту та отримання інформації. Саме такий підхід може найбільш адекватно та гнучко відреагувати на потреби суспільства і забезпечити реалізацію конституційного права на освіту кожного громадянина країни [1].

Нестримний розвиток інформаційних технологій та євроінтеграція України впливає на всі аспекти життя, у тому числі і сферу освіти. Модернізацію системи освіти сьогодення пропонують проводити за допомогою розвитку дистанційного навчання, яке є одним із важливих факторів підвищення конкурентоспроможності в країнах Західної Європи. США та інших розвинених країнах [6; 7].

В нашій державі система дистанційного навчання знаходиться на стадії становлення, проте про її важливість та перспективність свідчить розробка широкої нормативно-правової бази та зростаюча кількість праць, включаючи праці, присвячені проблемам дистанційного навчання англійської мови [3; 4].

Основним інструментом дистанційного навчання англійській мові може бути електронний підручник, укладений з урахуванням принципів програмованого керування та моніторингу процесу засвоєння знань. Він має відповідати вимогам особистісно-орієнтованого підходу в методиці навчання іноземним мовам, та втілювати провідні дидактичні принципи: наочність, активність, свідомість, послідовність, систематичність, доступність.

Іншим інструментом запровадження дистанційної освіти на очному та заочному відділенні є застосування системи Moodle, за допомогою якої викладач може створювати власний online-курс та управляти наповненням сайту. У цій система наявні різноманітні способи надання навчального матеріалу, перевірки знань та моніторингу успішності. Для студентів очного та заочного відділень ця програма стане в нагоді для засвоєння нової лексики та розвитку навичок читання, аудіювання та письма, зокрема тут доцільно розмістити додаткові вправи для кращого засвоєння матеріалу, граматичні і лексичні тести, а також тести з аудіювання, читання та письма.

Тести у online-форматі сприймаються студентами позитивно, адже перевірка результатів відбувається комп'ютером, таким чином виключаючи можливість людського фактору. Окрім того, такі тести сприяють кращому сприйняттю матеріалу. Оцінка отримується одразу після завершення тесту, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу за рахунок емоційного навантаження від оцінки.

Вищевказані інструменти суттєво полегшують моніторинг навчальної діяльності учнів та студентів, оскільки дозволяють відстежити індивідуальну роботу та якість її виконання кожним студентом окремо. За рахунок же автоматизації більшості процесу економиться час викладача, що дає змогу займатись не тільки студентами, а і особистим професійним розвитком, що позитивно впливає на подальше викладання [5].

Таким чином, дистанційне навчання має низку переваг, а застосування окремих його елементів може сприяти ефективності навчання студентів денного та заочного відділень. Розробка курсів дистанційного навчання є складним та тривалим процесом, який потребує копіткої роботи та напрацювання значної теоретичної бази, що і становить перспективу наших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дистанційне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-referat.com/http://ua-referat.com/Дистанційне_навчання.

2. Дистанційне навчання. Комп'ютерні науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.refine.org.ua/pageid-5109-1.html.

3. Дишлева Ю. В. Роль та місце сучасних методик у вивченні англійської мови в курсі дистанційного навчання / Ю. В. Дишлева // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2008. – Вип. 13. – С. 35-41.

4. Олійник О. В. Інноваційні технології дистанційного навчання іноземної мови для студентів немовних ВНЗ / О. В. Олійник // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 238-246.

5. Орлова К. Н. Использование системы дистанционного обучения Moodle в процессе преподавания практического курса английского языка / К. Н. Орлова // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. – 2013. – № 1 (2). – С. 225-227.

6. Шуневич Б. І. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 / Б. І. Шуневич. – К., 2008. – 36 с.

7. Simpson, O. (2012), Supporting Students for Success in Online and Distance Education. New York and London, Routledge, 296 p.

Науковий керівник *– Уколова О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».*

УДК 378.016:81’243

Юлія Ненько,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(м. Черкаси)

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Автор досліджує існуючу систему освіти фахівців для органів та підрозділів ДСНС України. Розглянуто мережу вищих навчальних закладів галузевої освіти. Проаналізовано галузі знань та спеціальності, за якими здійснюється підготовка та перепідготовка фахівців. Ураховано специфіку навчання у вказаних освітніх закладах.

Ключові слова: *професійна підготовка, освіта, вищий навчальний заклад, офіцер, служба цивільного захисту.*

The author investigates the existing system of education of professionals to bodies and divisions of the State Emergency Service of Ukraine. The network of higher education institutions of branch education is considered. Fields of knowledge and specialties on which training and retraining of specialists is done have been analyzed. Specifics of training in these educational institutions has been taken into account.

Keywords: *professional training, education, higher educational establishment, officer, civil protection service.*

Професійна підготовка будь-яких фахівців є складним, багатоплановим процесом, успішність виконання якого залежить від великої кількості чинників: це і кадровий, викладацький потенціал у навчальному закладі, його матеріально-технічна база та аудиторний фонд, і відношення громадян до професії тих, кого навчають, і організація навчально-виховного процесу, і особливості проведення дозвілля здобувачами освіти та можливості їх участі в роботі спортивних гуртків і секцій, наукових товариствах та самодіяльності і багато інших.

Загострення уваги на проблемі професійної підготовки майбутнього офіцера служби цивільного захисту (далі – с.ц.з.) зумовлене специфікою перебігу фахової підготовки курсантів у вищих навчальних закладах Державної служби з надзвичайних ситуацій України (далі – ДСНС) порівняно з підготовкою будь-яких інших спеціалістів (медиків і юристів, економістів й інженерів).

Ураховуючи всеохоплюючий характер дії сфери цивільного захисту держави, Кабінет Міністрів України своєю постановою [1] визначив завдання та порядок підготовки кадрів із числа цивільних осіб, діяльність яких передбачає виконання обов'язків у сфері цивільного захисту.

Зокрема постановою визначено, що «підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців проводяться з метою забезпечення потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких поширюється дія законів у сфері цивільної оборони, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також аварійно-рятувальних служб у працівниках, здатних компетентно і відповідально виконувати функції управління техногенною і природною безпекою населення, територій та об'єктів господарської діяльності, впроваджувати технології, спрямовані на зменшення ризиків виникнення і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій та їх ліквідацію, активізацію інноваційних процесів» [2].

Структура безперервної підготовки фахівців для органів і підрозділів цивільного захисту відповідно до вимог сьогодення містить:

– початкову підготовку молоді (допрофесійна орієнтація молоді, 10-11 клас);

– підготовку кваліфікованих робітників за спеціальностями сфери цивільного захисту (у галузевих професійно-технічних навчальних закладах (навчальних підрозділах);

– підготовку фахівців з вищої освітою (у вищих навчальних закладах цивільного захисту за освітніми рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра);

– підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів (у вищих навчальних закладах цивільного захисту) за освітньо-науковими рівнями доктора філософії (кандидат наук), доктора наук;

– післядипломну освіту державних службовців, осіб рядового і начальницького складу (підвищення кваліфікації, спеціалізація у вищих навчальних закладах цивільного захисту та інших закладах післядипломної освіти), функціональне навчання у сфері цивільного захисту (підвищення кваліфікації цільового призначення керівного складу та фахівців органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту).

Початкова (допрофесійна) підготовка молоді здійснюється у Ліцеї цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності для здобуття юнаками первинних знань, умінь та навичок із окремих предметів за профілем цивільного захисту з метою формування спеціально відібраного і потенційно придатного контингенту майбутніх абітурієнтів вищих навчальних закладів цивільного захисту, кандидатів для проходження служби в ДСНС України.

Первинна професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації осіб рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «кваліфікований робітник» для комплектування відповідних посад в органах та підрозділах цивільного захисту системи ДСНС України здійснюється у Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), Навчальному центрі Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (с. Ватутіне, Харківська обл.) та навчальних пунктах аварійно-рятувальних загонів у всіх регіонах держави на рівні державних стандартів професійно-технічної освіти.

Вони здійснюють навчання осіб для таких професій:

– водій автотранспортних засобів (категорія «В», «С»);

– пожежний-рятувальник;

– командир відділення оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– радіотелефоніст;

– машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного;

– машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу;

– дозиметрист;

– ремонтувальник респіраторів та протигазів.

Систему вищих навчальних закладів галузевої освіти, що забезпечує підготовку фахівців у галузі знань «Цивільна безпека» для органів і підрозділів цивільного захисту, представляють:

– Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України;

– Національний університет цивільного захисту України (м. Харків);

– Львівський державний університет безпеки життєдіяльності;

– Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця).

Ці навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за всіма рівнями освіти в галузях знань:

– «Цивільна безпека» за такими спеціальностями: «Пожежна безпека», «Охорона праці», «Управління пожежною безпекою», «Цивільний захист», «Радіаційний та хімічний контроль», «Організація та техніка протипожежного захисту»;

– «Соціально-політичні науки» за спеціальністю «Психологія»;

– «Природничі науки» за спеціальністю «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» та «Екологічна безпека»;

– «Хімічна технологія та інженерія» за спеціальністю «Хімічна технологія»;

– «Автоматика та управління» за спеціальностями «Системна інженерія» та «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»;

– «Інформаційні технології» за спеціальностями «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» та «Кібербезпека»;

– «Управління та адміністрування» за спеціальністю «Менеджмент».

Згадані навчальні заклади здійснюють підготовку науково-педагогічних кадрів за науковими спеціальностями «Пожежна безпека», «Цивільний захист», «Психологія діяльності в особливих умовах», «Механізми державного управління», «Публічне управління та адміністрування», «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», «Менеджмент», «Екологія», «Комп'ютерні науки та інформаційні технології».

Післядипломна освіта (підвищення кваліфікації, участь у довгострокових та короткотермінових семінарах) державних службовців здійснюється у галузевому закладі післядипломної освіти – Інституті державного управління у сфері цивільного захисту (м. Київ), Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України та інших державних закладах післядипломної освіти.

Післядипломна освіта (підвищення кваліфікації, спеціалізація) осіб рядового і молодшого начальницького складу за робітничими спеціальностями сфери цивільного захисту здійснюється Вищим професійним училищем Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), Навчальним центром Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (с. Ватутіне, Харківська обл.) та навчальними пунктами аварійно-рятувальних загонів у всіх регіонах держави.

Післядипломна освіта (підвищення кваліфікації, спеціалізація) осіб середнього та старшого начальницького складу здійснюється факультетами післядипломної освіти університетів.

Післядипломна освіта керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, здійснюється Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту (м. Київ) та мережею навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності в усіх регіонах держави.

За висновками керівництва ДСНС, існуюча галузева система освіти на цей час дозволяє ДСНС України вирішувати питання комплектування органів та підрозділів цивільного захисту кадрами з вищою освітою, робітничими кадрами, безперервного підвищення рівня їх професійної освіти [3, с. 27].

Важливо наголосити, що професійна підготовка особового складу майбутніх офіцерів ДСНС ґрунтується на кількох організаційних засадах військової сфери – єдиноначальність, субординація (централізація), статут, службова дисципліна, особиста відповідальність, а тому дуже схожа на діяльність інших силових структур: внутрішніх військ, внутрішніх справ, прикордонників тощо [4].

Водночас, специфіка професійної підготовки офіцера ДСНС України полягає в тому, що, на відміну від багатьох військових професій майбутніх офіцерів, офіцер с.ц.з., окрім воєнізованої діяльності, виконує й цивільні функції: педагога, психолога, наставника, порадника.

Статус курсанта невійськового вищого навчального закладу надається особам, які в установленому порядку зараховані на денну форму навчання до невійськових вищих навчальних закладів (відокремлених структурних підрозділів невійськових вищих навчальних закладів), і навчаються з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем за спеціальностями (напрямами підготовки), за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах [5].

У період навчання курсанти, які навчаються за державним замовленням, перебувають на державному утриманні, що передбачає їх цілодобове перебування у навчальному закладі (крім канікулярного періоду, вихідних та святкових днів, коли курсанти можуть перебувати у навчальному закладі за бажанням) та безоплатне забезпечення харчуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 874 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/874-2001-п.

2. Малеван О. Ю. Аналіз структури системи підготовки кадрів у сфері цивільного захисту / О. Ю. Малеван, Ю. П. Переверзін // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електроне видання]. – Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=538.

3. Система підготовки кадрів для сил безпеки України: проблеми та перспективи розвитку : аналітична доп. / С. В. Сьомін, О. О. Резнікова; за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2016. – 50 с.

4. Демент М. О. Сформованість професійної мотивації в ході педагогічного експерименту майбутніх офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій / М. О. Демент // Вісник ЛДУ БЖД № 7, 2013. – С. 254.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2015 року №506. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248359149

УДК 378.011

Володимир Носаченко,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри географії,
екології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СУТНІСТЬ КАРТОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядається сутність картографічної грамотності майбутніх учителів географії, як частини географічної культури. Автор описує вимоги до картографічної грамотності, визначає зміст картографічної грамотності вчителя географії.

Ключові слова: *картографічна грамотність, картографічна компетентність, географічна культура.*

In the article the essence of cartographic literacy of future teachers of geography, as part of the geographical culture. The author describes the requirements for cartographic literacy determines the content of cartographic literacy teacher of geography.

Keywords: *cartographic literacy, cartographic competency, geographic culture.*

На сьогодні проблема загального підвищення картографічної грамотності населення є одним із факторів, що визначають актуальність і потребу інновацій стосовно до географічно-картографічної освіти в вищих педагогічних навчальних закладах. Одним із шляхів підвищення картографічної грамотності є інтерес школярів і студентів до комп'ютерних зображень. Цей шлях надає педагогам унікальну можливість відкрити учням унікальний світ електронних сучасних карт, супутникових та аерофотознімків (наприклад, проект «Google Earth»), тривимірних моделей, анімацій, сформувати особливий, «картографічний» світогляд, розширити кругозір у галузі науки про Землю й підвищити картографічну грамотність. Усе це дає підстави визначати інтернет-картографування як особливий засіб сучасної автоматизованої картографії. Для його розвитку необхідна досить висока культура користувачів в поєднанні з хорошими знаннями можливостей електронних мереж. І це ще раз підтверджує необхідність підвищення рівня сучасної картографічної освіти. Володіння картографічною та комп'ютерною грамотністю має починатися ще в школі» [1, с. 18].

Картографічна грамотність, сформована у процесі вивчення географії в загальноосвітніх установах, є складником масової картографічної культури. Це поняття «має об'єднувати наявність в учнів теоретичних знань про специфічні властивості основних видів геозображень, уміння отримувати від них географічну інформацію, а також знання про розташування, відносні розміри, форми найважливіших об'єктів на земній поверхні і вміння створювати найпростіші картографічні твори» [2, с. 45-46]. Власне у картографічній грамотності виділяють: вміння читати картографічні твори, тобто розпізнавати географічну дійсність за картографічними джерелами; виявляти зв'язки й залежності між відображеними на картах явищами; складати найпростіші картографічні твори. Таке вміння повинні супроводжувати сформовані в процесі вивчення шкільної географії прийоми аналізу карт: прийоми складання описів за картографічними джерелами, у результаті яких складаються географічні характеристики територій (акваторій), а також найпростіші картометричні прийоми [4, с. 27].

Вимоги школи XXI ст. до картографічної грамотності випускників спрямовані на виявлення практичних картографічних умінь, необхідних у повсякденному житті, тому розроблена вдосконалена система формування картографічних знань і вмінь у курсах географії основної школи, орієнтована на освоєння практично значущих умінь, здійснює комплексний підхід до вивчення геозображень і представлена окремими розділами в кожному курсі географії основної школи [2, с. 114-115].

Розглядаючи сутність картографічної грамотності вчителя географії, Т. Комісарова доводить, що візуальна грамотність можлива лише тоді, коли суб'єкт сприйняття здатний творчо використовувати візуальний матеріал у рамках функціональної ситуації і свого власного бачення світу [3, с. 38].

Зміст картографічної грамотності вчителя географії включає:

– розвиток географічного просторового мислення;

– оволодіння картографічним методом географічних досліджень і навчання географії;

– осягнення мови графікації-візуалізації географічних понять як логіко-графічного способу картографічного висловлювання (географікації);

– розвиток інтелектуальних і творчих здібностей у зв'язку з картографічним моделюванням і пізнанням образно-графічної мови карти (читання і складання карт);

– формування навичок картографічної грамотності і вміння працювати із просторово розподіленою інформацією, тобто отримувати дані з картографічних джерел і створювати карти за наявними даними, у тому числі на основі комп'ютерних технологій, знати принципи ГІС-технологій та геоінформаційного картографування;

– освоєння дидактичних і методичних прийомів формування картографічної грамотності у школярів на заняттях із географії та в системі позашкільної освіти [3, с. 47].

Загалом, картографічна грамотність передбачає вміння не тільки отримувати інформацію, а й представляти її у графічному візуальному вигляді [3, с. 50].

Сформована картографічна грамотність є показником картографічної культури (рис. 1).

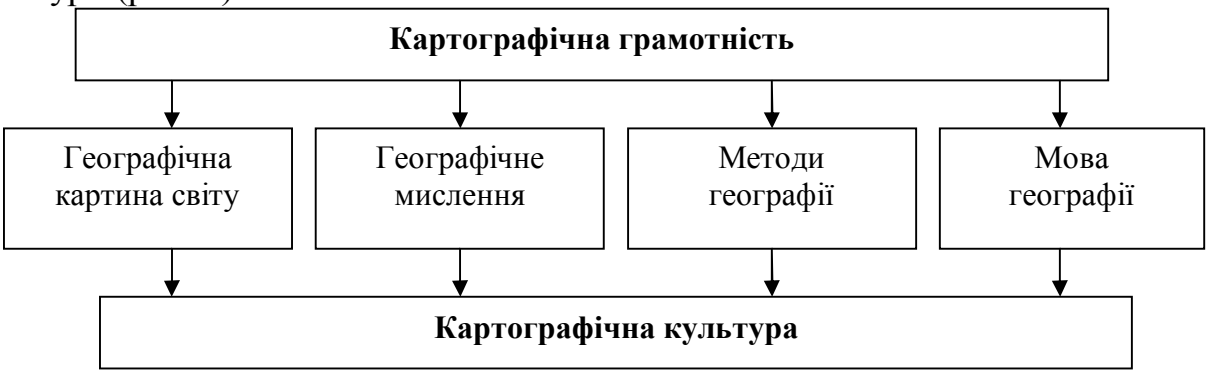

Рис. 1. Структура картографічної культури

У зв'язку з переходом до особистісно-розвивальної парадигми освіти, орієнтованої на формування й розвиток особистісних і професійно значущих якостей студента, у вищому навчальному закладі формуються нові запити до підготовки випускників на рівні компетентнісного підходу [4, с. 29].

Отже, професійна підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня й профілю вимагає формування в майбутніх учителів географії компетентності, що дасть змогу підпорядкувати вимоги до фахівця за міжнародними освітніми стандартами й самостійно втілити засади компетентнісно орієнтованого навчання. Основною складовою географічної культури є картографічна грамотність, яка об'єднує наявність теоретичних знань про основні види геозображень, уміння виявляти географічну інформацію, знання розташування, відносних розмірів, форм найважливіших об'єктів на земній поверхні і вміння створювати найпростіші картографічні твори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлянт А. М. Университетская географическая картография и ее связи со школьным образованием / А. М. Берлянт // География в школе. – 2005. – № 7. – С. 17-23.

2. Буланов С. В. Проблемы совершенствования системы картографических знаний и умений в школьной географии : дисс. на соискание научной степени канд. пед. наук : 13.00.02 / Буланов Сергей Владимирович. – М., 2003. – 151 с.

3. Комиссарова Т. С. Теоретические основы картографической подготовки учителя географии : дисс. на соискание научной степени докт. пед. наук : 13.00.02 / Т. С. Комиссарова. – Санкт-Петербург, 2000. – 70 с. : ил.

4. Носаченко В. М. Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії в процесі фахової компетентності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Володимир Миколайович Носаченко. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2016. – 285 с.

УДК 373.3.015.31:17.022.1

Юрій Підборський,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

У статті розглядаються особливості морального виховання учнів 5-9 класів у позакласній роботі. Визначені характерні риси процесу морального виховання в середніх класах загальноосвітніх шкіл. Окреслені основні завдання організації виховного процесу в загальноосвітній школі. Здійснено аналіз процесу формування моральної особистості учнів середніх класів.У статті характеризуються дослідження вчених, які займалися питаннями морального виховання підлітків, визначені завдання дослідження, підведені підсумки роботи.

Ключові слова: *моральне виховання, загальноосвітня школа, учні 5-9 класів, моральна поведінка.*

In the article the features of moral education of pupils of 5-9 classes in extracurricular activities. Characteristic features of the process of moral education in junior high schools. The basic task of organizing the educational process in the school. The analysis of the process of formation of a moral person of middle klasiv.U article characterized by research scientists involved in issues of moral education of adolescents, defined objectives of the study, summed up the work.

Keywords: *moral education, secondary school, students of 5-9 grades, moral behavior.*

Процес розвитку та формування особистості учнів 5-9 класів тісно пов’язані з моральними пошуками людини. На сьогоднішній день одним з важливих є питання морального становлення особистості, роль і значення для молоді основних моральних пріоритетів.

Особливої уваги потребує моральне виховання молодого покоління, зокрема підлітків загальноосвітніх шкіл. Адже вихованці 5-9 класів у своїй переважній більшості зіткнулися з негараздами, які супроводжують сучасне життя та нездоровим психологічним кліматом, мають шкідливі звички.

Щоб здійснювати цілеспрямований процес морального виховання у загальноосвітніх школах необхідна науково обгрунтована конкретизація як виховної мети так і змісту, методів і форм діяльності.

Формування моральних якостей учнів 5-9 класів значною мірою залежить від школи, учителів, вихователів і особливо друзів.

Питання морального виховання учнів є предметом дослідження ряду сучасних науковців.

Теоретичною основою розробки наукової системи виховної роботи з даної проблеми стали дослідження І. Беха, М. Гончарова, І. Зязюна, В. Ільїна, Н. Ничкало.

Моральному вихованню школярів присвячені різнопланові педагогічні дослідження В. Бабич, І. Звєрєвої, Т. Люриної, Н. Рєпи, К. Чорної. У них підкреслюється значення для людини та суспільства загальнолюдських моральних цінностей, виховання моральних якостей особистості, вмінь та навичок моральної поведінки, формування гуманних стосунків.

З урахуванням особливостей виховання учнів 5-9 класів повинна будуватися діяльність педагогів. Спрямовуючи виховний вплив на учнів, необхідно мати на увазі і те, що розвиток і формування особистості підлітка відбуваються у взаємодії з навколишнім середовищем.

Мета написання статті – розкрити особливості процесу морального виховання учнів 5-9 класів загальноосвітніх шкіл у позаурочний час, зазначивши основні проблеми його здійснення. Охарактеризувати риси процесу морального виховання учнів середнього шкільного віку.

Процес розвитку особистості тісно пов’язаний з моральними пошуками людини. Зараз одними з найважливіших є питання про моральний фундамент особистості, про роль і значення для людини та суспільства загальнолюдських моральних цінностей.

У нашому дослідженні основна увага приділяється учням 5-9 класів. Діти цього віку критично ставляться до життя, але далеко не завжди можуть дати правильну оцінку тому, що відбувається навколо. У процесі повсякденного спілкування школярів ідеальні уявлення про моральні норми зіштовхуються з життєвими обставинами, що нерідко ускладнюють вироблення правильної поведінки учнів.

Підлітковий вік – найсприятливіший для виховання. В. Сухомлинський відзначав: «В духовному обличчі підлітка відбуваються бурхливі, суперечливі явища, які треба спрямувати в правильне русло здорового морального розвитку» [5, с. 251]. Одним із шляхів такого «здорового морального розвитку» учнів 5-9 класів є здійснення систематичного цілеспрямованого морального вихованая.

Враховуючи особливості виховання учнів 5-9 класів повинна плануватися діяльність педагогів. Під час спрямування виховного впливу на підлітків необхідно мати на увазі, що розвиток і формування особистості відбуваються у взаємодії з навколишнім середовищем.

У формуванні моральних якостей особистості підлітка важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості кожного з них як одну з найважливіших умов виховання. Належить також глибоко вивчати інтереси вихованців, тому що кожен віковий період потребує інших умов для їх розвитку. З урахуванням цього вихователь і повинен будувати всю виховну

роботу як у школі, так і поза нею. Педагоги мають вникати в особливості віку підлітків, враховуючи, що фізіологічні зміни викликають якісні зрушення в їх психіці, загострюючи цілий ряд морально-психологічних особливостей. Адже учні 11-16 років, включаючись у систему відносин і спілкування з дорослими та товаришами, посідають при цьому нове місце і виконують нові для них, раніше незнані, функції.

Підліткові групи, об'єднання, гуртки за інтересами, що набули нині значного поширення, справляють позитивний вплив на різні сторони життя школи; сприяють розвитку у вихованців самостійності, відповідальності, товариськості, доброти тощо. Вони залучають дітей до активної участі в емоційно-привабливій для них діяльності, розвивають особисту зацікавленість, здатність до співпереживання за справи мікроколективу. У такій діяльності формуються почуття, пов'язані з виконанням різноманітних доручень, спілкування з дорослими.

Спостереження за організацією суспільно корисної діяльності підлітків показує, що вони намагаються виявити себе не лише в соціально значущих справах, а й в суто індивідуальній діяльності. Це потребує зокрема формування таких якостей, як повага до інших, чуйність до оточуючих людей, вміння добросовісно працювати, дотримуватись моральних принципів. У цей час з'являється орієнтація підлітка на самооцінку, загострюється увага до свого духовного світу, виникає бажання активізувати пошуки можливостей самореалізації, самовираження та самоутвердження.

Найпильнішої уваги педагогів та дорослих, пов'язаної з вихованням підлітків, вимагає осмислення способів морального вибору ними власної поведінки в реальній дійсності. У підлітковому віці закладаються основи свідомої поведінки, формуються моральні уявлення та соціальні установки. В його духовній сфері спостерігається переосмислення моральних цінностей, причому головним у їх ієрархії виступає принцип товариськості, що найбільше сприяє розвитку суспільної спрямованості особистості.

Здебільшого підлітки готові прийняти ті вимоги, що висуваються до них на даному етапі виховання. Спостерігається схильність учнів 5-9 класів до тих видів роботи, що потребують уміння охопити, осмислити значну кількість фактів, самостійно формулювати висновки, перевіряти одержані результати в практичній діяльності.

У кожному класі звичайно виділяється декілька груп дітей, які посідають різне становище в колективі. Учнів 5-9 класів цікавить, від яких якостей залежить їхнє місце в колективі. На перший план виходять найчастіше уміння зберегти вірність у дружбі, мужність, надання підтримки товаришеві, вольова поведінка. Така оцінка ровесників і підхід до вибору друзів домінують з самого початку підліткового віку. Вимоги колективу, громадська думка, моральні настанови, нормальні взаємовідносини є важливими чинниками формування особистості.

Складність формування моральних норм і правил поведінки і той зміст, яким наповнюються аморальні настанови та вимоги якоїсь частини вихованців

шкіл, породжують труднощі в педагогічному процесі, подолання яких потребує урізаоманітнення методів і засобів педагогічного впливу.

Часто в школах для підвищення рівня морального виховання організовуються змагання між учнями, класами. Але змагання саме по собі не забезпечує дотримання суспільних норм. Учні, включившись у змагання, досягли значних успіхів: уважно контролювали навчальну роботу один одного, намагалися не мати низьких оцінок, не допускати виявів недисциплінованості, безвідповідального ставлення до громадських доручень. Але після закінчення змагання досягнуті успіхи зводилися нанівець: акуратність, ввічливість знову зникли. Ті вимоги, які підлітки ставили до себе та своїх товаришів, мали для них особистісний сенс тільки в ході змагання і були пов'язані не з метою виховання в собі окремих якостей, а з перемогою у змаганні. Досягнення задовільної оцінки рівня моральної вихованості зняло необхідність відповідної поведінки в подальшому.

Підлітковий вік характеризується високим рівнем розвитку самосвідомості в порівнянні з іншими періодами дитинства. По суті, розвиток самосвідомості означає пізнання самого себе. Інтерес до свого внутрішнього світу виникає саме в підлітковому віці.

У процесі навчальної діяльності, спільної громадської роботи, під впливом спілкування з дорослими та ровесниками у підлітка формуються риси, які самі починають визначати подальший розвиток особистості, її ставлення до оточуючих, поведінку. При цьому виникає і нова потреба - зрозуміти, осмислити ці риси свого характеру, знайти у собі відмінності від інших людей, проаналізувати свої переживання, тобто пробуджується інтерес до свого внутрішнього світу та прагнення до самооцінки. Все це стає можливим завдяки формуванню моральних якостей у процесі виховної роботи, що постійно ускладнюється, та завдяки тій суспільно-корисній діяльності, яку виконує підліток.

Формування самосвідомості підлітка починається з того, що він виокремлює ті чи інші суттєві ознаки окремих видів діяльності та вчинків, осмислює особливості своєї поведінки, а пізніше і особливості своєї особистості.

Основою морального виховання є орієнтація на реальне життя з усіма його труднощами і суперечностями, на структуру життєвих інтересів і потреб підростаючої людини, що визначають соціальну спрямованість особистості, її активну життєву позицію. Моральний аспект переорієнтації громадської свідомості на проблеми моралі стає нині надзвичайно важливим для докорінного переосмислення всієї діяльності особистості, що передбачає глибоке і творче усвідомлення кожним учнем значення формування в собі моральних якостей на основі використання духовних цінностей українського народу, зокрема його традицій.

Змістовне проведення в школах-інтернатах позаурочних заходів за матеріалами народних традицій викликає в дітей потребу в обміні думками, обговоренні результатів своєї діяльності, сприяє формуванню культури спілкування і поведінки, формуванню в учнів таких якостей, як висока

громадянська свідомість, моральна активність, глибокий інтерес до вивчення матеріалів історії свого народу, його звичаїв, традицій.

Використання у виховній роботі народних традицій дає можливість дітям засвоїти загальновизнані моральні норми в суспільстві, жити за законами моралі.

Підводя чи підсумки, ми виходили з того, що моральне виховання учнів 5-9 класів загальноосвітніх шкіл - керований процес і ефективність його залежить від організації належних педагогічних умов.

Кращі вихователі навчально-виховних закладів, керівники гуртків з власної ініціативи розвивають в учнів готовність до активної позаурочної діяльності, підпорядковуючи її суспільним потребам, використовуючи при цьому наявний комплекс традиційних педагогічних засобів впливу.

Високий рівень розуміння моральних понять мають ті учні, які спроможні пояснити їхню сутність та розкрити основні структурні елементи, застосовувати отримані знання у повсякденній діяльності; середній – ті, які не завжди правильно можуть пояснити зміст даних понять; низький – ті, які не можуть їх розкрити і не повязують знання з практичною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Управління системою національного виховання учнів / В. Гнатюк. – К., 2001. – 299 с.

2. Концепція школи нової генерації – української національної школи-родини. – К. : Інститут народознавства, 1994. – 25 с.

3. Підборський Ю. Моральне виховання школярів на українських народних традиціях / Ю. Підборський, Н. Рєпа // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С.71-75.

4. Скульський Р. П. Національне виховання учнів засобами українського народознавства / Скульський Р. П. – Івано-Франківськ, 1995. – 29 с.

5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори – в 5 т./ Сухомлинський В. О. – К. : Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 159 – 446.

УДК 373.66:314.7(485)

Анастасія Попова,
аспірант відділу зарубіжних систем
педагогічної освіти і освіти дорослих
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
(м. Бердянськ)

Нелля Ничкало,
доктор педагогічних наук, професор,
академік-секретар
Відділення професійної освіти і
освіти дорослих НАПН України,
дійсний член НАПН України,
(м. Київ)

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ У ШВЕЦІЇ

У статті розкрито вплив професійних організацій на підготовку соціальних працівників до роботи з мігрантами. Проаналізовано особливості роботи і мету діяльності професійних організації різних рівнів, що опікуються проблемами соціальної роботи і мігрантів. Розроблено класифікацію професійних організацій, що мають вплив на підготовку соціальних працівників.

Ключові слова: *соціальний працівник, професійна підготовка, професійна організація, асоціація, мігрант.*

The article reveals the influence of professional organizations for social workers training to work with migrants. The article aims to analyze the features of the purpose and activities of professional organizations at various levels, that deal with social work and migrants. The comparative analysis gives the opportunity to classify the groups of professional organizations that have an impact on training social workers.

Keywords: *social worker, professional training, professional organization, association, migrant.*

Тенденції глобалізації та інтеграції посилили процеси інтернаціоналізації, міжнародної співпраці та взаємного обміну досвіду у різних сферах. Підготовка соціальних працівників – це елемент конвергенції, що тісно пов’язує освіту і соціальну роботу.

Ефективність теоретичної і практичної підготовки соціальних працівників значною мірою залежить від діяльності професійних організацій, які виступають основними інноваторами в освіті і професійній діяльності фахівців соціальної сфери. Оскільки саме на них покладаються повноваження спрямовувати,

стимулювати і організовувати процеси, що безпосередньо стосуються підготовки соціальних працівників на різних рівнях.

Їхю роль в освітній діяльності висвітлюють у своїх дослідженнях В. Білокопитов, С. Вербицька, Т. Логвиненко, О. Локшина, В. Поліщук, О. Ольхович, Г. Товканець, М. Пейн, С. Хесл та інші.

Предметом вивчення науковців виступають різні аспекти впливу професійних організацій на освіту соціальних працівників в країнах світу. Проте, роль таких організацій, що працюють з мігрантами та їх класифікація не була предметом окремого дослідження, що потребує наукової розвідки з метою впровадження позитивного досвіду у систему підготовки соціальних працівників в Україні.

Швеція належить до однієї з країн, які відносять до освітніх лідерів у підготовці соціальних працівників із цінним теоретичним і практичним досвідом організації професійних організації для фахівців соціальної сфери і мігрантів.

Аналіз наукових джерел виявив дав нам змогу визначити, що професійна організація – це об'єднання працівників певної професії професійний революціонер особа, яка має політичний і організаційний досвід і постійно займається революційною діяльністю.

На основі представленого визначення, можна згрупувати професійні організації, що працюють з мігрантами і мають великий вплив на систему підготовки фахівців соціальної сфери у три групи. До першої групи відносяться міжнародні професійні організації соціальних працівників на чолі з Міжнародною радою соціального забезпечення (МРСЗ), з діяльністю якої тісно пов'язані Міжнародна федерація соціальних працівників (International Federation of Social Workers, IFSW), Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (International Association of Schools of Social Work, IASSW), Європейська асоціація шкіл соціальної роботи (EASSW – European Association of Schools of Social Work), Європейська асоціація центрів підготовки у галузі соціально-виховної роботи (FESET). До другої групи відносяться шведські професійні організації на чолі зі Шведською міжнародною радою соціального забезпечення (International Council on Social Welfare, ICSW), яка має у своїй структурі Школи соціальної роботи (Лундську, Гетенборгську, Стокгольмську і т.д.), Шведську асоціацію досліджень в галузі соціальної роботи (Swedish Association For Social Work Research (FORSA)), Скандинавську асоціацію шкіл соціальної роботи (Nordic Assosiation of Schools of Social Work (NASSW) / Nordiska Socialhögskolekommitteen (NSHK)), профспілку соціальних працівників і випускників соціальної роботи (Akademikerförbundet SSR). До третьої групи ми відносимо міжнародні, національні і галузеві організації і асоціації, що працюють з мігрантами у Швеції.

Розгалужена мережа державного і недержавного секторів допомоги мігрантам має бути укомплектована фахівцями різних спеціальностей, зокрема і соціальними працівниками, що зможуть кваліфіковано надавати допомогу потребуючим на всіх рівнях входження мігранта у Шведське суспільство.

Впливовими інституціями, які належать до першої групи організацій і представляють професійну соціальну роботу на міжнародному рівні – Міжнародна Федерація Соціальних Працівників (International Federation of Social Workers, IFSW)

і Міжнародна Асоціація Шкіл Соціальної Роботи (International Association of Schools of Social Work, IASSW).

Міжнародна Федерація Соціальних Працівників – це всесвітня організація, яка відстоює соціальну справедливість, права людини і суспільний розвиток через розвиток соціальної роботи, практики та міжнародного співробітництва між соціальними працівниками та їх професійними організаціями. Федерація представляє півмільйона соціальних працівників у 77 країнах, серед яких і Україна.

Міжнародна Асоціація Шкіл Соціальної Роботи – це міжнародне співтовариство шкіл соціальної роботи і викладачів, які сприяють розвитку соціальної освіти, управлінню соціальними службами. Організація бере участь у розробці стандартів підготовки соціальних працівників, статутів і законів у соціальній сфері, а також обстоює ідеї соціальної справедливості. Асоціація виступає від імені 2 000 навчальних закладів і 500 000 викладачів і студентів [1].

Обидві організації мають консультативний статус у Організації Об'єднаних Націй (ООН), що дає їм можливість висувати свої пропозиції щодо роботи з різними категоріями населення, зокрема мігрантами і біженцями, з метою запобігання дискримінації і недотримання прав.

Оскільки, Швеція є членом міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, то система освіти соціальних працівників має відповідати вимогам асоціації і підпорядковуватись стандартам, що визначають основні напрями і зміст підготовки соціальних працівників до професійної діяльності. До таких документів належать: у Всесвітньому керівництві з питань освіти соціальних працівників (1973-1984 рр.) визначені основні вимоги до освітніх програм, що використовуються для підготовки фахівців соціальної сфери [4].

Визначальним документом, що лежить в основі діяльності соціальних працівників і регламентує етичні норми і принципи соціальної роботи є «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», що був прийнятий Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП – IFSW – Snternational Federation of Social Workers) у 1994 році і оновлений у 2004 році. Положення документу складаються з двох частин «Міжнародної Декларації етичних принципів соціальної роботи» (Declaration of Ethical Principles of Social Work) і «Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників» (International Ethical Standards for Social Workers).

Швецька асоціація соціальних працівників як член Міжнародної федерації соціальних працівників у 2016 році оновила Етичний кодекс для соціальних працівників, положення якого розкривають етичні аспекти діяльності фахівців у мультикультурному середовищі на принципах людяності і солідарності; дотриманні людських і громадянських прав; демократії та участі кожного у житті суспільства; гендерної рівності; рівних можливостей; рівного ставлення до усіх і кожного учасників суспільного життя країни [6].

З метою визначення основних стандартів освіти для соціальних працівників, у 2000 році Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи та Міжнародна федерація соціальних працівників почали роботу над створенням *«Глобальних стандартів професійної підготовки соціальних працівників»* та остаточно затвердили їх у 2004 році [3].

У 2001 році Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи і Рада з питань освіти соціальної роботи опублікували *«Освітню політику і акредитаційні стандарти» (*EPAS – Educational Policy and Accreditation Standards*),* яка була переглянута у 2015 році. У межах положень документу були встановлені основні вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр».

Вагомий вплив на професіоналізацію та утвердження статусу освіти соціальних працівників мають організації, які ми віднесли до другої групи. Серед них важливим було створення у 1963 році Шведської міжнародної ради соціального забезпечення (International Council on Social Welfare, ICSW), яка є осередком світової неурядової організації. Метою діяльності Шведської міжнародної ради соціального забезпечення є створення умов для підтримки розвитку знань та проектів у різних галузях соціального розвитку, що реалізовуються у країні та поза її межами. Створення та функціонування цієї організації стало поштовхом до розвитку наукового потенціалу професії соціального працівника, оскільки стимулювало активний випуск наукової періодики та проведення масових конференцій для практиків та теоретиків соціальної роботи у країні і світі. Метою діяльності якого є соціальний розвиток і досягнення соціальної справедливості. Основним напрямом діяльності є обмін міжнародним і національним досвідом через розгалужену мережу різноманітних організацій, що охоплюють приблизно 30 державних, недержавних і благодійних організацій. Такі організації включають у себе найбільш відомі школи соціальної роботи (Лундська, Гетенборгська, Стокгольмська і т.д.), Шведську асоціацію досліджень в галузі соціальної роботи (Swedish Association For Social Work Research (FORSA)), Профспілку соціальних працівників і випускників соціальної роботи (Akademikerförbundet SSR), а також галузеві організації і асоціації, що об'єднують проблемні групи населення, що потребують допомоги [4].

У 1965 році створена Скандинавська асоціація шкіл соціальної роботи (Nordic Assosiation of Schools of Social Work (NASSW) / Nordiska Socialhögskolekommitteen (NSHK)), мета діяльності якої було підвищення рівня якості освіти соціальних працівників в країнах Скандинавії на основі обміну досвідом та освітніми програми, шляхом налагодження співробітництва між країнами. Основними напрямами діяльності організації є стандартизація структури соціальної роботи в країнах північної Європи, встановлення сумірності між професійною та академічною орієнтацією університетів у галузі соціальної роботи, а також між підготовкою фахівців широкого або вузького профілю [3].

Створення професійних організацій, що опікувались питаннями освіти соціальних працівників стимулювало утвердження соціальної роботи як академічної дисципліни. Швеція – одна з перших країн, які у 1980 році започаткувала вищу академічну освіту для аспірантів та докторантів зі спеціальності соціальна робота [7].

Передумовами для інноваційного етапу розвитку професійної підготовки соціальних працівників у Швеції стало створення європейської зони вищої освіти у рамках підписання Сорбонської та Болонської декларацій (1998 р., 1999 р.) основною метою яких було досягнення більшої сумісності і порівнюваності систем освіти (в тому числі і Нордичних країн). У цьому контексті, організація та

координація основних аспектів європейської системи вищої освіти сприяла розвитку співробітництва у галузі забезпечення якості організації процесу навчання, що включає в себе розробку навчальних планів, схем мобільності, інтегрованих програм навчання, практичну підготовку та перспективних напрямів наукових досліджень. [5].

З метою створення більш тісного зв'язку між освітою і дослідженнями, у 2004 році була заснована Шведська асоціація досліджень у галузі соціальної роботи (Swedish Association For Social Work Research, FORSA). Асоціація визнається політично незалежною організацією, що об'єднує практиків, дослідників та небайдужих осіб, які є активними учасниками у галузі соціальної роботи в Швеції і сприяє розвитку науки у галузі соціальної роботи Скандинавських країн, і Швеції, зокрема.

До третьої групи професійних організацій можна віднести Інститут іммігрантів, неурядову організацію, що функціонує як Національний науково-дослідний і документаційний центр для іммігрантів і біженців у Швеції. Організація була заснована у 1973 році, під час другої хвилі міграції (1972 – 1989 рр.). Основною метою діяльності Інституту є збір даних що стосуються міграції у Швеції, співпраця з асоціаціями мігрантів і організаціями, що опікуються даною проблемою. З 1996 року Інститут розробив портал-довідник для осіб, що бажають переїхати до Швеції. Портал містить повну інформацію про країну, освіту, систему соціального забезпечення для мігрантів, а також перелік організацій, куди можна звернутися за допомогою. Крім того, портал містить посилання, на інформаційні веб-сайти щодо іммігрантів і біженців у всьому світі, де в онлайн-режимі можна проконсультуватися з людьми, що стикнулися з проблемами міграції і адаптації у новій країні [9].

За участю Інституту іммігрантів було створено більше ніж 1000 асоціацій мігрантів у Швеції, неурядових організацій, найбільш впливовими серед яких є Національна федерація іммігрантів у Швеції (Immigranternas Riksförbund), а також Шведський центр у справах мігрантів і біженців (Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar), що займаються вирішенням питань, пов'язаних з отриманням дозволу на проживання, пошуку роботи і житла, захисту прав мігрантів, а також надання юридичної і психологічної допомоги особам, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, у зв'язку з переїздом до Швеції [8].

Отже, інноваційні процеси, що відбуваються у вищій освіті Швеції продукують посилене співробітництво університетів з місцевими, регіональними, державними та міжнародними соціальними установами, на створення спільних проектів і досліджень, що відкриває широкі перспективи для працевлаштування випускників факультетів соціальної роботи. Варто підкреслити, що таким чином ліквідується розрив між університетською та поза університетською освітою.

Професійні організації, які структуровані автором у три групи, мають вагомий вплив на розвиток підготовки соціальних працівників до роботи з мігрантами у Швеції, оскільки визначають основні вектори розвитку системи освіти для майбутніх фахівців соціальної сфери та створюють інновації, які використовують майбутні фахівці у своїй діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academia.edu/10115038/Семигіна_Т.В._2014_Презентація_до_лекції_Міжнародна_асоціація_шкіл_соціальної_роботи.

2. New Swedish Code of Social Work Ethics [Електронний ресурс]. – 18 лютого 2016 року. – Режим доступу : http://ifsw.org/news/new-swedish-code-of-social-work-ethics.

3. IASSW/IFSW. Discussion document on Global Qualifying Standards in Social [Електронний ресурс]. – 2002.

4. ICSW Sweden in English [Електронний ресурс] / Svenska nationelkommittén. – Режим доступу : http://www.icsw.se/icsw-sweden-in-english.

5. Brunsson N., Sahlin-Andersson K.. «Att skapa organisationer» i Ahrne, G (ed) Stater som organisationer. Stockholm, 1998. – 276 p.

6. Social Work and Social Work Education in Sweden. – Anna Nelson [Електроний ресурс]. – Режим доступу : www.ucm.es/data/cont/docs/440-2013-11-24 Social%20Work%20and%20Social%20Work%20Education%20in%20Sweden-Anna%20Nelson.pdf.

7. Ministers of Education in the European Countries. The Bologna Report. The European Space for Higher Education. – 1999. – 23 p.

8. The immigrant Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.immi.se/insti/english.htm.

9. Swedish Refugee and Advice Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sweref.org/engelska.aspx.

УДК 378.147

Оксана Рябова,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фармакотерапії
Національний фармацевтичний університет
(м. Харків)

В'ячеслав Кашута,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фармакотерапії
Національний фармацевтичний університет
(м. Харків)

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання розвитку дистанційного навчання у вищій школі в Україні. Обґрунтовані переваги та недоліки дистанційного навчання. Наведені можливі шляхи усунення недоліків дистанційної форми навчання.

Ключові слова: *вища освіта, дистанційне навчання, переваги та недоліки.*

The article discusses the development of distance learning in higher education in Ukraine. Grounded advantages and disadvantages of distance learning. Possible ways of eliminating the shortcomings of the distance learning form are given.

Keywords: *higher education, distance learning, advantages and disadvantages.*

Останнім часом в Україні дистанційне навчання активно впроваджується у вищій школі. Дистанційна освіта в Україні на сьогоднішній день рівноцінна з такими формами навчання, як очна, вечірня, заочна та екстернат [3]. Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [4; 5, с. 5].

В сучасній зарубіжній та вітчизняній літературі чимало досліджень і публікацій присвячено питанням дистанційного навчання. Багато зарубіжних учених B. Holmberg, D. Garrison, D. Shale, P. Portway, C. Lane та ін. та вітчизняних дослідників О. Блажук, В. Бідасюк, Л. Бурковська, Р. Гуревіч, Є. Долінській, О. Кареліна, Т. Коваль, В. Кухаренко, Т. Пасічнік, О. Рібалко, К. Скіба, М. Танась, Л. Філіпова, Р. Шаран внесли значний внесок у розвиток дистанційної освіти, встановлюючи певні переваги дистанційного навчання в формуванні самостійної пізнавальної діяльності студентів, розглядаючи дистанційну освіту, як навчання без меж, визначаючи роль викладача в дистанційному навчанні [1, с. 67-68; 2, с. 323].

Метою роботи – висвітлити переваги та недоліки дистанційного навчання у вищій школі шляхом аналізу сучасної літератури та власного досвіду впровадження дистанційної форми навчання у вищому навчальному закладі.

Спираючись на аналіз даних сучасної літератури, а також на власний досвід впровадження дистанційного навчання у вищому навчальному закладі, було виявлено переваги та недоліки дистанційного навчання. До переваг дистанційної форми навчання можна віднести такі, як гнучкість навчання: студенти навчаються у зручний для себе час та у зручному місці; та паралельність: навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), без відриву від виробництва або іншого виду діяльності. Перевагами також є соціальна рівність: рівні можливості одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров’я і соціального статусу; економічність: ефективне використання навчальних площ та технічних засобів; технологічність: використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій; якість: якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, як правило, залучається професорсько-викладацький склад, що пройшов курси з розробки дистанційних

курсів та «е-тьютор», і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали; зміна ролі викладача (тьютора): викладач стає наставником-консультантом, координує пізнавальний процес студентів, постійно удосконалює дистанційні курси, які він викладає, впроваджує нові технології у навчальний процес; висока вмотивованість та самоорганізація студентів, прагнення до знань, використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, вміння самостійно приймати відповідальні рішення.

До недоліків дистанційного навчання можна віднести складність ідентифікації студента при виконанні контрольних завдань, але цей недолік можна усунути при організації змішаної форми навчання дистанційно-очної, коли студенти складають іспит під час очної сесії. При дистанційному навчанні виникають певні труднощі у виконанні практичних завдань та проведенні лабораторних робіт, але цей недолік можна вирішити за допомогою віртуальних лабораторій, а відпрацювання практичних навичок здійснювати під час очної сесії. До недоліків дистанційного навчання можна віднести необхідність технічного забезпечення як студента, так і викладача, а також наявність високоякісного Інтернет зв'язку.

Таким чином, незважаючи на деякі недоліки дистанційної форми навчання, дистанційне навчання має певні переваги. Перспективним є подальше впровадження дистанційного навчання у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козубовська І. В. Британський досвід дистанційного навчання [Текст] / І. В. Козубовська, І. Є. Попович // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія : Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород : Говерла, 2013. – Вип. 29. – С. 67-69.

2. Мигович С. М. Огляд сучасного стану дистанційного навчання в Україні [Текст] / С. М. Мигович, Н. Т. Тверезовська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 159. Ч. 2. – С. 320-329.

3. Про вищу освіту : закон Верховної Ради України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

4. Про дистанційне навчання : положення МОН України від 25.04.2013 № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13.

5. Положення про експертизу дистанційного курсу / укл. : В. П. Черних та ін. – Х. : НФаУ, 2016. – 33 с.

УДК: 372

Тетяна Соболь,
кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті проаналізовані підходи до розуміння комунікативної компетенції яка включає як сукупність знань про систему мови та її одиниць, так і правильне розуміння комунікативної ситуації та ефективне використання мови у відповідності до потреби. Визначено поняття комунікативної компетенції та її складові, які допомагають зрозуміти особливість формування певних мовних умінь та навичок. Виявлені ефективні методи формування комунікативної компетенції.

Ключові слова: *компетенція, метод, комунікативна компетенція, дидактичні умови, складові комунікативної компетенції.*

The article analyzes approaches to understanding the communicative competence which includes a combination of knowledge about the language system and its units and a proper understanding of the communicative situation. The communicative competence helps us to use language in proper way as an answer for the challenge. The concept of communicative competence and its components help to understand the formation of certain language skills. In the article were identified effective methods of communicative competence.

Keywords: *competence, method, communicative competence, teaching conditions, the components of communicative competence.*

Інтеграція українського суспільства до Європейського та міжнародного соціально-економічного, культурного, інформаційного простору та ринку праці призвела до появи нових вимог до особистісних і професійних рис людини, рівня її соціальної адаптації, загальної культури, загальноосвітньої підготовки, творчих здібностей. Дана ситуація сприяла підвищенню ролі комунікативної компетенції – здатності і готовності здійснювати міжособистісне та міжкультурне спілкування. Саме дане вміння стає важливою характеристикою високоосвіченого спеціаліста у будь-якій галузі.

Поняття «компетенція» вперше стало вживатися в США в 60-ті роки в контексті діяльнісного навчання (performance-based education), метою якого було готувати спеціалістів, здатних конкурувати на ринку праці. Спочатку

«компетенції учнів» розглядалися як прості практичні навички, що формувалися в результаті автоматизації знань, пізніше компетенції перетворилися в одиниці навчальної програми. Тому й не дивно, що дану проблему досліджують як лінгвісти, так і педагоги, психологи та філософи. Зокрема, проблема мовленнєвого спілкування привертала увагу таких видатних науковців як М. Бахтін та Н. Хомський. Теорію мовленнєвої діяльності розвивали І. Зимня, О. Леонтьєв, Т. Рядова та інші послідовники видатного психолога та педагога Л. Виготського. Комунікативну функцію мови розкрито в працях лінгвістів В. Костомарова, О. Леонтьєва, Л. Щерби, основ розумової функції – в працях Л. Бачман, М. Бугейта, Є. Верещагіна, Ю. Жлуктенко, А. Палмера, Ф. Фолсома, Д. Хаймза.

Дані дослідження показують значення мови та комунікативної компетенції у житті людини. Однак постає проблема визначення найефективніших методів формування комунікативної компетенції, які й покажуть особливість даного процесу. Саме це і є метою даної роботи для реалізації якої слід визначити термін «комунікативна компетенція», виявити його складові та проаналізувати дидактичні умови та методи формування комунікативних вмінь та навичок. Досягнення поставленої мети передбачає використання методу корпоративного аналізу та порівняльного методу роботи з науковими джерелами.

У Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи про створення Європейської рамки кваліфікацій для навчання протягом життя (2008) компетенція визначається як доведена спроможність використовувати знання, вміння та особистісні, соціальні та/або методологічні здібності в робочих або навчальних ситуаціях та для професійного і персонального розвитку.

А. Хуторський вважає, що «компетенція включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) і є наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [7, с. 141]. Тобто поняття «компетенція» являє собою набір певних умінь, здібностей та досвіду які допомагають використовувати набуті знання в робочих ситуаціях для про професійного розвитку особистості.

Поняття комунікативної компетенції ввійшло науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу [10]. Його теорія комунікативної компетенції спрямована на визначення динамічної категорії в якій відбивається єдність мови і мовлення.

Дещо по-іншому дане поняття розглядають сучасні науковці. Зокрема, С. Омельчук під комунікативною компетенцією розуміє сукупність знань про спілкування, умінь і навичок, потрібних для сприймання чужих і побудови власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам і ситуаціям спілкування [6, с. 3-4].

Згідно з С. Абрамович комунікативна компетентність є здатністю учня аналізувати мовні та позамовні поняття, явища, закономірності, порівнювати, узагальнювати їх, виділяти головні й другорядні ознаки; уявляти й за

допомогою мовних виражальних засобів описувати предмети, явища, події, робити припущення щодо способу розв'язання проблемних ситуацій, добирати докази для доведення чи спростування власних і чужих думок, позицій, використовувати власний і опосередкований досвід та критично оцінювати свої й чужі висловлювання [1, с. 85].

Своєрідним синтезом змістовного наповнення терміна комунікативна компетенція є визначення М. Львов. На його думку комунікативна компетенція – це термін, що позначає знання мови (рідної та нерідної), її фонетики, лексики, граматики, стилістики, культури мови, володіння цими засобами мови та механізмами мови – говоріння, аудіювання, читання, письма – в межах соціальних, професійних, культурних потреб людини. Комунікативна компетенція – одна з найважливіших характеристик мовної особистості. Комунікативна компетенція набувається в результаті природної мовленнєвої діяльності і в результаті спеціального навчання» [5, с. 92-93].

Українські лінгводидакти І. Кочан та Н. Захлюпана так трактують поняття комунікативні компетенції: «Комунікативні компетенції – це здатність розуміти чужі і створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні і невербальні засоби, які передбачають опанування усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами» [3, с. 132].

Наведені дефініції про зміст поняття комунікативна компетенція дозволяють зробити висновок: теоретичну складову комунікативної компетенції утворюють комунікативно-значущі знання про систему мови, про мовленнєвознавчі поняття, про види мовленнєвої діяльності, про особливості функціонування одиниць мови в мовленні; практичну складову – правильне використання граматичних правил і соціального контексту та продуктивних (говоріння та письмо) видах мовленнєвої діяльності.

Підтвердження даного висновку ми можемо побачити розглянувши складові комунікативної компетенції. Її складовими, як зазначає О. Бистрова, є знання про мовленнєвознавчі поняття і комунікативні вміння репродуктивного і продуктивного рівнів. Це вміння усвідомлено відбирати мовні засоби для здійснення спілкування відповідно до мовної ситуації; адекватно розуміти усну й писемну мову та відтворювати її зміст у необхідному обсязі, створювати власні зв'язні висловлювання різної жанрово-стилістичної й типологічної належності. Формування комунікативних умінь, як підкреслює О. Бистрова, «можливо лише на базі лінгвістичної і мовної компетенції». Комунікативна компетенція «передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та основами культури усного та писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в життєво важливих для даного віку сферах і ситуаціях спілкування» [4, с. 39].

На думку Деремі Харнера визначення комунікативної компетенції містить чотири складові частини: граматична компетенція, яка полягає у знанні граматичних конструкцій мови, дискурсивна компетенція, тобто здатність будувати речення у дискурсі з метою формування змістовної цілісності ряду висловлювань, соціолінгвістична компетенція, яка полягає у розумінні правил

вживання мовних норм, які залежать від певного соціального контексту, та стратегічна компетенція, яка визначає мовні прийоми, які використовують мовці, коли спілкування погіршується у результаті недостатнього знання мови. [9, с. 95].

Дещо розширений змістовий склад комунікативної компетенції висвітлено у дисертаційній роботі В. Топалової [8, с. 14]. На її думку, комунікативна компетенція включає в себе країнознавчу (соціокультурну) компетенцію, соціолінгвістичну компетенцію, лінгвістичну (мовленєву) компетенцію, дискурсивну компетенцію, стратегічну компетенцію, ілокутивну (мовну):

1) країнознавча (соціокультурна) компетенція – здатність розуміти й використовувати різні складові національної культури (традиції, ритуали, звичаї, соціальні стереотипи) в конкретних ситуаціях з урахуванням норм міжкультурного спілкування. Дану складову комунікативної компетенції можна сформувати за допомогою аудіовізуального методу, який полягає у навчанні за допомогою використання аудіовізуальних технічних засобів. Цінність аудіовізуального методу навчання полягає в тому, що разом із загальною інтенсифікацією навчального процесу, за допомогою цього методу створюються спеціальні умови, певною мірою близькі до природних умов, в яких функціонують природні мовні ситуації. Аудіовізуальний метод привабливий тим, що він в більшій мірі, чим існуючі способи традиційного навчання іноземній мові, сприяє швидкому формуванню великої кількості елементів спонтанного мовлення і мовних напівавтоматизмів;

2) соціолінгвістична компетенція – знання маркерів соціальних відносин (привітання, прощання, форми звертання, подяки тощо), правил ввічливості, виразів народної мудрості, відмінностями між варіантами мови під час вживання її в різних контекстах, діалектних та акцентних відмінностей і вміння доречно використовувати ці знання у процесі спілкування. Дана компетенція засвоюється за допомогою діалогічного спілкування як між вчителем та учнями, так і просто між учнями по заданій вчителем тематиці;

3) лінгвістична (мовленєва) компетенція – здатність розуміти та продукувати вивчені висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання. Дана компетенція засвоюється за допомогою прямого методу, який полягає у засвоєнні нового матеріалу за допомогою готових мовних зразків і побудови речень за аналогією;

4) дискурсивна компетенція – здатність поєднувати окремі речення у зв’язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби. Найкращим для формування даної компетенції є дискусійні методи, до яких належать групова дискусія, розбір казусів із практики, аналіз ситуацій й морального вибору та інші. Дискусійні методи навчання допомагають студентам ефективно усвідомлювати і засвоювати навчальний матеріал, тому що вони стають не тільки пасивними слухачами інформації викладачем або доповідачем, а також активну беруть участь в обговоренні питання, що обов’язково змушує їх зайняти власну

позицію щодо обговорюваної проблеми, а значить, краще запам'ятати необхідні знання [2, с. 7];

5) стратегічна компетенція – здатність особистості учня визначати мету власної пізнавальної, навчальної діяльності, планувати свою діяльність для досягнення будь-якої мети; реалізовувати сплановані дії, розроблені стратегії та оцінювати результат власної діяльності. Дана компетенція набувається за допомогою ігрових методів, ділові (управлінські) ігри, рольові ігри (поведінкове навчання, ігрова психотерапія, психодраматична корекція), контргра (трансактний метод усвідомлення комунікативної поведінки). Під грою у педагогіці розуміють вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, в якому створюється й вдосконалюється самокерування поведінкою;

6) ілокутивна (мовна) компетенція – здатність належним способом формувати ілокутивний (мовний) акт (попросити щось, запросити, поінформувати когось тощо) відповідно до ситуації спілкування. Для формування даних вмінь найефективніше застосовувати дидактичні ігри, тобто спеціально створені ситуації, які моделюють різні моделі спілкування. Гра у процесі навчання допомагає як розвинути комунікативні уміння й навички та скорегувати дії студентів й направити у правильне русло, так і має розважальну функцію, яка сприяє зацікавленості студентів і в свою чергу підвищує пізнавальну й комунікативну діяльність.

Отже, для ефективного формування комунікативної компетенції слід зважати на її складові частини та підбирати методи відповідно до поставленої мети та завдань. Для цього слід врахувати три основні умови які сприяють формуванню комунікативної компетенції:

1) спрямованість навчання учнів не на здобуття мовних знань, а на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих умінь), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в актах;

2) реалізацію принципу комунікативної організації, яка передбачає комунікативний характер вправ, що використовуються в навчальному процесі для вироблення навичок і мовленнєвих умінь;

3) формування у учнів спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в іншомовному мовленнєвому спілкуванні.

Дані дидактичні умови допомагають формуванню складових комунікативної компетенції, які можна узагальнити до дискурсивної компетенції, соціолінгвістичної компетенції, стратегічної компетенції, мовленнєвої (лінгвістичної) компетенції, мовної (ілокутивної) компетенції, соціокультурної (країнознавчої) компетенції. Сприятливі дидактичні умови та правильні методи навчання забезпечують формування уміння ефективно отримувати та передавати інформацію, переконати співрозмовника, справляти позитивне враження на слухача, розуміти комунікативну ситуацію, і, відповідно, формувати правильну комунікативну поведінку. Для ефективного формування комунікативної компетенції слід використовувати такі новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні елементи, як:

діалогічне спілкування, аудіовізуальний метод, метод моделювання типових ситуацій, ігрові методи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація : підручник / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарьова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.

2. Бутенко Т. О. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів / Т. О. Бутенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків : ХДАДМ (ХХПІ), 2009. – №11. – С. 6-9.

3. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. – друге вид., випр. і доп. / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.

4. Литневская Е. И. Методика преподавания русского языка в средней школе : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Е. И. Литневская, В. А. Багрянцева. – М. : Академический проект, 2006. – 588 с.

5. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : пособие для студентов педагогических вузов и колледжей / М. Р. Львов. – М. : Издательский центр «Академия» ; Высшая школа, 1999. – 272 с.

6. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису / Сергій Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 2-5.

7. Современный толковый словарь русского языка / Сост. Л. Прокофьева. – СПб. : Норинт, 2005 – 960 с.

8. Топалова В. М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка) : дисс. на соискание научной степени канд. пед. наук / В. М. Топалова. – К., 1998. – 168 с.

9. Harner Jeremy. The practice of English language teaching / Jeremy Harner. – New York, 1991. – 296 p.

10. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.

УДК 37.015.31:17.022.1]:398

Лариса Ткаченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті розкриваються особливості морального виховання першокласників у позакласній діяльності. Розглянуті головні завдання, тенденції та провідні закономірності виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах засобами українського фольклору в позакласній діяльності. Досліджено психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості у процесі навчання і виховання. Дано визначення поняттю «моральне виховання» та розглянуто його складові. Проаналізовані основоположні принципи освіти і виховання особистості першокласника.

Ключові слова: *моральне виховання, першокласник, позакласна діяльність, фольклор, загальноосвітня школа.*

The article reveals the peculiarities of moral education of first-graders in extracurricular activities. The main tasks, tendencies and leading regularities of the education of pupils in general educational institutions by means of Ukrainian folklore in extra-curricular activities are considered. Psychological and pedagogical aspects of personality development in the process of education and upbringing are investigated. A definition of the concept of «moral education» is given and its components are examined. The fundamental principles of the education and upbringing of the first-grader personality are analyzed.

Keywords: *moral education, first-form, extra-curricular activity, folklore, general education school.*

Моральне виховання першокласників сьогодні є важливою складовою змісту роботи загальноосвітніх навчальних закладів, головним завданням яких є: формування моральної свідомості (уявлення про моральні норми), розвиток навичок моральної поведінки, виховання моральних почуттів дитини. Саме від того, які моральні цінності засвоять першокласники, залежить майбутнє українського народу, української держави, адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття.

Концептуальні підходи до організації та здійснення морального виховання особистості у навчально-виховному процесі загальноосвітньої

школи знайшли відображення у педагогічних працях І. Беха, Є. Бондаревської, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської , К. Чорної та ін.

Важливі контексти виховання дитини засобами фольклору відображено у працях О. Бріциної, В. Войтовича, М. Гагаріна, П. Горохівського, Г. Довженок, О. Загоруйка, В. Кузя, Ю. Підборського, І. Руснака та ін.

За останнє десятиліття відбулись суттєві трансформації суспільного життя у державі, які насамперед детермінували істотні зміни моральних устоїв, переорієнтацію пріоритетності моральних цінностей, що в сукупності призвело до значної девальвації моральної вихованості українського суспільства. У свою чергу ці суспільні виклики і загрози мали і мають сьогодні значний вплив на загальноосвітню школу, й зокрема на початкову, оскільки саме тут закладаються основи знань про наукову картину світу майбутнього громадянина, починає формуватись його духовний світ та відповідне ставлення до оточуючого світу через здійснювані вчинки, дії та діяльність у ньому. Як зазначає І. Бех: «Слід формувати у підростаючої особистості цілісну картину світу як основу її гуманізму. Тільки там, де світ стає картиною, вперше виявляється гуманізм людини. Чим настійливіше діє суб'єкт, тим активніше і стрімкіше споглядання світу, і наука про світ перетворюється в науку про людину, про її вищий смисл і призначення [2, с. 9]».

Актуальною в контексті зазначеного вище є думка О. Сухомлинської про те, що «… сьогодні ми стоїмо перед кардинальними змінами в системі неперервної освіти, які вимагають перегляду вже сталих підходів до навчання й виховання, до їх методологічного і теоретичного обґрунтування, і водночас є свідками, що розвиток дитини – не константа, що межі вікових і індивідуальних періодів розвитку рухливі, змінні й залежать як від біологічних, так і соціальних чинників [4, с.45]».

Отже, на рівень засвоєння першокласниками моральних цінностей й сформованості їх моральної вихованості мають значний вплив як індивідуальні особливості дитини, так і ряд об'єктивних чинників, серед яких соціальне середовище, морально-етичне середовище загальноосвітніх навчальних закладів, міжособистісні взаємини в учнівсько-педагогічному колективі, у яких і створюються моральні взаємовідносини між усіма учасниками навчально-виховного процесу. У цьому контексті актуальною є думка В. Кременя, про необхідність «… переходу від суб'єкт-об'єктних відносин між учителем і учнем, до суб'єкт-суб'єктних, де обидві сторони були б активними й діяльними, і завдання полягає в тому, щоб Людина сформувалася насамперед на основі особистих здібностей, а не всупереч їм, ігноруючи талант заради надуманого всебічного гармонійного шаблону. Тому всебічний і гармонійний розвиток має враховувати сутність дитини, її здібності і таланти [3, с. 2-3]».

Ефективна з педагогічних позицій організація різнобічної навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької, суспільно корисної і масової та іншої діяльності зростаючої особистості у загальноосвітніх навчально-виховних закладах, дає змогу сформувати культуру моральної дії, моральну поведінку та ціннісного ставлення до оточуючого її світу. Бо, як наголошував у своїх працях Г. Сковорода, духовну людину, творить шлях добра: через пізнання,

усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення в світі.

Отже, головною тенденцією виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, зокрема і морального виховання першокласників засобами українського фольклору в позакласній діяльності є формування системи ціннісного ставлення особистості до надбань національної культури, до моральних норм і правил, сформованих українським народом протягом минулих віків, а також до оточуючого соціального і природного довкілля та самої себе. За такого підходу набуває сили гармонійне поєднання інтересів учасників виховного процесу: учня, який прагне вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами – патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

У контексті останнього аналіз теоретичних основ морального виховання учнів перших класів засобами українського фольклору в позакласній діяльності потребує визначення й характеристики основних закономірностей, а пізніше і принципів цього процесу. Закономірності виховання розглядаються нами як стійкі психолого-педагогічні повторювані утвори з безліччю об'єктивно існуючих істотних зв'язків у цьому процесі, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності гармонійного розвитку особистості зі сформованою моральною вихованістю. Конкретизуємо провідні закономірності:

– моральне виховання органічно пов'язане із соціокультурними умовами, суспільними потребами, ментальними характеристиками й спрямованістю його змісту, що зумовлене значними змінами в суспільному житті українського народу, а отже відповідними змінами, які відбулись у національній освітньо-виховній системі, і, зокрема у загальноосвітніх навчальних закладах;

– результати морального виховання залежать від виховного впливу (застосування ефективних змісту, форм і методів) на внутрішній світ особистості, її духовність;

– ефективність виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі залежить від стосунків в учнівсько-педагогічному колективі, оскільки саме здорова морально-психологічна атмосфера в класному колективі чи в цілому навчального закладу сприяє формуванню в першокласників позитивних моральних якостей за рахунок того, що відбувається процес взаєморозуміння, взаємопідтримки і взаємовиховання;

– визначальною у моральному вихованні учнів перших класів у загальноосвітньому навчальному закладі є саме позакласна діяльність, яка ефективно здійснюється через організацію спілкування;

– ефективність виховного процесу зростає за умови актуалізації проблеми самовиховання першокласників.

Виходячи із «Закону України про освіту» та враховуючи зазначене вище, розглянемо основоположні принципи освіти і виховання особистості першокласника. Насамперед, це принцип відповідності (природовідповідності) навчального змісту соціально-педагогічним реаліям, що забезпечує орієнтацію

навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі на реальні можливості сучасних інститутів виховання, й зокрема соціуму у формуванні моральної вихованості першокласників і провідних моральних якостей, які забезпечують ефективне розв'язання ними власних життєво важливих проблем); принцип науковості і систематичності (полягає в забезпеченості оптимальних умов для розширення і поглиблення у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів кожною особистістю вагомих для її подальшого розвитку і становлення знань, законів і закономірностей функціонування соціоприродного середовища, відповідних понять і способів практичних дій); принцип добровільності і доступності (передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної та громадської діяльності); принцип варіативності (передбачає можливість широкого вибору першокласниками навчального змісту, форм, методів і засобів освіти та виховання у позакласний час , альтернативність у задоволенні духовних потреб особистості, її пізнавальних й інтелектуальних можливостей та інтересів); принцип безперервності, наступності й інтеграції (забезпечує єдність всіх ланок шкільної освіти з метою об'єднання зусиль учнівського-педагогічного колективу та батьків у моральному вихованні першокласників засобами українського фольклору в позакласній діяльності); принцип особистісної орієнтації (передбачає врахування загальних законів психічного розвитку у специфічних процесах індивідуального розвитку окремої особистості та формуванні її якостей характеру, загальної культури та моральної вихованості); принцип гуманізації (забезпечує пріоритет завдань творчої самореалізації й виховання, створення умов для вияву обдарованості і талантів, формування гуманної, людяної, доброзичливої і милосердної особистості; принцип єдності загальнолюдських і національних моральних цінностей (забезпечує у змісті навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу єдність надбань української національної культури з культурою народів світу); принцип демократизації (передбачає включення загальноосвітніх навчальних закладів до загальносуспільних процесів демократизації, через гуманізацію і гуманітаризацію навчально-виховного змісту, розвитку різноманітних форм їх діяльності, співробітництва й партнерства зі всіма учасниками процесу морального виховання першокласників (школою, батьками, громадою, суспільством, громадськими організаціями і фондами, засобами масової інформації тощо); принцип самостійності та активності особистості (полягає у забезпеченні такої психолого-педагогічної атмосфери, яка сприяє виявленню, а також розвитку і реалізації пізнавальної самостійності, прояву обдарованості і таланту першокласників у навчально-виховній діяльності загальноосвітнього навчального закладу); принцип гармонізації родинної і суспільної освіти та виховання (передбачає створення сприятливих умов для забезпечення добровільного партнерства і корисної співпраці того, хто навчається, його родини, а також держави, як рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі); принцип практичної

спрямованості освіти та виховання (передбачає набуття першокласниками пропедевтичних знань, формування відповідних умінь і навичок їх застосування засобами українського фольклору у різноманітних життєво важливих для них ситуаціях); принцип життєвої смислотворчої самодіяльності (формування особистості як творця і проектувальника свого життя, який може приймати рішення і нести за них відповідальність та самовдосконалюватись); принцип соціальної та особистісної значущості діяльності особистості в соціоприродному середовищі (передбачає формування особистості як повноцінного й активного члена суспільства, який спрямовує свою діяльність на його благо); акмеологічний принцип (передбачає орієнтацію освіти і виховання школярів на найвищі морально-духовні досягнення суспільства з врахуванням їхніх індивідуальних можливостей); принцип технологізації (забезпечує послідовність навчально-виховних дій педагога загальноосвітнього навчального закладу у відповідності до індивідуальних інтересів і запитів учнів перших класів, що дає змогу відповідно спроектувати й реалізувати організовані ним дії, спрямовані на досягнення мети й конкретних цілей морального виховання) [1, с. 48].

Визначення таких принципів морального виховання першокласників засобами українського фольклору в позакласній діяльності актуалізується ще й тим, що ця система визначально орієнтована на вільний вибір особистістю видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації, творчих якостей та відповідної моральної вихованості.

Моральне виховання першокласників засобами українського фольклору в позакласній діяльності за своєю сутністю є взаємодією учня і педагога за умови упровадження у навчально-виховний процес цих закладів спеціально створених педагогічних умов з метою залучення останнього до процесу засвоєння суспільного морального досвіду і культури (соціалізації) та розвитку унікальних особистісних моральних якостей (індивідуалізації), у процесі чого відбувається розвиток інтелектуальної, емоційно-ціннісної й діяльнісної сфери його особистості.

Отже, на основі результатів нашого аналізу, можемо констатувати, що першокласники легко піддаються педагогічному впливу, оскільки вже здатні сприймати вимоги до своїх вчинків і поведінки та схильні до наслідування й дотримання моральних норм. У свою чергу, моральні норми у процесі діяльності й спілкування трансформуються у відповідні моральні ставлення, які втілюються у судженнях, ціннісних орієнтаціях стосовно навколишнього середовища, поведінці і вчинках, і які опосередковують їхнє ставлення до самих себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: в 2 томах / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 2003. – 278 с.; Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.

2. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 2010. – № 4.– С. 8-9.

3. Кремень В. Г. Освіта в контексті цивілізаційних змін / В. Г. Кремень // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 2-3.

4. Сухомлинська О. В. Проблеми розвитку особистості в історичному контексті психології та педагогіки / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 1. – С. 41-45.

5. Чорна К. І. Моральне виховання особистості в шкільному середовищі / К. І. Чорна // Позашкільна освіта. – 2008. – № 3. – С. 16-22.

УДК 316.6

Тетяна Черкасова,
старший викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету
(м. Суми)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ МОЛОДІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті розглянуто роль та місце молодіжних субкультур в системі ціннісних орієнтацій молоді сучасного українського суспільства. Визначено також їх головні риси та причини виникнення.

Ключові слова: *молодіжні субкультури, цінності, ціннісні орієнтації, молодь, молодість, суспільство, молодіжні групи та рухи.*

Role and place of youth subcultures in the system of youth valuable orientations of the modern Ukrainian society are considered in the article. The main features and the reasons of their genesis were also determined.

Keywords: *youth subcultures, values, valuable orientations, youth, society, youth groups and movements.*

Щоб розглянути проблему ціннісних орієнтацій молоді, слід вирішити, що являє собою молодь і чим вона відрізняється від інших суспільних груп, проаналізувати особливості, властиві молодому віку і закономірності засвоєння молодою людиною норм, цінностей та установок суспільства, вплив на неї різноманітних організованих і неорганізованих груп та рухів.

Одним з перших визначеня поняття «молодь» дав В. Лисовский в 1968 р.: «Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, що засвоюють, а в більш дорослий вік вже засвоїла, освітні, професійні, культурні й інші

соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років».

Трохи згодом, більш повне визначення було дано И. Коном: «Молодь – це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану й обумовлених тими чи іншими соціально-психологічними властивостями».

Сучасні вчені визначають молодь як соціально-демографічну групу суспільства, яку відокремлюють на основі сукупності характеристик та особливостей соціального стану, обумовлених тими чи іншими соціально-психологічними властивостями, що визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, а також особливостями соціалізації в суспільстві.

У віковій психології молодість визначають як період формування стійкої системи цінностей, становлення самосвідомості, формування соціального статусу особистості. Свідомість підлітка має особливу здатність сприймати, переробляти й засвоювати величезний потік інформації. Саме у цей період розвиваються і критичність мислення, і прагнення давати власну оцінку різним явищам, і пошук аргументації, і оригінальне мислення. Звідси і дивна суміш суперечливих якостей і рис в поведінці молоді: прагнення до самоідентифікації й відокремлення, конформізм і негативізм, наслідування й заперечення загальноприйнятих норм, прагнення до спілкування й відчуженість від зовнішнього світу.

Молодість – це часовий відрізок, коли людина повинна сама будувати свою долю, знайти єдино вірний, життєвий шлях, що дозволить максимально реалізувати свої здібності та таланти. Це й болісний процес самопізнання, знаходження власного «Я», процес визначення меж своїх реальних можливостей, самоствердження в суспільстві. Паралельно з цим, молода людина формує власне поняття про навколишній світ, систематизує ціннісні орієнтації, політичні, моральні, естетичні погляди. В умовах дефіциту життєвого досвіду перед нею стоїть необхідність прийняття низки важливих рішень: вибір професії, вибір супутника життя, вибір друзів, і т. ін. Кожне з цих рішень у значній мірі впливає на майбутнє життя.

В період формування особистості та становлення світогляду, виборі життєвого шляху молоді люди, часто не знаходять підтримки і схвалення в родині чи суспільстві, тому йдуть в інший світ, неофіційний і неформальний. Там вони створюють свою систему цінностей, свої норми та правила. Вони починають ділити оточуючих на «своїх» і «чужих».

За визначенням вікіпедії, субкультури є частиною культури суспільства, що відрізняється своєю поведінкою від більшості. Юрій Григорович Волков під терміном молодіжна субкультура, розуміє систему цінностей, установок способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи. Інші вчені під молодіжною субкультурою розуміють культуру певного молодого покоління, яке володіє загальними стилем життя, поведінки, групових норм та правил,

цінностей та переконань.

В період переходу із дитинства в доросле життя виникає дуже багато проблем та складностей, подолати які не завжди під силу молодим людям. Їм необхідна група ровесників з тими ж проблеми, цінностями та ідеалами, необхідна молодіжна субкультура, яка акумулює в собі досвід вирішення всіх життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молоді. Отож, молодіжна субкультура – це культура, створена молодими людьми для себе; це культура, націлена на включення молодих людей в суспільство.

Слід звернути увагу на парадокс молодіжних субкультур: з одного боку вони культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів, а з іншого – покликані сприяти адаптації молоді до цього дорослого суспільства.

Зупинимось на причинах виникнення молодіжних субкультур. Серед найголовніших, на думку вчених, виділяють наступні: виклик суспільству, протест проти його норм та правил; виклик родині, не сприйняття нею цінностей та потреб молодої людини; небажання бути як усі, намагання виділятися серед інших, потреба звернути на себе увагу; бажання затвердитися в новому середовищі однолітків; відсутність розвиненої сфери організації дозвілля для молоді в країні; копіювання західних течій, «вестернізація» культури; релігійні та ідейні переконання; данина моді; відсутність чіткої мети в житті; вплив на молодь кримінальних структур; вікові захоплення молоді.

Серед соціальних причин виникнення молодіжної субкультури, на думку багатьох вчених, найбільш важливими є такі: збільшення доходів середнього класу молодіжного суспільства, поява нових засобів звукозапису і розповсюдження музичної продукції, зростання науково-технічного прогресу.

Виділимо основні риси молодіжних субкультур:

– вони є соціальним угрупуванням, кожен представник якого сам зараховує себе до нього; члени такого угрупування можуть формувати як групи безпосереднього контакту (компанії, об'єднання, тусовки), так і групи віртуального спілкування;

– входження молодої людини в ту або іншу молодіжну субкультуру означає ухвалення нею і прийняття її норм, цінностей, світосприйняття, манер, стилю життя, а також зовнішніх атрибутів приналежності до даної субкультури (зачіски, одягу, прикрас, жаргону);

– як правило, молодіжна субкультура виникає навколо єдиного харизматичного символу чи літератури, якогось «центру», виразника тих або інших пристрастей до музичних стилів, способу життя, або відношення до певних соціальних явищ;

– їй притаманна «вестернізація» (американізація) культурних потреб і інтересів;

– відсутність етнокультурної самоідентифікації;

– має переважно відпочинково-рекреативну спрямованість;

– пріоритетними є споживацькі орієнтації, що проявляються як в соціокультурному, так і в інших сферах життя;

– їй притаманний активний процес залучення нових членів;

– значущі для тієї або іншої молодіжної субкультури ідеї і цінності отримують зовнішній вираз в обов'язковій для її членів символіці і атрибутиці.

Особливістю української молодіжної субкультури є те, що вона орієнтована або на проведення відпочинку, або на передачу і поширення інформації.

Існує багато різних класифікацій молодіжних субкультур – за социально-правовими ознаками, за спрямованістю інтересів, за причетністю до тієї чи іншої групи і т. ін., але, на мою думку, більш повною є класифікація молодіжних субкультур Анастасії Вірної. За її визначенням їх можна розділити на групи, що: – пов'язані з музикою. Це і музичні фанати, і послідовники культури музичних стилів: рокеры, металісти, панки, готи, репери, транскультурні напрямки.

– мають інший світогляд та спосіб життя: готи, хіпі, індіаністи, панки, растамани.

– пов'язані зі спортом: спортивні фанати, ролери, скейтери, стріт – байкери, байкери.

– пов'язані з зануренням в іншу реальність: ролевики, толкієністи, геймери.

– пов'язані з комп'ютерними технологіями: хакери, юзери, геймери.

– вороже чи асоціально налаштовані групи: панки, скінхеди, гопники, любери, нацисти. Періодично - футбольні фанати та металісти.

– релігійні об'єднання: сатаністи, секти, кришнаїти, індіаністи.

– групи сучасного мистецтва: граффітчики, брейк-дансери, просучасні художники, скульптори, музичні групи та ін.

– еліта: мажори, рейвери.

– антикварні субкультури: бітники, роккабильщики.

– субкультура мас або контркультура: гопники, реднеки.

– соціально-активні: товариства захисту історії та оточуючого середовища, пацифісти.

Протиріччя між батьками та дітьми є закономірним та традиційним. Однак інколи це виливається в повне заперечення та неприйняття всіх цінностей старшого покоління, включаючи історію власної держави. Особливо виразно це протиставлення простежується на рівні культурних стереотипів молоді: є «наша» мода, «наша» музика, «наші» цінності, а є – мода, музика та цінності батьків, старшого покоління. І в цьому – наступний аспект відчуження молодіжної субкультури - культурне відчуження.

Оскільки молодь, живе в загальному соціально-культурному просторі, криза суспільства і його основних інститутів не могла не відобразитися на змісті й спрямованості молодіжної субкультури. Криза інституту родини й сімейного виховання, придушення та несприймання індивідуальності й ініціативності молодої людини, як з боку батьків, так і педагогів, всіх представників «дорослого» світу, призводить, з одного боку, до соціального й культурного інфантилізму, а з іншого – до прагматизму й соціальної неадаптованості молоді, до проявів протиправного або, навіть,

екстремістського характеру. Агресивний стиль виховання породжує агресивну молодь.

Молодіжна субкультура виступає кривим дзеркалом дорослого світу речей, відносин і цінностей. Молоді «неформали» своєю активністю постійно випробовують дорослих на мудрість, витримку та вміння мислити нешаблонно. Письменник і публіцист Леонід Жуховіцький пропонує наступні моделі ставлення до «неформалів»:

1. Не відноситися ніяк, просто сприймати їх як факт, спокійно і з розумінням.

2. Більш трудомісткою, але і продуктивнішою моделлю є заохочення і стимулювання їх творчого початку, виділення хоча б скромних коштів на організацію всіляких оглядів, конкурсів, фестивалів та інших заходів.

3. Уважно ставитись до «неформалів», вважаючи їх датчиками епохи і вивчаючи їх свідчення та сигнали.

Вкрай небезпечною є участь молоді у всіляких екстремістських об'єднаннях. Найбільш результативним напрямом роботи з молодими людьми, що беруть участь в подібного роду об'єднаннях, на думку вчених, є акцептована робота, як частина комплексної соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на відвернення молодих людей від участі в екстремістських об'єднаннях та акціях. Серед її основних положень виділяють такі:

– необхідність пропозиції і забезпечення соціального простору (надання приміщень, в яких неформали могли б зустрічатися і проводити вільний час);

– ухвалення об'єднання як важливої соціальної групи;

– спільна робота при обопільній довірі і визнанні (при цьому не слід нав'язувати молоді власні думки і уявлення, спілкування повинно збуджувати сумніви в неформалах стосовно їх поглядів, переконань та дій).

Така діяльність неможлива без спільної роботи спеціальних соціально-педагогічних служб, медичних та правових установ, органів внутрішніх справ та ін.

Для сприяння зниженню участі молодих людей в неформальних екстремістських об'єднаннях слід:

1. створювати умови для успішної інтеграції молоді в суспільство та полегшення процесу адаптації в ньому;

2. сприяти отриманню першої професійної освіти, подальшому підвищенню рівня кваліфікації молоді;

3. допомагати молодим сім'ям в створенні гідних умов для побудови сімейного життя;

4. проводити роботу з молодими іноземцями, дітьми переселенців для подолання ворожого ставлення до однолітків з інших країн;

5. працювати над реалізацією програм, спрямованих на забезпечення зайнятості молодих людей у вільний час.

Щоб успішно вирішувати проблеми неформальних екстремістських об'єднань молоді, необхідно постійно проводити теоретичні і практичні дослідження в рамках цілісної державної програми для відстежування динаміки ситуації та вчасного реагування на її прояви.

Дослідження пов'язані з проблемами молоді та молодіжних субкультур не втрачають своєї актуальності. Вони необхідні для вирішення тієї кризи, що переживає сьогодні Україна. А взаємозв'язок таких аспектів, як проблеми молоді, молодіжна субкультура й молодіжна агресивність є очевидним. Тільки послідовний підхід до вивчення соціально-культурних джерел поведінки, що відхиляється від норми, ретельні й систематичні дослідження в цій сфері, проведення соціальної роботи з молоддю, можуть допомогти зрозуміти причини конфлікту поколінь, що мають місце в нашому суспільстві. Необхідно зрозуміти суть молодіжних проблем, відмовитись від безумовного осуду та несприйняття того, що несе із собою молодіжна субкультура, уважно, помірковано та диференційовано підходити до явищ життя сучасної молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Молодіжні субкультури. – Часопис №38.
2. Disjuncture and Difference in the Global Economy.
3. Молодіжні субкультури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : subcultures1.blogspot.com/2012/12/blog-post.html.
4. http://margenta.ru/zabriski/luks.htm.
5. Волков Ю. Г., Добреньков В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А. Социология молодежи : учебное пособие / под ред. проф Ю. Г. Волкова. – Ростов-н /Д. : Феникс, 2001.
6. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К., 1999.
7. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті. – К., 1997.
8. Кравченко А. И. Социология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. Учеб. заведений. – М. : Издательский центр »Академия», 2002.
9. Павловский В. В. Ювентология: проект интегративной науки о молодежи. – М. : Академический Проект, 2001.
10. Про становище молоді в Україні. Щорічна доповідь президента України Кабінету Міністрів та Верховній Раді України.
11. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. – Львів : Кальварія, 2003.

УДК 378.011.3-051:376

Олена Хмельницька,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглянуто основні проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами. Охарактеризовано терміни «інклюзивна освіта», «діти з особливими потребами», досліджено перелік документів, що регулюють дану проблему.

Ключові слова*: інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, помічник вчителя, асистент вчителя, індивідуальні можливості.*

In the article the basic problems of professional of future teachers are considered to work with children with the special necessities. Terms «inclusive education» are described, «children with the special necessities», investigational list of documents which regulate this problem.

Key words: *inclusive education, children with the special necessities, helper of teacher, assistant of teacher, individual possibilities.*

Серед проблем сьогодення у сучасній освіті питання інклюзивної освіти охарактеризовано в головних міжнародних документах: Стандартних правилах зрівняння можливостей інвалідів ООН, Декларації прав дитини ООН, Саламанкській декларації та Програмі дій з навчання осіб з особливими потребами, міжнародних консультаціях із питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також у вітчизняних документах — Постанові Кабінету Міністрів від 15 серпня 2011 року № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», Програмі науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх закладах», проекті Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах.

Міністерством освіти і науки України розроблено понад 25 нормативних документів з питання впровадження інклюзивної освіти. Але цей процес гальмується відсутністю дієвих положень та норм про освіту осіб з особливими потребами в чинному законодавстві. Стратегічними державними орієнтирами при цьому є Конвенція ООН про права інвалідів, ратифікована Україною у

2008 р., Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, Концепція розвитку інклюзивної освіти, Наказ МОН України від 01.10.2010 № 912, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. тощо [1].

Згідно цих документів, інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти, інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних освітніх потреб і різних стилів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивні освітні заклади повинні забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей [5].

Згідно з ЮНЕСКО інклюзивне навчання – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі. Метою інклюзивного навчання є покращання навчального середовища, в якому вчитель і учні відкриті до різноманіття, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здібностей та можливостей бути успішними [2].

Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, в загальноосвітніх класах, в яких в разі необхідності їм буде надаватися підтримка як у навчальному процесі, так і з перепланування школи, класів, програм і діяльності з тим, щоб всі учні без виключення навчалися і проводили час разом. Воно ґрунтується на правах людини і принципах рівності, спрямоване на всіх дітей і дорослих, особливо тих, хто є виключеним з загальної системи навчання. Всі учні можуть навчатися різними методами і в різний період часу, мають індивідуальні здібності й особливості, хочуть відчувати, що їх розуміють і цінують. Термін «діти з особливими потребами» стосується дітей до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою покращання здоров’я, розвитку, навчання, якості життя, соціалізації особистості [2].

В інклюзивному класі можливості створюються для всіх учнів з тим, щоб вони навчалися разом. Інклюзивне навчання не розділяє учнів у класі. Всі діти отримують користь від інклюзивного навчання. Воно дозволяє їм: розвивати індивідуальні сильні сторони і таланти; приймати всіх дітей без виключення в загальноосвітню шкільну систему і суспільство; працювати над досягненням індивідуальної мети, беручи участь в житті громади та їхнього класу; залучати батьків в процес навчання і життя школи; розвивати культуру поваги і належності до школи; мати можливість навчатися і поважати різні здібності інших; створювати дружні стосунки з іншими дітьми; позитивно впливати на школу, громаду та поважати різноманіття; дивитися на кожного учня з огляду на те, що він може, а не на те, що він не може.

Для вчителів та дирекції це нові можливості у створенні навчальних цілей згідно індивідуальних можливостей кожної дитини; переобладнанні школи і класів з тим, щоб зосереджувати увагу на потенціалі кожної дитини; сприяти сильному лідерству в особі директора школи і адміністрації; сприяти підготовці вчителів, які ознайомлені з різними методами викладання; формувати команду – директорів шкіл, вчителів, батьків, учнів та помічників, що працюють разом у визначенні найефективніших шляхів надання якісної освіти в інклюзивному середовищі та підтримувати виважене ставлення до батьківських мрій та цілей щодо майбутнього їхніх дітей [2].

На законодавчому рівні передбачають створення умов для здобуття дітьми з особливими потребами якісної освіти, а саме: забезпечення доступності та безоплатності різних форм високоякісної освіти в державних і комунальних навчальних закладах; формування мережі навчальних закладів, здатних забезпечувати високоякісні освітні послуги – створення дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності; оптимізацію структури загальноосвітніх навчальних закладів для однозмінного, профільного, екстернатного і дистанційного навчання та позашкільних навчальних закладів [1].

Інноваційна методологічна парадигма такого реформування базується на принципах дитиноцентризму, що передбачають виявлення природних нахилів кожної дитини, створення умов для їх успішного розвитку, сприяння самореалізації спочатку в навчанні, а потім і в житті.

Реалізації цієї стратегії сприяє функціонуюча в Україні досить потужна мережа навчальних закладів для дітей, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку (спеціальні дошкільні та загальноосвітні заклади, навчально-реабілітаційні центри, навчальні заклади зі спеціальними групами та класами).

Аналіз європейського досвіду надання освітніх послуг дітям з особливими потребами (Італії, Іспанії та ін.) довів необхідність збереження такої мережі спеціальних закладів, оскільки тотальна ліквідація цих установ у періоди освітнього реформування освіти була визнана помилковою, їхнє відновлення потребувало чимало зусиль і, насамперед, фінансових з боку державних органів.

На цьому тлі науковцями НАПН України разом з МОН України за участі громадських організацій розроблено концептуальну базу розвитку вітчизняної дефектології (спеціальної педагогіки, спеціальної психології) [1].

Потрібно зазначити, що посада асистента педагога також передбачена українським законодавством – так, у Постанові Кабінету міністрів України від 15 серпня 2011р. №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що «особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами» [3].

З ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Міністерством соціальної політики доповнено Класифікатор професій посадою асистента вчителя інклюзивного навчання (наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010р. №327). Посаду асистента вчителя передбачено Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки від 06.12.2010 р. №1205.

У більшості країн, де розвинута і впроваджується інклюзивна освіта, асистентів педагога, їх помічників відносять до парапрофесіоналів, тобто осіб, які отримали підготовку у спеціалізованій галузі, щоб працювати під керівництвом того, хто має повну професійну підготовку. У контексті інклюзивного навчального закладу – це особи, які отримали підготовку у галузі педагогіки чи інклюзивної освіти та працюють під керівництвом вчителя і підпорядковуються керівнику навчального закладу [3].

До парапрофесіоналів також відносять кваліфікованих фахівців, які також можуть працювати в інклюзивному класі та надавати учням різні спеціалізовані послуги: діагностичне тестування, логопедичні послуги, фізіотерапію тощо.

Фахівці у своїх галузях (психологи, логопеди, фізіотерапевти, реабілітологи тощо) застосовують свої знання та вміння, щоб надати вчителю фахові звіти та пропозиції щодо навчання окремих учнів. Вчителі використовують цю інформацію під час складання та впровадження навчальних програм, за які саме вони несуть остаточну відповідальність [3].

Аналіз канадського та британського досвіду, а також досвіду США свідчить, що основним завданням асистентів педагога на рівні дошкільної, початкової та середньої освіти є надання допомоги вчителю в організації, підтримці та здійсненні навчально-виховного процесу [3].

Така підтримка передбачає як загальну підтримку, так і більш спеціальну допомогу у роботі з окремими учнями. Зазвичай, асистенти педагогів допомагають вчителям та іншим фахівцям надавати підтримку учням, для яких було визначено необхідність надання індивідуальної допомоги у сфері медичного та особистого догляду та забезпечення управління поведінкою під час планування індивідуальної навчальної програми (ІНП).

Очікується, що асистенти педагогів можуть надавати необхідну підтримку під час виконання учнями навчальних завдань, а також володіють спеціальними навичками та вміннями, необхідними для задоволення потреб окремих учнів.

Такі спеціальні вміння та навички асистент педагога може набути під час додаткових тренінгів. Зокрема, якщо у класі є учень, який не чує або має порушення слуху, асистент педагога може потребувати додаткового тренінгу з оволодіння жестової мови. Іншим прикладом може слугувати підтримка асистентом педагога учня з порушеннями опорно-рухового апарату, яка передбачає допомогу у пересуванні.

Назви посад асистентів педагогів можуть відрізнятися – асистент вчителя, помічник вчителя, асистент класу, асистент з підтримки навчання, асистент з питань спеціальних потреб тощо, але суть основних завдань та компетенцій асистентів педагога є однаковою [3].

Якщо звернутися до досвіду роботи інклюзивних навчальних закладів Канади та США, можна відмітити, що кваліфікаційні вимоги до асистентів педагогів включають в себе, але не обмежуються, дипломом про отримання вищої педагогічної освіти (або відповідний еквівалент); дипломом або сертифікатом, що підтверджує кваліфікацію асистента педагога, що виданий офіційною установою з урахуванням проходження практики; сертифікатом про проходження тренінгів; можливістю виконувати фізичну діяльність в межах посадових обов`язків.

Дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади можуть визначати спеціальні вимоги до педагогів, які приймаються на роботу. При прийомі на роботу асистентів педагогів у Канаді враховуються такі чинники, як наявність педагогічної освіти, існуючий досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, готовність майбутнього асистента педагога працювати в команді із вчителем, батьками та іншими фахівцями. Додаткові вимоги щодо посадових обов'язків асистента педагога можуть обговорюватися з керівником навчального закладу [3].

Здійснюючи підготовку студентів до роботи з дітьми з особливими потребами, необхідно орієнтуватися на професійні етичні стандарти країн Заходу (з урахуванням особливостей ментальності), на вітчизняний етичний кодекс соціальних педагогів та спеціалістів соціальної сфери, а також на розуміння гуманістичної та соціокультурної місії соціально-педагогічної роботи в Україні, заснованої на традиціях милосердя, співпереживання, діяльного добра, доброчинності, безкорисливості, чесності, відповідальності, самообмеження тощо [4].

Майбутній педагог та помічник вчителя повинен мати такі особистісні якості, які дозволяють ефективно та результативно вирішувати основні соціально-педагогічні завдання. Серед них найбільш значущими є: психолого-педагогічна компетентність; відповідальність та самодисципліна; глибока та відверта зацікавленість у вирішенні проблем інших, а також і позитивних результатах роботи; гуманності, справедливості, конфіденційності, респектабельності, безкорисливості і чесності; диференційоване застосування навичок спілкування; наявність рис особистості, які викликають довіру та прихильність людей, бажання співпрацювати, допомагати, і водночас, не дозволяють маніпулювати, пригнічувати себе як особистість.

Готуючи майбутніх фахівців до соціально-педагогічної роботи, доцільно враховувати: характеристики фізичного та психічного здоров'я, усвідомленість вибору, інтерес до діяльності, мотивація у її отриманні та вдосконаленні, альтруїзм, бажання допомагати людям, усвідомлення складності майбутньої волонтерської діяльності; адекватне розуміння змісту майбутньої діяльності [4].

Таким чином, враховуючи закордонний досвід та існуючу в Україні законодавчу базу, для здійснення соціально-педагогічної роботи майбутньому помічнику чи асистенту вчителя необхідно мати достатню фахову підготовку, наявність практичного досвіду роботи (це може бути проходження практики під час навчання), дипломів, сертифікатів про участь у різноманітних

семінарах, тренінгах, моральні принципи, особистісні якості та сформованість ціннісного апарату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засенко В. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я / В. Засенко, А. Колупаєва // Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. - Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – № 3. – С.20-29.

2. Інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : education-inclusive.com.

3. Лапін А. В. Робота асистента вчителя в інклюзивному освітньому закладі / URL:file:///C:/Documents%20and%20Settings/Администратор/Мои%20документы/ооор_2014_5_27.pdf

4. Лях Т. Л. Вимоги до особистісно-моральних якостей потенційних волонтерів з числа студентів // www.volunteer.kiev.ua/pages/35-vimogi_do_osobistsno-moralnih_yakostej_potencjnih_volonterv_z_chisla_studentv

5. Софій Н., Найда Ю. Діти з особливими освітніми потребами // URL: osvita.ua/school/method/upbring/1555/

УДК 37.2:378.3

Павло Шеремет,
аспірант 2 року навчання
кафедри управління навчальним закладом
і педагогіки вищої школи
Класичного приватного університету
(*м. Кропивницький*)

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІОНАЛІЗМ» У СВІТЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядаються сучасні підходи до визначення поняття «професіоналізм» у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці. Наголошено на важливій ролі професіоналізму сучасного керівника у системі освіти. Розкрито основні аспекти формування та розвитку професіоналізму майбутніх фахівців з управління навчальним закладом в умовах професійної підготовки.

Ключові слова: *професіоналізм, система освіти, керівник навчального закладу, професійна підготовка.*

In the article it was studied the modern approaches to defenition of concept «professionalism» in the native and foreign pedagogical works. It is emphasized the

important role of professionalism of a modern leader in the system of education. The basic aspects of forming and development of professionalism of future specialists of educational establishments' management on terms of professional preparation are studied.

Keywords: *professionalism, education system, head of educational establishment, professional preparation.*

Останні роки ознаменувалися суттєвими реформами системи освіти України відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, Національна доктрина розвитку освіти вимагає переходу до нового типу освіти, яка забезпечить істотне зростання інтелектуального культурного, морального потенціалу як окремого фахівця так і суспільства в цілому. Важливе місце у цьому процесі займає професійна підготовка майбутніх фахівців з управління навчальними закладами, що вирішальним чином впливає на результативність модернізації українського освітнього простору, оскільки вивести навчальний заклад на новий якісний рівень зможуть лише компетентні керівники з високорозвиненою управлінською рефлексією, здатні сприймати нові знання, схильні до педагогічних пошуків, до прояву власної активності в теоретичному і методичному забезпеченні впроваджених в освітянську практику інновацій. Відповідно до логіки процесу нашого дослідження провідним його поняттям є «професіоналізм».

Професіоналізм як поліструктурний феномен є об'єктом дослідження багатьох наукових дисциплін: філософії (М. Бердяєв, П. Блонський, Г. Гегель, І. Кант та ін.); педагогіки (Ю. Бабанський, І. Багаєва, Л. Гребенкіна, Н. Гузій, Б. Дьяченко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, Т. Сущенко); психології (А. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Є. Клімов, О. Леонтьєв, А. Маркова, Л. Рубінштейн, А. Сластьонін та ін.).

З позицій соціальної філософії, яка покликана розкрити єдиний закон існування людського суспільства, пізнання феномена професіоналізму визначається динамікою соціального життя суспільства і реальними потребами пошуку сучасних світоглядних орієнтирів, що регулюють діяльність людини. У професійно-етичних дослідженнях у різних сферах діяльності особистості аналізуються поняття щодо професійної етики, розкриваються професійно-етичні категорії. З етичної точки зору професіоналізм полягає у здатності особистості забезпечити гармонію професійної діяльності, її моральної мотивації та оцінки, готовність до гідних вчинків у будь-яких ситуаціях. Аналіз теоретичної спадщини довів, що в дослідженнях учених відсутнє єдине розуміння сутності категорії професіоналізму, вперше введеної та конкретизованої Н. Кузьміною в психолого-акмеологічних дослідженнях. Автор розглядає професіоналізм як якісну характеристику суб'єкта діяльності – представника певної професії, що зумовлює ступінь володіння ним сучасним змістом і засобами виконання професійних завдань, продуктивними способами їх здійснення. Крім якісних критеріїв професіоналізму, Н. Кузьміна вводить і кількісні, акцентуючи, що ступінь цього володіння у різних людей є різним,

зазначаючи про високий, середній та низький рівні професіоналізму представника тієї або іншої професії. Дослідниця також звертала увагу, що професіоналізм не зводиться лише до сукупності професійних знань і умінь, а визначається ще й рівнем особистісно-професійних якостей фахівців, спрямованістю їх особистості, особливостями мотивації діяльності [3].

Аналіз зазначеного вище поняття переконливо доводить, що акцентування відбувається саме на діяльнісних аспектах феномена, а його сутність пов'язується з вищими рівнями, вищими щаблями досконалості діяльності, досягнутими мистецтвом і майстерністю. Близькість понять майстерності і професіоналізму дає можливість співвідносити й характеризувати їх за ознаками високої продуктивності, ефективності діяльності; високого рівня кваліфікації і компетентності фахівця; оптимальної інтенсивності і напруженості праці; високої точності, надійності й організованості; низької опосередкованості, креативності, суб'єктності, спрямованості на досягнення позитивних соціально-значущих цілей [1, с. 66-67].

Зазначимо, що згідно з теорією учених під керівництвом А. Деркача професіоналізм розглядається крізь призму органічної єдності двох взаємопов'язаних підсистем – професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості. Виходячи з цього, «професіоналізм особистості» – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку креативності, професійно важливих й особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, адекватний рівень домагань, а також мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця [1, с. 307-308].

Так, на думку С. Дружилова, особистість людини-професіонала, яка пройшла достатньо тривалий період теоретичного навчання й подальшу адаптацію до практичної діяльності, надбавши необхідний професійний досвід, слід розглядати як професійно зумовлену. Професіоналізм не зводиться лише до сукупності ознак, а й являє собою властивість особистості, систему певним чином організованих компонентів [2].

Автор психологічної концепції професіоналізму А. Маркова ключове поняття нашого дослідження розглядає як досягнення конкретною людиною вищих результатів у процесі виконання професійної діяльності та його внутрішнє позитивне ставлення до своєї роботи, готовність психологічних якостей до його виконання [4, с. 31-32]. Зміст професіоналізму особистості А. Маркова досліджує у двох площинах: мотиваційній (спонукальні мотиви, сенс професійної діяльності, задоволення працею) та інструментальній (засоби, прийоми, технології для досягнення поставленої мети). Підкреслюючи при цьому, що професіоналізм – це найвищий рівень професійної компетентності; це оволодіння смислами педагогічної професії, професійними позиціями та її гуманістичною спрямованістю; це оволодіння високими зразками праці (майстерністю), а також постійний пошук нового у професії (творчість, новаторство).

Загальновідомим є той факт, що на кожному з етапів становлення особистості професіонала присутній компонент, який є внутрішньою спонукою людини до діяльності, його – мотивація. Разом з іншими складовими, що входять до професіоналізму особистості, мотивація є одним із базових і центральних елементів, який спрямовує людину, рухає її до мети, сприяє розвитку, досягненню найвищого рівня професіоналізму.

Більшість авторів відзначають, що розвиток професіоналізму суттєво залежить від усвідомлення призначення й сенсу професійної діяльності, формування та прояву професійно важливих якостей, пов'язаних із самоактуалізацією і зростанням потенціалу особистості. Психологічною умовою розвитку професіоналізму є усвідомлення актуальних суперечностей між умовами праці та цілями діяльності, наявними ресурсами фахівця й необхідністю підвищення своєї кваліфікації, самоставленням до себе як до суб'єкта особистісно-професійного розвитку. Усвідомлення сенсу та цінностей власної професійної діяльності є ядром професіоналізму і лежить в основі дій професіонала, як суб'єкта зі зміни діяльності, вирішення професійних завдань, що виникають, створює можливість корегувати мотиви діяльності, стимулює потребу в професійному самовдосконаленні.

Отже, розглянуті нами характеристики категорії професіоналізму виступають загальними інваріантами, які відображатимуть характерні риси конкретних видів праці. В нашому випадку – це виявлення змістової сутності ключового поняття дослідження – «професіоналізм майбутнього фахівця з управління навчальним закладом».

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач А. А. Акмеология : личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5 / А. А. Деркач. – М. : Изд-во РАГС, 1999. – Кн. 1. : Методолого-прикладные основы акмеологических исследований. – 392 с.

2. Дружилов С. А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход / С. А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование : научно-публицистический альманах. – 2005. – № 8. – С. 26-44.

3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.

4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание. – 1996. – 306 с.

Науковий керівник *– Сущенко А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри управління навчальним закладом і педагогіки вищої школи Класичного приватного університету.*

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 94:[394(1-21):025.171(477.75)«1985/1991»

Юлія Бардашевська,
аспірант кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КРИМУ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ (1985 – 1991 РР.)

У статті розглянуто значення архівних документів у дослідженні повсякденного життя міських мешканців Криму в роки перебудови. Охарактеризований зміст розглянутих документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву в Автономній республіці Крим, Державного архіву міста Севастополя в розрізі повсякдення міського населення півострова.

Ключові слова: *державний архів, архівні документи, повсякденне життя, міські мешканці*

In the article the archive documents mentioned in the study of daily life of urban residents Crimea. Described the contents of documents considered by the Central State Archive of higher authorities and government of Ukraine, the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, the State Archives in the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol State Archives in the context of everyday life.
Key words: *state Archives, archival documents, everyday life, city residents*

Дослідження архівних документів надає можливість всебічно охарактеризувати повсякденне життя міського населення Криму. Дана джерельна база дозволяє здійснити порівняння рівеня життя міських мешканців різних регіонів Радянської України, визначити загальні тенденції впливу соціально-економічних перетворень на повсякденність міських мешканців окремих областей УРСР та прослідкувати особливості їх здійснення в повсякденному житті міського населення Криму.

Матеріали про побут і дозвілля жителів міст Криму та УРСР містяться у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву в Автономній республіці Крим, Державного архіву міста Севастополя.

В центральних державних архівах України (ЦДАВО та ЦДАГО) містяться матеріали, які дають змогу охарактеризувати вплив політики вищих органів влади СРСР та УРСР на повсякденне життя міського населення Радянської України в цілому та окремих її регіонів, зокрема Криму, визначити загальнореспубліканські тенденції здійснення соціально-економічних перетворень в розрізі повсякдення та виокремити особливості їх проведення на місцях. Також дані архівні документи дають змогу порівняти і проаналізувати вплив матеріально-технічного забезпечення окремих сфер повсякдення на рівень життя міського населення Криму та окремих областей УРСР. В документах державних архівів Криму безпосередньо відображена повсякденність міських мешканців півострова в досліджуваний період.

Потрібно зазначити, що архівним документам на початковому етапі перебудови притаманна деяка завуальованість реального становища в окремих сферах повсякденного життя. В них чітко простежується лінія комуністичної партії проте, що Радянська держава всебічно дбає про благополуччя кожного радянського громадянина. Проблеми, які виникли в тій чи іншій області повсякдення, трактуються не як наслідок державної політики, а як недбальство керівних органів на місцях. В даних документах практично відсутня критика центральної влади. В подальшому дані акценти поступово змінюються. Особливо це гостро відчутно в архівних документах 1989 – 1991 рр. В них прямо зазначається, що проблеми в окремих сферах повсякдення, виникли внаслідок накопичення негативних тенденцій центральної державної влади протягом всього існування Радянської держави.

Найбільш повну інформацію про повсякденне життя міського населення УРСР, в тому числі і Криму, містить фонд р-2 Ради Міністрів УРСР [3]. В ньому містяться матеріали, які дають змогу проаналізувати рівень забезпечення міського населення УРСР житлом, хід реалізації програми «Житло – 2000», та визначити основні причини її недостатнього виконання. Також даний фонд, дає змогу прослідкувати трансформацію державної житлової політики.

В даному фонді також міститься інформація про матеріально-технічний стан житлово-комунального господарства УРСР та Криму, що дає змогу визначити його вплив на якість повсякденного життя міських мешканців.

Архівні матеріали даного фонду дають можливість визначити рівень забезпечення населення продовольчими і промисловими товарами повсякденного вжитку та визначити причини їх дефіциту, проаналізувати вплив діяльності кооперативів та здійснення антиалкогольної кампанії на споживчий ринок, встановити причини підвищення цін на продукти харчування та товари повсякденного вжитку. Також в документах даного фонду міститься інформація про якість продовольчих товарів в закладах державної торгівлі та на колгоспних ринках.

Архівні документи зазначеного фонду також дозволяють проаналізувати рівень організації громадського харчування в міських поселеннях та визначити вплив соціально-економічних перетворень на якість обслуговування відвідувачів в даних закладах. Зокрема, міститься інформація про рівень забезпечення міських мешканців посадочними місцями, про вплив здійснення

антиалкогольної кампанії, переведення закладів громадського харчування на госпрозрахунок, створення кооперативів громадського харчування, реорганізації структури управління даною сферою.

В архівних документах даного фонду міститься інформація про рівень впровадження радянських свят, обрядів та традицій в повсякденне життя міських мешканців та дані про рівень матеріально-технічного забезпечення їх здійснення. Також архівні матеріали дають можливість простежити вплив трансформації державно-релігійних відносин на рівень здійснення релігійних обрядів населенням.

В зазначеному фонді також є матеріали про основні форми організації дозвілля міських мешканців, створення закладів культури нового типу вплив матеріально-технічного забезпечення закладів дозвілля на рівень організації відпочинку населення міст та вплив переведення підприємств та організацій на госпрозрахунок на діяльність профспілкових закладів культури.

Архівні матеріали фонду р-2 дають можливість прослідкувати процес втрати контролю держави над культурним життям населенням внаслідок здійснення соціально-економічних перетворень.

Архівні документи ЦДАГО доповнюють наявні матеріали відносно повсякденного життя міських мешканців та надають додаткову інформацію [4]. Зокрема, про значення індивідуального житлового будівництва та будівництва молодіжних житлових комплексів у реалізації завдань «Житло – 2000», вплив скорочення Збройних Сил СРСР та ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС на хід виконання житлової програми. Також є дані про стан житлово-комунального господарства окремих міст Криму.

Також архівні матеріали зазначеного фонду дають змогу охарактеризувати рівень виконання «Комплексної програми розвитку виробництва товарів народного споживання і сфери послуг на 1986 – 2000 роки», вплив прийнятого Закону СССР «Про державне підприємство (об'єднання)» на якість промислових товарів та на споживчий ринок в цілому, наслідок здійснення реформи роздрібних цін, порівняти ціни на продовольчі товари в державній торгівлі і на колгоспних ринках. Додатково дані архівні документи надають інформацію про рівень забезпечення населення продовольчими і промисловими товарами, про вплив здійснення антиалкогольної кампанії на споживчий ринок.

У даному фонді міститься значний обсяг інформації про розвиток кооперативного руху, значення діяльності кооператорів у насичені споживчого ринку товарами повсякденного вжитку.

Зазначений фонд надає можливість проаналізувати вплив соціально-культурних перетворень на культурну сферу, визначити місце кооперативів в організації дозвілля населення, розкрити наслідок втрати державного контролю над культурним життям населення на рівень організації дозвілля.

Архівні матеріали даного фонду також дають змогу визначити вплив дисбалансу споживчого ринку на грошовий обіг і грошові доходи населення та розкрити наслідок прийнятих заходів керівних органів щодо покращення грошового обігу на добробут населення.

Фонди Державного архіву в Автономній республіці Крим та Державного архіву міста Севастополя доповнюють наявну інформацію вище зазначених фондів, надають можливість виокремити особливості життя міських мешканців Криму через призму повсякденності [1, 2].

Архівні документи фонду р-3287 Кримської обласної ради народних депутатів і його виконавчого комітету Державного архіву в Автономній республіці Крим надають значний обсяг інформації про різні сфери повсякденного життя міського населення Криму. Зокрема, про впровадження та здійснення радянських свят, обрядів та традицій, рівень забезпечення продовольчими та промисловими товарами, діяльність закладів громадського харчування, побутове обслуговування населення, рівень забезпечення міських мешканців житлом, діяльність кооперативів.

Архівні документи фонду р-3319 Обласного управління культури дають можливість визначити вплив антиалкогольної кампанії на організацію дозвілля населення закладами культури, форми здійснення атеїстичного, комуністичного та інтернаціонального виховання.

Отже, архівні документи є основою у дослідженні повсякденного життя міських мешканців Криму. Вони надають можливість проаналізувати вплив державної політики на повсякдення міських мешканців півострова та всебічно охарактеризувати різні сфери повсякденності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів в Автономній республіці Крим.
2. Державний архів міста Севастополя.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
4. Центральний державний архів громадських об’єднань України.

УДК 929Ковч:271.4(477)(092)

Ярина Березанська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОТЕЦЬ ОМЕЛЯН КОВЧ – ЖИТТЯ І СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розкривається життєвий шлях та суспільно-культурна діяльність греко-католицького священника м. Перемишляни Омеляна Ковча.

Ключові слова: *греко-католицька церква, отець Омелян Ковч, парох, концтабір «Майданек», Блаженний Священномученик.*

The article deals with the description of biography and socio-cultural activities of Greek Catholic priest Omelian Kovch from the city Peremyshliany.

Key words: *Greek Catholic church, priest Omelian Kovch, parson, extermination camp «Maidanek», Blessed Hieromartyrs.*

> «Не дбаючи про себе, Омелян Ковч одним – рятував життя, іншим давав сили подолати страх та відчай перед лицем смерті. Серед них були і євреї, і українці, і поляки, і росіяни, люди різних національностей та релігій…»
>
> *(Іван Васюнник)*

Українська греко-католицька церква в Західній Україні відіграла важливу роль в національно-культурному відродженні краю. Багато видатних діячів визвольного руху були представниками духовенства. Серед них чільне місце належить отцю Омеляну Ковчу, парафія якого знаходилася у місті Перемишляни на Львівщині. З проголошенням незалежності України значно зріс інтерес науковців до діяльності греко-католицької церкви та визначних її діячів. Це пов'язано з тим, що з 1991 р. відкрився доступ до засекречених архівних матеріалів, що привело до правдивого висвітлення «білих плям» української історії.

Життя і суспільно-культурна діяльність отця Омеляна Ковча стала предметом дослідження таких українських науковців: В. Бірчака [1], В. В'ятровича [1], Л. Зеліско [6], С. Литвина [7], В. Мацелюха [8].

Метою даної статті є показати життєвий шлях та суспільно-культурну діяльність священника м. Перемишляни Омеляна Ковча.

Омелян Ковч народився 20 серпня 1884 р. в селі Космач Косівського повіту на Гуцульщині у сім'ї священника. Навчався у римській Колегії святих Сергія і Вакха, студіюючи богослов'я в Урбаніянському університеті. Спочатку працював в Галичині, пізніше у Боснії. В середині Першої світової війни о. Омелян Ковч знову повернувся до Галичини. У 1919 р. вступив до Української Галицької армії як військовий капеллан, де разом з бійцями Бережанського коша перебував до кінця існування УГА [4].

У 1922 р. отця Ковча було призначено парохом м. Перемишляни, на Львівщині. Місто налічувало близько 5 тис. мешканців, переважну більшість з яких становили євреї, українців було близько тисячі (здебільшого сполонізованих). Отець Омелян Ковч відразу став активним учасником релігійного і суспільно-культурного життя української греко-католицької громади. Завдяки його зусиллям відновлено храм, побудовано будинок «Просвіта» і кооператив. Кожного року в місті за ініціативи отця проводились Євхаристійні з'їзди, повітові віча, активно діяли «Пласт» і Організація студентської молоді [7, с. 95]. За ініціативи о. Омеляна Ковча в м. Перемишляни куплено будинок, де розмістився український дитячий садок, який згодом став осередком сестер Служебниць та сестер Студиток у проводі сестри Марії-Фанки Ляхир. Під патронатом о. Омеляна Ковча організовується

аматорський гурток, потім – парафіяльний та гімназійні хори [8]. Його активна участь у суспільно-культурному житті греко-католицької громади викликала занепокоєння у польської влади, за що він декілька разів був ув'язнений, інтернований до Унівського монастиря за суспільну діяльність. Обшуки в хаті священника відбувалися часто, лише за 1925-1934 рр. їх було майже 40 [7, с. 96].

З приходом на західноукраїнські землі у 1939 р. радянської влади, отець Омелян Ковч продовжував відстоювати права українців, пробуджувати їх національну свідомість. Він організував Євхаристійний конгрес вірян та Йорданський похід на річку, де молодь встановила великий хрест із льоду, прикрасивши його синьо-жовтими стрічками. Наприкінці червня 1941 р. почались масові арешти, в неділю після Служби Божої енкаведисти ловили і арештовували людей, ніхто не знав, куди їх везуть. Дочка Анна-Марія побачила через вікно, що і до їхньої оселі крокують енкаведисти, сім'я через балкон вийшла в сад, а там їх вже чекали. Енкаведисти пригрозили, що вчинять наругу над дочками. Тоді о. Омелян Ковч сказав до дівчат «моліться», і вони послухали батька, незважаючи на те, що енкаведист зірвав хрестик зі шиї Анни-Марії, і, кинувши його на землю, почав топтати. Але в цей час налетіли німецькі літаки, почулись розриви бомб. Цією ситуацією скористався о. Омелян Ковч із своїми дочками. Допомогли їм переховатись не тільки українці, й поляки та євреї. НКВС написали оголошення: «Хто переховує о. О. Ковча і його доньок, буде розстріляний, а хто вкаже місце, де вони переховуються, дістане 5000 карбованців у нагороду». Таких людей не знайшлося. Добрі люди переховували о. Ковча і його родину доти, доки більшовики не покинули Перемишлянщину [8].

На зміну комуністам в м. Перемишляни прийшли німці, які почали встановлювати тут свої порядки. Так, як у місті більшість населення становили євреї, то німці масово почали їх винищувати. І тут о. Омелян показав свою людяність та відвагу. Його дочка Анна Марія Ковч-Баран розповідає про такий епізод після того, як німці прибули до Перемишлян: «Батько завважив дим поблизу церкви і водночас почув розпачливі крики. До хати вбігли кілька євреїв у великій паніці і стали благати в батька порятунку. Німці, кинувши в синагогу, де вони саме зійшлися на молитву, запалювальні бомби, зачинили двері й нікого не випускали. Не замислившись ні на мить, батько побіг туди. В голові не було іншої думки, крім тієї, що люди горять і просять рятунку. Він вбіг між юрбу біля синагоги й німецькою мовою, яку знав досконало, крикнув до вояків, щоби покинули її. На диво, вояки сіли в свої мотоцикли і від'їхали в бік своєї станції» [2]. Отець Омелян Ковч рятував євреїв різними способами. Зокрема, він охрестив близько 2000 євреїв. Він навіть звернувся з листом до Гітлера, в якому засуджував масові вбивства євреїв і вимагав дозволити відвідувати євреїв у гетто. Такі дії стали приводом до його арешту. Він був ув'язнений у львівську в'язниці на вулиці Лонського. Родина, знайомі, вище греко-католицьке духовенство, зокрема митрополит Андрей Шептицький докладали великих зусиль, щоб його звільнити. Завдяки клопотанню Андрея Шептицького його

могли звільнити, з умовою відмови від подальшої допомоги євреям. Такої заяви він не підписав, через що його залишили в ув'язненні [7, с. 98].

У серпні 1943 р. отця Омеляна Ковча перевезли до концтабору «Майданек», біля Любліна. Омелян Ковч, в'язень № 2399 «Майданека працював з усіма іншими в таборі, але після важкої фізичної праці він ще виконував функції пароха страшної фабрики смерті [1, с. 373]. Він приховано відправляв Святу Літургію, сповідав в'язнів, благословляв свяченою водою останки в'язнів, яких мали спалювати. Він мав великий авторитет і пошану серед в'язнів. У лютому 1944 р. отець Омелян попав у табірний шпиталь і там помер, а його тіло було спалено в крематорії 25 березня 1944 р. В одному листі до близьких він писав: «Моліться за тих, хто створив цей концтабір та цю систему. Вони є одинокими, хто потребує молитов… Нехай Господь помилує їх» [5].

Під час відвідин України папа Іван Павло ІІ проголосив отця Ковча Блаженним мучеником. Єврейська Рада присвоїла йому звання «Праведник України» [6, с. 311].

Синод Єпископів УГКЦ, що відбувся у вересні 2008 р., постановив проголосити Блаженного Священномученика Омеляна Ковча покровителем душпастирів УГКЦ. 25 березня 2009 р. в 65-річчя смерті отця Омеляна Ковча було проведено прощу духовенства УГКЦ до Музею на місці колишнього концтабору в Майданеку (Люблін, Польща), до місця мученицької смерті священномученика Омеляна, щоб прийняти прах блаженного для виставлення його у катедральних соборах кожної єпархії та екзархату [7, с. 100].

11 травня 2012 р. у місті Перемишляни на Львіщині відбулася Проща духовенства та мирян УГКЦ, присвячена пам'яті Блаженного Священномученика Омеляна Ковча. В ній взяли участь єпископи Української Греко-Католицької Церкви на чолі із Главою УГКЦ Блаженнійшим Святославом Шевчуком. Було проведено освячення та відкриття пам'ятника Омеляну Ковчу [7, с. 100].

З проголошення незалежності України зберігаючи пам'ять про видатного релігійного та громадського діяча у місті Перемишляни встановлено меморіальну таблицю О. Ковчу на фасаді будинку, де він проживав по вул. Поштовій № 1. Щоб зберегти в пам'яті наступних поколінь видатного громадського діяча, учасника визвольних змагань, капелана УГА, рішенням Перемишлянської міської ради за № 463 від 25. 08. 1996 р. вулицю Поштову перейменовано на вул. О. Омеляна Ковча [8].

У місті Любліні (Польща) також бережуть пам'ять про цю людину, його ім'ям названо одну з вулиць – кільце блаженного отця Омеляна Ковча на перехресті вулиць Армії Крайової та Івана Павла ІІ [2].

В пошану пам'яті видатного релігійного та громадського діяча, патріота у 2010 р. Блаженнійшим кардиналом Любомиром Гузарем затверджено «Статут відзнаки блаженного священномученика Омеляна Ковча». Відзнаку Блаженного Священномученика Омеляна Ковча встановлено для нагородження за значний внесок у справі екуменічного діалогу, діалогу культур і народів, міжрелігійного та міжнаціонального порозуміння, соціально-харитативної та

благодійної діяльності, за особистий життєвий приклад жертовності та гуманізму, героїчні вчинки [4].

Отже, постать отця Омеляна Ковча займає чільне місце в історії української греко-католицької церкви. Він володів високими моральними якостями: добротою, милосердям, скромністю, сміливістю, про що свідчать його вчинки. Це був патріот, суспільно-культурний діяч, який дбав про національно-культурне відродження краю. Його добрі вчинки не залишились не поміченими, він був проголошений покровителем душпастирів Української Греко-Католицької Церкви (2009 р.), йому присвоєно звання «Праведник України» (1999 р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірчак В. Щоб не забули. Память про тоталітаризм в Європі: Читанка для учнів старших класів середньої школи в усіх європейських країнах /за ред. Джиліан Певез [Електронний ресурс] / В. Бірчак, В. Вятрович. – 322 с. – Режим доступу : www.ww2.memory.gov.ua/.../SHHob-ne-zabuly.-Pamyat-pro-totalitaryzm-v-YEvropi.p.

2. Блаженний Омелян (Ковч) – життєпис [Електронний ресурс] // Самбірсько–Дрогобицька єпархія. – Режим доступу : http://sde.org.ua/home/archive/item/2068-blajennyj-omelyan-kovch-jyttjepys.html.

3. Блаженний Омелян Ковч – покровитель душпастирів УГКЦ // Блаженний священномученик Омелян Ковч. Шлях праведника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kovch.org.ua/ua/omelyan-kovch/career.

4. Блаженний отець Омелян Ковч // Блаженний священномученик Омелян Ковч. Шлях праведника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kovch.org.ua/ua/omelyan-kovch/career.

5. Блаженний отець Омелян Ковч [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Перемишлянської міської ради. – Режим доступу : http://rada-peremyshlyany.gov.ua/golovna/vidomi-osobistosti-mista/.

6. Зеліско Л. Омелян Ковч: життя й духовний подвиг / Л. Зеліско // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2014. – Вип. 5. – С. 308-312.

7. Литвин С. Парох Майданека – отець Омелян Ковч [Електронний ресурс] / С. Литвин // Воєнна історія. – 2012. – № 3. – С. 94-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vist_2012_3_11.

8. Мацелюх В. Блаженний отець Омелян Ковч [Електронний ресурс] / В. Мацелюх // Грегіт – історико-краєзнавчо-туристичний часопис, число 7, 2010-2011. – 80 с. – Режим доступу : http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/represiieproticerkvi/blazennijotecomelankovcavtormaceluhvasil.

Науковий керівник *– Ставицька А. В., кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 94:338.246.8(477) «1943/1950»

Сергій Ващенко,
фахівець навчально-наукового відділу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПРИЧИНИ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВОЄННОЇ ДОБИ ДЛЯ ПОТРЕБ ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР (1943-1950 рр.)

У статті розглядаються проблеми відбудови народного господарства УРСР після Другої світової війни. Автор прагне розкрити значення військової промисловості у відновленні промислового потенціалу країни та характеризує вплив командно-адміністративної системи на процес відбудови народного господарства.

Ключові слова: *відбудова економіки, військова промисловість, народне господарство, промисловість, УРСР.*

In the article are considered the problems of reconstruction of national economy of Ukrainian SSR after World War II. The author strives to reveal the meaning of military industry in reconstruction of industrial potential of the country and characterizes the influence of command and administrative system at the process of reconstruction of national economy.

Keywords: *economy reconstruction, military industry, national economy, industry, Ukrainian SSR.*

З окупацією України Радянський Союз втратив один з важливих економічних районів, тому відновлення народного господарства мало величезне значення для подальшого розвитку та зміцнення військової економіки держави [4, арк. 1-2].

«За роки війни та нацистської окупації України зазнала великих втрат. У руїнах лежали заводи і фабрики, міста і села, що вимагало проведення заходів, спрямованих на відбудову колишніх окупованих територій. У 1945 р. в республіці було вироблено лише 23% електроенергії рівня 1940 р., видобуто 36% вугілля, виплавлено 17% чавуну, 15,4% сталі, виготовлено 14,6% прокату» [1, с. 150].

Для вирішення завдань, пов’язаних з відродження народного господарства потрібно було використати новітні технології та підвищити механізацію трудомістких виробничих процесів в усіх галузях промисловості [1, с. 150].

«Передбачалося впровадити в цивільне виробництво досягнень воєнної техніки й технології, освоїти випуск нових типів машин та устаткування, збільшити у 3-4 рази порівняно з довоєнним рівнем парк механізмів, в тому

числі й за рахунок вивезених з Німеччини» [1, с. 150].

Але, на жаль, реевакуація майна підприємств, вивезених до тилу в 1941-1942 рр., було визнано недоцільною, але в 1944-1945 рр. на машинобудівні заводи надійшла певна кількість обладнання та устаткування з інших промислових регіонів [3, с. 180].

«В цілому повернуто було лише рештки евакуйованого майна. Різноманітні за формами поставки обладнання і матеріалів із-за кордону (ленд-ліз, репарації, імпорт) за всього їх позитивного значення складали незначну частку вітчизняних матеріально-технічних ресурсів» [3, с. 180].

«Наприкінці війни сталінське керівництво остаточно впевнилося в незмірних можливостях, як воно вважало, радянської планової, централізовано керованої економіки» [3, с. 181]. Тому не дивно, що радянське керівництво розраховувало на плідне використання наукового потенціалу оборонної промисловості в інтересах народного господарства [2, с. 194].

Прогрес під час війни, воєнно-економічні досягнення в кризових ситуаціях воєнного часу були використані пропагандистами для показу переваг соціалістичного економічного ладу [3, с. 182]. «Саме на цю перевагу покладалося партійне керівництво, шукаючи вихід із кризового становища, коли в руїнах лежала значна частина території країни. Керівники СРСР плекали надію не тільки швидко відбудувати економіку країни, а й зробити її однією з наймогутніших у світі. Вирішення цієї глобальної проблеми залежало від багатьох об'єктивних і суб'єктивних обставин, а саме: міжнародної обстановки, внутрішньополітичного становища в країні, економічних можливостей держави» [3, с. 182].

Через три тижні після капітуляції Німеччини, Державний комітет оборони 26 травня 1945 р. прийняв постанову «Про заходи по перебудові промисловості у зв'язку з скороченням виробництва озброєнь» [2, с. 194]. «Перехід від війни до миру насамперед висловився в скороченні військових витрат і чисельності збройних сил країни. Частка прямих військових витрат в державному бюджеті СРСР зменшилася з 54,3% у 1945 р. до 24% у 1946 р. і 18% в 1947 році» [2, с. 192].

Першочерговим завданням радянського керівництва була зупинка економічного спаду. Перші повоєнні роки зумовлені колосальними матеріальними збитками і військовими витратами. Наступним завданням була технічна реконструкція базових галузей народного господарства на основі впровадження передових вітчизняних і зарубіжних технологій та досвіду у народне господарство [2, с. 192-193].

Виробничі потужності військово-промислових наркоматів, які були звільнені від військової продукції, переходили на випуск цивільної продукції (оптико-механічних приладів, підйомного транспортну обладнання і устаткування для нафтової та вугільної промисловості енергетичного і електричного обладнання, автобусів і мотоцикл і так далі) [2, с. 193].

Завдання поліпшення добробуту населення відкладалися. Скорочувалося фінансування відбудови сільського господарства й промисловості групи «Б» в цілому [1, с. 153].

Отже, радянське керівництво, для відновлення народного господарства УРСР робило ставку на технічні здобутки під час війни. Отриманий досвід військового часу був використаний вченими в мирних цілях для відбудови та переведення на випуск мирної продукції. Але, на жаль, життєвий рівень населення у ті роки залишався дуже низьким, і це не могло не позначитися на всіх соціально-економічних показниках. Також негативну роль відіграло й звужене розуміння процесу відбудови, зведення її лише до пріоритетного розвитку кількох базових галузей важкої промисловості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Проблеми соціально-економічного розвитку України у повоєнні роки (1946–1950 рр.) / М. Плющ // Україна XX ст. : культура, ідеологія, політика. – 2013. – Вип. 18. – С. 150-165.

2. Симонов Н. С. Военно-промышленный комплекс СССР в 1920-1950-е годы: темпы экономического роста, структура, организация производства и управление / Н. С. Симонов, РАН, Институт российской истории. – М. : РОССПЭН, 1996. – 336 с.

3. Хойнацька Л. М. Відновлення машинобудівної індустрії України та його соціальні наслідки (1943-1950 рр.) / Л. М. Хойнацька. – К. : [б. в.], 2003. – 232 с.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4620, оп. 3, спр. 1, 8 арк.

Науковий керівник *– Гончаренко О. М., доктор історичних наук, професор, декан природничо-технологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 930.1[177.72+364.46]:[53:51]:061.2(477) «185/190»

Діана Животівська,
викладач кафедри загальної історії,
правознавства та методик навчання,
керівник навчально-наукового відділу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ГРОМАДСЬКО-БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті автором на основі комплексу історіографічних джерел з історії становлення і діяльності фізико-математичних товариств на терені

України в другій половині XIX – на початку XX століття висвітлено громадсько-благодійну діяльність Київського фізико-математичного товариства, Харківського математичного товариства та Новоросійського математичного товариства.

Ключові слова: *фізико-математичні товариства, громадсько-благодійна діяльність, публічні лекції, звіти та протоколи засідань.*

In the article the author on the basis of the complex of historicographical sources from the history of formation and development of Physic and Mathematical Societies in Ukraine in the second half of 19 – at the beginning of 20 century highlighted the civil and charity activities of Kyiv Physic and Mathematical Society, Kharkiv Mathematical Society and Novorossiysk Mathematical Society.

Keywords: *Physics and Mathematics Society, social and charitable activities, public lectures, reports and protocols of societies.*

У вітчизняній історії науки помітне місце посідають наукові товариства другої половини XIX – початку XX ст. Вони вели дослідження в галузі природничих та технічних наук, їхня наукова думка, громадська робота була важливим складником наукового простору на теренах України. Учені систематизували роботу по організації читання публічних лекцій, влаштовували освітянські курси, окрім наукової, проводили досить інтенсивну громадську та популяризаторську роботу.

Історіографія дорадянського періоду з вивчення даного питання представлено переважно працями присвячених історії університетів, в стінах яких працювали члени товариств; архівними джерелами; звітами та протоколами засідань товариств.

Вивчаючи протоколи засідань, можна відзначити, що з самого початку діяльності Київське фізико-математичне товариство тісно співпрацювало з Київським товариством природознавців, мало з ним спільні науково-просвітницькі інтереси, однак з огляду на зміст своєї діяльності мало свої особливості.

У протоколах засідань Київського фізико-математичного товариства за 1893 та 1894 рр. [4; 6] вміщена інформація про те, що членами Київського фізико-математичного товариства були прочитані платні публічні лекції на користь фонду імені М. Лобачевського, який було засновано Казанським математичним товариством для встановлення пам’ятника знаменитому російському геометру та для призначення премії за твори в галузі геометрії.

Тяжке становище в країні, зумовлене Першою світовою війною (1914-1917 рр.) вплинуло на напрям та характер наукових досліджень фізико-математичного товариства, про що свідчить звіт про діяльність Київського університету за 1914 р. [5]. По всій імперії були певною мірою загальмовані фундаментальні теоретичні дослідження, що не мали практичного застосування в оборонній галузі. Гостра нестача лікарських препаратів потребувала швидкого розвитку фармацевтичної промисловості. Під керівництвом учасника

товариства С. Реформаторського (голова фізико-хімічного товариства з 1910 р.) у лабораторії при університеті було налагоджено випуск хлороформу та деяких лікарських препаратів.

Під головуванням проф. Й. Косоногова була створена комісія для організації допомоги в рентгенівському обстеженні поранених, до складу якої увійшли всі члени товариства, що працювали у галузі фізики станом на 20 жовтня 1914 р.

В червні 1915 р. товариством була створена комісія, яка представляла фізико-механічну секцію Військово-промислового комітету. У її завдання входило: 1) ремонт фізичних приладів, що використовуються в армії (оптичні, електричні прилади, телефони та ін.), виготовлення запасних частин до них; 2) залучення до справи і підготовка нових працівників, переважно з числа учнів та студентів. Дані зафіксовані у протоколах засідання та звіті за 1915 р. [7].

Члени Харківського математичного товариства (ХМТ) також не стояли осторонь суспільного життя. Так, наприклад, у ґрунтовному виданні [13], надрукованому з нагоди 100-річчя святкування Харківського університету, висвітлено історію фізико-математичного факультету та подано біографічний словник професорів, де згадується, зокрема, громадська діяльність А. Пшеборського. Харківський професор з вересня 1901 р. викладав арифметику, алгебру і тригонометрію на робітничих курсах. А з 1905 р., крім обов'язкових курсів в університеті, читав додаткові курси з теорії чисел, теорії функцій комплексного змінного, теорії еліптичних функцій, теорії диференційних рівнянь, теорії поверхонь.

Протоколи засідань ХМТ дають відомості, що товариство приймало участь і в міжнародних заходах, наприклад, збирало кошти на спорудження пам'ятника Гауссу і Веберу в Геттингені (протокол засідання від 9.10.1892) [9, с. 281], на виготовлення медалі на честь 70-річчя відомого геометра Ш. Ерміта (протокол від 23.10.1892) [9, с. 282].

Члени товариства тісно співпрацювали з викладачами середніх навчальних закладів, про що свідчать звіти та протоколи засідань, а також архівні матеріали. Зокрема, члени фізико-математичних товариств намагались розв'язати питання розриву між наукою і шкільним предметом. Так, у звіті ХМТ за 1879-1880 рр. [8] зазначено, що в числі членів товариства було багато вчителів середніх навчальних закладів, «які уже в цьому році прочитали товариству свої повідомлення». Також на засіданні, яке відбулося 9.02.1881 р. було обговорено питання про учительські іспити, бо навіть добра підготовка з математики повинна поєднуватися з навичками та знаннями педагогіки і методики викладання [11, с. 20-21].

У протоколах засідань Новоросійського математичного товариства неодноразово зазначалось, що членами товариства читалися платні публічні лекції, виручені кошти йшли на допомогу голодуючим, бідним студентам, на пожертви школам. Також читалися й публічні безплатні лекції для студентів, вчителів та всіх бажаючих.

Таким чином, важливе значення для вивчення даного питання мають протоколи засідань, видання документів з історії університетів та архівні джерела.

У радянський період громадська діяльність товариств вивчалася переважно в контексті функціонування університетів, тому відсутні спеціальні дослідження, що стосуються даної проблематики. Зокрема, у ювілейних виданнях згадується про університетські наукові товариства, проте їх громадсько-благодійна діяльність не досліджувалася. Лише, у виданні «Історія Київського університету» [1] зустрічаються відомості, що професори Київського університету, в тому числі й члени товариства у 1878 р. організували вищі жіночі курси у Києві. З числа математиків курси лекцій викладали: Б. Букреєв, В. Єрмаков, М. Ващенко-Захарченко, Д. Граве, Г. Пфейфер, Г. Суслов та ін.

В цілому радянські дослідники оминули питання благодійної діяльності фізико-математичних товариств України другої половини XIX–початку XX ст.

В сучасній історичній науці також практично відсутні розвідки, присвячені даному питанню. Незначна інформація міститься в статтях, що стосуються просвітницької діяльності наукових товариств та в роботах з історії окремих товариств. Так, Н. Стукало у своєму дисертаційному дослідженні [12] висвітлила деякі аспекти благодійної діяльності членів Київського фізико-математичного товариства. Зокрема, починаючи з 1891 р. членами товариства читались платні публічні лекції, а зароблені лекторами кошти йшли не лише в казну товариства, але й на різні доброчинні заходи. Одним із таких заходів було збирання коштів у фонд «Товариства допомоги знедоленим студентам». «Знедоленими» на той час називали незабезпечених студентів (із числа різночинців), які не мали достатніх коштів на житло, їжу та навчання.

Дослідниця К. Кобченко у своїй праці [2] порівняла навчальні плани жіночих курсів, які започаткували члени Київського фізико-математичного товариства з університетськими і дійшла висновку, що підготовка жінок на курсах не поступалась університетській. Хоч і була різниця в обсязі викладання у чоловічих і жіночих гімназіях, але відставання в знаннях швидко долалося завдяки Київським курсам. Також авторка слушно зазначила, що історія діяльності Київських вищих жіночих курсів – це історія постійної боротьби навчального закладу за право на існування й розвиток.

Також громадська діяльність Харківського математичного товариства частково згадується в дослідженні Н. Кушлакової [3], Новоросійського математичного товариства – в дисертації В. Савчука [10].

Вивчаючи науковий стан проблеми, можна відзначити, що громадсько-благодійна діяльності фізико-математичних товариств України другої половини XIX – поч. XX ст. науковцями практично не висвітлено. Для дослідження даного питання певну історіографічну цінність становлять звітні матеріали та протоколи засідань товариств. Історіографія представлена переважно працями присвячених історії університетів, в стінах яких працювали члени товариств; архівними джерелами; звітною документацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Київського університету 1834 – 1959 (до 125-річчя з дня заснування) / відп. ред. О. З. Жмудський. – К. : Видавництво Київського університету, 1959. – 629 с.

2. Кобченко К. А. Створення та початок діяльності Київський вищих жіночих курсів / К. А. Кобченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Історія. – 2001. – Вип. 58. – с. 30-33.

3. Кушлакова Н. М. Харківське математичне товариство: історія заснування, розвитку та діяльності (1879-1930) : монографія / Н. М. Кушлакова, В. С. Савчук. – Дніпропетровськ, 2009. – 243 с.

4. Отчёт и протоколы физико-математического общества при университете Св. Владимира за 1893 г. – К. : Типография Императорского университета Св. Владимира, 1894. – 57 с.

5. Отчёт и протоколы физико-математического общества при университете Св. Владимира за 1914-1915 гг. – К. : Типография Императорского университета Св. Владимира, 1916. – 120 с.

6. Отчёт и протоколы физико-математического общества при университете Св. Владимира за 1894 г. – К. : Типография Императорского университета Св. Владимира, 1895. – 120 с.

7. Отчёт и протоколы физико-математического общества при университете Св. Владимира за 1915-1916 г. – К. : Типография Императорского университета Св. Владимира, 1917. – 96 с.

8. Отчет о состоянии и деятельности математического общества за 1879-1880 гг. // Сообщения ХМО. – 1880. – с. 73-74

9. Отчет о состоянии и деятельности Математического общества за 1892 г. – Т. 3 // Сообщения ХМО. – 1893. – 300 с.

10. Савчук В. С. Историко-научный анализ деятельности естественно-научных обществ Юга России, Крыма и Бессарабии: вторая половина XIX–начало XX в. : дисс. на соискания научной степени докт. ист. наук / В. С. Савчук. – Днепропетровск, 1996. – 450 с.

11. Сообщения и протоколы заседаний математического общества при Харьковском университете 1881 г – Х. : Тип. ун-та, 1882. – 83 с.

12. Стукало Н. М. Діяльність Київського фізико-математичного товариства з розвитку шкільної математичної освіти у кінці XIX–на початку XX ст. : дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / Н. М. Стукало. – Чернігів, 2011. – 270 с.

13. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования : 1805–1905 гг. / [под ред. И. Л. Осипова, Д. И. Багалея]. – Х. : Типография университета, 1908. – 248 с.

УДК 069:908(477.46) «192»(091)

Анна Карпань,
аспірантка 1 року навчання
кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРКАСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У 20-Х РР. ХХ СТ.

У статті висвітлено історико-краєзнавчу діяльність Черкаського краєзнавчого музею у 20-х рр. ХХ ст. Автором проаналізовано історію становлення, основні напрями діяльності та джерела поповнення експозиції музею у зазначений період.

Ключові слова: *музей, експозиція, Д. Бочков, музейна колекція, Черкащина.*

The article highlights history and local lore activities of Cherkasy regional Museum in 20-ies of the XX-th century. Author refers history of establishment, main activities and sources of replenishment of the Museum in this period.

Key words: *museum, exposition, D. Bochkov, museum collection, Cherkashchyna.*

Діяльність музейних установ завжди цікавила дослідників, які через її призму з одного боку досліджували та вивчали соціально-економічний, суспільно-політичний розвиток суспільства, а з іншого – мікроісторію. Це не випадково, тому що музеї є важливою ланкою у вихованні та формуванні національної самосвідомості та ідентичності, історичної пам'яті суспільства. У 20-х рр. ХХ ст. на території Черкащини відбувалося активне музейне будівництво та посилювався інтерес до регіональної історії, адже даний період характеризується піднесенням краєзнавчого руху на території України.

Черкаський краєзнавчий музей було створено у 1918 р. ентузіастами краєзнавчої справи. Ініціативна група, до складу якої увійшли представники місцевого осередку «Просвіта» та вчительської громадськості міста, була очолена істориком, краєзнавцем, бібліографом та біографістом Д. Бочковим [3]. Згодом саме його призначили першим директором музею Черкаський краєзнавчий музей [1, с. 6]. Основою музейної колекції стали матеріали 35-го Орловського і 36-го Брянського піхотних полків російської імператорської армії, які дислокувалися у Черкасах, зокрема полкові реліквії, військові знамена та зброя [4, с. 499]. Також до музейної колекції почали надходити антикваріат та приватні колекції із пограбованих під час революційних подій 1917-1918 рр. дворянських маєтків [4, с. 499].

Офіційне відкриття музею відбулося у травні 1918 р., про що засвідчує лист міського осередку «Просвіта» від 17 жовтня 1919 р. за № 606 до керівництва Київської губернії. Музей розташовувався у будинку за адресою вулиця Гоголівська, 15. Перша офіційна назва музею – Черкаський педагогічний імені Т. Шевченка, згодом – Науковий історико-педагогічний музей Черкащини [3]. «Початок 1920-х рр. був для колективу новоствореного музею не лише періодом розгортання науково-освітньої роботи, а й часом пошуку новим форм організаційної структури, яка мала відповідати вимогам музейної установи. На даний період діяли відділи: природничий, історико-ахеологічний до складу якого входи і картинна галерея та етнографічний» [3]. Експозиція музею була репрезентована унікальними творами російських та європейських художників, що були вилучені із маєтків графів Бобринських, Балашових, Браницьких.

Привертали увагу працівників музею речі чумацького та селянського вжитку, колекція писанок, гончарні вироби [3]. «Вагомим поповненням експозиції стали знайдені музейними працівниками археологічні знахідки під час розкопок на території краю, зокрема речі із могильника черняхівської археологічної культури II-IV ст. н. е. поблизу села Матусів Златопільського району (нині Шполянського), знайдені у 1926-1927 рр.» [3]. «У середині 20-х рр. XX ст. музейна колекція нараховувала 15 тисяч експонатів, а книжковий фонд музейної бібліотеки складав понад 13 тисяч томів і всі фонди постійно зростали» [3].

На 1920-ті рр. припадає зростання інтересу до постаті Т. Шевченка, життя якого тісно пов'язане із Черкащиною, де народився поет, провів юні роки та заповідав похоронити себе, тому є зрозумілим створення у музеї меморіальної кімнати, присвяченої Т. Шевченку. Адже період «українського відродження» 1920-х років характеризується появою ґрунтовних праць та літературних творів, присвячених Шевченку, авторами яких були вихідці із Черкащини: П. Филипович, який народився у селі Кайтанівка, що у Катеринопільському районі, С. Єфремов із села Пальчик Катеринопільського району, канівчанин К. Арабажин, Д. Красицький із села Зелена Діброва Городищенського району. Наслідком кропіткої багаторічної роботи П. Жури, який народився в селі Гарбузин Корсунь-Шевченківського району, став цикл художньо-документальних книг про життя і творчість Т. Шевченка [2, с. 8].

«У меморіальній кімнаті експонувалися перші видання «Кобзаря», оригінальні матеріали, які є пов'язаними із перебуванням поета на Черкащині. Серед них – старовинні різьблена палиця і дерев'яна чарка, які він залишив у сім'ї купців Цибульських, перебуваючи у 1859 р. у Черкасах» [3].

Таким чином, вивчення особливостей становлення та розвитку музейної справи на території Черкащини є важливим компонентом регіональної історії, оскільки надає можливість вивчати історичне минуле краю. Головним напрямом діяльності краєзнавчого музею у Черкасах було не лише розгортання науково-освітньої роботи, а й пошук нових форм організаційної структури, яка мала відповідати вимогам музейної установи. Експозиція музею у 1920-х рр. поповнювалася не лише творами російських та європейських художників,

речами чумацького та селянського вжитку, колекцією писанок, гончарними виробами, геологічними та палеонтологічними знахідками, а й археологічними знахідками, що були знайдені музейними працівниками під час розкопок на території Черкащини. У 1920-х рр. у музеї було створено меморіальну кімнату, присвячену Т. Шевченку, де були представлені перші видання «Кобзаря», оригінальні матеріали, пов'язані з перебуванням поета на Черкащині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейда О. С. Бібліографічний словник видатних діячів Чернігівщини Д. П. Бочкова : історія створення та перспективи сучасного використання // О. С. Гейда // Українська біографістика. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 422-438.

2. Мельниченко В. М. Шевченкіана Черкащини: вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині / В. М. Мельниченко – Черкаси : Брама-Україна, 2013. – 208 с.

3. Черкаський обласний краєзнавчий музей [Електронний ресурс] // Історія музею. – Режим доступу : http://ckoblmuz.ck.ua.

4. Черкаський обласний краєзнавчий музей // Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України ; [редкол. : В. А. Смолій та ін.]. – К. : Наук. думка, 2013. – Т. 10. – С. 499.

Науковий керівник – *Ігнатенко М. М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри загальної історії, правознавства і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 614.2-057.36 (477.41) «180/185» (091)

Тетяна Морей,
аспірантка 1 року навчання
кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто основні проблеми надання медичної допомоги населенню Київської губернії та установи, які її здійснювали у першій половині XIX ст. На основі архівних джерел визначено особливості надання медичної допомоги військовим.

Ключові слова: *охорона здоров'я, медична допомога, військовий службовець, Приказ громадського опікування, Міністерство Внутрішніх Справ.*

The article investigates the main problems of grant of medicare, to the population of the Kyiv province and government bodies that carried out it in the first half of XIX century. On the basis of the archival materials the features of grant of healthcare are certain military are considered in the article.

Keywords: *health protection, medicare, military office worker, Order of Public Assistance, Ministry of Internal Affairs.*

Державна система охорони здоров'я пройшла довгий шлях розвитку і в теперішній час потребує реформування. Без вивчення історії організації охорони здоров'я та специфіки регіональних умов розвитку цієї діяльності, а також особливостей її надання окремим категоріям населення, неможливе осмислення сучасної системи охорони здоров'я та вироблення її нової моделі. В теперішній час актуальним є питання правового регулювання цієї галузі щодо такої категорії населення, як військові, оскільки позитивні особливості досвіду минулого можна використати і сьогодні.

Для всебічного аналізу досліджуваної проблеми вагоме значення мають матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву в м. Києві, в якому представлені значні статистичні, юридичні матеріали, які регламентували різні аспекти медичного обслуговування військового населення Київщини.

Дана галузь у першій половині XIX століття регулювалася, в основному, законами Російської імперії. З 1797 р. у Російській імперії розпочалася медична реформа, почало функціонувати три організаційно-правові рівні охорони здоров'я : на місцях діяли повітові та міські лікарі – І інстанція; лікарські управи – ІІ інстанція; вища (ІІІ) інстанція – медична рада, що інспектувала лікарські управи.

Утримання та лікування хворих військових чинів здійснювалося за рахунок комісаріату. Відповідно до Циркуляру Міністерства Внутрішніх справ від 03.07.1830 року № 1278, йшлося про надання відомостей від Приказу громадського опікування, про суми, які надавалися для лікування хворих військових чинів з 1824 по 1830 роки, якщо такі видатки були здійснені від комісаріату грошима чи госпітальними речами [2, арк. 2].

Також, було видано циркуляр і про здійснення плати за лікування хворих нижчих чинів Морського відомства в цивільних лікарнях, в якому зазначалося, що на їх утримання потрібно виділяти суму, в яку дійсно обходиться лікування, а не по 50 коп., як це було до цього. Додавався табель встановлених цін по губерніям, для здійснення плати в поточному 1830 році [2, арк.5]. Оскільки плата, за лікування в лікарнях Приказів громадського опікування установлювалася завчасно на кожен рік, яка включала в себе провіант, такі речі, як постіль, взуття, папір, книги, ліжка, посуд та ін.; утримання лікарень в

чистоті, а також лікарняних палат; утримання чиновників та опалення – все це і входило в суму 50 коп., яка встановлювалася на одну людину за добу. Вона і була затверджена Міністерством Внутрішніх справ [2, арк.7].

У циркулярі медичного департаменту від 30 березня 1831 р. йшлося про безкоштовне лікування службовців медичних закладів в госпіталях і лікарнях за рахунок Приказів громадського опікування. У документі зазначалося, що за рахунок медичного відомства могли лікуватися учні інструментальних заводів, службовці, охоронці учбових закладів, почтові службовці, аптекарські учні. Інвалідів війни відправляли у військові госпіталі сухопутного та морських відомств, а там, де таких закладів не було, хворих посилали у місцеві лікарні. Плата за лікування встановлювалася медичним відомством і затверджувалася положенням комітету міністрів. На добу на кожного хворого виділялося в середньому по 50 коп. і ще зверх того по 10 коп. на медикаменти. На поховання виділялося по 3 руб. [3, арк.6].

В архівних матеріалах збереглося звернення міністра внутрішніх справ графа А. Закревського до Київського військового губернатора від 11 липня 1831 р. № 1149 з проханням засвідчувати списки хворих військовослужбовців, які знаходилися в міських лікарнях. Відомством військового губернатора були розроблені правила, які засвідчували списки таких хворих і порядок їх прийому в лікувальні установи. Зокрема, зазначалося, що в цивільні лікарні потрібно приймати військовослужбовців лише в губернських містах під наглядом командирів гарнізонних батальйонів.

Особливе повідомлення до воєнних гарнізонів відправлялося у випадку смерті або втечі військовослужбовця. Воєнним начальникам відправляли білети та речі померлих або дезертирів [3, арк. 26].

Місцеві воєначальники також повинні були вести особливі списки військовослужбовців, які лікувалися в цивільних лікарнях, записувати в них дані про те, з якого військового відомства поступив хворий, з якою хворобою, який час перебував на лікуванні. І лікарні, і військові начальники відправляли ці списки до імперського департаменту головного військового штабу щомісяця. Таким чином, вівся контроль за виділеними коштами на лікування хворих. Якщо ж військовослужбовці були невиліковно хворі, то при лікарнях їх не залишали, бо це було не вигідно для казни, а виключали зі служби і утримували так як і інвалідів війни. Для інспекції таких випадків командири гарнізонних батальйонів і інвалідних команд повинні були відвідувати лікарні не менше, ніж 4 рази на місяць.

Таким чином, ми дійшли висновку, що у першій пол. XIX ст. формувалася система державного регулювання медичного обслуговування населення через такі органи, як Міністерство внутрішніх справ, господарський департамент, медичний департамент, лікарська управа, Приказ громадського опікування. Опрацьовані матеріали засвідчують, про те, що медична допомога окремим категоріям населення (а саме військовослужбовцям, кантоністам, відставним нижчим служителям казенних відомств, поліцейським службовцям тощо) надавалася безкоштовно. Забезпечення населення ліками відбувалося за рахунок Приказів громадського опікування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчак М. П. История Киевского военного госпиталя в XVIII-XIX веках. Становление и развитие военной медицины в Украине / М. П. Бойчак. – К. : «Пресса Украины», 2006. – 720 с.
2. ЦДІАК України, ф. 533, оп. 3, спр. 663. Переписка с Киевским гражданским губернатором о количестве денег, расходуемых на содержание военных чинов в больницах, подведомственных Киевскому приказу общественного призрения, 1830 г., арк. 6-7.
3. ЦДІАК України, ф. 533, оп. 3, спр. 1063. Циркуляр Департамента медицинского от 30 марта 1831 г. о бесплатном лечении служащих медицинских учреждений в госпиталях и больницах приказов общественного призрения за счет медицинского ведомства, 1831 г., арк.6, 25-27.
4. ЦДІАК України, ф. 533, оп. 3, спр. 1063. Циркуляр Министерства внутренних дел Департамента хозяйственного от 16.09.1831 г. о своевременном представлении городскими больницами ведомостей о больных военнослужащих. Прилагается образец ведомости. 1831 г., 69-72 арк.

Науковий керівник *– Коцур В. П., доктор історичних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 72(477) «08/12»(091)

Наталія Нікітчук,
студентка 1 курсу спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

АРХІТЕКТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Стаття присвячена аналізу архітектурних пам'яток періоду Київської Русі. Розкрито етапи розвитку будівництва та історію спорудження найбільш відомих архітектурних пам'яток Русі. Визначено головні стилі та елементи декору притаманні для громадських та культових споруд.

Ключові слова: *Київська Русь, дерев'яна архітектура, кам'яна, архітектура, будування, історія, матеріали, церква, собор, храм.*

The article is devoted to architectural monuments of the Kievan Rus period. The stages of development budvista and the story of the construction of the most

famous architectural monuments of Rus. The basic styles and elements inherent to the public and kultaevich structures.

Key words: *Kievan Rus, wooden architecture, stone architecture, construction, history, materials, Church, Cathedral, temple.*

Архітектура Київської Русі пов'язана з історичними чинниками, які впливають на становлення та розвиток господарства країни, її духовного та політичного життя. На Русі вперше побудували міцні кам'яні та дерев'яні споруди, які збереглися і до наших часів. Ми чітко спостерігаємо еволюцію архітектури від давніх часів і до нині.

Питання розвитку архітектури Київської Русі досліджували: В. Греченко [1], Л. Дещинський [2], Б. Патон [3], С. Федак [4], С. Черепанова [5], А. Яртись [6] та ін.

Метою даної роботи є дослідження історії будівництва найвизначніших дерев'яних та кам'яних споруд Київської Русі, розкриття головних стилів та елементів декору, які зустрічались в громадських та культових архітектурних пам'ятках русичів.

Архітектура – мистецтво проектування й будівництва споруд та їхніх комплексів, що формують просторове середовище для життя і діяльності людини. Архітектура, в якій органічно взаємопов'язані функціональні, конструктивні й естетичні риси, в процесі свого розвитку, як і інші види мистецтва, виробила ряд стильових ідейно-художніх та естетичних напрямів: гіпостиль, античний стиль, візантійський, романський, давньоруський стилі, ренесанс, бароко, класицизм, ампір, конструктивізм, раціоналізм, модернізм та ін.

Суспільною цінністю архітектури є зумовлення функціональним характером певних споруд, також їх естетична визначеність. За призначенням архітектуру Київської Русі умовно можна поділити на такі типи: житлову, суспільно-громадську (культові будівлі, культурно-освітні, видовищні, адміністративні тощо). А самі будівлі у свою чергу, можна поділити на такі підтипи: дерев'яна та кам'яна архітектура. Її складовою є садово-паркове мистецтво (оформлення парків, скверів, бульварів тощо).

Архітектура міст і сіл Київської Русі представлена у більшості дерев'яними, зрідка кам'яними спорудами. Зводились в основному укріплення давньоруських міст, башти, кліті, а також церкви.

До прийняття християнства кам'яні будівлі у східнослов'янських землях майже не зводилися. Виняток становлять хіба що кам'яні язичницькі святилища Прикарпаття,оскільки тільки тут завжди була достатня кількість каменю та дерева. Християнство потребувало дотримання певних канонів релігійної служби, яка обов'язково має проходити в храмі [2, с. 81].

Рис. 1. Дерев'яна архітектура [7]

Були будинки представників заможних верств населення, в писемних джерелах їх називали «хороми». Вони складалися з кількох зрубів, які утворювали цілий комплекс приміщень – «сіни», «істба», «кліть». Також у великих містах князівські, боярські й купецькі хороми мали два і більше поверхи. У верхніх поверхах були так звані «сіни». Дерев'яними були перші Софійські собори в Києві та Новгороді, церкви часів Володимира Святославича, що зводилися на місцях зруйнованих язичницьких капищ. Також з дерева зводили укріплення міст, їх споруджували так: над схилами яруг чи долин або валах ставилися в один-два-три ряди рублені кліті розміром приблизно 3х3, або 4х4 метри (рис. 1)**.** Міські стіни Києва, що зведені 1037 р. за Ярослава Мудрого мали шість рядів городнів. Їх кліті виводилися на висоту більше дванадцяти або навіть п'ятнадцяти метрів і засипалися землею. Нижні частини городнів зміцнювали укосами з сирцевою кладкою за часів Володимира і дерев'яними зрубами за часів Ярослава.

Традиційна дерев'яна архітектура згодом втратила в Київській Русі свою престижність, а на зміну їй прийшла кам'яна архітектура.

Перші кам'яні будівлі на Русі з'явилися завдяки праці візантійських архітекторів. Масштабні роботи щодо створення монументальних споруд і князівського центру в Києві почали будуватись у X–XI ст. За короткий час були побудовані два палаци з продовгуватими та видовженими галереями. Центральна і бокові частини будівель завершувались високими баштами. Кам'яна будівля підносилась над дерев'яними кварталами і валами Київського дитинця, її бані добре можна розглянути не тільки з Подолу, але й Задніпров'я.

Визначними архітектурними пам'ятками Київської Русі є Десятинна церква та Софіївський собор у Києві, Спаський собор та П'ятницька церква в Чернігові, Успенський собор та церква Пантелеймона у Галичі, церква в Путивлі, Новгород-Сіверському, Білгороді, та багато інших. Високого рівня досягло містобудівництво, будівництво князівських та боярських хоромів, оборонних споруд [1, с. 83].

Храм Богородиці або Десятинна церква збудована в 989-996 рр. князем Володимиром Великим, прикрашена двадцятьма п'ятьма банями (рис. 2). Розміщена на вершині Старокиївської гори, церква високо здіймалася над дерев'яними кварталами і кріпосними стінами київського «дитинця» (найстаріша частина міста, міська цитадель, укріплена стінами, валами і ровами) [2, с. 81].

Рис. 2. Десятинна церква [8]

Назву свою храм отримав тому, що за розпорядженням князя Володимира десята частина всіх княжих доходів йшла на будівництво Десятинної церкви. По закінченню будівництва, церква була прикрашена іконами, дорогоцінним посудом, хрестами, які Володимир, колись, привіз з Херсонеса і отримав із Константинополя. Підлогу було викладено мозаїкою та плитками, а стіни оздоблені фресками і мозаїчним полотном. В період роздробленості Русі церква часто страждала від князівських усобиць. У 1169 р. Десятинну церкву пограбували війська Андрія Боголюбського, а в 1203 р. – Рюрика Ростиславича. 6 грудня 1240 р. орди хана Батия, захопивши Київ, зруйнували Десятинну церкву.

З-поміж світських кам'яних будівель Києва найзнаменитішою пам'яткою є збудовані Ярославом Мудром Золоті ворота. Ці ворота реконструйовані 1982 р., досі становлять окрасу української столиці [6, с. 386].

Будівництво воріт є схожим до будівництва Софійського собору – було використано змішану техніку, коли чергуються різні за розміром природні камені з рядами цегли. Перед Золотими воротами було збудовано земляні бастіони й у них розмістили гарнізонну варту. Таким чином Золоті ворота служили для захисту міста у складі фортеці до середини XVIII ст., коли їх було визнано як небезпечні й засипано землею, щоб уберегти від руйнування . Стан воріт значно погіршився за час перебування під землею. Було розкрито дві паралельні стіни, довжина яких становила 25 метрів (східний пілон) і 13 метрів (західний), а висота була близько 8 метрів. Для збереження пам'ятки були потрібні заходи. Протягом 1835–1836 рр. верхню частину стін було залито вапняним розчином, а на руїни поклали дерен. 1837 р. інженер Ф. Мєхович звів

контрфорси біля східної стіни і з'єднав стіни залізними в'язями із кільцями (рис. 3).

Рис. 3. Золоті ворота [9]

Найвизначнішою пам'яткою кінця XII ст. є П'ятницька церква у Чернігові, яку збудував видатний зодчий Русі Петро Милонєг [5, с. 129-130]. Названа на честь Святої Параскеви П'ятниці, яка була покровителькою торгівлі та християнською великомученицею. За однією версією, церква була збудована на кошти князя, а за іншою версією - церкву збудували коштом купців**.** Церква знаходилась на торговій площі і через багато століть залишається діючим релігійним храмом.

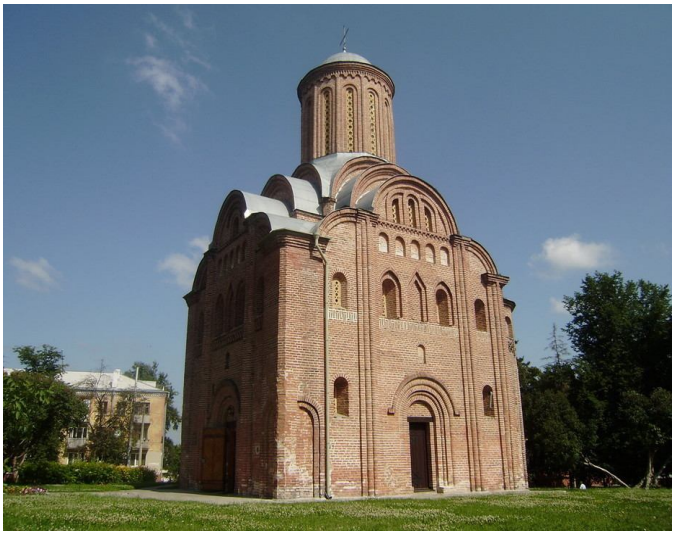

Рис. 4. П'ятницька церква [10]

П'ятницька церква зазнала частих руйнувань, але потім була знову відновлена. Уперше була перебудована в 1670 р. Завдяки реконструкції будівля церкви отримала риси стилю українського бароко. Храм двічі перебудовували після пожеж у 1750 і 1862 рр. Але найбільшої шкоди церка зазнала в часи Другої світової війни, коли вибух бомби зруйнував наполовину. У 1962 р. вона знову була відбудована. Храм з середини прикрашали фрески, ікони, мозаїка, хрести пізнього руського періоду, які збереглись і до наших днів (рис.4).

Найвидатнішою спорудою Київської Русі є Софіївський собор у Києві. Щодо точної дати його спорудження точилися дискусії серед дослідників. Київський літопис доводить дату 1037 р., а новгородській відносить його будівництво до 1017 р. [5, с. 325].

Собор міститься в центрі Києва. Храм називають Софіївським собором, а інколи і Софійським собором. Софіївський собор в Києві був побудований на честь церкви Константинопольського собору – Богоматері-Оранти, уособленням якої була Софія (премудра).

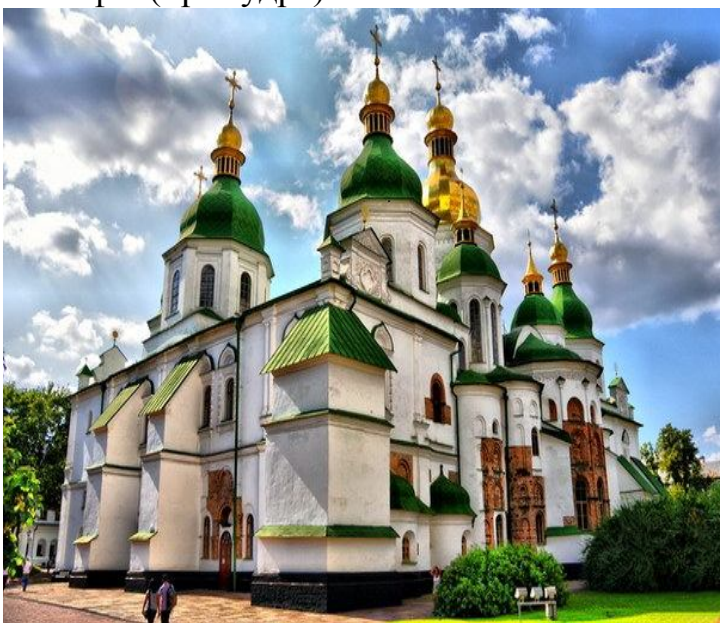

Рис. 5. Софіївський собор [11]

Протягом свого існування Софіївський собор зазнав кілька руйнівних нападів та пограбувань. В 1169 р. під час нападу на Київ князя Суздальського, Софіївський собор зазнав значних руйнувань. В 1180 р., під час пожежі храм ледь не згорів повністю. В 1240 р. Коли на Київ напали війська хана Батия, Софіївський собор було розграбовано та пошкоджено. У 1497 р. Софіївський собор був теж пограбований кримськими військами (татарами). Протягом кількох наступних століть храм занепадав, відроджувати його почали тільки в XVII ст. Великий внесок у відновлення собору зробив гетьман Івана Мазепа у 1688 р., і цим врятував його.

До наших часів дійшла велика частина розписів і мозаїк, виконаних візантійськими майстрами. Стіни Софіївського собору, як і стіни Михайлівського, були повністю розмальовані графіті – надряпані написи, які розповідають про державних діячів і політичні події, що в той час відбувались на Русі. Таких графіті в соборі близько трьохсот. Спочатку собор славився мозаїкою, яка займала 640 кв. м. Сьогодні відвідувачі храму мають можливість побачити лише 260 кв. м. мозаїки й приблизно 3 000 кв. м. дивовижних фресок. Найвідоміші мозаїки собору – це Богоматір-Оранта (Нерушима стіна) і купольна мозаїка – Христос-Пантократор. Особливо дивує дуже багата палітра цих мозаїк, до неї входить більше 170 відтінків.

Софійський собор був також місцем поховання київських князів. Тут міститься різьблений саркофаг з останками Ярослава Мудрого, похованого в

1054 р. У соборі захоронено сина Ярослава Мудрого – Всеволода, та його синів – Ростислава Всеволодовича і Володимира Мономаха (рис. 5).

Михайлівський собор Видубицького монастиря закладено в 1070 р. Всеволодом Ярославичом в мальовничій місцевості на південній околиці Києва – Видубичах, де сходилися важливі дороги на південь та південний схід. Поруч був заміський князівський «Красний двір» – резиденція князів династії Мономаховичів. Княжий, придворний, характер монастиря наклав певний відбиток на архітектурна собору [3, с. 850].

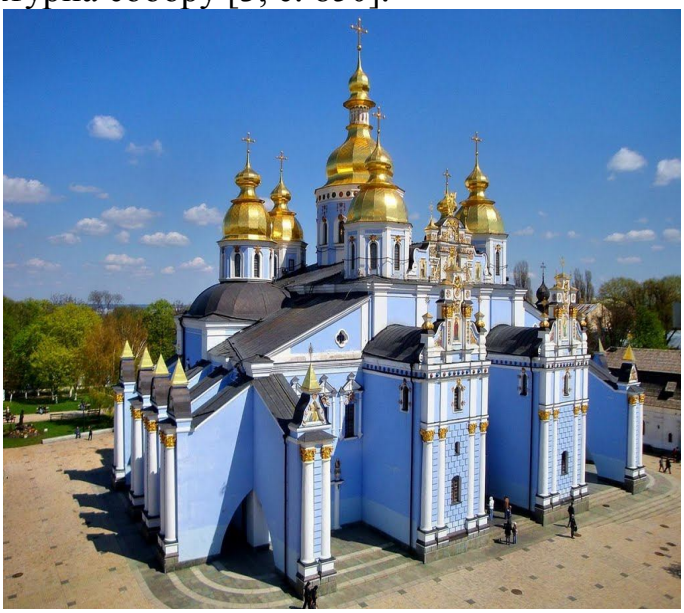

Рис. 6. Михайлівський собор Видубицького монастиря [12]

Собор будувався на обриві Старокиївської гори. Звели його технікою «мішаного мурування», стіни оздоблювали унікальною мозаїкою і фресками. Храм, на той час, був єдиним в Києві, що мав золоту баню, тому й назвали його «Золотоверхим».

Михайлівському собору, як і іншим храмам та церквам, довелося пережити доволі сильні руйнування, як від стихійних лих, так і від ворожих навал. У XIV ст. Михайлівський собор є храмом однойменного монастиря, який справжнього розквіту набув на початку XVIII ст. У 1919 р. церковні цінності, які щедро дарували протягом віків українські князі, гетьмани та прості віруючі люди, були конфісковані та пограбовані більшовицькою владою. І лише у XX-XXI ст., київська горомада, небайдужі люди, відновили храм, куди були повернуті вцілілі фрески та мозаїки, і площу навпроти нього відновили.

Рис. 7. Києво-Печерська Лавра [13]

Сьогодні Золотоверхий собор є одним із головних храмів Української Православної Церкви Київського Патріархату, духовним центром як Києва, так і всієї України (рис. 6).

Києво-Печерська Лавра, побудована приблизно у 1051 р., а саме коли чернець Антоній поселився у цих краях у виритій на схилі пагорбів печері, а потім до нього приєдналась інші брати по вірі. Коли печери перестали вміщати всіх мешканців, то ченці почали будувати наземні споруди. Тому і назва монастиря походить від слів Печера і Лавра (це статус, який давали великим монастирям, що за розмірами нагадували невеличкі містечка). Києво-Печерська Лавра, являє собою шестистовпний хрестовобаневий храм. Її архітектурне оформлення простіше і суворіше за Софіївський собор. Композиція зовнішніх об'єктів являє собою паралелепіпед, що завершувався однієї банею. Як і в Спаському соборі Чернігова, склепіння архітектурного хреста Успенського собору виділяється над об'ємом будівлі, що пожвавлює статичну композицію споруди [3, с. 852].

25 січня 1918 р. в стінах Лаври був закатований митрополит Київський і Галицький Володимир, а в 1920 р. Лавру змушені були закрили. У 1941 р., радянські війська підірвали Свято Успенський собор. Під час німецької окупації Києва, монастир був відроджений, але тільки на деякий час, а у 1961 р. був знову закритий радянською владою. Лише 9 грудня 1995 р. Президент України Леонід Кучма видав Указ про відновлення Успенського собору. Храм відтворений у великому поспіху, майже за два роки. Перед будівельниками поставили мету обов'язково встигнути до 950-річчя лаври. Храм Києво-Печерської лаври є кафедральним собором Української православної церкви (Московського патріархату) (рис. 7).

Отже, Київська Русь, мала надзвичайно красиві архітектурні пам'ятки, деякі з них ми можемо побачити і в нас час. Якісно новий рівень розвитку архітектури слов'ян був пов'язаний з переходом від дерев'яного до кам'яного і цегельного будівництва. З прийняттям християнства почалося спорудження

храмів, які являють собою самостійну давньоруську переробку візантійських зразків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Греченко В. А. Історія української культури / В. К. Кислюк, В. А. Греченко // Кондор-Видавництво. – 2013. – 464 с.

2. Дещинський Л. Є. Українська та зарубіжна культура / Л. Є. Дещинський // Львів : Видавництво «Бескит Біт». – 2005 – 252 с.

3. Патон Б. Є. Історія української культури / Б. Є. Патон // Київ. – 2001. – 1245 с.

4. Федак С. Д. Історія України з найдавніших часів до 1648 року / С. Д. Федак // Київ «Знання». – 2014. – 782 с.

5. Черепанова С. О. Українська культура історія і сучасність / С. О. Черепанова // Львів : Видавництво «Світ». – 1994. – 256 с.

6. Яртись А. В. Лекції з історії світової та вітчизняної культури / А. В. Яртись // Львів : Видавництво «Світ». – 2005. – 568 с.

7. www.filipoc.ru/attaches/posts/rodina/2016-11-24/gardarika/ae904974f250c72a1e1be43f81cdcf28.jpg.

8. ukrmap.su/images/uh7a/7_1011/101.jpg.

9. www.epochtimes.com.ua/upload/medialibrary/640/6400ed87308b5bd726ba8fd38e008b46.jpg.

10. tamtour.com.ua/local/image/665/000/pyatnicka-cerkva.jpg.

11. https://goo.gl/images/xUefzJ.

12. https://goo.gl/images/ZCpDQW.

13. bigfoto.in.ua/wp-content/ uploads/2014/10/1.jpg.

Науковий керівник *– Березанська І. М., викладач кафедри історії та культури України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 929 Карейша:625.1(477) (092)

Олександра Плужник,
студентка 2 курсу спеціальності
«Філологія (українська мова та література)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СЕРГІЙ ДЕМ'ЯНОВИЧ КАРЕЙША – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІНЖЕНЕР-ЗАЛІЗНИЧНИК

У статті проаналізовано наукові дослідження та практичну інженерну діяльність Сергія Дем'яновича Карейші – українського інженера-залізничника, професора, члена Київського відділення Російського технічного товариства.

Ключові слова: *Сергій Дем'янович Карейша, залізнична справа, станції, вузли, снігоборотьба.*

The research and practical engineering activities of Sergiy Demyanovych Kareyshi, Ukrainian railway engineer, member of the Kiev department of the Russian Technical Societ, are analyzed in the article.

Keywords: *Sergiy Demyanovych Kareysha, railway business, stations, units, clearing of snow.*

У сучасному науковому просторі України чітко прослідковується тенденція зростання інтересу до історико-біографічних студій. Викликане воно як піднесенням національної патріотичної свідомості у широких верств населення, так і новими процесами, що відбуваються у середовищі наукової еліти України. Врахування історичного досвіду, висвітлення ролі видатних представників української науки у світовому контексті сприяють піднесенню почуття патріотизму широких кіл населення. Історична персоналістика покликана науково-теоретично переосмислити події вітчизняної історії. Спробуємо проаналізувати внесок Сергія Дмитровича Карейші – видатного вітчизняного вченого, інженера-залізничника у розвиток залізничної справи.

Сергій Дем'янович Карейша народився 7 лютого 1854 р. у селі Сухорабівка Хорольського повіту Полтавської губернії в родині поміщика. З золотою медаллю закінчив Рішельєвську гімназію, згодом – Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення [4]. С. Карейша працював на різних залізницях Російської імперії з 1877 по 1903 рр. В основному, це була робота у галузі залізничних споруд і колійного господарства. Паралельно з практичною інженерною діяльністю С. Карейша займався узагальненням досвіду в галузі колійного будівництва, здійснював самостійні наукові дослідження. У 1895 р. Сергій Дем'янович блискуче захистив в Інституті інженерів шляхів сполучення дисертацію «О централизации управления стрелками и сигналами» і в тому ж

році був призначений штатним ад'юнктом Інституту [1, с. 12]. У наступному, 1896 р., після пробної лекції його обрали професором кафедри «Залізниці». Успішне керівництво кафедрою він суміщав із службою у Міністерстві шляхів сполучення [2, с. 45].

Як зазначає О. Горецький, наукова розробка питань стану і розвитку досліджень наукової спадщини С. Карейші була закладена відомим вченим-залізничником, істориком залізничної справи В. Верховським в його роботі «Исторический очерк ранних отраслей железнодорожного дела и развитие финансово-экономического дела по 1897 г.» (1901). В. Верховський відзначив те, що вчений запропонував систематизувати дані із залізниць про боротьбу з пучинами та їх геофізичним поширенням, що він рекомендував покривати полотно теплоізоляційним шаром з метою зменшення глибини промерзання ґрунтів (за кордоном шлакові подушки як засіб боротьби з пучинами застосували значно пізніше) [1, с. 8].

С. Карейша – автор багатьох підручників і навчальних посібників. Серед них, праці про залізничні станції, посібники та підручники: «Курс споруд», «Курс залізниць», «Ремонт і утримання колії» та ін. [2, с. 46].

У роботі С. Карейші «Заметки по поводу расположения путей и зданий и укладки стрелочных улиц на станциях» (1899), присвяченої узагальненню досвіду перевлаштування станцій із-за збільшення розмірів руху і укладання других колій, а також аналізу помилок, що допускалися при цьому, формулюються актуальні й зараз принципи, які забезпечують можливість етапного нарощування потужності станційних пристроїв [6].

Також С. Карейша був членом Київського відділення Російського технічного товариства [3, с. 23]. Він доводив, що централізація управління стрілками й сигналами сприятиме посиленню безпеки руху, впорядкуванню руху на станціях.

Як зазначає О. Стрелко, надзвичайно важливим є те, як С. Карейша описував проект облаштування станції Київ Південно-Західних залізниць. Вчений відзначав, що це станція змішаного типу (головного та прохідного), де одні колії будуються у вигляді тупикових, а інші – наскрізні. Сергій Дем'янович наводив схему проекту станції Київ, яка є кінцевою для двох ліній залізниць: східної від Курська, яка має свою вантажну і службову станцію на відстані 4 км від даної, західної, що складається з двох ліній – з Одеси у дві колії й із Сарн в одну колію, які сходяться на малій станції, розташованій на захід на відстані 7 км від головної станції. Від станції злиття до основної прокладено дві колії для вантажного руху та дві для пасажирського. При цьому головні вантажні колії проходять зовні від пасажирської станції з північного її боку і спрямовуються на місцеву вантажну і сортувальну станцію [5, с. 165].

У науковій діяльності С. Карейші можна виділити 5 основних напрямки: наукова розробка вчення про залізничні станції і вузли, розробка теоретичних основ науки про залізничні споруди та колійне господарство, вчення про боротьбу зі снігом на залізницях, розробка автоматизованих систем технологічного зв'язку, історія науки й техніки. Дані напрямки розвивалися в контексті вітчизняної та світової залізничної науки і техніки [1, с. 17].

Світове визнання отримали праці С. Карейші, які стосувалися боротьби з сніговими заметами. Вчений порівнював різні види захисту. Дана проблема була нагальною в тогочасних умовах, її вирішення сприяло підвищенню ефективності роботи залізничного транспорту. С. Карейша брав активну участь у різних вітчизняних та закордонних наукових та технічних товариствах.

Помер С. Карейша в 1934 р. у Санкт-Петербурзі.

Таким чином, Сергій Дем'янович Карейша був одним з видатних інженерів-залізничників, зробив вагомий внесок у розвиток науки про станції, вузли, розробив теоретичні основи проектування сортувальних станцій та залізничних вузлів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горецький О. А. Науковий доробок С.Д. Карейші (1854-1934) в галузі залізничного транспорту : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.07 / Горецький Олексій Анатолійович; Державний економіко-технологічний ун-т транспорту. – К., 2009. – 19 с.

2. Горецький О. А. С. Д. Карейша (1854-1934) – визначний вчений-залізничник, інженер і викладач / О. А. Горецький // Питання історії науки і техніки. – 2008. – №3. – С. 44-48.

3. Грицюта О. О. Наукова діяльність механіко-будівного відділу Київського відділення Російського технічного товариства в галузі залізничного транспорту / О. О. Грицюта // Питання історії науки і техніки. – 2012. – № 2. – С. 20-26.

4. Карейша Сергей Демьянович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Карейша,_Сергей_Демьянович.

5. Стрелко О. Г. Внесок С. Д. Карейші в розвиток науки про залізничні станції та вузли / О. Г. Стрелко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер. : Історія науки і техніки. – 2013. – № 48. – С. 161-169.

6. Стрелко О. Г. Історія розвитку формування горловин залізничних станцій [Електронний ресурс] / О. Г. Стрелко // Історія науки і біографістика. – 2014. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/ UJRN/INB_Title_2014_4_14.

Науковий керівник *– Ставицька А. В., кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 316.422:172.15

Ярослав Редзюк,
студент 4 курсу спеціальності «Історія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті авторами проводиться глибинний аналіз української національної самосвідомості та її трансформації у процесі становлення політичної нації. Акцентується увага на з'ясуванні змісту української національної ідеї та її ролі, як складової національної самосвідомості та самоідентифікації українського народув епоху глобалізації.

Ключові слова:*самосвідомість, самоідентифікація, національна ідея, глобалізація, трансформація.*

The authors of the article do a deep analysis of the Ukrainian national consciousness and its transformation in the process of formation of a political nation. The focus is on establishing of the content of the Ukrainian national idea and its role as a component of national consciousness and identity of the Ukrainian people in the era of globalization.

Keywords: *consciousness, identity, national idea, globalization, transformation.*

Проблема самоідентифікації та національної самосвідомості громадян України є однією з ключових для українського суспільства. Суспільно-політичні трансформації та історичні виклики кінця XX – початку XXI століття (епохи глобалізації) суттєво вплинули на геополітичну ситуацію в світі та створили нові вектори становлення і розвитку держав. Технологічний поступ та революційні відкриття стали каталізаторами не лише еволюції суспільства, а й перемоделювання свідомості, культури, національної ідеї як складової національної самосвідомості.

Довгий проміжок часу вітчизняна історія розвивалась в складних соціальних умовах нерівності, де політична реальність блокувала процеси національної самоідентифікації і становлення національної ідеї. Самосвідомість української націїтривалий історичний період була затиснута у лещата гніту і радянської ідеології.

Із падінням рудиментів «совкової» тоталітарної системи відбулося перезавантаження національної самосвідомості українського народу.

Національна самосвідомість – це багатоспектральне явище, що включає в себе усвідомлення індивідом власної національної приналежності, виняткових рис власної нації, відмінних від інших, її історичного минулого, відношення до

цінностей, які нація створила в процесі свого становлення. Надзвичайно важливою і невід'ємною складовою національної самосвідомості є національна ідея, в якій зафіксовані бачення національних інтересів та майбутнього нації [4]. Після здобуття незалежностіУкраїни вітчизняні науковці прагнуть розкрити і осмислити суть національної ідеї українського народу на сучасному етапі його розвитку, проте їх думки і погляди різняться. На їх думку перезавантаження, що відбулося із падінням радянської системи однодумства не розв'язало покладених на нього завдань. Нажаль наша нація є посттоталітарною і пост геноцидною. Риси «совкової» ідентичності, що ще не вдалося викорінити із свідомості народу, створили ефект невизначеності. Лише глобальні виклики останнього десятиліття показали нам хто ми є насправді і що нас об'єднує у цій країні.Помаранчева революція, Євромайдан, Революція гідності, анексія Криму та гібридна війна допомогли більшості населення переосмислити цінності та провести остаточну самоідентифікацію. Нарешті українціпочали будувати потужний фундамент, що в майбутньомустане основою розвитку нації. Національна самосвідомість на наше глибоке переконання охоплює увесь комплекс людського буття і демонструє сутність національного як суспільного явища.

Сучасні суспільно-політичні процеси у світі та в Україні детермінують специфічні особливості генези та трансформації національної самосвідомості народу. На формування національної самосвідомості України безпосередній вплив мають геополітичне становище України, її розташування на межі зі Сходом і Заходом. На нинішньому етапі розвитку нації, трансформації національної самосвідомості, виникає потреба в узагальнені та систематизації історичного досвіду українського народу, мета даних кроків направлена на створення дієвої моделі, яка б дозволила українському суспільству самореалізуватись в XXI столітті. Безумовно серед чинників, які б могли прискорити цей процес є формування чіткої національної ідеї та завершення процесів націєтворення в Україні, подолання перепон між різними регіонами в середині країни, щоб безумовно завершило процеси формування сучасної інтегрованої соціальної спільноти, позбавленої елементів антагоністичного поділу суспільства. Адже сьогодні, як ніколи, в силу окупації деяких територій нашої держави та баталіями гібридної війни, в Україні переважає етнокультурната регіональнаідентичність над національною ідентичністю.

Так Західна Україна хоче стати членом ЄС, а Східна Україна увійти до складу РФ. У Львові недолюблюють «донецьких», а в Донецьку відчувають антипатію до «бандерівців» та «западенців». Між «східняками» та «західняками» зростає напруга.

Питання національної самосвідомості, самоідентифікації та національної ідеї дедалі частіше цікавить науковців і громадськість. Процес становлення національної самосвідомості українського народу зіткнувся з низкою труднощів. Зокрема надважливою проблемою є суперечливі тлумачення змісту і суті свідомості нації, а також невідповідність соціально-економічних та політичних реалій незалежної України національному етико-гуманістичному ідеалу народу. Ця криза зумовлена не сформованістю української національної

ідеї як теоретико-методологічної системи розвитку нації. Питома кількість вітчизняних науковців зауважує на відсутності національної ідеї взагалі [5, С. 31]. Вихід із окресленої кризи безідейності заключається в проведення нацією заключної самоідентифікації, встановленням чітких векторів і ключів розвитку суспільства, побудови держави на засадах демократії, рівності і справедливості.

Процеси українського державотворення, потреби розвитку України, зовнішні і внутрішні виклики і загрози національній безпеці України вимагають вироблення на сучасному етапі розвитку суспільства цілісної, комплексної та узгодженої з попередніми етапами розвитку версії національної ідеї.

Отже, в Україні не завершився повною мірою процес українського націотворення. А без завершення формування української політичної нації і формування єдиної моделі свідомості суспільстванеможливо об’єднати владу та народ, Захід та Схід, навколо здійснення назрілих і необхідних системних реформ, спрямованих на модернізацію України та трансформацію її багато у чому ще радянської суспільної системи відповідно до нових історичних умов, задля покращення життя народу. Якщо Україні не вдасться завершити процес українського націотворення, формування сучасної української політичної нації, то її загрожують процеси розколу та розпаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А. Україна: поступ у майбутнє / А. Гальчинський – К. : Основи, 1999. – 220 с.

2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський – К. : Знання, 1991. – 240 с.

3. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Дрогобич : Відродження, 1991. – 342 с.

4. Пустотін В. Національна самосвідомість / В. Пустотін // Мала енциклопедія етнодержавознавства // НАН України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького – К. : Довіра : Генеза. – 103 с.

5. ШалайськийО. Ортега-і-Гасет: Про економічну кризу в Україні / О. Шалайський // Бюлетень Центру політичних досліджень «Нова Хвиля». – 1998. – №2. – С. 29-31

УДК 94(477):[314.15.045:343.262(430)«1941/1945»

Максим Рудич,
студент 1 курсу спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЖИТТЯ ПІД ЗНАКОМ «OST»

У статті розглянуто найболючіші питання прихованої історії України періоду Другої світової війни, а саме використання трудового потенціалу місцевого населення, зокрема «остарбайтерів», в інтересах окупантів. Досліджено процес вербування українців на роботу в Німеччину та примусове вивезення людей з України. В роботі проаналізовано соціально-побутові умови життя «остарбайтерів» у нацистській державі.

Ключові слова: *Друга світова війна, «гітлерівська Німеччина», Україна, українці, остарбайтери, примусова праця, вербування, нацисти, іноземці, суспільство.*

In the article the most hot-button questions of hidden history of Ukraine the period of the Second World War, namely using of employment potential of local people particular «ostarbeiteren» in the interests of the occupiers are considered. The process of recruitment of Ukrainian at work to Germany and forced removal people from Ukraine is researched. Welfare conditions of life osterbeters' in Nazi state are analyzed.

Key words: *Second World War, Nazi Germany, Ukraine, Ukrainian, ostarbeiters, forced labor, recruitment, Nazis, foreigners, society.*

Проблема вивезення трудового потенціалу українського населення на примусові роботи до Німеччини є досить актуальною сьогодні. Більше 75 років ця історична правда замовчувалася і кодувалася у архівах під грифом «Секретно», вона була малодослідженою і недоступною для більшості поціновувачів історії України. Лише 1991 року, коли Україна стала незалежною державою, інтерес науковців до вивчення «живої правди» різко зріс, адже відкрився доступ до архівних матеріалів держави «всіх народів».

Дослідженням проблеми українських остарбайтерів займалися науковці: С. Гальчак [1,2,3], В. Кучер[5], Т. Нагайко[7], Т. Пастушенко [8] та ін.

Метою даної статті є аналіз процесу вербування та примусового вивезення українців на роботу в Німеччину, дослідження соціально-побутових умов життя примусово вивезених людей у нацистську державу.

Насамперед потрібно з'ясувати, хто такі остарбайтери і як це поняття з'явилося у нашому вжитку. Спочатку для характеристики цивільної робочої сили з окупованих територій СРСР застосовувався термін «вільний російський

робітник». Так називали цивільних робітників зі Сходу в директивних документах Г. Герінга восени 1941 р. Термін «остарбайтер» зустрічається в документах із початку 1943р. До остарбайтерів (рис. 1) відносили всіх депортованих до Німеччини колишніх громадян СРСР, які на 22 червня 1941 р. мешкали на старих радянських територіях (територіях СРСР до 17 вересня 1939 р.) [5, с. 241].

Рис. 1. Остарбайтери [9]

Напередодні Другої світової війни та під час стрімкого просування вермахту вглиб СРСР нацистське керівництво не планувало використовувати у промисловості Німеччини робочу силу з окупованих територій Радянського Союзу (у тому числі України). Навпаки, розроблялися плани масового винищення мільйонів місцевих жителів (генеральний план «Ост»), щоб розчистити територію для розселення німецьких колоністів. Завезення ж робітників із СРСР до Німеччини суперечило ідеологічним поглядам нацистів, загрожувало національній безпеці та «чистоті німецької крові». Тільки наприкінці осені 1941 р. тиск, що виник у середовищі промисловців країни, у першу чергу з боку власників вугільних шахт Рурського басейну, змусив нацистське керівництво піти на поступки [4, с. 169]. Нацистська влада на чолі з А. Гітлером та Г. Герінгом затверджують директиву, яка визначила статус робітників з окупованих територій Радянського Союзу. Ця постанова мало чим відрізнялася від статуту полонених червоноармійців. Суть цієї директиви така: максимальне використання та експлуатація полонених, найгірше харчування та ставлення. За порушення – страта.

Масштабну кампанію вербування робочої сили на Сході німецькі установи почали на початку 1942 р. Першочергове значення надавалося великим українським містам: Харкову, Києву, Сталіному (Донецьку), Дніпру, а згодом і українським селам. Під тягарем безробіття, голоду й невлаштованості населення великих промислових центрів ставало бажаною здобиччю вербувальників. На сторінках київської газети «Нове українське слово» за 11 січня 1942 р. з’явилося звернення генерал-комісара Києва Квітцрау:

«Українські чоловіки й жінки! Німеччина дає змогу для корисної й добре оплачуваної роботи. У січні 1942 року перший транспорт поїзда вирушає до Німеччини. Під час перевезення ви будете одержувати добре постачання, гарячу їжу. У Німеччині будете добре забезпечені і знайдете добрі житлові умови. Платня також буде доброю» [4, с. 171]. По радіо, гучномовцях, в місцевих газетах, на плакатах німецька влада пропагувала роботу в Німеччині та закликала погоджуватися на добровільний від'їзд у нацистську країну (рис. 2). Газета «Вінницькі вісті» повідувала своїм читачам: «Батьки щасливі, що їх діти можуть працювати в Німеччині і там ставати справжніми людьми, про що старі, залишені дома люди в своєму дотеперішньому житті навіть у снах не могли мріяти – таке загальне враження, що його винесли з оповідань свояків ті, що одержали листи від українських міщанських, робітничих і селянських родин» [1, с. 57]. Газети друкували пропагандистські фотознімки, на яких зображувались мальовничі пейзажі Німеччини, її найвідоміші архітектурно-історичні пам'ятки, а також перші «завербовані» – повнощокі, ледь не святково одягнені «українці та українки», що з радістю працюють біля верстатів, весело відпочивають по завершенню робочого дня. [1, с. 57]. По всіх куточках міст розпускалися чутки, що в Німеччині всі будуть мати забезпечений рівень життя та кваліфіковану роботу. Тому, більшість змучених голодом та війною громадян України добровільно йшли на пошуки нової долі та кращого життя у гітлерівській Німеччині. В основному перевага надавалася всім робітникам, пізніше їх розподіляли по спеціалізаціям: будівельники, металурги, гірники та різноробочі.

Рис. 2. Пропагандистський плакат [10]

Добровільне вербування населення не дало бажаного результату, тому влада організовує примусове вивезення трудового ресурсу з України. Це знайоме майже кожній українській родині. Пам'ятаю розповіді своєї бабусі

Євдокії Комар з села Хвощіка, Хорольського району, Полтавської області, яка говорила: «…влада давала розпорядження поліцаям, щоб ті відбирали документи (метрики) і примушували розписуватися, пізніше всіх працездатних гнали до старостату, а звідти їх забирали в інші пункти збору. Поліцаї забрали мою сестру Марію та брата Миколу, останній намагався втекти 10 разів, але за 11-м ми бачили його в останнє» [6, с. 36].

Шлях до Німеччини для українських остарбайтерів починався в збірних і пересильних таборах, що розміщувалися у великих містах України. Умови утримання людей були жахливими. Спали мобілізовані просто на підлозі під пильною охороною. Харчування один раз на день. Людей перевозили, як худобу, в товарних вагонах. Нелюдське ставлення, голод і знущання призводили до великої смертності [5, с. 241-242].

Приїхавши в Німеччину остарбайтерів оглядали. Медичний огляд полягав не в наданні необхідної термінової допомоги потерпілим від жахливого переїзду, а у визначенні придатності кожного для того чи іншого виду робіт. Відбувалося своєрідне сортування майбутніх каторжан за фізичними даними. Сильніші чоловіки та юнаки відбирались для роботи на підприємствах з дуже важкими умовами праці, більш слабкіші – для інших потреб [1, с. 135]. Нерідко в таборах розбирали робочих як продовольчий товар, деякі задивлялися на зуби робочої сили, якщо гарні, то забирали власники фірм чи поміщики.

У Німеччині «східні робітники» використовувались у трьох основних сферах: промисловості, в сільському господарстві, як домашня прислуга. Принципової різниці між тими, кому довелося працювати в місті, і тим, кого доля закинула в село, не існувало, оскільки всі були каторжанами, піддавалися нещадній експлуатації та приниженню [2, с. 242]. Знову повернуся до спогадів Євдокії Комар, що розповіла мені про те, як її сестра потрапила на каторгу в село. «Одного разу Марія надіслала нам листа, де розповідала про роботу, яка їй дісталася від поміщика, вона говорила, що працювати було дуже важко, вставала рано вранці, йшла доїти корову, потім робота на полі, далі знову сільське господарство, але пан до неї ставився не надто суворо, в неї була окрема кімната в будинку та й харчування було більш-менш задовільним» [6, с. 36].

Найважче все ж доводилося «остарбайтерам», які працювали на промислових підприємствах. Жили вони, а точніше, розміщували їх, у спеціальних таборах, що нерідко утворювали цілі квартали. При виході з табору стояла будка з охороною. По периметру триметрова огорожа була обнесена колючим дротом. Люди жили в бараках. У кожному бараці обладнувалася умивальня, де за вмивальники слугували корита з десятками отворів і металевими кранами. Туалети були зовнішніми. Відкривати вікна було заборонено, а тому приміщення не провітрювалося від смороду [2, с. 243].

Рис. 3. Спеціальний розпізнавальний знак «Ost» [11]

Тривалість робочого дня остарбайтера залежала від режиму роботи підприємства, у середньому від 8 до 12 годин на добу, або від 48 до 60 годин на тиждень. Часто такий же режим був і в німецьких та інших іноземних робітників, особливо якщо робоче місце не було автономним, а входило до загального технологічного процесу підприємства [8, с. 110]. Усім необхідним робітник забезпечував себе сам із коштів нарахованої йому заробітної плати. Нескладні підрахунки показують, що загалом на одну особу було виплачено щомісяця по 15-16 карбованців – надзвичайно мізерну на той час суму.

У таборах передбачалася медична допомога, організація спортивних клубів, бібліотек, кінозалів, курсів німецької мови. Остарбайтери хоча й підпали під категорію іноземних робітників, однак ці правила та умови утримання фактично на них не поширювалися. Вони, як і раніше, мали статус військовополонених, і тому позбавлялися всіх соціальних гарантій. Остарбайтери мали відрізнятися від інших іноземців, які працювали у Німеччині, своїм зовнішнім виглядом: змушені були носити на одязі спеціальний розпізнавальний знак «Ost» («Схід») (рис. 3), що розміщувався праворуч на грудях чи рукаві [5, с. 244].

Таким чином проблема остарбайтерів в історії України є і досі малодослідженою, відкритою для дискусій. Незважаючи на те, що події відбувалися під час Другої світової війни і багато часу вже минуло, з’являються нові й нові джерела, які спонукають нас до переосмислення минувшини, а саме до тих її сторінок, які торкаються долі примусово вивезених людей у гітлерівську Німеччину. Проаналізувавши процес вербування українців на роботи у нацистську державу можна сказати, що турботи про них взагалі не було. Знаходили місце зловмисництво, шахрайство, лицемірство, підлість, брехня, котрі аж ніяк не могли приховати справжні прояви расистської сутності. Остарбайтери перебували у важких соціально-побутових умовах. Голод, хвороби, знущання призводили до щоденної втрати людських життів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / С. Д. Гальчак – Вінниця : «Книга- Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2003. – 344 с.

2. Гальчак С. Д. На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів» (Поділля, 1942 – 2007 рр.) / С. Д. Гальчак – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2009. – 768 с.

3. Гальчак С. Етапування «Східних робітників» з Поділля в нацистське рабство / С. Гальчак // Науково-документальне видання. – 2006. – С. 50-62.

4. Джерела пам’яті : історико-краєзнавчий альманах. Вип. 2. Остарбайтери: жива правда – живий біль / Упорядник Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 457 с.

5. Кучер В. І. Україна 1941-1944: трагедія народу за фасадом Священної війни : монографія / Кучер Володимир Іванович, Потильчак Олександр Валентинович. – К.; Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2011. – 368 с.

6. На скрижалях перемоги і скорботи. – Хорол : Центральна районна бібліотека, 2012. – 48 с.

7. Нагайко Т. Нелегка доля остарбайтера // Т. Нагайко // Джерела пам’яті : історико-краєзнавчий альманах. Вип. 1. Народжені для випробувань / Упорядник Т. Ю. Нагайко. – Тернопіль : Астон, 2007. – 236 с.

8. Пастушенко Т. В. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953) / Т. В. Пастушенко; Ін-т історії України НАН України. – К., 2009. – 282 с.

9. http://teren.in.ua/wp-content/uploads/2017/01/unnamed-53-1.jpg.

10. http://pres-centr.ck.ua/ximages/news/articles/normal/10197.jpg.

11. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/b7/Ostarbeiter-Abzeichen-vector.svg/200px-Ostarbeiter-Abzeichen-vector.svg.png.

Науковий керівник *– Березанська І. М., викладач кафедри історії та культури України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 929 Лісовська+929 Десницька]:305-055.2

Наталія Скригонюк,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

АНАСТАСІЯ ЛІСОВСЬКА ТА КАТЕРИНА ДЕСНИЦЬКА: ДО ПИТАННЯ ПРО ЖІНОЧУ ІСТОРІЮ

У статті проаналізовано біографії Анастасії Лісовської – Роксолани, дружини султана Османської імперії Сулеймана І Пишного та Катерини Десницької – дружини принца Сіаму Чакрабонгсе Буфанафа, показано їх роль в історії іноземних держав.

Ключові слова*: Анастасія Гаврилівна Лісовська, Роксолана, Катерина Іванівна Десницька, султанат, Сіам, гендерна історія, жіноча історія.*

The biography of Anastasia Lisowska – Roksolany, wife of Ottoman Sultan Suleiman the Magnificent and Kateryna Desnitska – wife of the Prince of Siam Chakrabonhse Bufanafa are analyzed in the article, showned their role in the history of foreign countries.

Keywords*: Anastasia Havrylivna Lisowska, Roxelana, Kateryna Desnitska, sultanate, Siam, gender history, women's history.*

У сучасній історичній науці набуває популярності гендерна історія. Це доволі новий міждисциплінарний напрям досліджень, який сформувався на Заході в 70-80-х рр. XX ст. Антропологізація історичної науки сприяла тому, що до кола наукових досліджень додалися такі напрями як історія ідентичностей, історія ментальностей, мікроісторія, історія повсякденності, історія жінок. Одним із проблематичних аспектів жіночої історії є вивчення історії «видатних жінок», що полягає у відтворенні біографій визначних особистостей, чиї досягнення мали загальнонаціональне значення [7, с. 170]. Жінки створювали мистецький, художній, повсякденний культурний простір. В історії України ще з княжих часів жінки відігравали чільну роль (наприклад, княгиня Ольга, Анна Ярославна).

Спробуємо проаналізувати біографії Роксолани – Анастасії Гаврилівни Лісовської, дружини султана та Катерини Іванівни Десницької – волинської принцеси Сіаму.

Анастасія Лісовська народилася близько 1506 р. у Рогатині в сім'ї священника. У 1516 р. потрапила в татарський полон і була продана до гарему султана [8]. Роксолана, за свідченням сучасників, була вродливою, розумною жінкою, володіла декількома європейськими мовами [9]. Ставши дружиною

султана Сулеймана І, отримала нове ім'я Гюррем (з перської «радість») та титул Хасекі-султан («султана. Призначена особисто султаном»). Народила 7 дітей. Будувала мечеті, школи, лікарні для жінок, лазні, супові кухні в різних містах Османської імперії. За переказами, султан ще до смерті Гюррем пообіцяв не мати інших жінок [9]. Період, який розпочався з правління Роксолани, історики називають правління привілейованих жінок, жіночий султанат або правління султан – період впливу дружин султанів на своїх чоловіків. Померла Роксолана у 1561 р. [8].

Катерина Десницька народилася 27 квітня 1886 р. Батько – Іван Степанович – був головою Луцького окружного суду, а мати – Марія Михайлівна – займалася вихованням 12 дітей. У 1888 р. батько помирає, і мати була змушена продати все майно і переїхати до Києва. З 1898 р. Катерина навчається у Фундуклеївській жіночій гімназії. У 1903 р. помирає її мати, і Катерина залишається сиротою. У 1904 р. переїжджає до Санкт-Петербургу, де вчився її брат. Згодом закінчила курси медичних сестер у шпиталі імператриці Марії Федорівни [6].

У 1905 р. під час вечірки Катерина знайомиться з гусаром російської імператорської гвардії, який згодом став принцем Сіаму, Чакрабонгсе Буфанафа. Під час російсько-японської війни у квітні Катерина пішла на фронт медсестрою, її нагородили Георгіївським хрестом за мужність. Проте навіть на фронт юнак писав Катерині листи, в яких освідчувався у коханні [6].

Взимку 1906 р. Чакрабонгсе закінчив Академію генштабу. Закохані вирішили одружитися, але для цього юнак повинен був стати православним (сповідував буддизм). Вінчання відбулося таємно у Константинополі у церкві Святої Трійці [5].

Король Сіаму не визнав шлюбу, навіть коли у подружжя народився син Чула у 1908 р. Така ситуація продовжувалася аж до смерті володаря у 1910 р. Новий король, старший брат Чакрабонгсе, Рама VI офіційно визнав шлюб свого брата. Катерина отримала титул принцеси під іменем На Пхітсалунок, а Чакрабонгсе очолив Генеральний штаб сіамської армії [2]. Так як за тайськими традиціями дозволялася полігінія, то принц шукав собі другу дружину. Катерина це не сприйняла і вимагала розлучення. У 1919 р. вона залишила Сіам, переїхавши до свого брата Івана у Шанхай [5].

У червні 1920 р. Чакрабонгсе помирає від запалення легень і Катерина приїздить до нього на похорон. Король Сіаму наказав розділити спадок принца між Катериною, їх сином і другою дружиною Чаваліт [6].

Вдруге Катерина одружується з американцем Гарі Клінтоном. Після закінчення Другої світової війни переїздить до Франції. Померла вона 3 січня 1960 р. [4]. Син Катерини та Чакрабонгсе Чула закінчив Кембриджський університет, став істориком.

Таким чином, проаналізувавши біографії цих двох видатних жінок України, можна стверджувати, що вони відігравали чільну роль. Недарма, ім'я Роксолани увійшло в історію як символ розуму, стійкості духу, величі. Історико-біографічні дослідження є актуальними і вивчення просопографічних

портретів жінок-українок, які відігравали провідну роль в історії іноземних держав потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біографія Роксолани [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.you-woman.com/bio/roksolana_ua.htm.

2. В.Н. Катерина і принц [Електронний ресурс] // Персонал плюс Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик. – №3 (460). – Режим доступу : http://www.personal-plus.net/460/8845.html.

3. Загадка Роксолани [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/history/zagadka-roksolani-_.html.

4. Златогорський О. Катерина Десницька – принцеса На Пітсалунок / О. Златогорський // Історія, історичні науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://istvolyn.info/index2.php?option=com_content&task=emailform&id=1381&itemid=1.

5. Катерина Десницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/051f814b32449190/.

6. Катерина Десницька: волинська принцеса Сіаму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/06/blog-post_88.html.

7. Кісь О. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології / О. Кісь // Український історичний журнал. – 2012. – №2. – С. 159-172.

8. Роксолана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.vn.ua/book/dovidnik2/169.html.

9. Роксолана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Роксолана.

Науковий керівник – *Ставицька А. В., кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 930.1:929 Курінний «1894/1972»

Анастасія Ставицька,
кандидат історичних наук,
викладач кафедри історії та культури України,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПЕТРО ПЕТРОВИЧ КУРІННИЙ (1894 – 1972 РР.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті коротко проаналізовано праці, присвячені життю та діяльності Петра Петровича Курінного – видатного українського історика, археолога, музейного діяча; виокремлено чотири групи даних досліджень.

Ключові слова: *Петро Петрович Курінний, Всеукраїнський музейний городок, пам'яткоохоронна справа, інституціоналізація, археологія.*

The works on the life and work of Petro Petrovych Kurinniy – a famous Ukrainian historian, archaeologist, museum worker are analyzed briefly in the article; four groups were singled out of these studies.

Keywords: *Petro Petrovych Kurinniy, All-Ukrainian Museum town, the protection of monuments, institutionalization, archeology.*

У сучасній історичній науці дослідники все більше проявляють цікавість до долі носіїв наукової культури, до їх біографій, інтелектуальної історії – інтелектуальної біографії істориків. За словами І. Колесник, інтелектуальні біографії учених віддзеркалюють і біографію науки, у полі якої вони реалізуються. Зростаючий інтерес до проблем історичної науки, переоцінка застарілих концептуальних положень, вивчення діяльності та наукової спадщини відомих вчених-істориків є провідними чинниками зростання ролі української історичної науки. Спробуємо коротко проаналізувати праці, що безпосередньо чи опосередковано описують життя та діяльність Петра Петровича Курінного (1894-1972 рр.) – історика, археолога, етнографа, музеєзнавця, організатора пам'яткоохоронної справи в Україні, засновника Уманської філії Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва, директора історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок», члена Всеукраїнського археологічного комітету, одного із організаторів Української вільної академії наук, професора Українського вільного університету.

Серед наявного масиву праць про П. Курінного виділяємо кілька груп досліджень. Перша група – публікації біографічного характеру про діяча (дослідження С. Білоконя, П. Горохівського, Т. Константінова, М. Кострици, С. Кота, Л. Пекарської, А. Франка, О. Франко); друга – праці, присвячені

інституціоналізації української науки, внеску П. Курінного у створення та діяльність Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка, Українського історичного товариства, Всеукраїнського археологічного комітету, Української вільної академії наук, розвиток музейної справи (роботи А. Атаманенко, О. Боня, Л. Винара, С. Водотики, А. Зозулі, С. Іванисько, Л. Іващук, Г. Клинової-Дацюк, Л. Набок, Т. Николюк, І. Опацького, М. Хімки, І. Ходак, А. Яненко); третя група – праці, присвячені інтролігаторству (дослідження О. Гальченко, С. Зінченко, О. Железняк); четверта група – роботи, присвячені зібранню, опублікуванню, а також аналізу епістолярної спадщини діячів української історії та археології, зокрема П. Курінного (дослідження С. Білоконя, І. Верби, В. Заруби, О. Коваленко, О. Приня, М. Принь, Л. Ясновської).

Т. Контантінов описав та проаналізував життя та діяльність П. Курінного за радянських часів (1924-1933 рр.). Дослідник зазначив, що П. Курінний сприяв перетворенню Всеукраїнського музейного городка на центр науково-дослідних установ з широкими повноваженнями ВУАК як пам'яткоохоронної організації республіканського значення та допомагав роботі Реставраційної майстерні, завдяки чому стало можливим становлення цієї установи як загальнодержавного центру реставрації пам'яток старовини [5, с. 85].

Т. Константінов аналізує основні фактори, що вплинули на вибір громадянської позиції та професії науковця. Автор стверджує, що саме родинне виховання (а також батькове релігійне виховання) та українофільське оточення друзів родини, дало той духовний стержень, який став основою активної життєвої позиції Петра Петровича Курінного. Важливим етапом у формуванні світогляду було навчання в Уманській казенній хлопчачій гімназії й особливо знайомство з Данилом Михайловичем Щербаківським, що вплинуло на вибір професії та роду занять, яким учений не зрадив до кінця життя. У 20–30-х рр. XX ст. П. Курінний, ввібравши досвід та знання своїх батьків, наставників-вчителів, став національно свідомою людиною, патріотом, фахівцем-археологом. Успадкувавши від батька місію служіння народу, він успішно дотримувався батькової настанови. Через це, очевидно, мав чимало проблем і під час війни, коли опинився між двох дияволів і тому вирішив не служити жодному, а головним завданням для нього стало збереження культурних надбань українського народу, що й було в подальшому успішно виконано. Така діяльність підходила для формування «шкідницького» ярлика з радянської влади [6, с. 70].

Л. Пекарська у статті «Петро Курінний: повернення із забуття» описує життєвий шлях вченого. Дослідниця констатує, що «це був вчений широкого світогляду, що сформувався на українських традиціях з глибоким розумінням того, звідки пішла Україна, як її культура формувалася і що вона привнесла до світової скарбниці. … Петро Петрович не належав до жодної політичної партії і завжди обстоював рішучі форми національної визвольної ідеології. До кінця життя він залишився самовідданим, безкорисливим ідеалістом, відданим Україні» [8, с. 104].

У статті А. Франко та О. Франка висвітлено основні етапи життя і наукової діяльності археолога, етнолога, історика, директора Музейного містечка у Києві, професора Українського Вільного університету в Мюнхені, одного із засновників Української Вільної Академії Наук. Опублікована його праця «Археологічне минуле Княжого Львова» [10].

А. Атаманенко, аналізуючи установчі та інкорпораційні документи Українського Історичного товариства, також зазначає, що «Комунікат» (перший статут установи) підписали 17 провідних вчених того часу, серед яких був і П. Курінний [1, с. 121].

А. Зозуля у своїй розвідці підсумувала значний внесок П. Курінного у процеси інституціоналізації української науки 1920-х – 1940-х рр., що знаходило своє підтвердження у результатах наукової і організаційної роботи. Автор зазначає, що віддана пасіонарна діяльність дослідника заслуговує уваги і повинна стати об'єктом подальших наукових досліджень [3].

У праці Л. Іващук зазначено, що П. Курінний входив до редакції часопису «Український музей» разом з Ф. Ернстом, Д. Щербаківським, М. Рудинським, С. Гіляровим [4, с. 363].

У статті О. Железняк зазначено, що П. Курінний досліджував оправу на кириличних стародруках. У XVII ст. картон був більш дорогим матеріалом, аніж дерево, та вживався для оправлення особливо цінних книг, а також для футлярів. У картонних оправах корінець завжди виготовлявся з шкіри. В кінці XVIII ст. картон став звичним матеріалом і активно використовувався для оправлення книг [2, с. 73].

У статті В. Корпусової зазначено, що Д. Щербаківський, П. Курінний, О. Новицький в середині 20-х рр. зробили спробу створити в Києві український національний науковий центр – Всеукраїнське музейне містечко, директором якого до свого арешту у 1933 р. був П. Курінний [7, с. 177].

Н. Полонська-Василенко зазначає, що у 1933 р. з археологів було заарештовано Петра Петровича Курінного, талановитого дослідника трипільської культури, активного секретаря ВУАК, директора Лаврського заповідника [9, с. 29]. В «Наукових записках УВУ» дослідниця опублікувала статтю, приурочену до 70-ліття вченого. У праці вона охарактеризувала родину вченого, його вчителів та наставників, зокрема Д. Щербаківського, Г. Данилова, М. Довнар-Запольського; наукову роботу, участь в археологічних експедиціях. «Це був видатний археолог, глибокий знавець минулого України. Але головною прикметою його, як археолога, була глибина ерудиції й виключне вміння «читати мову» археологічних пам'яток. Він був археолог-синтетик. Археологія для Петра Петровича була дійсно «праісторією» його народу [9, с. 9-10].

Таким чином, на даний час накопичено певний матеріал та зроблено перші спроби подати окремі аспекти з життя та діяльності Петра Петровича Курінного. Але ці напрацювання потребують комплексної і цілісної розробки багатьох аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманенко А. Є. Установчі та інкорпораційні документи Українського історичного товариства / А. Є. Атаманенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. 27. – С. 120-124.

2. Железняк О. О. Оправи та обкладинки кириличних стародруків з друкарні Почаївської Успенської Лаври / О. О. Железняк // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 72-80.

3. Зозуля А. М. Науково-організаційна діяльність вітчизняного історика Петра Курінного (1920-ті – початок 1940-х рр.) / А. М. Зозуля // Історія науки і біографістика. – 2016. – №2.

4. Іващук Л. А. Джерела зі створення та наукової діяльності Київської картинної галереї при ВУАН : археографічний огляд / Л. А. Іващук // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 362-367.

5. Константінов Т. А. Петро Курінний: життя та діяльність за радянських реалій / Т. А. Константінов // Гуржіївські історичні читання. – 2015. – Вип. 10. – С. 83-85.

6. Константінов Т. А. Петро Петрович Курінний: вплив родинного виховання на формування громадянської позиції та вибір професії / Т. А. Константінов // Вісник Черкаського університету. – 2014. – №19 (312). – С. 68-71.

7. Корпусова В. М. Родина О. П. Новицького, М. Вязмітіна – київські друзі М. Волошина / В. М. Корпусова // Українська біографістика : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 5. – С. 176-185.

8. Пекарська Л. В. Петро Курінний: повернення із забуття / Л. В. Пекарська // Національному музею історії України – 110 / Тематичний збірник наукових праць. – Частина 2. – К. : Такі справи, 2009. – С. 94-105.

9. Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків / Н. Полонська-Василенко // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (Праці історично-філософської секції. Збірник на пошану українських вчених, знищених большевицькою Москвою). – Париж-Чікаго, 1962. – Т. CLXXIII. – С. 7-124.

10. Франко А. Д. Петро Курінний – дослідник стародавнього Львова / А. Д. Франко, О. О. Франко // Вісник Інституту археології Львівського університету. – 2013. – Вип. 8. – С. 82-97.

УДК 94:321.61(477) «192/193»

Оксана Тарапон,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В РАДЯНСЬКІЙ ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ 1920-1930-Х РР.

У статті окреслено основне коло цінностей, базових для європейської цивілізації, показано як вони трансформувалися в Радянській Україні протягом 1920-1930-х рр. Доведено, що основні більшовицькі ідеологічні настанови суперечили демократичним цінностям Європи і були чужими для українського суспільства.

Ключові слова: *європейські цінності, радянські цінності, ідеологія, тоталітарна система.*

The main range of values, fundamental to European civilization are outlined in the article, shows how they transformed in Soviet Ukraine during 1920-1930's. It has been proved that the main Bolshevik ideological guidelines contradict democratic values of Europe were alien to Ukrainian society.

Keywords: *European values, values of Soviet, ideology, totalitarian system.*

Протягом тисячолітньої історії європейська цивілізація виробила певну систему цінностей, котрі вже традиційно вважаються взірцем демократії і лібералізму. Загострення проблеми цивілізаційного вибору України привертає увагу дослідників до проблематики ціннісної шкали та історичного досвіду її формування в Україні. Історично склалося так, що самодержавна, деспотична природа Російської держави своєю суттю виявилася в опозиції до демократичної системи цінностей, а тому західний тип у її трактуванні вважався ворожим і небезпечним. Україна, що історично формувалася в європейській системі геополітичних та культурних координат, в умовах російської політичної системи опинилася в ситуації ціннісних трансформацій, що болісно позначилися на її соціокультурних та ментальних ознаках.

Англійський історик, один з розробників цивілізаційної теорії А. Тойнбі та його прибічники до західних цінностей (їх вважали загальнолюдськими) відносили: приватну власність, як запоруку добробуту і незалежності виробника від влади; вільний ринок; індивідуалізм; лібералізм; демократію; рівність; парламентаризм тощо [1, с. 95-104]. Сучасні українські дослідники серед базових європейських цінностей, в першу чергу, виділяють особисті права і свободи індивідуума, непорушність приватної власності, повагу до

чесної праці, ефективну юридичну систему і верховенство закону, а також народовладдя (держава служить людині), індивідуальну відповідальність громадянина за свої дії (індивідуалізм) [4, с. 18; 3, с. 28-30]. Зрештою більшість базових ціннісних установок історично притаманні українській ментальності, їх зміни почалися в умовах російського самодержавства, а остаточний злам відбувся за радянських часів.

Спробуємо окреслити головні європейські цінності в інтерпретації радянської тоталітарної політики в Україні 1920-1930-х рр.

1. Приватна власність – це ключова запорука можливості бути вільною людиною (незалежної від держави), вона традиційно була фундаментом добробуту, культивувала цінність праці, добродійності. Внаслідок сталінської колективізації і Голодомору відбулося відчуження селян від засобів і результатів виробництва, було знищено найбільш працьовиту верству селянства, зникла матеріальна зацікавленість у результатах праці, а відтак атрофувалося почуття господаря, відбулося «розселянювання» селян [2, с.23]. Ліквідація приватної власності кардинально змінила ставлення до праці. У традиційному українському суспільстві господар був шанованою людиною, а в радянському колективізованому селі праця в приватному секторі засуджується як глитайство, возвеличується лише робота на користь держави-колективу. Як слушно зауважує дослідниця І. Рева, з кінця 1920 – 1930-х рр. «працелюбний, успішний господар, якого століттями поважала громада, раптом стає «куркулем», «ворогом народу». У нього забирають усе майно, «розчавленого», приниженого, його женуть до Сибіру. Натомість владу на селі здобувають так звані активісти – вчорашні ледацюги, пияки, злодюжки. Вони радо мстяться громаді, що зневажала їх за неробство: вигрібають у людей усі продукти, прирікаючи на смерть від голоду або ж змушуючи ставати такими, як вони» [5, с.42]. Ця патологічна деформація ціннісної шкали зумовила поширення злодійства у радянському суспільстві, адже крадіжку перестали вважати гріхом. Покалічене Голодомором українське суспільство відійшло від практики благодійництва, доброчинності і в умовах тотальних злигоднів було втягнуте в масову практику виживання.

2. Вільний ринок – потужний механізм до стимулювання підприємництва, ініціативності, конкуренції. Перший етап згортання грошового обігу і переходу до карткової системи відбувся в період збройного україно-російського протистояння 1919-1920 рр. Далі в період суцільної колективізації і голоду ця практика стала засобом маніпулювання масовою свідомістю і державного контролю за продуктовими ресурсами. Колективізація сільського господарства мала ліквідувати економічний обмін між містом і селом на ринкових засадах і налагодити прямий розподіл матеріальних благ населенню за допомогою державних інститутів, а не товарно-грошових відносин [8, с. 26]. Якщо російська імперська економічна політика суттєво деформувала європейську бізнес-етику в Україні, насадивши економічну систему, оперту на примат держави, особисті зв’язки, з нехтуванням права приватної власності, прозорості та конкурентності [7, с.34], то повне згортання ринкових відносин в СРСР доби сталінізму, відсутність матеріальних стимулів праці, фактичне покріпачення

селян зумовили патологічні зміни ментальності та ціннісних орієнтирів українців.

3. Індивідуалізм – з одного боку, включає права і свободи громадян, а з іншого, – відповідальність особи за власні дії. Ідея індивідуалізму, сформована під впливом юдаїзму та християнства, включає уявлення про самоцінність та унікальність індивідуума, рівність людей перед Богом, де кожна людина завжди один на один з Богом, несучи особисту відповідальність за власні вчинки і життєву позицію [4, с.18]. Український індивідуалізм формувався з часів військової демократії давньоруського періоду та козацтва, згодом вступив у ціннісно-світоглядний конфлікт з колективістською парадигмою російської ментальності і державної ідеології [4, с.20]. Радянська теорія і практика передбачала творення «нової» колективізованої особистості. Колективізм – це здатність особи підкорятися волі колективу, «більшості». Власне, через вплив колективу почалося творення радянської людини. На практиці це реалізовувалося через рішення найрізноманітніших питань на колективних зборах: від перейменування вулиць до засудження «шкідників», розформування національних районів, шкіл і т.д. Розгорнувся процес колективізації інституту сім'ї (через залучення жіноцтва до громадської роботи, охоплення дітей комуністичним рухом і т. д.), побуту (комунальні квартири, культурні походи, боротьба з міщанським побутом і т. д.). Заклади культури, освіти, громадські та державні установи мали слугувати творенню колективної особистості з готовим набором думок, поглядів, уніфікованих зовнішньо і, по-можливості, внутрішньо. Потужним засобом боротьби з інакодумством та індивідуалізмом стала кампанія критики і самокритики, що широко розгорнулася з кінця 1920-х рр. В умовах масового терору методом боротьби і контролю над суспільними поглядами стали доноси.

4. Верховенство закону – наявність ефективної юридичної системи, здатної захищати права громадян. Попри наявність законодавчої бази в УСРР, існування системи правосуддя, верховенство закону в радянській державі було підпорядковане партійній доцільності і директивам вищого керівництва, а громадяни СРСР залишалися безправними. Основний закон Радянської України – Конституція (1919, 1929, 1937 рр.) – закріплював диктатуру пролетаріату та владу рад, скасування приватної власності, визначав громадянські свободи лише для трудящих [9, с. 305, 307, 308]. Отже, з самого початку радянське законодавство закладало класову нерівність і посилення антагонізму в суспільстві. А оскільки інструментом творення імперій традиційно було насильство над народами, тому політика етноциду, масових депортацій стала звичним інструментом політики більшовицького режиму [1, с.49, 50, 56]. Беззаконня і порушення елементарних людських прав у період масового терору досягло в Україні нечуваних розмахів.

5. Демократія в класичному розумінні передбачає народовладдя, участь народу в різних формах управління державою через виборні структури. Формально, в СРСР існували демократичні інститути, на практиці ж протягом кінця 1920 – 1930-х рр. відбулося покріпачення селян, закабалення робітників, винищення окремих соціальних і національних груп населення.

Політика масового насильства над українцями 1930-х рр. не лише кардинально змінила, а й деформувала структуру населення УРСР, відбувалася його жорстка денаціоналізація. Політику етноциду щодо України можна викласти в п'яти напрямках: 1) експропріація близько 200 тис. селянських господарств у період суцільної колективізації, з масовим примусовим виселенням та смертністю українських селян, у тому числі дітей; 2) Голодомор 1932-1933 рр., що охопив переважно сільське населення і найбільше уразив українців; 3) масові сталінські репресії; 4) «непрестижність» українського походження, страх репресій тощо, що зумовлювало зміну української національності на російську і штучне скорочення корінного населення України; 5) міграція в Україну в роки перших п'ятирічок представників інших республік, особливо з Росії [6, с.14]. Привілейованою верствою радянської держави класично стала бюрократія, як носій та джерело імперської ідеї, – безконтрольна і безкарна у владних зловживаннях та злочинах. Оскільки державні структури в країнах імперського характеру складають окремий організм, що стоїть над суспільством і паразитує за його рахунок, інтереси держави збігаються з інтересами численної бюрократії. А на вершині адміністративної піраміди знаходиться «обожнюваний верховний володар» – імператор чи «вождь народів» [1, с.49, 50, 59].

Таким чином, базові для західної цивілізації цінності (право приватної власності, ринкова економіка, індивідуалізм та повага до праці, демократія і верховенство права) в умовах радянських трансформацій в Україні 1920-1930-х рр. були повністю спотворені класовим підходом і перевагою партійної ідеології над законом. Деформації загальнолюдських цінностей в радянській тоталітарній системі мали руйнівні і трагічні наслідки для культурного, економічного розвитку українців, їх ментальності і традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залізняк Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. / Леонід Львович Залізняк. – К. : Видавець Олег Філюк, 2014. – 168 с.

2. Кондратюк В. О. Україна в 20-30 рр. XX століття. Суспільно-політичне життя XX століття / В. О. Кондратюк, О. Ю. Зайцев. – Л., 1993. – 70 с.

3. Пахльовська О. Homo Europaeus / Оксана Пахльовська // Український тиждень. – 2013. – 25-31 жовтня. – № 43(311). – С.28-31.

4. Примост В. 2015-й: що ми напишемо на прапорі перемоги? /Валерій Примост // Український тиждень. – 26.12.2014 – 15.01.2015. – № 52(372). – С. 16-21.

5. Рева І. Як голодомор розвалив СРСР / Ірина Рева // Український тиждень. – 2015. – 27.11-3.12. – № 47(419).– С. 42-45.

6. Романцов В. О. Історія України : Україна в 20-ті – на початку 90-х років XX століття: Короткий демографічний огляд : конспект лекцій / Володимир Омелянович Романцов. – К.: НМК ВО, 1992. – 30 с.

7. Сокирко О. Не хлібом єдиним / Олексій Сокирко // Український тиждень. – 2013. – 25-31 жовт. – № 43(311).– С. 32-34.

8. Станіслав Кульчицький: «Якщо опинимося у Митному союзі – законсервуємо наше комуністичне минуле» [Спілкувалася Алла Лазарева] // Український тиждень. – 2013. – 25-31 жовтня. – № 43(311). – С.26-27.

9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2001. – Т. 3 (К-М). – 791 с.

УДК 347.965.825(477)

Андрій Товкайло,
аспірант 2 року навчання
кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПЕРШЕ УКРАЇНСЬКЕ АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В РОЗРІЗІ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ

У статті автор проводить аналіз передумов виникнення першого українського адвокатського самоврядування через призму Союзу Українських Адвокатів, досліджує, причини виникнення та етапи становлення адвокатського самоврядування в Україні.

Ключові слова: *адвокатура, Союз Українських Адвокатів, адвокат, правничі товариства, адвокатське самоврядування.*

The article analyzes the prerequisites of the first Ukrainian legal profession through the prism of the Ukrainian Lawyers Union, explores the causes and stages of legal profession in Ukraine.

Keywords: *advocacy, Union of Ukrainian lawyers, attorney, law societies, legal profession.*

Питання історичного становлення адвокатського самоврядування в Україні потребують особливого вивчення і обґрунтування, оскільки на даний час мають місце прогалини в історичних даних та відсутність фактів щодо Союзу Українських Адвокатів зокрема.

Самостійним правовим інститутом, адвокатура в Україні виникла після проведення судової реформи на початку 60-х рр. XIX ст., наслідком якої крім проголошенням принципів загального і рівного для всіх суду, гласності процесу, було закріплене і право обвинуваченого на захист.

Перші відомості про адвокатуру в Західній Україні, а саме в Галичині, припадають на середину XVI ст., Коли ці землі входили до складу шляхетської Польщі.

Так, адвокатура у Галичині й на Буковині (в часи, коли вони були приєднані до Австро-Угорської імперії в 1772 р.) затвердилась як інститут з Положенням про суд 1781. Згідно цього Положенням, для отримання права на адвокатську діяльність, необхідно було мати юридичну освіту, ступінь доктора права, пройти практику адвоката (термін не визначений) і скласти адвокатське випробування.

За Положенням 1849 р. адвокатами могли бути юристи, які мали ступінь доктора права і не менш ніж трирічну практику в органах суду і прокуратурі або в адвоката.

До 1855 р. адвокати знаходилися при шляхетських судах у Львові, Станіславі і Чернівцях.

Усі подальші особливості суспільно-політичного життя та розвитку адвокатури на західноукраїнських землях у другій половині XIX – початку XX ст. стимулювали українських адвокатів до більш тісного об'єднання, що спонукало їх до створення і проголошення на установчих зборах у Львові 5 травня 1923 року Союзу Українських Адвокатів (СУА).

Становлення адвокатури саме на західноукраїнських землях відбувалося впродовж декількох століть під впливом різного роду чинників, а саме: суспільних, політичних та історичних обставин. Особливо інтенсивно формування відбувалось в період австро-угорського панування, зокрема, це ознаменувалося ухваленням 1868 р. Постійного положення про адвокатуру, яке вперше закріпило її самоврядування й автономію.

У другій половині XIX – початку XX ст. галицькі правники (М. Глушкевич, Р. Домбчевський, А. Чайковський) вказували на те, що роль адвоката зводиться не лише до відстоювання інтересів конкретної особи в суді, а й передбачає участь у політичних подіях краю, захисті державницьких інтересів українського народу, боротьбу за його права.

Водночас потрібно наголосити, що галицька адвокатура досліджуваного періоду не обмежувалася вирішенням справ цивільного чи кримінального змісту, натомість вела активну боротьбу за відстоювання прав і свобод української нації, краю на державному рівні. Така специфічна риса українських адвокатів найповніше висвітлює зміст адвокатської діяльності в Галичині другої половини XIX – початку XX століть.

Особливості функціонування адвокатури в Галичині (другої половини XIX – початку XX ст.) розкриваються завдяки висвітленню трьох підрозділів: організації, структури, компетенції та правових засад діяльності українських правничих товариств у Галичині другої половини XIX – початку XX ст., висвітленню діяльності адвокатських палат як професійних об'єднань галицьких правників, аналізу впливу галицьких правників на формування національно-державницької ідеї автономії українського народу.

Зокрема, Українськими правничими товариствами у Галичині були – Кружок правників, Товариство українсько-руських правників та Наукове товариство імені Т. Шевченка. Ці організації були першими осередками згуртування українських юристів Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. Саме в Товаристві українсько-руських правників зародилася ідея створення

самостійного адвокатського об'єднання, що не знайшла втілення через слабке становище галицьких правників та мізерне матеріальне забезпечення організацій. Адвокати Галичини приймали безпосередню участь в редагуванні та видавництві перших правничих часописів: «Часопись правнича. Місячник для теорії і практики» та «Часопись правнича і економічна», де викладено наукові розробки галицьких правників.

Варто відзначити вагомий внесок галицьких правників у формуванні національно-державницької ідеї, за рахунок участі адвокатів краю у відстоюванні прав і свобод українського народу в австрійському парламенті та галицькому сеймі.

Тобто, інститут адвокатури України має тривалу історію і традиції. На його становлення і розвиток впливали ті держави, у складі яких перебували українські землі, і, ті правові системи, у межах яких діяли українські адвокати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук А. Правові погляди західноукраїнських адвокатів на проблеми рівноправ'я чоловіків і жінок у Галичині в другій половині XIX – початку XX століття / Н. Аніщук, А. Бойчук // Митна справа. – Одеса, 2010. – № 3. – С. 254-259.

2. Бойчук А. Становлення інституту адвокатури на західноукраїнських землях / Н. Аніщук, А. Бойчук // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ : редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2011. – Вип. 3. – С. 13-19.

3. Бойчук А. Адвокати Східної Галичини та їхня роль у процесі формування державно-правової думки на українських землях / А. Бойчук // Матеріали Міжнародної наукової конференції пам'яті доктора юридичних наук, професора Стрельцова Льва Михайловича (1918-1979) «Проблеми національної державності» (м. Одеса, 26 березня 2010 р.). – Одеса, 2010.– С. 82-84.

4. Бойчук А. Вплив українських адвокатів на становлення державно-правової думки в Галичині у кінці XIX – на початку XX століття / А. Бойчук // Правова держава. – Одеса, 2010. – № 12. – С. 49-55.

5. Бойчук А. Вплив українських адвокатів на формування національно-державницької ідеї у Галичині II пол. XIX – початку XX ст. / А. Бойчук // Тези VI Міжнародної науково-практичної конференції «Україна у європейському просторі. Проблеми бізнесу, політики, права» (м. Львів, 29–30 квітня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 96-97.

6. Бойчук А. Діяльність українських правничих товариств як передумова становлення інституту адвокатури Галичини (II пол. XIX – поч. XX ст.) / А. Бойчук // Шості юридичні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 38-39.

7. Святоцький О. Д., Міхеєнко М.М. Адвокатура в Україні / О. Д. Святоцький, М. М. Міхеєнко. – К. : «Ін Юре», 1997. – 224 с.

Науковий керівник *– Коцур В. П., доктор історичних наук, професор, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 728.6:94(477.44)

Інеса Шатковська,
студентка 6 курсу спеціальності «Історія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТРАДИЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО СІЛЬСЬКОГО ЖИТЛА НА ВІННИЧЧИНІ ВІД ДАВНИНИ ДО ХХ СТ.

У статті показано типи будівель сільського житла, які характерні для Вінниччини, розташування сільськогосподарських споруд на обійсті та їх значення й використання у сільській місцевості. Акцентується увага на орнаменти та форми подільської вишиванки.

Ключові слова: *село, хата, сільськогосподарські будівлі, вишиванка, орнамент, обійстя, піч, розпис, інтер'єр, Поділля.*

The article shows the types of rural housing buildings that are characteristic of Vinnytsia, the location of agricultural buildings in yard and their importance and use of the countryside. Attention is focused on designs and forms of embroidery Podilsk.

Keywords: *village, house, farm buildings, embroidery, ornaments, mansion, oven, painting, interior, skirts.*

Історія рідного краю – невід'ємна частинка історії рідної держави. Сільські поселення становлять важливу галузь народної культури українців. У типах та формах даних поселень знайшли відображення традиції, особливості господарювання, природно-географічне середовище.

Дану тему досить широко описували та досліджували історики та етнографи М. Задорожній[2], Т. Косьміна [3], А. Данилюк [1], Є. Причепій, Т. Причепій [4], В. Самойлович [5].

Метою дослідження є вивчення детального будування хати та сільськогосподарських будівель на Вінниччині, їх значення, а також функції у повсякденномужитті селянина, ознайомлення з характерним для Вінниччини типом оформлення та оздоблення хати.

Ще в давнину, перед тим як почати забудову, дотримувалися певного обряду. Завчасно визначивши, де буде будуватися хата і де будуть її кути, господарі на ніч клали в один із кутів склянку із свяченою водою, якщо ж на

ранок води у стакані побільшало, то це вважалось добрим знаком, отже, місце для забудови підібране правильно, якщо ж навпаки – то поганим. Правильно підібраним місцем для будування хати на Вінниччині вважалося, якщо на обрану ділянку лягла худоба, багато мурашок, які символізували родючість. Починали будувати хату навесні або ж літом, на повний місяць і обов'язково у четвер.

У давнину на Поділлі житловий будинок будували подалі від вулиці, господарські будівля споруджували подалі від «обійстя». Будівельного матеріалу на Вінниччині вистачало, тому з давнього часу люди будували і закладали двори з каменю, завдяки якому хата була укріплена, і це ж слугувало оригінальністю подолян. Каркаси майбутнього будинку зазвичай були із дерева, найчастіше із дуба, які закопували глибоко у землю. Стіни та стелю закладали хмизом, між ним і зверху замащували глиною, яка була перемішена з половою або соломою. Стелю накривали дошками, які накладали в притул і на відстані. У деяких районах Вінниці така стеля, зустрічалась у заможного селянина. Зазвичай дах покривали соломою.Існувало два способи влаштування солом'яного даху – сніпками або китицями та розстеленою соломою. На Поділлі існувало багато прийомів віддалення кінців стріхи від стін хати, щоб захистити стіни та призьбу від опадів. Зовні та з середини стіни білили. Запічну та другу причілкову стіну обмазували червоною глиною. Вікна ж на цих стінах обводили білою глиною, а фасадні вікна – червоною[1, с. 24].

Будинок будували так, щоб сторона будинку з найбільшою кількістю віконних прорізів виходила на південь, щоб забезпечити хату сонячним світлом. Сама хата не була поєднана із господарськими спорудами (хлівом, стайнею, коморою, льохом); все розташовувалось порізно. На Вінниччині існувало п'ять типів таких забудов:вільна, однорядна, Г-подібна, П-подібна та замкнена. При вільних забудовах будівлі двору розташовувались без схеми, при однорядній забудові все розміщувалось по одній лінії, що стосується забудов у Г-подібній та П-подібній формі, то все розташовувалось до відповідної літери. При замкненій забудові всі будівлі були з'єднані одним дахом. Коли закінчували будувати хату, то на даху ставили хрест, колоски збіжжя та квіти. Це означало, що господар має розраховуватись із майстрами, а господиня накривати стіл [5, с. 54].

Більш заможніші селяни могли собі дозволити побудувати комору, у якій зберігалося зерно, сільський реманент. Будували її з дерева, каменю, глини. У заможних селян двері в комору були гарно оздоблені. Підлогу у коморі робили таку, щоб вона давала доступ до повітря, для провітрювання зерна. Зараз комора вже втратила своє значення, оскільки сучасний господар не є власником великого поля, а готове зерно переважно купує.

Також неможливо не відзначити таку важливу забудову як клуню, яка розміщувалась у садибі. У ній теж зберігали зерно, яке в ній сушили, також тут тримали ще сіно та солому. У клуні був тік, де обмолочували збіжжя, а також засторонки, у яких тримали привезені сніпки жита та пшениці. У заможнішого подолянина було дві клуні, одна для хліба, інша для сіна. Розташовували клуню

так, щоб вона розташовувалася ближче до городу, і далі від основного житла [3, с. 126].

З давніх-давен особливою повагою в народі користувалася криниця, що дарувала чисту прохолодну воду. Найдавнішим типом криниць були копанки, стінки яких викладали камінням або дерев'яним зрубом. Біля криниці завжди будували лави, аби мандрівники, які прийшли попити води, могли присісти відпочити.

Впорядковану будову завжди обгороджували тином, плетеним, якісним та міцним. Якщо тин був плетений з лози, то його називали ліса, якщо ж з хмизу – пліт. У заможніших вінничан тин був зведений із дерев'яних дошок.

З давніх часів на Поділлі люди користувалися найдоступнішими природніми матеріалами, аби прикрасити свою оселю, надати їй затишку. На Вінниччині немає однакових будинків, кожен господар, господиня прикрашають свій будинок по-своєму.

Однією із характерних рис українського народного житла, а зокрема і подільського, є мальовничість. Малювали на стінах, печі, сволоці, ззовні і всередині. Хати оздоблювали та прикрашали дівчата, жінки, використовуючи при цьому просту техніку та фарби. Фарба була простою глиною, різних відтінків: жовтого, червоного (для того, аби зробити глину такого кольору, її просто перепалювали), синього, зеленого(робили з соку дерева), чорного (добавляли сажу) [2, с. 94].

Подільська хата білилася з трьох сторін. Затильна стіна мастилася жовтою, червоною глиною, це залежало від традицій даного села. Малюнок на основній стіні хати був завжди багатшим і декоративнішим. Важливим елементом в оздоблені подільських будівель були підводки. Вони використовувалися для підсилення виразності деталей в середині та ззовні хати.

У середині хати основну увагу декорування приділяли печі. У печі підкреслювалася кожна деталь: карнизи, челюсті, припічок, лежанка та ін. На Поділлі характерним для оформлення печі був фриз із квіток, під ним у центрі головної стіни – калина, у двох нішах малювали вазон з квіткою, букети або вази з квітами без центрального стебла з симетрично розложеними на всій площі гілками та квітами.

Прикрашали розписом також стіни і вікна. Святковості інтер'єру надавали писані по білому та жовто-вохристому тлу миски, які виставляли напоказ у миснику, а також паперові прикраси – «витинанки», які кріпили на сволок. Основна роль у стінних розписах Поділля, належала рослинним мотивам. До улюблених образів належало дерево. Деколи рослинні мотиви доповнювали птахами [1, с. 91].

Що стосується інтер'єру хати на Вінниччині, то він був характерним для всієї України. Найважливіше місце в плануванні житлового будинку займала піч. Піч – вогнище, певний сімейний оберіг. Будували її зазвичай у кутку біля входу. Найчастіше піч робили з глини. Печі були досить масивними і займали практично всю кімнату. Вони також виконували ще обігрівальну функцію. Біля печі попід тильною стіною настеляли дошки для спального місця – «піл».

Біля вхідних дверей у протилежному куті від печі розташовувався мисник. У давнину він був підвішений і відкритий. З часом він змінився: нижня його частина стала більш подібною до закритої шафи, яка була відокремлена від полиці. Мисник стає переносним, наближеним до буфету.

Під божником уздовж причілкової стіни ставили стіл. За столом працювали, святкували, їли. Стіл був знаком єдності, за ним завжди збиралася уся родина. На столі завжди лежав хліб та сіль. Що ж стосується божника, то це було найсвятіше місце в оселі.У кутку висіла ікона Ісуса Христа, яку прикрашали вишитим рушником. Під іконою висів кагалець, подібний до кадила, його запалювали під час великих празників, освячували хату [2, с. 95].

Особливу роль серед українських традиційних меблів, зокрема на Поділлі, відігравала скриня. У заможніших селян на обійсті було дві скрині. У них зберігалися сорочки, рушники, вишиванки, хустки. Скрині були прикрашені кованими прикрасами. У скриню ніхто не міг зазирати, крім дівчини. Про такі скрині у давній час мріяло багато дівчат [2, с. 96].

На Вінниччині в хаті зустрічалося багато вишитих рушників, хустинок, які також слугували декором. Розглянемо детальніше подільський вишитий рушник. Вінницький рушник – це полотно, на кінці якого зображений візерунок.Орнамент рушника є традиційним, він легкий у виконанні, і незмінний у формі. Зазвичай рушники вишивалися фарбованою вовною, кольори ниток різноманітні. В XIX ст. були актуальні поєднання синьо-червоного або червоно-чорного кольорів, барвники ниток були натуральні. У XX ст. на вишитому подільському рушнику почали з’являтися яскраві кольори. Основною відмінністю вінницького рушника від інших було те, що полотно, а саме основна його частина, залишалася білою, тобто на ній нічого не вишивали, а оздоблені орнаментом кінці не виходили за верхню лінію самого полотна. Що стосується самої структури орнаменту вінницького рушника, то він невеличкий за своїм розміром і нескладний за візерунками. Візерунок являє собою умовний квадрат або прямокутник, край оформлений у формі зубчиків або ж стібків [4, с. 23].

Для традиційного подільського рушника характерні такі зображення як дерево, дуб, листки. Їх зображують на вишиванці гігантськими, наче великі людські долоні тягнуться до нас. Також на вишиванках присутній образ безкінечного дерева, групи дерев, восьмикутної зірки, кутових квітів, образ хреста, сюжет ромба плодючості, антропоморфні образи,у яких прослідковуються образи людей, зооморфний образ, образ язичницького святилища [4, с. 37].

Отже, вінницька оселя вражає своєю мальовничістю, оздобленням. Саме будівництво подільського будинку пройняте ритуалами, традиціями, обрядами. Саме це дає нам змогу зробити висновки, що Вінницька хата є традиційною для свого регіону і особливою для інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк А.Г. Українська хата / А.Г. Данилюк. – К.: Наукова дума, 1991. – 110 с.

2. Задорожній М.А. Декор сільських жител Поділля / М.А. Задорожній // Народна творчість та етнографія. – 1977. – №1. – С. 93-96.

3. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: кінця XIX – XX ст. / Т.В. Косміна. – К., 1980. – 192 с.

4. Причепій Є.М. Вишивка Східного Поділля / Є.М. Причепій, Т.І. Причепій. – К.: Родовід, 2009. – 108 с.

5. Самойлович В.П. Українське народне житло / В.П. Самойлович. – К., 1972. – 216 с.

Науковий керівник *– Ставицька А. В., кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 811.111’367.623’624

Ярина Березанська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПРИКМЕТНИКИ ТА ПРИСЛІВНИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ

У статті розкрито специфіку використання прикметників та прислівників англійської мови з метою надання мовленню індивіда більшої виразності та специфічності.

Ключові слова: *прикметник, прислівник, ступені порівняння, суфікс, англійська мова.*

The article reveals the peculiarities of adjectives and adverbs usage in English in order to make individual speech more expressive and specific.

Key words: *adjective, adverb, degrees of comparison, suffix, English.*

У процесі спілкування кожна людина прагне не лише повідомити певну інформацію своєму співрозмовнику, а й висловити своє ставлення до сказаного, оцінити події, про які повідомляє, чи виразити свої емоції. У подібних випадках вона вдається до використання прикметників та прислівників, що є засобом увиразнення та оцінювання сказаного. Залежно від міри висловленої оцінки, мовець вживає їх, утворюючи потрібні ступені порівняння.

Дослідження цієї теми є актуальним, оскільки, багато людей, вживаючи у своєму мовленні прикметники та прислівники, допускають помилки при утворенні та використанні ступенів порівняння цих частин мови.

Свою оцінку стосовно певного висловлення мовець може здійснити за допомогою трьох форм ступенів порівняння якісних прикметників англійської мови:

– *звичайного (Positive Degree)*, що використовується на позначення якості предмета, без його порівняння з іншим предметом, якому властиві ті ж якості;

– *вищого (Comparative Degree)* – означає, що в одному предметі є більше певної якості, порівняно з подібним предметом;

– *найвищого (Superlative Degree)* – слугує для позначення найвищого ступеня якості того чи іншого предмета серед інших, що володіють тими ж якостями [4].

Прикметники, вжиті у формі звичайного ступеня, не мають спеціальних закінчень: *simple, noble, polite.*

Вищий і найвищий ступені можуть мати *просту форму* (утворюється за допомогою закінчень) та *складну* (утворену за допомогою службових слів).

Прості форми вищого і найвищого ступенів утворюються додаванням закінчень ***-er*** (для вищого ступеня) та ***-est*** (для найвищого ступеня) до основи прикметника. Перед прикметниками у найвищому ступені стоїть означений артикль:

old – older – the oldest;

hot – hotter – the hottest;

new – newer – the newest.

Утворюючи прості форми ступенів порівняння, доцільно звернути увагу на наступне:

а) якщо прикметник закінчується на *-e*, то перед закінченнями *-er*, *-est* воно випадає: *complete – completer – the completest*;

б) односкладові прикметники перед закінченнями *-er*, *-est* подвоюють кінцеву приголосну, якщо перед нею стоїть короткий голосний звук: *thin – thinner – the thinnest*;

в) якщо прикметник закінчується на букву *-y*, якій передує приголосний, то перед *-er*, *-est* вона змінюється на *i*: *noisy – noisier – the noisiest*.

Двоскладовим та багатоскладовим прикметникам англійської мови, які мають закінчення *-ow*, *-ble*, *-some*, *-y*, *-er* притаманний складний спосіб утворення ступенів порівняння.

Для утворення вищого ступеня перед прикметником потрібно поставити слово *more*, а для найвищого – *most* та означений артикль *the* (див. табл. 1 та табл. 2).

Таблиця 1

Утворення вищого ступеня порівняння багатоскладових прикметників

формується за допомогою слова *more*		
Звичайна форма	Вищий ступінь	Приклад
pleasant – приємний	**more** pleasant – приємніший	She thought that this music was more pleasant. Вона думала, що ця музика була приємнішою.
romantic – романтичний	**more** romantic – більш романтичний	Her daughter is more romantic than her son. Її дочка більш романтична, ніж син.
private – приватний	**more** private – приватніший	Can he find more private place to work? Він може знайти більш приватне місце для роботи?

Таблиця 2

Утворення найвищого ступеня порівняння багатоскладових прикметників

формується за допомогою слова *most* та означеного артикля *the* перед прикметником		
Звичайна форма	Найвищий ступінь	Приклад
important – важливий	**the most** important – найважливіший	This is the most important event in April. Це найважливіша подія в квітні.
difficult – важкий	**the most** difficult – найважчий	It was the most difficult exam in her life. Це був найважчий екзамен у її житті.
handsome – вродливий	**the most** handsome – найвродливіший	He is the most handsome man she has ever seen. Він найвродливіший чоловік, якого вона коли-небудь бачила.

Прислівник – незмінна самостійна частина мови, яка характеризує дію, стан або ознаку предмета. Прислівники вживаються з дієсловами, прикметниками або іншими прислівниками і вказують, як, де, коли і яким чином відбувається дія.

За способом утворення прислівники англійської мови можна розділити на 4 групи:

– *прості прислівники* (*Simple Adverbs*): here, there, now, soon, late, very тощо;

– *похідні прислівники* (*Derived Adverbs*) – slowly, forward, likewise тощо;

– *складні прислівники* (*Compound Adverbs*) – somewhere, anyhow, nowhere тощо;

– *складені прислівники* (*Composite Phrasal Adverbs*) – at once, a little bit, now and then, far enough, at last тощо.

Прислівники, подібно до прикметників, також мають три ступені порівняння:

– *звичайний* (*Positive Degree*);

– *вищий* (*Comparative Degree*);

– *найвищий* (*Superlative Degree*).

Утворення **вищого та найвищого ступенів порівняння** прислівників із суфіксом **-ly**, відбувається додаванням до початкової форми прислівника слова **more / less** або most / **least**: carefully – more / less carefully – most / least carefully (обережно – більш / менш обережно – найбільш / найменш обережно).

Односкладові прислівники типу late, high, fast, soon тощо утворюють ступені порівняння подібно до відповідних їм прикметників, тобто за допомогою суфіксів ***-er*** **/** ***-est*****:** late – later – latest (пізно – пізніше – найпізніше).

Прислівники before, here, very тощо взагалі не мають ступенів порівняння.

В англійській мові є група прислівників, які утворюють ступені порівняння не за існуючими правилами:

far – farther – farthest (далеко – далі – якомога далі);
far – further – furthest (далеко – далі – якомога далі);
badly – worse – worst (погано – гірше – найгірше);
little – less – least (мало – менше – найменше);
much – more – most (багато – більше – найбільше);
well – better – best (добре – краще – найкраще) [2].

Отже, доцільне та правильне використання мовцем прикметників та прислівників англійської мови сприятиме емоційному забарвленню сказаного та підвищить ефективність процесу спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійські прислівники. Прислівник в англійській мові (Adverb) – Teacheng.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://teacheng.info/theory/grammar/adverb.

2. Прислівники – Adverbs. Ступені порівняння прислівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ksenstar.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=235:-adverbs&catid=50:2012-03-28-12-00-45&Itemid=89.

3. Ступені порівняння прикметників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://school-2.com/theory/english/adjective/2.php.

4. Ступені порівняння прикметників в англійській мові : таблиці, правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://english-online.in.ua/comparison-of-adjectives/.

5. Ступені порівняння прикметників у англійській мові | Англійська мова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : opentalk.org.ua/langstory/stupeni-porivnyannya-prikmetnikiv-u-angliiskii-movi.

6. The Adverb. Прислівник в англійській мові | Англійська мова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : poradu24.com/english/the-adverb-prislivnik-v-anglijskij-movi.html.

Науковий керівник *– Швець О. В., кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземної філології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

УДК 82-1 «653»

Ярина Березанська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ ВАГАНТІВ

У статті проаналізовано поезію вагантів, розкрито основні теми та мотиви поезії вагантів, виділено основні ознаки їх лірики.

Ключові слова: *ваганти, лірика, кохання, сатира, середньовіччя.*

The article deals with the analysis of goliard poetry. This research also highlights the main themes, motives and features of its lyrics.

Key words: *goliards, lyrics, love, satire, the Middle Ages.*

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що на сьогодні вивчення поезії вагантів як складової частини літератури Зрілого Середньовіччя є важливим, оскільки її риси й особливості досліджено лише частково. Водночас, велике значення має, зокрема, з'ясування особливостей поетики означених віршів.

Вивченням поезії вагантів займалися Ю. Булаховська, І. Долганов, Б. Кучинський, В. Моторний, Ф. Прокаєв, Г. Рубанова, М. Шаповалова.

Мета дослідження полягає у розкритті основних тем та мотивів поезії вагантів, виділенні основних ознак їх лірики.

Уявлення про середньовічну поезію було б неповним без латиномовної поезії вагантів (від латинського vagantis – бродячі люди). Це були мандрівні священики, які не мали своїх парафій, монахи-втікачі, що через одруження чи пияцтво втратили духовний сан, веселі школярі та студенти. В університетах, у монастирських та міських школах Європи заняття велися латиною. Це давало змогу студентам перебиратись з одного місця в інше, з країни в країну [2].

Мандруючи по всій Західній Європі, нерідко разом з ілюзіоністами та жонглерами, ваганти поширювали свої сміливі й звучні пісні серед народних мас. Поезія вагантів відзначалася іскристим гумором та гострим сатиричним викриттям багатьох явищ дійсності, в цілому оточуючого їх феодально-католицького світу. За своєю тематикою вона охоплює майже всі сторони середньовічного буття [1, с. 139].

У своїх творах ваганти висвітлювати найважливіші моральні, політичні та релігійні проблеми, критикували державу і церкву.

Розквіт поезії вагантів припадає на XII-XIII ст. Характерними рисами її є орієнтація на античні традиції (Овідій, Горацій, Ювенал), а саме – життєлюбні

мотиви, і релігійна лірика, відчутний вплив народної поезії, особливо в жанрах хвалебних словословій, релігійних піснях, віршах, що оспівували свободу, кабацький розгул, красу природи, земні радощі і безпритульне життя тощо, своєрідних гімнах Бахусу, Венері, Флорі. Але їх весела і розгульна поезія зовсім не означала, що були вони «затхлою цвіллю». Латина, якою складали вірші, була на той час ознакою високої освіченості [5].

Головні ознаки лірики вагантів:

– іронічне ставлення до свого суспільного стану, веселий настрій;

– заклик до насолоди життям;

– використання мотивів та форм народних пісень;

– анонімність творів [2].

Основні теми та мотиви поезії вагантів – студентське життя, радощі, кабацький розгул, зіпсованість світу, мінливість долі. З формальної точки зору лірика вагантів відрізняється вченістю, знанням античних та християнських авторів, а паралельно – використанням фольклорних мотивів та образів. Їй притаманна пародійність щодо лицарської літератури, а також травестування та зниження церковно-релігійних жанрів. Серед творів вагантів є макаронічні (тобто такі, що використовують одразу дві мови) [4, с. 385].

Відкинувши усі риси куртуазної манірності, ваганти у своїх поезіях виявляли глибоку ерудицію і розкутість думки, їх демократична лірика пізніше вплине на творчість українських мандрівних дяків, кліриків, студентів спудеїв. Так, на думку українського філолога і перекладача поезій вагантів М. Борецького, якщо європейські ваганти демонстрували свою обізнаність з античними образами і Біблією, то українські – з українським фольклором, якщо одні намагалися вразити слухачів ерудицією, то інші – дотепним гумором, якщо одні критикували церкву, то інші не боялися критикувати весь суспільний лад [5].

Поезія вагантів взагалі виховувала вільнодумців, яким в усі часи судилося розхитувати підвалини пересіченості і закостенілості. Перекладач А. Содомора, що був причетний до створення латиноукраїнської антології «Поезія вагантів» разом з М.Борецьким, відмічає, наприклад, в їх поезії передовсім високе мистецтво володіння словом, римою, звертає увагу на цікаві форми, легкість звучання пісень, ніж саму сутність («вагантів треба не стільки читати, скільки слухати: їх поезія наскрізь пісенна»). Якщо вже казати про музичні відлуння поезії вагантів у наш час, треба згадати відому сценічну кантату німецького композитора Карла Орфа «Сагтіпа Вигапа» (1936), літературною основою для якої став рукописний збірник XIII ст. поезій вагантів і голіардів, який автор знайшов у каталозі антикваріату. Частина текстів цієї збірки належить відомим поетам Середньовіччя: Абеляру, Архіпоету Кельнському, Вальтеру фон Фогельвейде, інші вірші створювалися анонімно[5].

У ліриці вагантів переважають любовна тема і викривальна сатира. У любовній ліриці з молодих зухвальством прославлялась земна пристрасть. Разом з тим нерідко звучить повага до юного дівоцтва і цнотливості. Героїнею в таких випадках виступає молода селянська дівчина-пастушка. Лірика часто пов’язана з картинами сільської природи; поети оспівують весну, пробудження

природи; весна і любов – давні фольклорні символи оновлення всього живого [6, с. 59].

Провідні теми лірики вагантів були в більшості позитивними. Ваганти мріяли про добро, тому що жили в жорстокому світі, нарікали на долю, яка рідко посміхається «вченому», уславлювали бідність як найкращу чесноту, розповідали про власні вади і кепські пригоди, мріяли про свободу від навчання, описували свій «орден» та його «статут». Вони вихваляли безтурботне життя, веселе гаяння часу в шинку за грою в карти, оспівували чесноти і чарівність коханої, викривали жадібність і лицемірство високопоставлених церковників. Особливе місце в поетичній спадщині вагантів посідають вірші, в яких поети випрошують блага у володарів світу, і сатиричні вірші [5].

Якщо говорити про тематику віршів вагантів, то в жодному разі не можна обмежувати її піснями про гуляння, жінок і вино. Це значило б безмірно звузити кругозір творчості вагантівських поетів. Учені дійшли висновку, що вино, жінки, жебрацтво – все це лише тло поезії вагантів. Несподіванкою на такому тлі можуть здатися вірші з відгуками на політичну сучасність – заклик до хрестового походу, плач про Ричарда Левине Серце, вірші про татарську навалу. Всі вони написані серйозно і чуттєво, без тіні вагантівської насмішкуватості. Бродяче життя віршотворців зробило їх природними розповсюджувачами цієї агітаційної лірики свого часу в усі кінці доступного їм світу. Цікавим явищем можна визнати також те, ваганти однаково натхненно складали як благочестиві гімни для богослужінь, так і богохульні пародії на ці ж гімни для застільних пиятик. Відомий перекладач лірики вагантів Лев Гінзбург відзначає: «Звичайно, лірика вагантів аж ніяк не зводилася лише до оспівування шинкарського розгулу і любовних утіх, незважаючи на всю школярську браваду, закладену в багатьох віршах» [3].

Джерелами поезії вагантів крім церковної поетичної традиції, була і римська поезія, передусім лірика «співця кохання» Овідія і народна обрядова поезія (звідси – поширення в поезії вагантів «весняних пісень»).

У той же час ваганти виступали і проти знекровленої книжності, з якої вихолощене живе життя. Культ почуття невіддільний у них від культу думки, що піддавала всі явища розумовому контролю, суворій перевірці досвідом. От чому не витримує ніякої критики та точка зору, що зводить вагантів до рівня якихось бурлак, що нібито сповідали і проповідували релігію неуцтва і розпусти.

Усі твори вагантів надзвичайно музикальні, вони мають своєрідну ритміку. Відомо, що багато з творів вагантів писалися за зразком церковних гімнів, і водночас — застільних або народних пісень. У піснях багато вигуків, звертань, прохань, скарг. Інколи вони написані у формі діалогу. Усі твори є зразком живої, розмовної мови, але написані вони у ритмі пісні чи гімну. Так ваганти насміхалися із церковних канонів [3].

Поезія вагантів головним чином анонімна. Цьому, очевидно, сприяли умови вагантського середовища. Мандруюча маса письменних, а то й добре освічених людей, що володіли латиною і вмінням складати вірші (цьому вчили

у школі), відчувала себе відокремленим кланом – вільним братством освічених людей, які звисока дивились на представників усіх станів (у тому числі на феодальну знать), якщо ті були безграмотними. Як і в середовищі жонглерів, будь-які вірші, що відповідали настроям та смакам вагантів, ставали загальним надбанням, і кожний міг прикласти до них свою руку, доповнюючи, переправляючи чи створюючи нові варіанти і наслідування. Проте в анонімній масі збереглось декілька імен вагантів-поетів: Гугон за прізвиськом Примас Орлеанський (середина XII ст.), вагант за прізвищем Архіпіїта Кельнський (середина XII ст.), Вальтер Шатільонський (друга половина XII—початок XIII ст.) та ін. Творчість кожного з них відзначається індивідуальним почерком. Найбільш самобутнім з них є Примас. Бідняк і скиталець, він зумів передати всю безшабашність і безпритульність вагантського буття, де воля і незалежність поєднувались із необхідністю шукати покровителів, випрошувати подачки, вислуховувати лайки і миритися з презирством [6, с. 58].

Наприкінці XIII ст. лірика вагантів занепала, але її традиції вплинули на розвиток куртуазної та міської літератури. У наступні століття про вагантів майже забули і відкрили в добу романтизму, коли пробудився інтерес до старовини [6, с. 60].

Отже, поезія вагантів займає особливе місце у добу Зрілого Середньовіччя. Основними темами і мотивами поезії вагантів було студентське життя, радощі, зіпсованість світу, мінливість долі. У своїх творах ваганти висвітлювали найважливіші моральні, політичні та релігійні проблеми. Головними ознаками лірики вагантів був заклик до насолоди життям, анонімність авторів, веселий настрій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зарубіжна література ранніх епох. Античність. Середні віки. Відродження : навч. посібник / Ф. І. Прокаєв, Б. В. Кучинський, Ю. Л. Булаховська, І. В. Долганов. – К. : Вища шк. 1994. – 406 с.

2. Короткий опис ознак лірики вагантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uastudent.com/korotkyj-opys-oznak-liryky-vagantiv/.

3. Лірика вагантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://liturok.in.ua/lirika/122-lrika-vagantv.html.

4. Література західноєвропейського середньовіччя : навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів з курсу «Історія зарубіжної літератури». – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 с.

5. Своєрідність поезії вагантів, її провідні теми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://tvory.br.com.ua/1478.

6. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури / М. С. Шаповалова, Г. Л. Рубанова, В. А. Моторний. – Львів : Світ, 1993. – 312 с.

Науковий керівник *– Бродюк Ю. М., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української і світової літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 811.133.1

Юлія Гелун,
студентка 3 курсу спеціальності
«Переклад (французька та англійська мови)»
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(м. Київ)

СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Тема роботи присвячена термінам, дібраним із спеціалізованих словників у межах політичного дискурсу. Визначено основні способи термінотворення, такі як деривація, семантична еволюція, запозичення та частота їх використання. Щодо деривації вказані суфікси та префікси з найбільшою частотою використання.

Ключові слова: *французька мова, політичний дискурс, термін, термінологія, деривація, суфіксація, префіксація, семантична еволюція, запозичення.*

The topic of the work is the term, tailored from the specialized dictionaries within the political discourse. There are defined the main means of formation such as the derivation, semantic change and loanword. As for the derivation there are mentioned the suffixes and prefixes with the highest frequency of use.

Keywords: *french, politics discourse, term, terminology, derivation, suffixes, prefixes, semantic change, loanword.*

Одними із чинників, які зумовлюють зацікавленість аналізом політичного дискурсу є внутрішні проблеми лінгвістичної теорії. Політичні дії здійснюються переважно за допомоги політичного дискурсу, глобальною метою якого є боротьба за владу, її розподіл і використання [2]. Лінгвістичний підхід до політичного дискурсу має своїм предметом як політичну мову, яку використовують з маніпулятивною метою, так і мову політики – термінологію і риторику політичної діяльності [2]. Тема нашої роботи присвячена термінології.

Основні питання термінології висвітлюють такі вчені: Д. Лотте, О. Реформатський, Г. Винокур, А. Коваленко, С. Гринев-Гриневич, українські лінгвісти А. Д'яков, Т. Кияк, І. Кочан, В. Іващенко, А. В. Крижанівська та ін.

Тож, актуальність роботи визначається тенденцією до вивчення термінотворення відомими вченими загалом, та особливості цього процесу в політичному дискурсі. Метою є визначення наявних у політичному дискурсі термінів та найпоширеніших способів їх творення у межах цього дискурсу.

Об'єктом дослідження є терміни у політичному дискурсі, а предметом – структурний аспект термінотворення.

Ми встановили, що термін дискурс – полісемічний. За визначенням французьких словників він в першу чергу може позначати публічне висловлювання, промову, мовлення. Але ми спираємося на думку таких вчених, як Н. Арутюнова, Д. Шифрін, Т. ван Дейка, М. Макарова, В. Ковчака, які ширше трактують це поняття. На їх думку дискурс – це текст з обов'язковим урахуванням мовної ситуації, різних екстралінгвістичних факторів, це мова реального спілкування, яку неможливо розглядати окремо від суспільного контексту. Тож, дискурс – це складне комунікативне явище, частину якого, окрім тексту становлять позалінгвістичні фактори, які необхідні для розуміння тексту.

Існує багато класифікацій типів дискурсу. Ми будемо спиратися на класифікацію В. Карасика, який виділяє соціолінгвістичний, прагмалінгвістичний, юмористичний та ритуальний типи дискурсу. Політичний дискурс є частиною соціолінгвістичного.

Політичний дискурс – це публічні виступи політиків, заяви політиків, політичних оглядачів та коментаторів, публікації у ЗМІ, матеріали спеціалізованих видань, що мають справу з різними аспектами політики.

Термін – це нейтральне слово або словосполучення, яке стає спеціалізованим у межах певної галузі [3]. Основними способами термінотворення є семантична та термінологічна конверсія, деривація, запозичення.

Семантична та термінологічна конверсія пов'язані з семантичною еволюцією слова через, в основному, соціальні фактори та можуть бути визначені як звуження або спеціалізація значення для термінологічної конверсії, та розширення значення для семантичної відповідно. Сама семантична еволюція може відповідати такому поняттю, як внутрішнє, пряме запозичення, тобто те, що відбувається з резервів рідної мови [2].

Деривація є основним способом творення неологізмів і включає в себе суфіксацію, префіксацію та суфіксально-префіксальний спосіб.

Запозичення є перенесення вже існуючого слова з однієї мови в іншу зі зміною або без його форми та вихідного значення [1].

Лексика будь-якої мови пов'язана з людською діяльністю і постійно поновлюється, в основному, такими способами як: формування нових слів, еволюція значення вже існуючого слова(внутрішні ресурси) та запозичення з інших мов (зовнішні ресурси) [1].

Розглянемо спочатку деривацію, яка має найбільший коефіцієнт використання порівняно з семантичною еволюцією та запозиченням.

Суфіксація переважає над префіксацією та префіксально-суфіксальним способом.

Суфікс –isme слугує для утворення слів, що можуть виражати політичну ідеологію, режим: *anarchisme (5), isolationnisme (5), pacifisme (5), solidarisme (5).*

Наближене значення мають терміни з суфіксом –ie: *sondocratie (5)*, *aristocratie (5)*, *monarchie (5)*, *théocratie (5)*, *timocratie (5)*.

Латинський суфікс –ation / –ition досить широко використовуються у політичній термінології: *opposition (4), séparation (4).*

Ми також проаналізували приклади з такими суфіксами, як -ence/-ance , –ité, -at, –ment, -iste, -ure, -aire, -ateur, -age, проте, їх кількість значно поступається кількості трохи вище наведених суфіксів.

Розглянемо префіксальний спосіб словотворення у французькій мові. Префікси dé-, dis- слугують для творення антонімів чи передачі припинення дії, як, наприклад**,** *décentralisation (4), déconcentration (4), délibération (4), dissolution (4), dévolution (5)*.

Протиставлення кількісного показника виражене префіксами mono-/poly-, uni-/bi-: *monopole (5)*, *monocratie (5)*, *polyarchie (5)*, *bipartisme (5)*.

Спільність, об'єднання виражають префікси co-, con-: *constitution (5)*, *cogestion (5)*, *confédération (5)*, *coopération (5)*, *coordination (5)*.

Префікс anti- грецького походження виражає протилежність, протиставлення: *anticonstitutionnel (5)*, *anti-népotisme (5)*, *antisocial (5)*, *antiouvrier (5)*, *anticolonialiste (5)*.

Префікси non-, contre-, in-, inter- мають нижчий показник частоти використання.

У випадку, коли до основи терміну додаються два афікси (тобто префікс та суфікс) водночас, мова йде про префіксально-суфіксальний спосіб термінотворення. Наприклад, *bicéphalisme (4), dicamérisme (4), monocamérisme (4), bipartisme (4), multipartisme (4), apparentement (5)*, *désistement (5)*.

Потреба спілкування між людьми зумовлює семантичну еволюцію слова. Еволюція значення слів здійснюється двома основними способами: звуження та розширення значення [1].

Звуження значення: це широко використовувані слова, які стають спеціалізованими. Таким способом збагачується спеціалізована термінологія та лексики загалом [1]. Протилежним є феномен розширення значення слова, тобто коли воно починає позначати більш загальне поняття [1].

Прикладами розширення значення є: *climat (5)*, *orientation (5)*, *crise (5)*, *népotisme (5)*, *plébiscite (5).*

Звуження значення: *navette (4)*, *perchoir (4)*, *circonscriptio (4), cohabitation (4)*, *démagogie (5)*, *gauche (5)*, *droite (5)*, *centre (5)*.

Запозичення – це лінгвістичний феномен пов'язаний з розвитком суспільства, історією людства; це перенесення вже існуючого слова з однієї мови в іншу зі зміною або без його форми та вихідного значення [5].

Англійська не тільки найпоширеніша мова в світі (якщо брати до уваги тих, для кого вона не є рідною), але і найвпливовіша. Зокрема це пов'язано з тим, що сьогодні вона є міжнародною мовою бізнесу, і що більша частина світової торгівлі в сьогодні здійснюється англійською. Тому не дивно, що вона стає джерелом запозичення політичних термінів, таких як: *absentéisme (5)*, *club (5)*, *conformiste (4)*, *contreseing (4)*, *lobbying (4)*, *meeting (5)*, *radicalisme (5)*, *think-tank (4)*.

Коефіцієнт запозичення саме з англійської найбільший серед інших мов. Приклади термінів з інших мов : *politburo (4)*, *bolchevisme (4)*, *panachage (4)*, *realpolitik (5)*, *junte(5)*.

Отже, ми проаналізували способи термінотворення у французькому політичному дискурсі. Ми визначили, що більшість термінів утворена за допомогою деривації, зокрема суфіксації. Найпоширеніші суфікси: -isme, -ation/-ition, -ie.

Наступний спосіб – префіксація: anti-, mono-/poly-/uni-/bi-, co-/con-, dé та dis-. Слідом зазначимо семантичну еволюцію, де звуження та розширення значення мають майже однакові показники. Останню сходинку займає запозичення. Англійська мова переважає як джерело запозичення. Перспектива подальших досліджень полягає у більш детальному аналізі закономірностей використання тих чи інших способів термінотворення, наприклад, з точки зору семантики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Истомин В. С. Lexicologie française: уч. метод. компл. / В. С. Истомин. – Гродно, 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ebooks.grsu.by/lexic_franc/index.htm.

2. Клименко І. Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу / І. Клименко // Лінгвістичні студії : збірник наукових праць Української преси. Вип. 19. – 2009.

3. Словник української мови // Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sum.in.ua/.

4. Dictionnaire science politique (словник) [Електронний ресурс] – Режим доступу : politique.com/dictionnaire-science-politique-3510.htm

5. Tourev P. Le dictionnaire de politique (словник) / P. Tourev [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.toupie.org

Науковий керівник *– Пархоменко О. М., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».*

УДК 82.09:82 – 343: 801.8

Лідія Григорчук,
студентка 4 курсу спеціальності
«Філологія (німецька філологія)»
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

ДО ПРОБЛЕМИ МІФОЛОГІЗМУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ АНТИЧНИХ МІФІВ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Охарактеризовано міфологізм як спосіб поетичної реалізації міфу в літературі. Виокремлено чинники творення сучасної міфології. Описано прийоми художнього міфологізму. Визначено основні засоби репрезентації міфологічного матеріалу в сучасній літературі.

Ключові слова*: міфологізм, міфологія, міфотворчість, трансформація міфу.*

Mythologism as the way of poetic realization of the myth in literature is characterized. Factors of creating modern mythology are singled out. Means of poetic mythologism are described. Main devices of representing mythological material in modern literature are defined.

Keywords*: mythologism, mythology, myth creation, myth transformation.*

В добу Античності міф був основним способом розуміння світу, з розвитком людства він став поштовхом для розвою філософії, мистецтва і літератури. В контексті сучасної доби міфи не тільки не втратили своєї актуальності, але й навпаки – завдяки трансформації та переосмисленню набули нового звучання. Орієнтація на моральні цінності античного світу є однією з тенденцій сучасного культурного життя, адже міф залишається джерелом досвіду, світоглядних мотивів та образних систем. Саме цим пояснюється активне використання міфологічних сюжетів та образів письменниками в літературі XX – початку XXI ст. Дослідження шляхів міфологізації, способів трансформації та особливостей авторської інтерпретації міфів є одним з провідних напрямків літературознавчих пошуків. Вивченню історико-теоретичних засад функціонування міфу загалом й авторського міфотворення зокрема присвятили свої дослідження В. Антофійчук, В. Богораз, О. Веселовський, М. Гаспаров, О. Забужко, Т. Мейзерська, Є. Мелетинський, М. Моклиця, А. Нямцу, Я. Поліщук, а також М. Еліаде, О. Фрейденберг, Дж. Фрейзер та інші.

Мета статті – з’ясувати прийоми художнього міфологізму та засоби репрезентації міфологічного матеріалу, виокремити чинники творення сучасної міфології. Актуальність дослідження зумовлена інтересом

сучасної міфокритики до трактування міфу та його трансформації в контексті сучасної літературознавчої парадигми.

Використання міфічних сюжетів є спробою переглянути цінності та ідеали античного спадку, відшукати зв'язок з минулим, а також, зазирнути в можливе майбутнє. Літературознавець А. Нямцу, обґрунтовуючи зв'язок міфів і традиційних сюжетів, зазначає, що «поліфункціональність традиційних сюжетів зумовлена тим, що за своєю смисловою значущістю вони є відкритими художніми системами, які не тільки демонструють очевидні зв'язки зі сприймаючою реальністю, а й становлять іманентні суспільному буттю структури, що характеризуються комплексом основних і допоміжних функцій» [6, с. 3].

Міфологізм як специфічний художній метод знайшов вираження у драматургії (*Ануй, Клодель, Кокто, Жіроду, О'Ніл тощо*), епічних жанрах (*Джойс, Кафка, Лоуренс, Манн, Брох, Бютор, Голдінг, Моравіа, Носсак тощо*), поезії (*Еліот, Їте, Паунд тощо*) [3]. Автори переосмислюють, трансформують, інтерпретують класичні образи та сюжети, підпорядковуючи їх власним ідеям та особливостям історичної доби. Таким чином, міф набуває нових рис і значення.

Ю. Вишницька виокремлює зокрема такі визначальні чинники творення сучасної міфології:

– бажання досягти гармонії зі світом (природою, оточенням, суспільством) і відчути себе рушійною силою глобальних процесів;

– намагання створити систему соціальних координат, зорієнтовану як на індивіда, так і на спільноту, народження колективного «ми»;

– прагнення змоделювати ідеальний простір свободи, досконалу реальність;

– намір зорганізувати суспільство, спонукаючи та координуючи його дії;

– бажання індивіда протидіяти суспільній міфології, протиставляючи їй особисту міфотворчість [1].

У сучасній літературі міфологізм використовується як засіб оновлення культури і світогляду людини. На основі проаналізованих нами праць [2, 5, 8] можемо виокремити такі типи міфологізму (див. Табл.1):

Таблиця 1.
Типи міфологізму

1. Використання традиційних міфологічних сюжетів і образів	а) інтерпретація традиційних міфологічних образів і сюжетів (введення традиційного міфологічного сюжету в нетрадиційний контекст,	б) трансформація традиційних міфологічних сюжетів і образів («осучаснення», пародіювання, травестіюванн	Приклади в українській та світовій літературі: *а) повісті та оповідання А. Платонова, тотемістичні й родові міфи О. Довженка, Г. Тютюнника, В. Шевчука та ін., поезії Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Цвєтаєвої тощо;*

	актуалізація окремих архетипів і міфологем);	я, створення антиміфу).	*б) С.Александров, А. Борхесан, А. Кіман, М. Коцюбинський, О. Олесь та ін.*
2. Створення авторського міфу (неоміфологізація)	структурування оповіді за аналогією з античними міфами, створення своєї системи міфологем, організація часу та простору за законами давнього міфотворення		Приклади в світовій літературі: *С. Беккет, В. Брюсов, Ф. Іскандер, Дж. Джойс, О. Кобилянська, Урсула Легуїн, К. Льюїс, Г. Пінтер, Дж. Толкієн, О. Хасклі та ін.*
3. Міфологічна стилізація	формальна імітація стилю міфу шляхом використання міфологічних метафор (при цьому міф відіграє роль лише декоративного елемента)		Приклади в світовій літературі: *Н. Думбадзе, М. Хвильовий, О. Чиладзе та ін.*

Є. Мелетинський виокремлює три прийоми міфологізму: реміфологізація, деміфологізація та міфологізація [2, с. 280]. Реміфологізація – це відродження міфу, створення свого сюжету на основі міфічного, коли автор використовує окремі архетипи і міфологеми, трансформує традиційний міф шляхом «осучаснення», пародіювання. Деміфологізація, на думку вченого, є свідомим знищенням всього надприродного, фантастичного, міфічного заради відображення дійсності в адекватних життєвих формах. Міфологізація, за твердженням Є. Мелетинського, є створення автором власного міфу чи міфічної системи, яка не будується на основі якогось конкретного сюжету, а просто існує за законами міфу [4, с. 280].

Основними засобами репрезентації міфологічного матеріалу при трансформацій античних міфів Ю. Соломахіна називає «створення митцем оригінальної системи міфологем, реконструкцію давніх міфологічних сюжетів, введення міфологічних мотивів чи персонажів у канву реалістичної оповіді, збагачення конкретно-історичних образів універсальними смислами й аналогіями» [7, с. 44].

Висновок. Таким чином, міф як феномен привертає сьогодні особливу увагу літературознавців, філософів, культурологів. Актуальним питанням залишається трансформація античного міфологічного сюжетно-образного матеріалу в сучасній літературі, його тлумачення та літературне втілення. Дослідження шляхів авторської інтерпретації античних міфів вважаємо перспективним напрямком подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишницька Ю. В. Трансформація архаїчного міфу у сучасному соціумі: огляд проблеми / Ю. В. Вишницька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Випуск 33. – 2013. – С. 67-70.

2. Кобзар О. І. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження / О. І. Кобзар // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : філологічна. – 2010. – Вип. 15. – С. 131-139.

3. Коваленко М. Вплив міфології античності на літературу модернізму / М. М. Коваленко // Мова і культура: науковий журнал. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VIII (133). – С. 241-244.

4. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1995. – 408 с.

5. Низамиддинов Д. Н. Мифологическая культура / Д. Н. Низамиддинов. – М. : Гелиос, 1993. – С. 39-40.

6. Нямцу А. Трансформація літературної традиції (закономірності та своєрідність) / А. Нямцу // Вісник Львівського університету. Серія : філологія. – 2004. – Вип.33. – Част. 2. – С. 3-8.

7. Соломахіна Ю. Засоби репрезентації міфологічного дискурсу в художній літературі / Ю. Соломахіна // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія і практика». – 2015. – С. 41-44.

8. Турган О. Д. До проблеми шляхів міфологізації літератури / О. Д. Турган // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – 2002. – №2. – С. 129-133.

Науковий керівник *– Притолюк С. А., кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та методики викладання німецької мови Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.*

УДК 811.161.2:81'42

Людмила Дейна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)

ЗВ'ЯЗОК ОЦІНКИ З ІНШИМИ МОВНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

У статті з'ясовано взаємозв'язок лінгвістичної категорії оцінки з модальністю, емоційністю й експресивністю. Схарактеризовано їхні інтегральні й диференціальні параметри. Доведено, що оцінка не тотожна жодній з аналізованих категорій.

Ключові слова: *експресивність, емоційність, мовна категорія, модальність, оцінка.*

The article reveals a relationship between linguistic category of evaluation and modality, emotionality, expressivity. Author describes their integral and differential features and proves that the evaluation is not identical to any of the analyzed categories.

Keywords: *expressivity, emotionality, linguistic category, modality, evaluation.*

Загальновизнано, що категорія оцінки займає одне з особливих місць у сучасній лінгвістиці. Однак не завжди вдається легко вичленувати оцінний компонент у структурі значення мовленнєвої чи мовної одиниці. Це пов'язано насамперед із нашаруванням на нього емоційності, експресивності, суб'єктивної модальності. «Близькість, а іноді взаємопроникнення елементів означених категорій зумовлені онтологічно, – переконливо доводить у своєму дослідженні С. Погорєлова, – бо найчастіше емоції супроводжують оцінки, а виділення сенсу ґрунтується на особливому підвищеному емоційному стані мовця» [11, с. 86]. Щоб репрезентувати власне ставлення до об'єкта, суб'єкт послуговується різноманітними експресивними засобами мови. Явища, про які мовиться, об'єднані у функційно-прагматичному аспекті: вони відображають суб'єктивне ставлення мовця, а також виконують функцію впливу на адресата можливими вербальними й невербальними засобами. Це часто спричиняє збіг оцінного значення, емоційності, експресивності в межах однієї мовної одиниці.

Категорія емоційності настільки близька до категорії оцінки, що деякі вчені, як-от: Н. Лук'янова [8], І. Худяков [17], Л. Чернейко [20], В. Шаховський [19] – не розрізняють оцінного й емоційного компонентів. Таку ж картину спостережено і в багатьох словниках, де різну лексику підведено під одну демаркаційну лінію – «емоційна оцінка». Прибічники такого погляду вважають, що в процесі комунікативного акту «оцінку не можуть не супроводжувати

емоції» [17, с. 81]. Не погоджуємося з таким твердженням, тому що раціональна, або інтелектуально-логічна, оцінка існує й продукується в мовленні (хоч і не так активно, як емоційна) без емоційних відтінків. Ш. Баллі свого часу аргументовано довів, що категорії оцінки та емоційності взаємозумовлені й невіддільні: «У мові не існує двох жорстко розмежованих одна від одної систем: системи логічних і афективних значень. Їхнє розділення – це лише необхідна абстракція… Вона не штучніша, ніж відмінність у психології між розумовими та емоційними актами думки» [2, с. 23]. Найімовірніше, на наш погляд, такий нерозривний зв'язок оцінки й емоційності, раціонального й емоційного у свідомості мовця можна пояснити досі не розв'язаною проблемою первинності емоції та оцінки в когнітивному процесі.

Хоч у багатьох науковців теорії емоцій і теорії оцінок об'єднуються, ми свідомі того, що поняття «емоційне» й «оцінне» не є взаємозамінними, а тим паче тотожними. Оцінка може лише заманіфестовувати ставлення мовця до об'єкта з погляду уявлення про нього в загальнооцінному сенсі («хороший» – «поганий»), тобто не пов'язуватися з проявом емоцій. Оцінюючи фрагменти дійсності, людина пропускає їх крізь себе, усвідомлює, отже, оцінка раціональна, змістовна. Вираження власного «Я» в оцінці робить її суб'єктивною, але не емоційною. «Емоційне» пов'язане насамперед із виявом почуттів, однак людина не може продукувати емоції, не оцінюючи того, щодо чого вони виражаються, отже, емоційне водночас є й оцінним. Саме це слугує підставою для диференціювання оцінки на два сегменти – раціональний та емоційний.

Важливо не випускати з поля зору того факту, що емоції й оцінки – два способи інтерпретації дійсності, котрі не лише тісно пов'язані, але й детермінують одна одну. По-перше, кожна емоція – це результат будь-якої оцінки, по-друге, емоція сама по собі може виконувати роль підстави для певної оцінки. Формула їхньої взаємодії має такий вигляд: оцінка – це думка суб'єкта про цінність для нього об'єкта, а емоція – це почуття людини, спричинені цією думкою.

Категорія експресивності залишається «найрозмитішою» в понятєвому сенсі, незважаючи на те, що вона стала об'єктом не однієї лінгвістичної розвідки (Н. Лук'янова [8], В. Телія [15], В. Цоллер [18], В. Шаховський [19] та ін.). Експресивність прийнято визначати як не-нейтральність мовлення, відсторонення, деавтоматизацію, які наділяють мовлення незвичайністю, а отже, і виразністю. Крім того, «експресивність – це віддзеркалення у змісті мовних сутностей емоційного, ціннісного ставлення суб'єкта мовлення до фрагментів зовнішнього й внутрішнього світу людини в момент їхнього позначення» [16, с. 203].

Ядро аналізованої категорії формує семантичний контраст, яскравість, незвичайність лексичного значення слова порівняно з нейтральним номеном. Від емоційності експресивність відрізняє насамперед свідоме, зумисне використання в мовленні в ролі засобу впливу. Як категорія функційна експресивність покликана посилити виразність, зображальний ефект, сприяючи

реалізації іллокутивної й перлокутивної функцій. Як мовна, семантична категорія, тобто як внутрішній зміст мовної одиниці, експресивність має на меті транслювати особливий зміст за допомогою специфічних засобів.

Сприяючи реалізації бажаної або прогнозованої авторської інтенції, оцінка й експресивність найчастіше співіснують в одному слові як план змісту та план вираження. Експресивність, експлікуючи оцінне значення, наділена власними способами входження в значення мовних сутностей: безпосередній, оформлений суфіксами суб'єктивної оцінки або стилістичним маркуванням лексем (пор.: *руки – ручки – рученьки; руки – граблі*); опосередкований, що проявляється фіксуванням слів у певних синтаксичних позиціях або використанням цих слів зі спеціальними засобами актуалізації (*Він – справжній геній*) (пор.: [16, с. 207-208]).

Винятково складною є проблема розмежування категорій оцінки й модальності, оскільки їхні значення нерозривно пов'язані з поняттями «ставлення», «суб'єктивність», «об'єктивність». Крім того, активна взаємодія аналізованих категорій зумовлена спільним предметним полем термінологічних дефініцій – «модальні оцінки», «оцінні модальності», «оцінний модус» [9, с. 80], «модально-емоційно-оцінний компонент» [6, с. 88], «модально-оцінні предикати» [3, с. 57] та ін.

Лінгвістична модальність не тільки не заперечує логічну модальність, але й базується на ній. Дискурсам різних стилів і жанрів властиві свої конфігурації алетичної, аксіологічної, деонтичної, епістемічної, темпоральної, просторової модальностей. В. Виноградов переконаний, що модальність є однією зі стрижневих мовних категорій [5, с. 42] і репрезентована багатьма формами в мовах різних типів. Але цю категорію мовознавці тлумачать по-різному. Так, британські лінгвісти уникають у дослідженнях дефінування й інтерпретування поняття «модальність», аналізуючи лише форми її реалізації [21, p. 469]. Інші науковці ототожнюють модальність і предикативність [10]. У лінгвістичний ужиток уже активно входить вузьке розуміння аналізованої категорії як експлікації достовірності / недостовірності, опертям якого є реальність / ірреальність судження в логіці. Наведені концепції об'єднує те, що в них емоційно-експресивні відношення вилучено з площини модальності. Такий вузький підхід до розуміння модальності, на нашу думку, несправедливо суперечить ширшому її потрактуванню як граматично вираженого ставлення мовця до змісту інформації, до співрозмовника, зрештою, до самого себе й дійсності загалом (див.: [4, с. 55]).

Когнітивісти пропонують антитетичну до окреслених концепцій версію, згідно з якою оцінка виходить за межі модальності, тому що модальність, на їхнє переконання, є ставленням до дійсності загалом, тоді як оцінка передбачає, крім усього, ще пізнання, осмислення, оцінювання об'єктів довкілля та, як наслідок, ставлення суб'єкта до результатів пізнання. Оцінку й модальність адепти когнітивного підходу вважають феноменами різного порядку, не враховуючи, однак, того факту, що процеси пізнання та осмислення завжди передують експлікуванню модальності й оцінки. Аргументованішим є твердження, відповідно до якого смислову основу суб'єктивної модальності

утворює поняття оцінки в широкому значенні цього слова, інтегруючи не тільки логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомлюваного, але й різні види емоційної (ірраціональної) реакції (пор.: [1, с. 33; 12, с. 39-40; 13, с. 7; 7, с. 303])

Полеміка довкола змісту поняття «модальність» і проблеми співвіднесення його з категорією оцінки ускладнена й тим, що прихильники різних мовознавчих теорій вважали базовим сегментом модальності то оцінний, то ірреальний компонент. На нашу думку, вони однаково важливі, отже, недоречно відмовитися від жодного з них (без суттєвого звуження поняття модальності порівняно із загальноприйнятим). Модальність логічно вважати двополюсною категорією.

Н. Сафонова, аналізуючи модальність у прагматичному аспекті на тлі дискурсу, привертає увагу до того, що категорія модальності ґрунтується, по-перше, на поглядах комунікантів, їхніх мовній та концептуальній картинах світу, по-друге, на оцінці, зумовленій психічним та емоційним станами. Вона сміливо дефінує оцінку як інтегральне семантичне ядро суб'єктивної модальності, «що позитивно чи негативно аранжує модальне ставлення мовця до предмета розмови й перебуває в тісному зв'язку з іншими модифікаторами основного смислового навантаження висловлення – емоційністю, експресивністю, стилістичним забарвленням, які, сублімуючись, створюють модально-оцінну рамку висловлення… що реалізує комунікативні цілі…» [14, с. 105]. Імпонує й те, що дослідниця не спростовує вплив оцінки на об'єктивну модальність, визнаючи беззаперечним той факт, що оцінка пронизує модальність як універсальну лінгвістичну категорію.

На наш погляд, найпереконливішим є трактування оцінної модальності як зв'язку між ціннісною картиною світу суб'єкта й об'єктом, який оцінено позитивно за тим або тим критерієм, що ґрунтується на суспільному або індивідуальному стереотипі. Отже, оцінна модальність – це впорядкована структура з притаманним їй комплексом іманентних характеристик.

Отже, оцінка тісно пов'язана, узгоджена з іншими дискурсивними категоріями, зокрема експресивністю, емоційністю й модальністю, але не тотожна їм. Вона є лише фундаментальним складником модальності, а емоційно-експресивними відтінками обарвлюється симптоматично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаева Ф. А. Модальность как лингвистическая категория (на материале английского и туркменского языков) / Ф. А. Агаева. – Ашхабад : Ылым, 1990. – 305 с.

2. Балли Ш. Французкая стилистика / Ш. Балли. – М. : УРСС, 2003. – 394 с.

3. Васильев Л. М. Семантическая категория оценки и оценочные предикаты / Л. М. Васильев // Исследования по семантике: семантические категории в русском языке / Башкир. гос. ун-т. – Уфа, 1996. – С. 55-62.

4. Виноградов В. В. Исследования по русской грамматике : избр. тр. / В. В. Виноградов ; [Ред. тома Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1975. – 559 с.

5. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды Института русского языка. – 1950. – Т. 2 (II). – С. 38-79.

6. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Г. Гак // Вестник Московского университета. Филология. – 1997. – № 3. – С. 87-95.

7. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.

8. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики) / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.

9. Маркелова Т. В. Взаимодействие оценочных и модальных значений в русском языке / Т. В. Маркелова // Филологические науки. – 1996. – № 1. – С. 80–89.

10. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37-48.

11. Погорелова С. Д. Связь оценки с другими категориями языка / С. Д. Погорелова, А. С. Яковлева // Современная филология : материалы II междунар. науч. конф., (г. Уфа, январь 2013 г.). – Уфа : Лето, 2013. – С. 86-89.

12. Попова Е. А. Авторская модальность как средство выражения антропоцентричности текста : дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. А. Попова. – Липецк, 1996.

13. Романова Т. В. Модальность. Оценка. Эмоциональность : монография / Т. В. Романова. – Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2008. – 309 с.

14. Сафонова Н. Семантичні та прагматичні компоненти категорії суб'єктивної модальності драматургічного дискурсу / Н. Сафонова // Донецький вісник наукового товариства імені Тараса Шевченка. Мова. – Донецьк, 2007. – Т. 16. – С. 101–114.

15. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности. – М. : Высш. школа, 1991. – С. 36-67.

16. Телия В. Н. Типы языковых значений / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.

17. Худяков И. Н. Об эмоционально-оценочной лексике / И. Н. Худяков // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1980. – С.78-82.

18. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика: семантика и прагматика / В. Н. Цоллер // Филологические науки. – 1996. − № 6. – С. 62-71.

19. Шаховский В. И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики / В. И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3-25.

20. Чернейко Л. О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72-81.

21. Lyons J. Semantics. Vol. I–II. / J. Lyons. – London : Cambridge Univ. Press, 1978. – 897 p.

УДК 821.161.2-1

Марина Дубровська,
студентка 4 курсу спеціальності
«Філологія (українська мова і література)»
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка»
(м. Полтава)

Ганна Радько,
кандидат філологічних наук., доцент,
доцент кафедри української літератури
Полтавського національного педагогічного
університетуімені В. Г. Короленка»
(м. Полтава)

МЕТОДИКА ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ ВІРША «ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА» ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

У статті визначено роль і місце виразного читання на уроках української літератури у середній школі та у системі вищої школи. З'ясовано особливості виразного читання лірики у цілому. Подано спробу підготовки до виразного читання вірша «Лебеді материнства» Василя Симоненка, яка передбачає літературознавчий аналіз, що включає метричний, поетикальний, композиційний аспекти, та декламаційний аналіз, що включає партитуру тексту,часткові та основне виконавське завдання.

Ключові слова: *виразне читання, лірика, літературознавчий аналіз декламаційний аналіз, виконавське завдання, ідея твору, словесна дія.*

The author defines the role and place of expressive reading at the lessons of Ukrainian literature. The features of expressive poetry reading are studied out as well. The attempt of preparation for expressive reading of Vasyl Symonenko's poem «Swans of Motherhood», which provides literary analysis, that includes metric,composite aspects and declamatory analysis, is suggested.

Keywords: *expressive reading, poetry, literary analysis, declamatory analysis, performing task, the idea of work, verbal action.*

Одним із провідних засобів виховання людини є мистецтво. Школі,як середній, так і вищій, відводиться роль піднесення навчання і виховання на

такий рівень, щоб виховати культурну особистість, яка здатна на високі порухи душі, розуміє й знається на прекрасному.

Відповідно до Державного стандарту «зміст літературного компоненту в основній школі, зокрема й предмету «Українська література», спрямовано на досягнення належного рівня сформованості вміння читати й усвідомлювати прочитане, на розвиток інтересу до художньої літератури, до читання загалом, розкриття за допомогою літератури національних і загальнолюдських цінностей, на формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів; на виховання поваги до звичаїв, традицій українського народу, толерантного ставлення до культури інших народів» [3, с. 102].

Виразне читання – це один із важливих етапів вивчення літератури, неодмінна його складова. Воно забезпечує цілісне і безпосередньо емоційне сприйняття художнього твору, сприяє розвитку у слухачів власних емоцій.

Багато науковців та педагогів-методистів досліджували і відстоювали мистецтво виразного читання, наполягаючи на його важливості для успішного викладання літератури в школі. У своїх дослідженнях з питань виразного читання вони утверджують думку, що відмова від роботи з виразного читання веде до духовного збіднiння дітей, сприяє посиленню їхньої естетичної та емоційної «глухоти».

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю піднесення ролі виразного читання під час вивчення української літератури як одного із головних засобів впливу на всебічний гармонійний розвиток дитини через художні твори різних жанрів та необхідністю вирішення у практиці сучасної школи проблеми виразності мовлення. *Актуальність дослідження* зумовлена також і тим, що Василь Симоненко –наш земляк, полтавець, а його поезія особливо важлива і потрібна в наш час. З-поміж усіх віршів особливе місце займає поезія «Лебеді материнства».

У практиці сучасної школи проблема виразності мовлення залишається ще далеко не вирішеною. Мистецтво виразного читання досягається великою працею та освітою, вимагає значних здібностей як учителя, так і учнів. «На шкільному рівні окреслюється низка проблем, які не дозволяють вчителю вибудувати систему роботи з формування навичок виразного читання учнів: перевантаження, брак часу на уроці, зміст чинних програм, поверхневе заглиблення у цю проблему. Тому все помітнішою стає тенденція: за останні роки у школі значно впала культура виразного читання»,– пише К.Соп’яненко [5,с.12]. Та й у виші заняття з виразного читання зведені до мінімуму.

Щоб захопити учнів творчим доробком кожного письменника, вчитель повинен, перш за все, звільнитися від догматики, схематизму в методиці та практиці уроків літератури, вміти бачити в повсякденній мові естетичне начало, відчувати художню своєрідність слова, звука, мовної моделі.

«Виразне читання – це мистецтво відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичено художній твір, а також наміру виконавця і його ставлення до виконуваного твору», – наголошує Б.Буяльський[1,с.6].

Забезпечити правильність читання твору, а це значить і правильність сприймання його змісту дітьми, може тільки серйозний попередній аналіз тексту. Вчитель заздалегідь повинен підготувати текст до виразного читання. Цей процес потребує двох видів аналізу тексту: літературознавчого і декламаційного. Вони забезпечують визначення ідейної та художньо-естетичної цінності твору, а також окреслюють завдання читця. Основним виконавським завданням є донесення до слухачів головної думки (ідеї твору). Тому таким важливим є попередній *літературознавчий аналіз* тексту, який включає в себе:

– відомості про автора;
– історію написання твору;
– жанрові та версифікаційні особливості твору;
– його композицію;
– образну природу твору;
– розкриття підтексту;
– визначення головної думки твору, його настрою.

Тільки після цієї роботи ми починаєм готувати текст до виразного читання. *Декламаційний аналіз твору,* особливий смисл якого полягає в тому, що він є методом роботи над авторським текстом, який, не руйнуючи емоційного сприймання, сприяє розвиткові художнього уявлення і художнього смаку учнів.

Декламаційним аналізом твору прийнято називати, виходячи з теорії мистецтва виразного читання, той процес роботи над текстом, який розкриває і виявляє наскрізну словесну дію читця та основні етапи її розвитку.

Наскрізна словесна дія – це безпосереднє відтворення читцем змісту тексту з відповідним використанням міміки і, до певної міри, жесту, згідно з поставленими творчими перспективними завданнями, що пронизують увесь твір від початку до кінця.

Лірика – найвитонченіший рід поетичної творчості і найважчий для декламації. Більша (порівняно з іншими родами і жанрами) смислова місткість лірики, вища ступінь її емоційної насиченості, ритмічне та евфонічне багатство – усе це робить лірику найдосконалішою, найвищою і найважчою формою організації мови [1, с. 125]. Така родова і жанрова особливість вимагає від виконавців (читців) здатності образно мислити і емоційно збуджуватись, щ о для емоційно скутих учнів і студентів є великою проблемою. Без емоційного збудження читання лірики стає неможливим.

Завдання читця полягає в тому, щоб проникнути в «серце» поета, збагнути ідейно-художній смисл, а не тільки зовнішній зміст. Аджелогічне мовлення – це донесення не звукової оболонки слова, а змісту,який цим словом виражений у певному контексті. Виконавець мусить знати не лише, про що йдеться в тексті, але й для чого промовляється він, бо з цього розуміння й знання народжується у читця його власне бачення (тлумачення) тексту, на основі якого створюється (а не запозичується) інтонація.

Василь Симоненко – поет близький по духу до Тараса Шевченка, він вніс у поезію струмінь оголеної правди і непідкупної честі. У нього правдивість акцентована, загострена прагненням побороти навколишню облуду і німоту. Провідна ознака його лірики – максималістська синівська любов до України. Здається, й уся поетика митця побудована на вертикалі громадянське / інтимне, коли «в громадянському, часто патетичному, лункіше віддзвонює інтимне переживання людиною найсокровеннішого, того, про що можна говорити, а то й просто думати й мовчати "з матір'ю на самоті"»[6, с. 134].

Вірш Василя Симоненка «Лебеді материнства»,що увійшов до збірки «Земне тяжіння» (посмертної,1964 р.), є своєрідним моральним заповітом поета (не випадково ж його заключні слова – «Можна все на світі вибирати, сину,// Вибрати не можна тільки Батьківщину» – викарбувані на надгробку Василеві Симоненку у Черкасах). Друга частина цього твору (починаючи зі слів «Виростеш ти, сину…»), покладена на музику А. Пашкевичем, стала вже народною піснею, що лунає як гімн синівської любові та патріотизму. Сама форма, в якій написано вірш, вимагає інтимної щирості, сердечності

Жанр– медитація (розмисел батька над колискою сина) чи батькова колискова, зауважуємо – батькова, а не мамина (на це вказують такі слова в тексті, як«заглядає в шибу казка сивими очима,// материнська добра ласка в неї за плечима»). Припускаємо, що ліричний герой близький авторові, оскільки на час написання вірша Василь Симоненко став батьком. Можливо, і написання його викликане народженням Олеся (нині вже покійного).

Дотримуємось думки, що і писаний він не в силабо-тонічній системі віршування, а силабічній. Тому і розмір не 7-стопний хорей, як більшість студентів визначає, (насправді помічаємо 5-стопний хорей з пірихієм, маємо «розхитану» силабо-тоніку), а коломийковий. «Коломийки – жанр лаконічної української народної пісні із силабічним віршуванням, твори якого складаються переважно з двох сталих чотирнадцятискладових версів із постійною цезурою після восьмого складу та паракситонною (жіночою) суміжною римою, хоч може вживатися і внутрішня, часто оказіональна, – читаємо в «Літературознавчій енциклопедії» Ю. Коваліва. – Здебільшого в коломийках використовується одинадцять метричних складів: по три у двох перших колінах та по п'ять – у третьому. Інші різновиди є варіативними, тому кількість складів може сягати шістнадцяти. Такий діапазон коломийок зумовлює її ритмо-інтонаційну гнучкість: від танцювальних та грайливих різновидів до інтимних, урочистих, навіть маршових і реквіємних» [2, с. 499]. Таку музичну систему називають ще тактовик.

«Лебеді материнства» В. Симоненка повністю відповідають такій системі віршування. Чотири перших строфи написано 14-складовиком: *«Мріють / крилами з туману// лебеді рожеві //* (2+6+6),*Сиплють / ночі у лимани // зорі сургучеві*//(2+6+6). *Заглядає / в шибу казка // сивими очима //* (4+4+6), *Материнська // добра ласка // в неї за плечима //* (4+4+6).*Ой біжи, / біжи, досадо, // не вертай до хати //* (3+5+6), *Не пущу/ тебе колиску // синову гойдати //* (3+5+6). *Припливайте / до колиски, //лебеді, як мрії //* (4+4+6), *Опустіться // тихі зорі // синові під вії //»* (4+4+6). П'ята строфа вже стає

динамічнішою: «*Темряву // гойдали // криками півні //* (3+3+5), *Танцювали // лебеді// в хаті на стіні //»* (4+3+5) і написана вона 11-складовиком та 12-складовиком. Замість відомого всім слова «тривожили», що має чотири склади професор-текстолог А. Ткаченко у найповнішому зібранні творів В. Симоненка (2010р.) відстоює слово «гойдали», що має три склади. Зміна ритму викликана змістовим напруженням. Шоста строфа ніби повертає в атмосферу казки, на охороні якої стоїть мама - і маємо строфу, написану 13-складовиком: «*Лопотіли / крилами // і рожевим пір'ям* //»(4+3+6), (4+3+6). Починаючи з сьомої строфи від слів: *«Виростеш / ти. сину,// вирушиш в дорогу//»* і до останньої- маємо 12-складовик (3+3+6) та (2+4+6)

Строфа вірша у ціломуканонізована (тверда) з малою цезурою після 4, 3, 2 складу та великою після 8, 7, 6 складів. Рима– наскрізна паракситонна (жіноча) з паракситонною клаузулою, крім 6-ї (замість 5-ї за зразком) строфи, у якій окситонна (чоловіча) та окситонна клаузула. Саме ця рима наштовхує на думку, що це силабічна система віршування. Строфа – дворядкова ізометрична, коломийковий дистих.

При підготовці тексту до виразного читання цей версифікаційний аналіз допомагає правильно розчленувати текст на смислові частини, результатом осмислення тексту в усному мовленні є паузи (у партитурі позначаються скісними рисками між словами у рядку однією, двома чи трьома).У коломийковому вірші логічні паузи збігаються з місцями малої і великої цезур.

Наступним етапом в осмисленні тексту і його підготовці до виразного читання є визначення у смислових частинах смислових центрів, тобто слів, які мають основне смислове навантаження. Їх ми мусимо виділити (наголосити,акцентувати) у мовленні тоном, силою голосу та темпом промовляння. Допоможуть знайти слова чи словосполучення, які потрібно акцентувати, правила логічного наголошування, а саме: правило нового поняття, правило переліку, правило порівняння та правило протиставлення. До того ж треба врахувати, що такий вірш композиційно ділиться на дві частини.

«Для такої силабічної строфи на два віршових рядки, що не часто зазнає структурних порушень, характерна двопланова, заснована на семантичному паралелізмі будова. Перший верс передає символічне значення у редукованому до мінімуму зображенні природи, другий – відображає художню рецепцію життєвих реалій, побутових деталей, іноді – узагальнену філософську думку. Разом вони, маючи ознаки психологічного паралелізму, охоплюють широке коло переживань (від глибокого суму до неприхованої радості, від жарту до елегійної медитації), витворюючи враження рефлексії на будь-які події інтимної чи громадської дійсності» [2, с. 499]. Ритмічно й композиційно вірш В. Симоненка ділиться на дві частини. Друга частина починається словами *«Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу…»* Ці дві частини мають ознаки і психологічного паралелізму чи зіставлення і протиставлення (антитези). Реальний світ має тривоги і радості, світло і темряву. Коли дитина маленька на сторожі її спокою стоїть мама, вона створює для неї життєву казку: закликає лебедів, не пускає в дім досаду, тривогу *«темряву гойдали криками півні,*

танцювали лебеді в хаті на стіні». Проблема вибору є, але її легко вирішує мама, надаючи добру пріоритет.

У ІІ частині батько застерігає сина від безтурботності, оскільки разом з ним виростуть і тривоги (за вікном батьківського будинку): *« Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу, // Виростуть з тобою приспані тривоги».* І тепер йому треба бути готовим робити вибір самостійно. Батько виголошує синові напутнє слово, в якому чітко визначає, що може син обирати, а що ні, бо воно дається від народження. Можна вибирати, а це значить і помилятися при виборі друзів, дружини, по духу брата, але не можна вибирати матір і Батьківщину. Друга частина має узагальнену філософську думку: *« Можна все на світі вибирати, сину, // Вибрати не можна тільки Батьківщину».* Разом дві частини охоплюють широке коло переживань і інтимного і громадянського характеру. У В. Симоненка є одна з провідних стильових рис:інтимні почуття настільки тісно переплетені з громадянською позицією, що важко, або й зовсім неможливо визначити жанровий різновид лірики, як і в цьому випадку.

Таким чином, основними правилами для наголошення слів у вірші «Лебеді материнства» є правила протиставлення і переліку.Однорідні члени речення, анафора (єдинопочаток) наголошуються інтонацією нагнітання (шляхом підвищення тону, підсилення голосу, у перелічувальному ряді – і темпом (прискоренням). Правило переліку «вимагає підкреслювати логічним наголосом усі слова, що складають ряд цього переліку. При чому у таких випадках емоції ніби підганяють перелік і часто вимагають більш чи менш помітного нагнітання тону. Також нагнітання тону вимагається при повторенні одного і того ж слова або різних слів, що визначають один і той же предмет» [1, с. 38]. За правилом протиставлення: «Якщо в тексті є протиставлення (явне чи приховане), то наголошуються ті слова, завдяки яким це протиставлення оформляється. При цьому в наголосі випукліше порівняно з його іншими компонентами (силою і протяжністю) проступає висотний регістр, бо здебільшого на зміні висотного регістру й здійснюється протиставлення, антитеза, контраст. При цьому розповідне речення вимагає підвищення тону на першому з тих слів, що протиставляються, і зниження – на другому»,– пише

Б. Буяльський [1, с.36]. Слова «лебеді» на початку вірша треба наголоситиза правилом про нове поняття: «логічний наголос падає на слова, що визначають явище, особу чи предмет, що у тексті згадується вперше, і про який ітиме далі мова. При чому в таких випадках у логічному наголосі переважає уповільнення, розтягування складів»[1, с.35]. Заправилом про порівняння наголошуємо слова,що називають «той предмет (його умовно називають другим членом порівняння), з яким порівнюється те, про що йде мова» [1, с.37]. Наголошуємо в основному підвищенням тону. Подаємо зразок партитури.

Перша частина:

Мріють/ крилами з туману//лебеді рожеві,//

Сиплють/ ночіу лимани// зорі сургучеві.//

Заглядає/в шибу казка// сивими очима.//

Материнська/ добра ласка// в неї за плечима.//

Ой біжи,/біжи, досадо,//не вертай/ до хати,//

Не пущу/ тебе колиску// синову гойдати.//

Припливайте/ до колиски//лебеді, як мрії,//

Опустіться,/тихізорі,// синові під вії.//

Темряву/гойдали// криками/півні,//

Танцювали/ лебеді//в хаті на стіні,//

Лопотіли /крилами// і рожевим пір'ям,//

Лоскотали/марево// золотим сузір'ям.//

Частковим виконавським завданням при читанні цієї частини євідтворення атмосфери затишку, тепла, любові матері до дитини. ЇЇ можна створити задушевним спокійним читанням у помірному темпі.

Друга частина:

Виростеш/ ти, сину,//вирушиш в дорогу,//

Виростуть/ з тобою// приспані тривоги.//

У хмільні/ смеркання//мавки чорноброві//
Ждатимуть / твоєї// ніжності й любові.//

Будуть / тебе кликать// у сади зелені//

Хлопців/ чорночубих//диво-наречені.//

Можеш/ вибирати// друзів і дружину,//

Вибрати/ не можна// тільки Батьківщину.//

Можна /вибрать друга// і по духу брата,//

Та не можна/ рідну матір//вибирати.//

За тобою/ завше// будуть мандрувати//

Очі/ материнські// і білява хата.//

І якщо/впадеш ти// на чужому полі,//

Прийдуть/ з України//верби і тополі,//

Стануть/над тобою,// листям затріпочуть,//

Тугою/ прощання// душу залоскочуть.//

Можна/ все на світі//вибирати, сину,//

Вибрати/не можна//тільки Батьківщину [4, с. 236-237].

У ІІ частині змінюється ритм, з'являється динаміка руху, виражена дієсловами «виростеш», «вирушиш», «виростуть». **Частковим виконавським завданням** є донесення думки про проблему вибору, який повинна робити людина сама, а також думки про те, що можна вибирати, а що ні: *«Можеш вибирати друзів і дружину, // Вибрати не можна тільки Батьківщину. // Можна вибрать друга і по духу брата, // Та не можна рідну матір вибирати»*. У віршах Василя Симоненка між образами матері і Батьківщини – поняттями великими і значеннєвими –можна поставити знак рівності. Громадянський пафос тісно переплетений з інтимними почуттями. Ліричний герой Василя Симоненка ставиться до Батьківщини, як до Мами, і їх не можна вибирати– вони даються з народженням. Основна інтонація створюється зміною висотного регістру, оскільки на зміні висотного регістру здійснюється протиставлення.

Основним виконавським завданням є донесення узагальнюючої думки: *«Можна все на світі вибирати сину, // Вибрати не можна тільки Батьківщину».* Вірш «Лебеді материнства» є своєрідним моральним заповітом поета всім нам.

Отже, виразне читання на уроках української літератури у школі та на заняттях «Практикуму з виразного читання» – це не лише мистецтво виконання художнього тексту, а й предмет навчання цього мистецтва, і метою такого навчання є формування естетично розвиненого читача, здатного відчувати художнє слово, вміти насолоджуватися прочитаним. Виразне читання поезії – це своєрідна школа перевірки творчого «я» кожного читця. Поезія специфічними засобами загострює почуття, сприяє емоційному пізнанню дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: Кн. для вчителя. – 2-ге вид.,перероб і доп./ Б.А. Буяльський. – К. : Рад. Шк., 1990. – 225 с
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5-9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160с.
4. Симоненко В. Вибрані твори [Текст] / Василь Симоненко. – К. : Смолоскип, 2015.– 852с.
5. Соп'яненко К. Виразне читання – одна з важливих передумов вивчення літератури в загальноосвітній школі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – №3. – С. 10-13.
6. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: історико-літературний та поетикальний аспекти / Л. Тарнашинська. – К. : Смолоскип, 2010. – 620с.

УДК 821.161. 2:82-141

Лариса Литвин,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української літератури
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЕКЗИСТЕНЦІЇ БОГДАНИ МАТІЯШ (ЗА ЗБІРКОЮ «РОЗМОВИ З БОГОМ»)

У статті досліджуються поетичні рефлексії Богдани Матіяш над підставами своєї екзистенції. Буття у світі вона маркує через любов до Бога як особистісну потребу перебування в активному діалозі з ним. Виявляючи відкритість до Бога, поетка підіймається до нього, долаючи словом відчуження світу.

Ключові слова: *екзистенція, буття, гармонія, присутність Бога, діалог.*

In this article are explored poetical reflexions of Bogdana Matyash about the basics of her existence. Genesis in this world, according to her point of view, pertains to the adoration of God, as the personal necessity to maintain the constant dialogue with him. By showcasing frankness to the God, poetess ascends to him, overcoming the world's dispossession by her tune.

Key words: *existence, genesis, harmony, presence of God, dialogue.*

Богдана Матіяш цілковито занурена в літературну справу. Увесь її продукт (казки, есеї, поезія, переклади, критика, редагування) виказує людину, для якої життєвий досвід майже тотожний до досвіду літературного. Не раз відзначена нагородами від громадської та культурної спільноти, а також схвальними відгуками від колег-поетів (Костянтин Москалець, Андрій Бондар), творчість Богдани Матіяш не була належно досліджена науковцями.

Метою роботи є спроба заповнити цю прогалину в аспекті дослідження екзистенційних рис поетичної збірки «Розмови з Богом» (2007).

Література нашого часу заангажована в тему самотності людини, вбачаючи її причину в технократичності суспільства, в гонитві людей за матеріальними накопиченнями. А Богдана Матіяш говорить про інші пріоритети: «Людина мусить мати час для себе, час думати, бачити світ, говорити, дякувати, сміятися, просто бути – без жодного поспіху» [3]. Проблему відчуженої, покинутої людини вона подає через її відірваність від Бога, сама показуючи зразок граничної відвертості з ним. Поетка говорить: *«Від найменшого подуву вітру ми / хилимося ми розсипаємося як пісок ми падаємо ми / вдаряємося ми плачемо ми / ранимося і немає чим заживити наші рани і немає нікого хто по-справжньому / хотів би нас обняти хто хотів би нас прийняти які ми є і потім відійти нічого / натомість від нас не бажаючи хто хотів би з нами говорити немає нікого хто / хотів би нас чути хто хотів би за нами сумувати за нас молитися розповідати / тобі про нас а нам про тебе»* [1].

Туга за Богом, переживання відірваності від нього як найбільшої трагедії притаманна філософам-екзистенціалістам М. Бердяєву, М. Буберу, Г. Марселю, які, крім філософських теорій, вдавалися до літературної практики. К. Москалець помітив перегук «Розмов з Богом» Богдани Матіяш із книгою «Я і Ти» М. Бубера у сенсі поклику особистості до спілкування з Богом: «ти не можеш займатися Богом, але ти можеш бесідувати з Ним», – говорив філософ [2]. Справжнє буття в антропології екзистенціалізму виражається через емоції, а любов – це чуттєвий порив до іншої людини або до Бога. Врешті, поетка не відкидає також резонування її віршів із текстами о. Яна Твардовського, Ерика-Еманюеля Шмітта, Юстейна Ґордера, Януша Корчака, Райнера-Марії Рільке, які теж відчували потребу в спілкуванні з Богом і писали про це [3].

Для Богдани Матіяш відчуття Бога – це, перш за все, необхідність з ним говорити: *«боюся перестати з тобою говорити / Господи так міцно боюся перестати тебе чути перестати тобі дякувати»* [1], але й можливість мовчати, обмінюючись лише почуттями. Разом з тим, як духовно міцна особистість, вона сподівається не тільки на опіку, але й сама готова втішати Бога, коли йому болять усі людські болі.

Світоглядний мотив туги за Богом поетка провадить сенсорно: *«сумує шкіра мого обличчя», «зривається голос», «сумує навіть волосся тільки так розсипається мені плечами так пахне тугою й тишею і холодним осіннім повітрям», «от тільки шкіра моя / сумує очі мої на вітрі сльозяться серце моє живицею стікає»* [1]. Туга за втраченим раєм, у якому людина перебувала в гармонії з Богом, що в Біблії набула форми псалмів, у Богдани Матіяш набуває

виразного екзистенційного вирішення. Обійнятися з Богом, взятися за руки, а не схилитися перед ним на колінах – такою бачиться художня дійсність поетці. Найбільшою її метою стає повне злиття з Богом: *«тіло моє просте і прозоре і коли дивитися на мене супроти неба / видно тільки тебе мій Господи»* [1]. Мотив акафістів поеткою трансформуються в рядках *«дай мені інакший зір тебе бачити», «просто приходь частіше може не чекай поки я відчиню / може заходь не стукаючи може просто заходь байдуже Боже чи з порожніми руками / чи з ріками повними риби чи з молочними ріками а може просто / ніколи не йди від мене мій Господи»* [1], демонструючи повне зречення матеріального світу заради задоволення жаги до Бога.

Продовжуючи латентну полеміку з традиційним християнством, яке оприявнює Бога через чуда, поетка відкидає такий спосіб його буття: *«нехай не буде чуда чому ти завжди задля мене мусиш робити чуда»* [1]. Натомість вона об'єктивує тілесно-духовного Бога. Його образ набуває зримості, коли бачиш, що Бога можна напоїти кавою або чаєм, обійняти. Разом з тим він є духовною субстанцією, яка вражається від болю за людей, плаче, радіє. Спілкування відбувається в сучасних локаціях: вдома, в кав'ярні, в тролейбусі, на дорозі.

Слова, сказані Богом до людей і передані через Біблію, Богдана Матіяш використовує як ідеї, екстраполюючи на сучасний контекст. Одна з них у повчанні Ісуса: «Істинно кажу вам: Якщо ви не навернетеся і не станете, як діти, не ввійдете в Небесне Царство» (Мт. 18:3). Ця новозавітня ідея близька поетесі, бо в ній маркуються найкращі дитячі риси: щирість, наявність, довірливість, які з часом більшість людей втрачає, віддаляючись від Бога. Бути Божим дитям незалежно від віку – найбільша втіха для неї, бо він любить *«голоси дітей надворі це ж ти теж у них говориш ти смієшся коли вони сміються / і сумуєш коли котресь із твоїх дітей упаде і не може підвестися і плаче / і коли з розбитого коліна йде кров це ж найперше тобі стає боляче»* [1].

В загальному тексті виокремлюється картина Ісусових часів і біблійних місць, яка увиразнює близьку поетесі простоту побуту – *«пекти хліб»,* мати *«скромну вечерю», «додати до риби та хліба трохи вина й оливок»* [1]. Не предметний, а природний світ води, роси, сонця, ірисів утішають поетку. З такими ж простими, але необхідними речами вона порівнює значення для себе Бога: *«сіль дорожча від золота а ти /дорожчий від солі і від трави що росте де хоче і від сироїжок у лісі що чекають дощу / і від шипшини й від глоду і від листя подорожника ти дорожчий»* [1].

У збірці «Розмови з Богом» Богдана Матіяш виявляє свою екзистенцію (справжнє буття) в єдності з Богом, яка має низку суттєвих ознак: відчувати Бога – це говорити з ним, перебувати у стані взаємної опіки. Поетка створює свій образ Бога – схожого на прості й приємні речі, турботливого, ласкавого, емоційного, доступного для неї і для всіх. Найбільш виразно звучить світоглядний мотив туги за Богом як за ідеалом, якого потребує людина для справжнього буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матіяш Богдана. Розмови з Богом : вірші / Богдана Матіяш. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2007. – 62 с.
2. Москалець К. Творення розмови (про «Розмови з Богом» Б. Матіяш) / Костянтин Москалець. – Львів : ЛА Піраміда, 2014. – С. 29-30.
3. Богдана Матіяш: «Це велика штука – дивитися на інших добрими очима» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chasipodii.net/mp/article/1932**.**

УДК 82.09

Ганна Москальчук,
студентка 5курсу спеціальності
«Філологія (українська мова)»
Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ)

«ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНА: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ

У цій роботі здійснено спробу з'ясувати основні аспекти інтерпретації роману «Ворошиловград» Сергія Жадана. Зокрема розглянуто літературознавчі статті присвячені вивченню цього роману. Зроблено висновок про значення роману для української літератури постмодернізму.

Ключові слова: *інтерпретація, екзистенційні мотиви, культурний текст роману.*

In this paper we attempt to find out the main aspects of the interpretation of the novel «Voroshylovgrad» by Sergii Zhadan. Particularly considers literary articles devoted to the study of this novel. The conclusion is made about the significance of the novel in Ukrainian literature of postmodernism.

Keywords: *interpretation, existential motifs, cultural text of the novel.*

Роман «Ворошиловград» неодноразово ставали об'єктами дослідження вітчизняних та іноземних науковців. Творчість С. Жадана стала об'єктом дослідження Я. Голобородька, Т. Гундорової, Я. Поліщука, Р. Харчук та інших. Так, Т. Гундорова – дослідниця сучасної української літератури, розглядає різноманітні аспекти прозової творчості С. Жадана у своїх літературознавчих працях. Зокрема, в «Бібліотеці постмодерну» розглянуто протагоніста ранніх творів С. Жадана як «безбатченка», який «не хоче ставати дорослим» [2, с. 144]. В огляді роману «Ворошиловград» Т. Гундорова розвиває тезу про дидактичність твору С. Жадана, про заклик до збереження пам'яті і минулого; звертає увагу на радянське тло в романі і його посттоталітарний пафос; тему

мілітаризації в романі; головного героя Германа як втілення ідеї міграції. Берлінський літературознавець А. Кратохвіль, автор статті «Назад до нової батьківщини» в часописі «Критика», зосереджує увагу на темі повернення до витоків, віднайдення себе у романі. Зображена в романі південно-східна Україна трактується критиком як семіосфера, яка є «місцем рефлексії та дистанціювання (закриття)» [5]. Завершення роману знаменує кінець бездомності, повернення додому, логічне закінчення поневірянь, розпочатих ще в «Депеш Мод», що вказує на еволюцію творчості автора.

Ми ж вирішили зробити огляд досліджень роману С. Жадана «Ворошиловград», окресливши при цьому основні аспекти, які найбільшою мірою зацікавлювали дослідників. Вважаємо, що зібрана таким чином інформація стане у нагоді тим, хто прагне глибше осягнути цей роман.

1. *Екзистенційні мотиви*. На сьогодні проведено небагато досліджень особливостей творчості письменника з цієї точки зору. Деякі аспекти були розглянуті Я. Голобородьком у праці «Артеграунд. Український літературний істеблішмент». Що ж до роману «Ворошиловград», то варто сказати про А. Пройдакова, який доходять висновку, що «в епічних творах Сергія Жадана можемо простежити своєрідний процес формування особистості та духовної зрілості головних героїв, визначаємо екзистенціали абсурдності буття, невизначеності,самотності» [6].

2. *Біблійний дискурс*. Так, у праці О. Шафа [8] увагу сфокусовано на специфіці презентації в поезії митця біблійних сюжетів, мотивів та образів у контексті постмодерністських тенденцій. А Т. Трофименко, в свою чергу, зазначає, що християнський вимір буття роману «виявляється через низку образів та засадничих опозицій, чи не найголовнішою з яких є протиставлення успішності та аутсайдерства» [7] та, що «вживання християнської образності та накладання християнських світоглядних установок на художній світ сучасних українських прозаїків має суто прикладний характер, слугуючи матеріалом для творення власної міфосистеми, а не глибинного засвоєння духу та практики християнства» [7].

3. *Музика, як культурний текст роману*. Зокрема, І. Борисюк наголошує, що «Музика як тема, музика як натяк на подальше розгортання подій чи прихований символізм ситуації найнаочніше представлена в романі «Ворошиловград» [1]. Музика у «Ворошиловграді» виконує передусім функцію зв’язку між людьми, окреслює контекст і натякає на майбутній розвиток подій, є втіленням доглибної, ключової символіки, у певному контексті музика символізує душу, вона також «поєднана з моментом екзистенційного вибору: «своя» (питома, свідомо обрана) чи «не-своя» (нав’язана), вона окреслює процес самоздійснення чи повну неспроможність героя бути собою» [1].

4. *Роль топосу у романі*. М. Штогрин у одному з розділів своєї дисертації говорить «Сергій Жадан у романі «Ворошиловград» художньо трансформує топографічну реальність Луганська / Ворошиловграда. Ключова ідея роману – нікому не віддавай те, що належить тобі. За допомогою спогадів головного героя – Германа – автор вибудовує ціннісну життєву концепцію, що дозволяє хлопцеві вистояти перед викликами часу. Головним кодом у процесі

самоідентифікації чоловіка постає його генетична пам'ять, занурена у спогади дитинства про дивне місто Ворошиловград» [9]. У свою чергу Д. Шульга зазначає «Перед читачем розгортається історія Старобільська вісімдесятих – двотисячних років через спогади та монологи героя: «Це роман про пам'ять, про важливість пам'яті, про безперервність пам'яті, про те, що потрібно пам'ятати все, що з тобою було, і це тобі дозволяє якось формувати своє майбутнє» [10]. Про концептуальні моделі ідентифікації національно-культурного простору України говорить О. Кравченко, зазначаючи, що «С. Жадан пропонує переорієнтування ідентифікації з національно-культурної на соціокультурну проблематику», адже «в одному з інтерв'ю щодо свого передостаннього роману із символічною назвою «Ворошиловград» він висловив позицію доволі лаконічною формулою: «Не думаю, що східні регіони потребують реабілітації перед українськими письменниками» [4].

5. *Мотив двійництва*, який у романі пов'язаний безпосередньо з сестрами Абрамз. «Для передачі грошей анархістським організаціям Глорія бере квиток до Ростова, не доїхавши до якого зникає. Родом із Ростова сестри Таміла й Тамара Кочині – дружини-коханки (за походженням чи то кавказки, чи то циганки); саме в Тамариній квартирі Герман знаходить книжку «Історія і занепад джазу в Донецькому басейні». Двійником Глорії можна вважати й темношкіру Кароліну – обидві перебувають у чужій країні з місіями захисту і допомоги. Двійниками є й Таміла з Тамарою, які міняються чоловіками, люблять і ненавидять одна одну – на їхнє двійництво вказує бодай фонетична співзвучність їхніх імен» [1].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що роман Сергія Жадана «Ворошиловград» не можна трактувати як роман про бізнес і про футбол, про пиятики і бійки, про випадкові статеві стосунки і захист власної території (як це свого часу зробила одна рецензентка на сторінках Української літературної газети), бо ж не все є таким простим у романі, у його авторові, та й, що вже говорити, у постмодернізмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк І. В. Музика як культурний текст у романі «Ворошиловград» С. Жадана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : elibrary.kubg.edu.ua/5636/1/I_Borysiuk_nznukma_150_gi.pdf.

2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм / Тамара Гундорова. – Київ : Критика, 2013. – 344 с.

3. Жадан С. В. Ворошиловград : роман; Бігти, не зупиняючись : оповідання / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2015. – 316 с.

4. Кравченко О. Концептуальні моделі ідентифікації національно-культурного простору України в сучасному публічному інтелектуальному дискурсі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ic.ac.kharkov.ua/ic_old_2016/RIO/ku/kultura47/04.pdf.

5. Кратохвіль А. Назад до нової батьківщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : krytyka.com/ua/articles/nazad-do-novoyi-batkivshchyny.

6. Пройдаков А. І. Екзистенційні мотиви в романах «Депеш Мод» та «Ворошиловград» Сергія Жадана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/318/1/Visnuk_LNU_2012_3_3%20.pdf#page=55.

7. Трофименко Т. М. Сучасна українська проза та християнський вимір буття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : litstudies.chdu.edu.ua/article/view/34683.

8. Шаф О. В. Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/41.

9. Штогрин М. В. Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000 – 2014 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/15332/1/Штогрин_дисертація.pdf.

10. Шульга Д. Сергій Жадан: «Ворошиловград» не припаде до душі тим, хто уподобав «Депеш мод» / Дмитро Шульга // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kirovograd.rks.kr/ua/daily/2010/9/23.

Науковий керівник – *Видайчук Т. Л., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.*

УДК 80

Ольга Пархоменко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики
та перекладу французької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(м. Київ)

Анна-Марія Рудзевич,
студентка 3 курсу спеціальності
«Переклад (французька мова)»
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(м. Київ)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР У ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Робота присвячена дослідженню функціонування абревіатур у французькому медійному дискурсі на матеріалі друкованих видань. У ході дослідження було виділено три основні типи абревіатур, виявлено їх

структурні та функціональні особливості у ракурсі політичної та економічної тематики сучасної преси.

Ключові слова: *абревіація, типи абревіатур, медіа дискурс, друковані ЗМІ.*

This research is devoted to the functioning of abbreviations in French media discourse. The study identify three basic types of abbreviations, reveal their structural and functional features in political and economic branch of modern print media.

Keywords: *abbreviation, abbreviations types, media discourse, print media.*

За визначенням Є. Кубрякової абревіатура являє собою «процес створення одиниць вторинної номінації зі статусом слова, який полягає в скороченні будь-яких лінійних частин джерела мотивації і який призводить в результаті до появи такого слова, яке в своїй формі відображає будь-яку частину або частини компонентів вихідної одиниці» [2].

Загалом, у сучасній французькій мові виділяють три основні типи утворення абревіатур [1]:

– усічення – зменшення розміру слова шляхом вилучення останніх складів (cinéma → ciné);

– утворення ініціальних слів – полягає у поєднанні перших літер слів словосполучення (Gaz de France → GDF);

– композитні абревіатури – поєднання першого складу чи літери одного слова з закінченням іншого слова (Bombay + Hollywood → Bollywood).

За допомогою аналізу скорочень, отриманих методом суцільної вибірки зі статей політичної тематики, з'ясувалося, що більшість абревіатур, які належать до політичного дискурсу, відносяться до назв політичних партій: PS – Parti socialiste, MoDem – Mouvement démocrate, UDI – Union des démocrates et indépendants, LR – Les Républicain, FN – Front national. Але назви партій, які фігурують в тексті не більше двох разів, не скорочують, наприклад: Parti écologiste, Parti radical de gauche, En Marche.

Outre ces parlementaires socialistes, 11 parlementaires du Parti radical de gauche, 6 de l'UDI, 1 du MoDem, 1 du Parti écologiste et 6 affiliés à d'autres partis ou mouvements ont parrainé le candidat d'En Marche, selon ce décompte [10].

Окрім того, часто використовуються скорочені назви союзів: UE – Union Européenne, URSS – Union des républiques socialistes soviétiques; національних та міжнародних організацій, асоціацій, установ, фондів, об'єднань тощо: ONU – Organisation des Nations Unies, KGB – Comité pour la Sécurité de l'État, AFP – Agence France-Presse:

Ils racontent comment cet ex-lieutenant-colonel assez terne du KGB (le service de renseignement de l'URSS) est devenu un des maîtres du monde qui avance ses pions en s'alliant avec les pays émergents [3].

Ще однією особливістю виявилося використання у французьких ЗМІ абревіатур, запозичених з англійської мови: WWF – World Wide Fund for Nature, ASEAN – Association of Southeast Asian Nations, OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe, TPP – Trans-Pacific Partnership, Brexit – British exit (вихід Великобританії з Європейського Союзу) тощо. Загалом ці скорочення відомі у всьому світі, але в трапляються випадки, коли автор спочатку вживає повну їх форму, а потім подає в дужках абревіатуру.

Interrogé sur le site Internet du WWF, le candidat Macron a soutenu quelques idées [9].

Як і в політичному дискурсі, більшу частину абревіатур економічної тематики складають власні назви організацій і компаній, що займаються фінансовою діяльністю, тобто банки, біржі, інвестиційні фонди тощо, такі як: CAC 40 – Cotation Assistée en Continu (индекс Парижской фондовой биржи), CCI – Chambres de commerce et d'industrie, BCE – Banque centrale européenne, BNP Paribas = BNP (Banque nationale de Paris) + Paribas (Banque de Paris et des Pays-Bas) та інші:

BNP Paribas perd 1% [prix des actions] [6].

Також значну частину скорочень представляють економічні терміни : PME – petites et moyennes entreprises, PIB – produit intérieur brut, PMI – petites et moyennes industries, CICE – Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi, RSI – régime social des indépendants, ISF – impôt de solidarité sur la fortune, PAC – Politique agricole commune.

Знову ж таки зустрічаються запозичення з англійської мови, які, скорочуючись, не перекладаються на французьку. Це явище можна пояснити універсальністю таких абревіатур і їх міжнародним характером. До числа англомовних скорочень належать: QE – quantitative easing, TLTRO – Targeted longer-term refinancing operations, RCEP – Regional Comprehensive Economic Partnership; та величезної кількості назв іноземних організацій та компаній, таких як: BoE – Bank of England, APEC – Asia-Pacific Economic Cooperation тощо:

Si la politique du «quantitative easing» (QE) va permettre à l'Europe d'amortir la probable remontée des taux américains, son efficacité dans la durée risque d'être limitée [8].

Стосовно структури варто сказати, що найчастіше зустрічаються ініціальні абревіатури. Більшість із них утворюється шляхом складання перших літер слів словосполучення, які пишуться прописними літерами, як наприклад: PIB (produit intérieur brut), PME (petites et moyennes entreprises), PAC (politique agricole commune) та інші. Але наприклад, в абревіатурі Apec (Asia-Pacific Economic Cooperation), лише перша літера прописна, хоча це скорочення утворено, як і попередні, з перших літер слів вихідного словосполучення. Це можна пояснити тим, що подана абревіатура перейшла до розряду звичайних слів і вживається як власна назва.

Іншим різновидом написання ініціальних абревіатур є, наприклад, BoE – Bank of England, в якій наявні як великі так і маленькі літери. Цей приклад

свідчить, що скорочення значущих частин мови (Bank та England) написані прописними літерами, а прийменника – рядковою.

Прикладом композитної абревіації може слугувати слово Brexit, в якому поєднано перші дві літери слова British зі словом exit. Абревіатура MoDem (Mouvement Démocrate) також утворена способом композитної абревіації шляхом додавання перших частин двох слів. При утворенні абревіатури нехтують правилами морфологічного членування, оскільки, в обох випадках, використані літери скорочуваних слів (Br-, Mo-, Dem-), поза даними абревіатурами, не несуть жодного значення.

Також трапляються поєднання двох вищезазначених способів абревіації: BNP Paribas – назва установи, утворена злиттям двох абревіатур: ініціальної – BNP (Banque nationale de Paris) та композитної – Paribas (Banque de Paris et des Pays-Bas).

Найменш поширеними є усічені абревіатури, які творяться шляхом скорочення кінцевих складів слова, тобто виду апокопа: la zone euro (від européenne), bio (від biologique):

Le 23 mars prochain, les établissements bancaires de la zone euro auront pour la dernière fois la possibilité de participer à un TLTRO [5].

Окрім усічення виду апокопа, зустрічаються також скорочення чисел, таких як million – M, milliard – Md:

Coté levée de fonds, la France n'est pas en reste puisque 55 équipes de gestion françaises ont collecté quelques 6,2 Md€ sur la période [7].

Абревіатура вживається разом з артиклем у разі, якщо скорочуване словосполучення представляє собою номінативну групу. Рід артикля відповідає роду головного іменника цього словосполучення.

Якщо ж абревіатура подається в дужках після того, як була подана її повна назва, – артикль не вживається.

Le nouveau président a en particulier mené campagne contre le Partenariat transpacifique (TPP)... [4].

Варто звернути увагу, що абревіатури зустрічаються не лише в текстах статей, але доволі часто є частиною заголовків:

L'Europe protégée par le bazooka monétaire de la BCE [8].

У такому випадку вони ніколи не пояснюються, оскільки це порушить одну з головних ознак заголовка – лаконічність.

Отже, у даній роботі було виявлено специфіку функціонування абревіатурних номінацій на прикладі сучасної французької преси. Економічний дискурс виявився найбільш багатим на різні типи скорочень, серед яких більшу частину становлять ініціальні абревіатури. Варто зауважити, що як в політичному, так і в економічному дискурсах зустрічались запозичені з англійської мови абревіатури. Цей факт відбиває тенденції до глобалізації та універсалізації мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жукова Е. В. Аббревиация как способ словообразования во французском языке (на материале языка современной прессы) / Е. В. Жукова. – Тамбов, 2009.

2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М., 1981.

3. A la télé ce soir : les rêves de grandeur de Vladimir Poutine [Електронний ресурс] // Le Monde – Режим доступу : http://www.lemonde.fr/ televisions-radio/article/2016/12/15/tv-les-reves-de-grandeur-de-vladimir-poutine_ 5049674_1655027.html#2oxRAKjZHehojblg.99.

4. La Chine s'érige en championne du libre-échange face au protectionnisme de Trump [Електронний ресурс] // Le Monde – Режим доступу : http://www.lemonde.fr/asie-pacifique/article/2016/11/19/la-chine-s-erige-en-championne-du-libre-echange-face-au-protectionnisme-de-trump_50344 56_3216.html#PR0ptxEzppH7IeMi.99.

5. La BCE, un peu moins généreuse avec les banques [Електронний ресурс] // Le Monde – Режим доступу : http://www.lemonde.fr/ economie/article/2017/03/18/la-bce-un-peu-moins-genereuse-avec-les-banques _5096816_3234.html#3VCLhZ1zHho5ompp.99.

6. Le Cac 40, à l'Ouest, finit en baisse malgré la belle dynamique économique en zone euro [Електронний ресурс] // Les Echos – Режим доступу : https://investir.lesechos.fr/marches/actualites/cac-40-petrole-dollar-reforme-du-systeme-de-sante-pmi-la-seance-de-bourse-du-24-mars-1656431.php.

7. Les investisseurs en capital ont soutenu plus de 1000 PME au 1er semestre 2016! [Електронний ресурс] // Le Magazine des Affaires – Режим доступу : http://www.magazinedesaffaires.com/les-investisseurs-en-capital-ont-soutenu-plus-de-1000-pme-au-1er-semestre-2016.

8. L'Europe protégée par le bazooka monétaire de la BCE [Електронний ресурс] // Le Figaro – Режим доступу : http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2017/03/14/20002-20170314ARTFIG00329-l-europe-protegee-par-le-bazooka-monetaire-de-la-bce.php

9. Mines, OGM, gaz de schiste... L'écologie bizarre d'Emmanuel Macron [Електронний ресурс] // Le Nouvel Observateur – Режим доступу : http://tempsreel.nouvelobs.com/presidentielle-2017/20170209.OBS5096/mines-ogm-gaz-de-schiste-l-ecologie-bizarre-d-emmanuel-macron.html.

10.Présidentielle : plus de 50 parlementaires PS ont parrainé Emmanuel Macron [Електронний ресурс] // Le Parisien – Режим доступу : http://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/candidats-et-programmes/ presidentielle-plus-de-50-parlementaires-ps-ont-parraine-emmanuel-macron-20-03-2017-6780297.php.

УДК 81’371

Юлія Петренко,
викладач кафедри романо-германської філології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКУ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕННЯХ

Статтю присвячено питанню про смисл та значення імен (власних назв) та їх відношення до об’єктів дійсності (денотатів) у світлі логічних теорій Фреге, Рассела, Мілля та Кріпке. У статті також розглянуто еволюцію дефініції поняття імені у лінгвістиці та логіці.

Ключові слова: *ім’я, прізвище, власна назва, конотативне значення, денотативне значення, закон семантичної ізоляції, значення, смисл, референція, дескрипція.*

The article deals with meaning and sense of proper names and their relation to the objets of reality (denotations) in the light of logical theories of Frege, Russel, Mill and Kripke. The paper is also devoted to the evolution of definitions, connected with the notion of the «name» both in linguistics and in logics.

Keywords: *name, family name, proper name, connotative meaning, dennoatative meaning, semantic isolations, meaning, sense, reference, description.*

При безперервному розвитку мови та її тісній взаємодії з мисленням людини в ній постійно виникають нові явища, які потребують розгляду та вивчення. Це, перш за все, лексико-семантичні проблеми, оскільки структурно-системні зміни в мові відбуваються повільно і, як правило, на тлі глибоких історичних перетворень. В останні десятиліття увагу лінгвістів привертає вивчення смислової сторони мови, зокрема лексичної семантики. Про це свідчить ціла низка фундаментальних досліджень у цій галузі, що знайшли відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних учених. Актуальним на сьогодні є дослідження у царині семантики антропонімів та зокрема прізвищ.

«Nomen est omen», – стверджує латинська сентенція, але чи насправді вже саме ім’я дає підставу робити висновки про його носія? Чи має ім’я, як і будь-яке інше слово, своє значення? Ймовірно, тут є певні відмінності: так особи, яких ми називаємо *лікарями*, так чи інакше наділені цілим рядом спільних ознак (допомагають хворим, мають медичну освіту, одягнені у білий халат…), якщо ж ми візьмемо до прикладу якесь жіноче ім’я, скажімо, *Ганна*, то уявити собі один загальний образ, що відповідав би названому імені, досить складно. Отже, ім’я *Ганна* вказує лише на те, що йдеться про особу жіночої статі, що відгукується на ім’я *Ганна,* решта ж (вік, рід занять, зовнішній вигляд тощо)

виходить за межі денотативного значення слова. Інакше кажучи, вгадати характер чи професію людини за її ім'ям практично неможливо. А як що до її прізвища? Як бути з Мельниками, Непийводами та Носенками? По суті, ці прізвища вже дають вказівку на рід занять чи зовнішність носія. Та варто познайомитись ближче, і ми дізнаємось, що Мельник насправді перукар, а у Носенка маленький непримітний носик, але натомість густі кудлаті брови. Річ у тім, що тут ми маємо справу з лінгвістичним *законом семантичної ізоляції*: з часом прізвище втрачає своє первинне значення, вмотивоване певними ідентифікуючими чинниками [4, с. 23]. Покоління носіїв прізвища змінюються, першозначення прізвища відходить на задній план. Та, досліджуючи прізвища у світлі їх походження від загальних назв, можна сміливо говорити про безпосередній зв'язок між прізвищем та його носієм. Така особливість лексичного значення прізвищ, і тому слід говорити *не про семантику прізвищ*, а *основ*, від яких вони утворилися. Одну з найбільших лексико-семантичних груп прізвищ утворюють прізвища, що утворилися від імен. Таким чином, витлумачуючи значення прізвищ згаданого класу, слід звернутися перш за все до семантики самого *імені*. Питання про те, чи має значення ім'я, було і є спірним, про що свідчать різні теорії про смисл та значення імен, як то теорії Готлоба Фреге, Сола Кріпке, Людвіга Вітгенштейна, Бертрана Рассела та багатьох інших науковців минувшини і сучасності.

Розглядаючи лінгвістично-філософські теорії семантики імені натикаємось на різні дефініції самого поняття. Отже, слід розрізняти між вузьким та широким поняттями самого терміна. У лінгвістиці (та в ономастиці зокрема) найчастіше використовується термін *ім'я* у вузькому розумінні (прізвища та імена людей, клички тварин, назви місцевостей, подій та ін.). А семіотика – як наука про знаки мови та логіко-філософські вчення – орієнтується здебільшого на широкий зміст поняття. Так, наприклад, до власних назв вони відносять загальні назви (у розумінні ономастики) гора, найвища вершина Європи, столиця Польщі та інші слова чи групи слів, що за значенням передають ті ж самі об'єкти, що і відповідні власні назви. Проте у істинно функціональній семантиці філософської логіки науковці йдуть ще далі і будь-який об'єкт дійсності визначають як власну назву. Поняття *імені* (власної назви) еволюціонувало. Вперше ретельного аналізу воно зазнало у роботах видатного німецького логіка і математика Готлоба Фреге (1848 – 1925), що дав свою дефініцію *власної назви*: яке-небудь позначення, що представляє собою власну назву, чиїм значенням є певний предмет (це слово вжите в самому широкому змісті). Позначення одиничного предмета може також складатися з багатьох слів або інших знаків (дескрипції) [1, с. 26]. Кожне таке позначення він назвав власною назвою. З кожною власною назвою Фреге пов'язує *значення* (Bedeutung) та *смисл* (Sinn) імені. Смисл імені, відповідно до теорії Фреге, можна розглядати як виражену в імені (закріплену мовними засобами) інформацію про предмет, що однозначно характеризує предмет. Смислу даного імені відповідає якийсь, причому єдиний предмет – значення імені. Від значення і смислу імені Фреге відрізняє пов'язане з ним *уявлення,* що має суб'єктивний характер: воно часто пов'язане з емоціями людей, ясність його

окремих частин різна й постійно змінюється. Ось як сам Фреге пояснив суть своєї тріади: «Припустімо, хто-небудь дивиться на Місяць у підзорну трубу. Сам Місяць можна порівняти зі значенням; він є предметом спостереження, що опосередкований реальним образом, що виникає усередині підзорної труби завдяки переломленню променів в об'єктиві, а також образом, що виникає на сітківці спостерігача. Перший я порівнюю зі смислом, другий – з уявленням або сприйняттям. Хоча образ у підзорній трубі носить тільки однобічний характер і залежить від місця спостереження, все-таки він об'єктивний, оскільки може служити багатьом спостерігачам. У всякому разі можна влаштувати так, що ним зможуть скористатися одночасно багато людей. Що ж стосується образа на сітківці, то кожен спостерігач буде мати свій власний образ. Через розходження у будові очей окремих людей навіть геометрична конгруентність цих образів навряд чи досяжна, а справжній збіг виключений. Продовжуючи це порівняння, можна було б припустити, що образ на сітківці А може бути зроблений видимим для Б, або навіть сам А може бачити в дзеркалі образ на сітківці свого ока. Звідси випливало б, що уявлення хоча й може бути зарахованим до числа предметів, однак у якості такого воно є для спостерігача зовсім не тим, чим воно є безпосередньо для того, хто уявляє»[1, с. 30].

Зовсім інакше розглядає питання про відношення власних назв до об'єктів дійсності Бертран Рассел, що заперечував вчення Фреге про смисл та значення імен. Якщо Фреге вважав, що власні імена й певні дескрипції співвідносяться з об'єктами світу через свої смисли, то Рассел це питання взагалі відкидав. Він фактично стверджував, що ні певні дескрипції, ні *звичайні власні назви* (оскільки для нього звичайні власні імена – це приховані або скорочені певні дескрипції) взагалі *ні з чим у світі не співвідносяться*. Точніше, він говорить, що такі мовні висловлювання не мають «ізольованих» значень, тобто жодне з них не має референції до конкретних об'єктів. Існує клас простих, далі неподільних висловлювань, які *логічно є власними назвами*. Тобто, Рассел вважав, що імена (а відтак і прізвища) – просто *знаки* і *субститути об'єктів*, і вони не мають ніякої іншої функції або значення, крім як функції заміщення [3, с. 71].

Такої ж думки про семантику власних назв (та особових імен зокрема) був великий англійський вчений Джон Стюарт Мілль. Він вважав, що власні назви не мають значень, вони є своєрідними ярликами, що допомагають відрізняти предмети одне від одного та впізнавати їх, тобто вони не пов'язані з характеристикою названого предмета, а лише називають його. Мілль протиставляє загальні назви власним назвам. Загальні назви є конотативними, тому що вони наділені певним понятійним змістом (конотацією). Загальні назви здатні також до денотації (позначення) предметів дійсності. Вони одночасно і вказують на предмет і повідомляють про нього деяку інформацію. *Власні назви*, згідно з Міллем, *є неконотативними*, тому що *вони позбавлені понятійного змісту, а значить і значення* [3, с. 188]. Відомий англійський логік та лінгвіст Алан Гардинер уточнює та розвиває його трактування. У одній зі своїх робіт він стверджував, що специфічне призначення власних назв – ототожнення, і власні

назви виконують це призначення виключно за допомогою характерного звучання, незалежно від будь-якого значення, притаманного цьому звуку.

Надзвичайно оригінальна концепція власних назв належить американському філософові й логікові Солу Аарону Кріпке. Насамперед Кріпке пояснює, що до власних назв він відносить *імена* й *прізвища* людей, назви міст і країн і т.п. Він не відносить до власних назв певні дескрипції як Фреге та Рассел. Ім'я одержує «перше хрещення» шляхом вказівки на його носія, а потім вихідне значення передається від покоління до покоління [2, с. 65]. Так звучить так звана *каузальна теорія значення* Кріпке, відповідно до якої назви вказують на сутнісні характеристики об'єктів, не будучи при цьому дескрипціями об'єктів. Каузальна референція виглядає, за Кріпке, таким чином. Індивід х «охрещений» іменем N, і далі це ім'я передається від одного до іншого конкретного випадку вживання N . Мовець може позначити х за допомогою імені N , якщо є ланцюг зв'язків, що зберігають референцію, що веде назад до початкового хрещення. Зв'язок зберігає референцію, якщо мовець має намір використати ім'я з тією ж самою референцією, що й та людина, від якої він його чув [3, с. 265]. Отже, згідно з Кріпке, *власні імена називають, але не мають значення.* А це і є той самий закон семантичної ізоляції, про який згадувалось на початку. Тож Кріпке найближче з філософів-лінгвістів підійшов до того трактування поняття власних назв, від якого відштовхуються сучасні лінгвісти-ономасти. Однак дослідження смислової сторони власних назв, а серед них і імен, розпочалося саме у царині логіко-філософських вчень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frege G. Über Sinn und Bedeutung / Gottlob Frege // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. – 1892. – S. 25-50.

2. Kripke S A. Naming and Necessity / Saul Aaron Kripke. – Cambridge : Harvard University Press, 1980. – 322 p.

3. McCulloch G. The Game of the Name. Introducing Logic, Language and Mind / Gary McCulloch. – New York : Oxford University Press, 2003. – 320 p.

4. Sonderegger S. Onomastik / Stefan Sonderegger. – Berlin, 1985. – 396 S.

УДК 81’373.7:[004.738.5:070

Олександра Плужник,
студентка 2 курсу спеціальності
«Філологія (українська мова і література)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті здійснено спробу аналізу фразеологізмів (зафіксованих в електронних версіях популярних видань), що зазнали трансформації. Автор доходить висновку, що вживання фразеологічних одиниць з певними модифікаціями досить поширені в сучасному мас-медіа та використовуються журналістами з метою пожвавлення тексту.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, преса, модифікація, трансформація, структура, зміст.*

The article attempted to analyze phraseology (recorded in the electronic version of the popular media) that have undergone transformation. The author concludes that the use of idioms with certain modifications are common in today’s media and journalists to use recovery text.

Keywords: *phraseological units, press, modification, transformation, structure and content.*

У сучасному мовознавстві одним з актуальних питань є трансформація стійких словосполучень. Зміни суспільно-політичних орієнтирів сприяють переосмисленню фразеологічного матеріалу кожним автором індивідуально, зокрема це виразно простежується в текстах засобах масової інформації. Фразеологічні трансформації є емоційно-інформаційним фондом, що визначає особливості функціонування ЗМІ.

З огляду на постійне зростання в журналістських текстах кількості фразеологізмів, зокрема й трансформованих, назріла необхідність зафіксувати результати таких трансформацій у сучасному мас-медійному просторі.

Дослідженню трансформації фразеологічних одиниць присвятили свої праці такі мовознавці як Б. Антоненко-Давидович, Л. Булаховський, В. Виноградов, С. Гаврин, О. Демська, С. Коновець, А. Савенко, В. Ужченко та інші.

Мета статті – простежити функціональні особливості фразеологізмів в електронних версіях періодичних видань. Джерелом дослідження були

періодичні видання Київщини: «День», «Рідне місто», «Час Київщини». Вибірка здійснювалась за період 2017 року.

Часто в журналістських текстах унаслідок авторських інтерпретацій виникають нові трактування відомих словосполучень.

Журналісти часто запозичують фразеологізми з творів відомих письменників, щоб урізноманітнити мову і надати більшої експресії: *«Чимало достойників за покликом духу, а не крові стали значно більшими, сказати б, патріотами-практиками, ніж ті вусаті щирі українці, які гаряче клялися в любові до «неньки» і водночас, за словами поета Володимира Самійленка,* ***«пролежали цілий свій вік на печі»*** (2).

У статтях іноді наявні і прислів'я або приказки, які ніби «оживляють» мову: «*Двічі щасливицею стала Коваль Катерина Марківна – матір Т.А. Гладкової (у той час секретар Васильківської міської ради), адже їй дісталося аж дві земельні ділянки у десять соток кожна*. ***Своя рука – владика?»*** (3). Завдяки цьому використанню мова в тексті стає колоритнішою і більш виразною.

Фразеологічні одиниці використовуються в журналістських текстах зазвичай для посилення виразності, надання більшої експресивності. Наприклад: «*Але життя* ***внесло*** *непередбачувані* ***корективи*** *– батькам хлопчика в найближчі днини довелося розділити із дитиною біль її потрощених кісток і робити все, аби найдорожча у світі людина найскоріше* ***звелася на ноги*** (5).

Як зазначає О. Коваль, відрізняються погляди науковців на способи трансформації фразеологічних одиниць [1]. Традиційно виокремлюють семантичну й структурно-семантичну трансформацію. Під семантичною трансформацією дослідники розуміють зміну семантичної структури фразеологізму внаслідок розширення його сполучувальних можливостей, а також зміну значення сталого звороту в певних контекстуальних умовах.

Семантичні модифікації стійких словосполучень полягають у розширенні значення фразеологізму, підкресленні його особливих відтінків, або в заміні одного значення іншим. До варіантів структурно-семантичних видозмін ФО традиційно зараховують:

– заміну одного або кількох компонентів, розширення чи скорочення компонентного складу сталого звороту;

– використання замість стверджувальної заперечної форми і навпаки, а також контамінацію [1].

Стилістично задане відхилення від усталеної норми пожвавлює структуру й семантику ФО, зберігаючи внутрішню форму фразеологічного образу. Письменники вдаються до індивідуально-авторської переробки традиційних фразеологічних зворотів, що спрямована на створення динамічної моделі світу. Такий образ набуває виразової сили в художньому контексті та дуже часто віддзеркалює власне бачення митця [1, с. 125]. Журналісти також інтерпретують фразеологічні одиниці та надають додаткових відтінків вже відомим фразеологізмам. Новаторська обробка має на меті емоційно забарвити мовлення, посилити їхню виразність.

У періодичних виданнях особливого поширення набула трансформація фразеологічних елементів. Фразеологізми можуть видозмінюватися. Автор може змінити частину фразеологізму, при цьому не змінивши його значення, а внесши додаткові відтінки. Наприклад, «*…та якщо вже братися за творення «міфу про Голодомор», як настійливо* ***вбиває всім*** *у мізки московська пропаганда, – то, звісно, це мав би бути фільм про те, як самі українці знищують один одного*» (4). Замість загальновідомого «в'їстися у мозок» автор вживає «вбиває всім у мізки», здійснивши трансформацію цього фразеологізму.

Видозміни можуть полягати в скороченні. Так, у реченні: «*Стрічка вийшла в український прокат 23 лютого 2017 року* ***під нищівний вогонь*** *зарубіжної і вітчизняної* ***критики***» (4) автор статті використовує усічений варіант фразеологізму «потрапити під вогонь», проте для посилення виразності додає влучний прикметник *нищівний.*

Один із засобів авторської обробки фразеологізмів полягає в заміні одного зі слів, що входять до стійкого словосполучення, іншим словом. Наприклад: *«На війні як на війні. Надто інформаційній. Але у брехні завжди* ***короткі ноги****»* (4). У цьому випадку новаторська обробка автора надала словосполученню нового експресивного забарвлення.

Іноді в газетних статтях можна спостерігати прийом збігу слів і фразеологічних зворотів: «*Якщо врахувати, що в середньому вартість земельної ділянки площею 10 соток в нормальному місці (****не в болоті і не в чорта на кулічках****) складає близько 300 000 грн, то можна зробити висновок що депутат, отримавши ділянку, в грошовому еквіваленті заробляє свіжу копієчку*» (6). Автор навмисно зіставляє два фразеологізми, щоб посилити враження читача.

Таким чином, вживання загальномовних фразеологічних конструкцій з певними модифікаціями зі збереженням семантики змісту, досить поширене у сучасному мас-медійному просторі. Зміни в традиційному лексико-семантичному складі фразеологічних зворотів є ефективним засобом впливу на читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль О. В. Трансформація фразеологізмів як засіб увиразнення художнього тексту (на матеріалі творів XX століття) / О. В. Коваль // Наукові записки Бердянського педагогічного університету. – 2014. – Вип. IV. – С. 123-132.

2. Грабовський С. Аркаси: грецька династія українських патріотів [Електронний ресурс] / С. Грабовський // День. – 2017. – Режим доступу : https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/arkasy-grecka-dynastiya-ukrayinskyh-patriotiv.

3. «Васильківський парадокс». Або, про землю на вул. Комарова... [Електронний ресурс] / Рідне місто. – 2017. – Режим доступу : http://ridmisto.com.ua/vasilkivskij-paradoks-abo-efekt-b/.

4. Дзюбенко-Мейс Н. «Гіркі жнива» під інформаційним обстрілом [Електронний ресурс] / Н. Дзюбенко-Мейс // День. – 2017. – Режим доступу : https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/girki-zhnyva-pid-informaciynym-obstrilom.

5. Карпюк Г. Справедливість, або непокараний за дитячий біль [Електронний ресурс] / Г. Карпюк // Час Київщини. – 2017. – Режим доступу : http://chask.net/?p=50868

6. «Не власть портит людей, а наоборот – самые испорченные люди больше всего тянуться к власти» [Електронний ресурс] / Рідне місто. – 2017. – Режим доступу : http://ridmisto.com.ua/ne-vlast-portit-lyudej-a-naoborot-samye-isporchennye-lyudi-bolshe-vsego-tyanutsya-k-vlasti/.

Науковий керівник – *Кулик О. Д., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 811.111’373:159.942]:821.111(410)-312.4(092)

Наталія Скригонюк,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ ЗМАЛЮВАННЯ ЕМОЦІЙ ЛЮДЕЙ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ А. КРІСТІ)

Стаття присвячена особливостям вираження емоційного стану людини англійською мовою. У роботі розкриті лексичні засоби передачі емоційного стану людини на основі аналізу детективного твору відомої британської письменниці Агати Крісті.

Ключові слова: *емоція, базова емоція, стан, лексичні засоби.*

The article is devoted to problem of emotional state expressing by means of the English language. The expressive lexical means of emotional state were defined on the material of A. Christie.

Key words: *emotion, basic emotion, state, lexical means.*

У наш час мовні засоби використовуються для позначення емоцій у мовленні, тому найбільший інтерес поміж лінгвістів викликає проблема вираження почуттів мовами різних країн, оскільки почуття відіграють найважливішу роль і містять компоненти розуму, мислення і мовної свідомості людини.

Існує багато дослідників, які мали за мету поглиблено вивчати емоційні поняття. Нам відомі такі з них, як: Ю. Апресян, А. Вежбицька, І. Голубовська, М. Джонсон, Дж. Лакофф, В. Шаховський та ін. Їхні праці присвячені уточненню дефініцій почуттів, сформульовані типові їх риси та характерні властивості конкретних емоцій, уточнені їх класифікації, виокремлені концепти [1, с. 88]. Проте не досліджено лексичні засоби вираження емоційного стану людини на основі аналізу англійського художнього твору.

Мета статті – визначити лексичні засоби передачі англійською мовою емоційного стану людини у художній літературі.

Відомо, що емоції – особливий клас психічних станів, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та до результатів своєї діяльності [2]. Так, емоції є необхідним елементом людської життєдіяльності, визначаючи всі процеси та явища індивідуальної дійсності, виражаючись у мові, міміці, реакціях організму тощо.

Проаналізувавши наукову літературу з проблеми дослідження, визначено, що базовими емоціями є: радість, кохання, здивування, горе, страх, гнів. На основі аналізу твору «Загублене вбивство» А. Крісті, нами визначено, що автор не дивлячись на те, що цей твір є детективом зобразив широкий спектр емоцій, які переживають герої твору. На основі твору розглянемо вираження цих емоцій у творі:

1. Радість. Багато героїв цього твору переживали емоцію радості, яку А. Крісті передала за допомогою лексеми smile:

Miss Marple smiled [3, p. 37].

She smiled at Gwenda`s protest [3, p. 63].

He stared at her—and then suddenly a smile illuminated his face [3, p. 67].

«Got it,» he exclaimed enthusiastically, when the expected reply arrived [3, p. 62].

Також, радість відчувала і головна героїня твору Гвенда, яка придбала з чоловіком будинок своєї мрії. Оглядаючи будинок, Ґвенда була рада, оскільки він сподобався їй із першого погляду і виправдовував усі її очікування:

Bathroom − I expect the bath has a mahogany surround − Oh yes, it has! How lovely − and standing in the middle of the floor! [3, p. 6]

Looking round her, she exclaimed impulsively: «I do like this room» [3, p. 12].

Yes, it would be a nice nursery…Yes, that would be lovely [3, p. 13].

Все це сприяло підвищеному емоційному стану радості, що ми також бачимо у реченнях:

Gwenda looked affectionately at the magnolia [3, p. 16].

Gwenda laughed [3, p. 123].

2. Кохання. Головні герої твору – це молода подружня пара Гвенда та Джайз, кохання яких А. Крісті показує через їх діалоги, де вони один до одного часто звертаються як darling, наприклад:

«I think perhaps, Gwenda darling, we`d better not» [3, p. 75].

«Gwenda − darling». Giles went to her −put his arm round her» [3, p. 82].

«I'm not so sure. Pull your socks up, darling» [3, p. 83].

«Well, don`t think about it, darling» [3, p. 219].

«I know, darling, I know» [3, p. 156].

3. Здивування виражене лексемами surprise, odd, astonish, uneasiness:

− від легкого, простого та приємного, наприклад:

Gwenda and Giles looked at her in slight surprise [3, p. 111].

«Miss Marple?» she exclaimed in lively surprise [3, p. 63].

He turned an astonished face towards her [3, p. 158].

− до сильного та неочікуваного, наприклад:

Gwenda was agreeably surprised [3, p. 19].

And remembering it, quite suddenly, she felt a tiny shiver of uneasiness. When you came to think of it, it was really rather odd... [3, p. 19].

I hope, thought Gwenda uneasily, that I'm not clairvoyant or anything... [3, p. 19].

4. Горе передане в творі лексемами face pale/ white та tears, наприклад:

Tears blinded Gwenda»s eyes [3, p. 94].

Giles coming in, his face rather pale, saying: «It`s – she`s there all right, Gwenda» [3, p. 243].

«A mental home? Was he out of his mind, then?» Gwenda`s face had gone very white» [3, p. 77].

5. Страх. А. Крісті змалювала страх, що відчула Ґвенда ознайомившись із будинком, хоч та і була всім задоволена:

They were starting down the stairs when quite suddenly Gwenda felt a wave of irrational terror sweep over her. It was a sickening sensation, and it passed almost as quickly as it came [3, p. 7].

Цей емоційний стан Гвенди А. Крісті передала за допомогою не лише лексеми terror, а також словосполучення felt a wave of, підсилюючи раптовість цієї емоції. Пояснюючи цей стан, який був ніби хворобливим для героїні, авторка використовує наступні слова: «The house isn't − haunted, is it?», думкою Гвенди про можливих у домі привидів.

Страх проявлявся також і у знервованості героїні:

Without admitting it to herself, she felt nervous of going up to bed. When she finally got up and turned off the lights and opened the door into the hall, she found herself dreading to go up the stairs. She almost ran up them in her haste, hurried along the passage and opened the door of her room. Once inside she at once felt her fears calmed and appeased [3, p. 21].

That evening Gwenda felt jumpy and nervous [3, p. 20].

They looked at each other, and in each mind, unacknowledged to the other, the same fear sprang [3, p. 67].

Some of the scared expression came back into Gwenda`s eyes [3, p. 35].

Гвенда не могла інколи себе втримати від викриків перебуваючи в емоційному стані страху:

Then she uttered a sudden frightened little cry and stood staring [3, p. 21].

Gwenda gave a stifled cry [3, p. 78].

«Cover her face. Mine eyes dazzle, she died young...» Gwenda screamed [3, p. 26].

Стан страху передавала авторка за допомогою лексеми shivering (тремтіння):

Gwenda sat up in bed, trying to stop her shivering [3, p. 27].

The shivering was less acute now [3, p. 27].

Once or twice she looked over her shoulder and shivered [3, p. 20].

Gwenda gave a quick uncontrollable shiver [3, p. 124].

Переважна кількість негативних емоцій, страху та здивувань у творі передбачає сюжет твору, за яким, переїхавши у новий будинок, Гвенда випадково почала згадувати та потім дізналася про вбивство своєї мачухи. Так служниця розповідала про бесіду вбитої жінки з якимось чоловіком:

«I`m afraid of you», that`s what Mrs Halliday had said».

«And she sounded scared too», Lily said. «I`ve been afraid of you for a long time. You`re mad. You`re not normal. Go away and leave me alone. You must leave me alone. I`m frightened. I think, underneath, I`ve always been frightened of you... » [3, p. 133].

Як бачимо, А. Крісті найчастіше передавала емоцію страху в творі такими лексемами: fear, terror, be afraid, frightened, scare, scream, shivering, nervous, cry.

6. Гнів передано лексемами anger, outrage або його описом :

There was, Gwenda thought, anger in it. Her lips were pressed tightly together, and her eyes shone very brightly, unusually so, considering her age [3, p. 104].

Her husband, driven into speech by what was neither more nor less than an outrage, became vocal [3, p. 175].

Отже, в творі А. Крісті «Забуте вбивство» основними лексичними засобами вираження емоційного стану, що відповідають основним емоціям людини вважаємо такі лексеми на позначення: радості – smile, кохання – darling, здивування − surprise, astonish, uneasiness, горе − face pale/ white та tears, страху − fear, terror, be afraid, frightened, scared, гніву − anger, outrage.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітенко Т. І. Основи психології / Т. І. Вітенко, І. С. Вітенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072037301/psihologiya/osnovi_psihologiyi.

2. Шамаєва Ю. Ю. Когнітивна структура концепту РАДІСТЬ (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Шамаєва Ю. Ю. – Х. : Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 20 с.

3. Christie A. Sleeping Murder / A. Christie [Electronic Resource]. – Mode access : http://bookschest.com/files/2014/01/Sleeping-Murder-By-Agatha-Christie.pdf.

Науковий керівник – *Скляренко О. Б., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 94

Оксана Спіркіна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(м. Черкаси)

ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ЧЕРКАСЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ У ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена життю та творчості черкаських письменників, поетів, драматургів та журналістів, які проживали на території Черкаської області у 1991–2001 рр. Підкреслюється роль письменницьких організацій в житті літераторів Черкащини. Аналізуються проблеми, що існували в літературному середовищі області у перше десятиріччя незалежності України. Звертається увага на роль письменників області в усвідомленні українцями їхньої національної ідентичності.

Ключові слова: *письменник, поет, драматург, журналіст, національна ідентичність, незалежність.*

The article is devoted to the course of lives and creative work of Cherkasy writers, poets, dramatists and journalists who lived in the territory of Cherkasy region in 1991–2001 years. The role of writer's organizations in the lives of Cherkasy region's writers is underlined. The issues which existed in the literary environment of the region in the first independence of Ukraine are analyzed. It is paid attention to the role of writers of the region in understanding their national identity by the Ukrainians.

Key words: *writer, poet, dramatist, journalist, national identity, independence.*

У перше десятиріччя незалежності України процес оновлення української літератури набув значної сили. Відхід від підцензурних норм, поява нових напрямків і стилів, сплеск українознавчого зацікавлення – саме так можна охарактеризувати процеси, що мали місце на Черкащині в 1991–2001 рр. Нове покоління літераторів прагнуло подивитися на навколишню дійсність по-новому, а не під кутом методу «соцреалізму». У літературі з'явилися нові теми, зрештою змінився і підхід до творчості. Велику роботу було проведено в плані забезпечення систематизованого і послідовного наукового вивчення, пропаганди та видання наукової спадщини.

Провідною письменницькою організацією в області була і залишається Черкаська обласна організація НСПУ, яку в 1991 р. очолював С. Носань, з 1992 р. по 1999 р. – Л. Тараненко, а з 1999 р. по 2010 р. – Г. Білоус.

До її складу в 1991–2001 рр. входило більше 30 професійних літераторів [1; 2, арк. 39; 3; 4; 5; 6] (в 1995 р. було вісімнадцять [7, арк. 8 зв.]).

За роки її існування виходили колективні збірники, в яких друкувалися переважно молоді автори: «Черкаські поети – 90», «Толока», «Вітрила наших мрій»; регіональні збірники: «Первоцвіт: поети Маньківщини», «Світанки над Тясмином» (м. Чигирин), «Тарасова зоря» (м. Канів), колективні збірки авангардного спрямування «Боже, ми вільні» та «Доба туманів» тощо.

Крім того, великий внесок у розвиток літературного процесу краю внесла обласна і районна періодика. У 1990-ті рр. стали традиційними й набули популярності літературні сторінки газет «Дніпрові зорі», «Дніпро», «Звенигора», «Тясмин», «Кобза» та інші. За цей період багато професійних літераторів і початківців надрукували там свої вірші та оповідання.

З приходом в 1992 р. на посаду відповідального секретаря обласної організації СПУ Л. Тараненко [8], було відновлено проведення літературно-мистецького свята «Поетичний жовтень» (з 2000 р. – «Поетична осінь»), запроваджене ще в 1977 р., налагоджено зв'язки з діаспорою, започатковано щорічний вечір пам'яті В. А. Симоненка, що проходив в Черкаському муздрамтеатрі, літературний конкурс для творчої молоді «Свою Україну любіть» тощо. В 1993 р. з ініціативи Л. Тараненко та за сприяння Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка Південної Австралії обласна організація СПУ видала перший номер альманаху «Холодний Яр», на сторінках якого поруч з відомими літераторами України й діаспори були опубліковані твори членів літературного об'єднання ім. В. А. Симоненка: В. Пахаренка, О. Софієнка, В. Даника та інших. Спочатку цей альманах був нерегулярним, але з кінця XX ст. почав виходити постійно і розповсюджуватися по всіх бібліотеках області.

В 1991–2001 рр. серед черкаських літераторів були російськомовні письменники, які писали свої твори виключно російською мовою (В. Єременко, П. Матюхін, О. Слєпинін та інші) або російською та українською мовами (О. Буєвич, С. Горбань, В. Даник та інші). Серед російськомовних літераторів членами НСПУ були М. Вейцман, М. Фролова та І. Хайбуллін, в той час як О. Буєвич, В. Єременко, О. Слєпинін – членами Спілки Письменників Росії, П. Матюхін, Т. Шолохова – членами Спілки Журналістів України, всі інші не входили до літературних організацій.

Серед літераторів регіону найвідомішою дитячою письменницею була член НСПУ, лауреат літературної премії ім. В. Г. Короленка, яка присуджувалася російським письменникам, що жили і працювали в Україні, М. Фролова. Хоча вона народилася на Черкащині у м. Сміла, але з дитинства жила в Росії та Грузії. Лише в 1972 р. за запрошенням М. Негоди письменниця переїхала до м. Черкаси [1, с. 283–288; 7, арк. 8 зв.]. Починаючи з 1975 р., більше 35 років, М. Фролова працювала керівником дитячого літературного гуртка «Пегасик» в ЧОБдД ім. О. Кошового. Тут навчали молодь писати і декламувати вірші. Наразі випускників «Пегасика» можна знайти по всьому світу, а дехто з них став професійним письменником, як приклад, Н. Горішна,

І. Забудський, О. Озірний, В. Пахаренко та інші чи журналістом, як Г. Компанієць та Л. Джулай.

У зв'язку з тим, що в 1990-ті рр. постало питання популяризації української мови в державі, черкаські літератори, які писали російською, були вилучені із літературної студії при обласній філії НСПУ, а альманах «Холодний Яр» відмовився розміщувати твори, написані російською мовою. В результаті, почав виходити російськомовний альманах «Новые страницы» (головний редактор О. Слєпинін, а співредактор О. Буєвич) в 1998 р. З того часу на його сторінках регулярно публікували свої твори українські та російські літератори, які проживали в Україні, російською мовою.

Також, в 1991–2001 рр. спостерігався кадровий відтік літературної інтелігенції за кордон. На приклад, М. Вейцман і Л. Хмельковський емігрували до Ізраїлю та США, де продовжили свою літературну діяльність.

Виявленню молодих талантів, згуртуванню обдарованої молоді та підвищенню їх літературної обізнаності сприяло обласне літературне об'єднання ім. В. А. Симоненка, створене на базі обласної організації СПУ спільно з редакцією газети «Черкаський край» в 1991 р. [9], вихованцями якого стали відомі нині в літературному колі письменники О. Соломіцький, О. Солодар (з 1999 р. по 2008 р. його очільник) та інші.

Крім об'єднання ім. В. А. Симоненка в 1991–2001 рр. в регіоні діяв ряд інших літературних об'єднань, основною метою яких було розвивати мистецькі таланти молоді. Наприклад, в м. Сміла працювало літературно-мистецьке об'єднання «Тясмин», учасниками якого були О. Бакуменко, І. Шпичка, В. П'ятун-Діброва (керівник) та інші, в м. Звенигородка при редакції газети «Шевченків край» – літературно-мистецьке об'єднання «Звенигора», до якого входили професійні письменники В. Гуцаленко, В. Дергач (його очільник протягом 24 років) [10], О. Озірний, Л. Солончук та інші організації та літературні об'єднання. Крім того, в м. Умань існувало одне із найстаріших українських літературних об'єднань «ЛітО», створене в 1811 р. і до структури якого наразі ввійшли всі літературні угрупування міста [11].

Розвитком літературних здібностей дітей і молоді опікувалися численні літературні гуртки, клуби та студії, як правило, при бібліотеках обласного та районних центрів регіону. Найвідомішим серед них був літературний гурток «Пегасик» при ЧОБдД ім. О. Кошового (керівник М. Фролова). Також в 1991–2001 рр. працювали наступні літературні студії та клуби: «Дебют» при Черкаській обласній бібліотеці для юнацтва ім. В. Симоненка; літературна студія ім. О. Влизька при Шполянській районній бібліотеці, постійним членом якої була поетеса О. Гарбарук, а одним із керівників – черкаський поет, що зазнав політичних репресій в 1950–1960 рр., В. Капуста; «Над Тікичем», створена в 2000 р. на базі літературного гуртка поетів-початківців в Тальнівській ЗОШ І–ІІІ ступенів №1-гімназії та інші.

У березні 1997 р. в Україні з'явилася АУП в опозиції до СПУ, до складу якої ввійшли і черкаські літератори (О. Буєвич, Є. Найден). Її метою було подолання структурно-ідеологічного змертвіння в середовищі письменників України, що виникло через неспроможність керівництва СПУ реформувати

структуру й концептуальні засади СПУ до рівня відповідності вимогам сучасної ситуації. АУП проголосила своїми критеріями фаховість, подолання колоніального синдрому в літературі, відкритість світовим світоглядним і стильовим надбанням XX ст. [12]. 19 квітня 2001 р. АУП набула статусу Всеукраїнської творчої спілки.

Разом з тим, в 90-ті рр. XX ст. в Україні активно діяв Клуб незалежних письменників «Оратанія», членами якого були і черкаські літератори В. П'ятун-Діброва (з 1993 р.) [13] та О. Соломіцький.

Крім письменників, що були членами НСПУ, АУП чи інших літературних об'єднань України або Росії, в 1991–2001 рр. в регіоні жили та творчо працювали професійні літератори, які не входили до жодної з літературних організацій: О. Апальков, О. Бакуменко, В. Гуцаленко та інші. Одні з них вступили до лав НСПУ в період з 2002 р. по 2017 р., а інші були журналістами – поряд з роботою у місцевих газетах займалися літературною діяльністю, часто досягнувши значних успіхів у своїй другій професії.

Отже, в 90-ті р. XX ст. на Черкащині творчо працювали письменники, які входили до різних літературних організацій та об'єднань, та/або були членами НСЖУ і ті, які на той час не входили до жодної літературної організації. Провідною письменницькою організацією в Черкаському регіоні на той час була обласна організація НСПУ, під опікою якої виходили колективні збірки творів професійних і молодих літераторів. У цей період було започатковано щорічний вечір пам'яті В. Симоненка та налагоджено зв'язки з діаспорою, що безпосередньо впливало на формування національної ідентичності та самосвідомості мешканців Черкаської області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гілочка : посібник-хрестоматія / авт.-упоряд. В. Т. Поліщук. – Черкаси : [Б. в.], 2002. – 346 с.

2. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО). – Ф. Р-3074, Оп. 2, Спр. 50, 55 арк.

3. Криничка : антологія творів письменників Черкащини для дітей та юнацтва : У 2 т. / авт.-упоряд. В. М. Коваленко. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. – 2009. – Т. 1. – 424 с.

4. Криничка антологія творів письменників Черкащини для дітей та юнацтва : У 2 т. / авт.-упоряд. В. М. Коваленко. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. – 2009. – Т. 2. – 389 с.

5. Письменники Черкащини : вибрані твори : У 2-х кн. / упоряд. Г. П. Білоус. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2007. – Кн. 1. – 515 с.

6. Письменники Черкащини : вибрані твори : У 2-х кн. / упоряд. Г. П. Білоус. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2007. – Кн. 2. – 512 с.

7. ДАЧО. – Ф. Р-5791, Оп. 3, Спр. 59, 52 арк.

8. Носань С. Бути поетом-громадянином – і залишатися просто жінкою / Сергій Носань // Літературна Україна. – 1998. – 8 жовтня. – С. 4.

9. Імені Василя Симоненка // Черкаський край. – 1991. – 12 грудня. – С. 1.

10. Своїм словом Василь Дергач утверджує правду // Черкаський край. – 2012. – 18 травня.

11. Кримовська С. Уманське літоб'єднання «ЛітО» відсвяткувало 195-річчя [Електронний ресурс] / Софія Кримовська // Умань NEWS : Умань у новинах і фактах : незалежне інтернет-видання [Сайт]. – Режим доступу : http://umannews.com/?p=1778#more-1778.

12. Асоціація українських письменників [Електронний ресурс] // Бібліотека української літератури [Сайт]. – Режим доступу : http://www.ukrlib.com.ua/encycl/sovr_g/printout.php?number=1.

13. Радченко Н. Пішов з життя Василь П'ятун-Діброва / Н. Радченко // Смілянська газета. – 2008. – 8 жовтня. – №40. – С. 5.

УДК 81'42:305

Степан Трускавецький,
студент 1 курсу спеціальності
«Філологія (англійська та німецька мови)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЕНДЕРОЛОГІЇ

У статті розглядається місце феміністичного руху в сучасних лінгвістичних дослідженнях та доводиться гендерна диференціація мовлення людини. Автор описує розвиток феміністського руху та його вплив на дослідження в гуманітарних науках.

Ключові слова: *фемінізм, дискурс, картина світу, соціум, дискримінація, авторитаризм.*

The article reveals the place of the feminist movement in the modern linguistic researches and the place of the gender differentiation in the person's speech is stated. The author describes the development of the feminist movement and its impact on research in the humanities.

Key words: *feminism, discourse, the picture of the world, society, discrimination, authoritarianism.*

На сучасному етапі існування суспільства з'явилась гостра необхідність для людства переосмислити своє існування та переусвідомити поліваріантність картин світу. Феміністичний рух вплинув не лише на філософське сприйняття

дійсності, його сфера впливу торкнулася всіх гуманітарних наук загалом та лінгвістики зокрема.

Актуальність дослідження полягає в тому, що поява феміністичного руху вплинула на дослідження в усіх сферах гуманітарної науки, де з'явився такий новий напрям, як ґендерні студії. Лінгвістична ґендерологія, або ґендерна лінгвістика, почала розвиватися з кінця 1960-х років на Заході, де були зроблені перші компаративні аналізи чоловічого та жіночого мовлення.

Об'єктом дослідження обраної статті є лінгвістична ґендерологія та її місце в гендерних студіях. Предметом дослідження є особливості мовного аспекту феміністичного дискурсу з точки зору лінгвістичної ґендерології.

Перші дослідження у галузі ґендерології в Україні були зроблені на початку 1990-х років. На даний в галуз момент в галузіі ґендерної лінгвістики працюють такі вітчизняні вчені та вчені країн СНД, як О. Бєссонова, О. Горошко, А. Денисова, Г. Емірсуінова, А. Кириліна та ін.

Хоча лінгвістична ґендерологія ще знаходиться у процесі формування, в ній виділяють шість головних напрямів: соціолінгвістичні ґендерні студії, феміністська лінгвістика, ґендерні дослідження у галузі мовної поведінки, дослідження маскулінності, психолінгвістичні дослідження та кроскультурні, лігвокультурні дослідження [5, с. 509]. Дане дослідження проводиться у рамках феміністської лінгвістики.

Феміністська лінгвістика, або феміністська критика мови, зародилася з швидким підйомом другої хвилі фемінізму, чому сприяв ряд причин: з досягненням можливості здобувати освіту поряд з чоловіками жінка побачила своє фактичне виключення з «картини світу», де вона сприймається як «інакше, чуже» [2], а концепт «жінка» протиставляється не концептові «чоловік», а концептові «людина» [1, с. 83]. Основоположною роботою, що дала поштовх розвиткові феміністської лінгвістики, є книга Робін Лакофф «Мова та місце жінки» (1975), де було обґрунтовано андроцентричну структуру мови [12]. Спроба змінити андроцентричну концептуальну картину світу почалася з вивчення та поступової зміни мовної картини світу.

Лінгвістичні дослідження в галузі ґендерних студій почалися з компаративного вивчення мовлення чоловіків та жінок. Вони виявили ґендерну диференціацію мовлення, що викликана трьома чинниками: біологічним, психологічним та соціальним [7, с. 15].

Однією з провідних теорій щодо біологічної диференціації є гіпотеза функціональної асиметрії мозку. Як зазначає Джойс Бразерс, нещодавно сама думка, що є чоловічий та жіночий мозок, була неможливою, а зараз виявлено, що існує «його мозок» та «її мозок» [4, с. 34]. Функціонування чоловічого мозку відрізняється більш виразною латералізацією, тобто залежно від обставин чоловік більше використовує або праву, або ліву півкулю на відміну від жінки, яка користується двома півкулями мозку рівнозначно. Біологічна асиметрія функціонування мозку обумовлює різницю у коґнітивних процесах, що передусім відображається у мовленні та у мові.

Найвідоміша теоретик фемінізму Юлія Крістева назвала жіночу мову «семіотичною» на відміну від чоловічої – «символічної». Якщо чоловіча мова

заснована на суворих опозиціях та чіткій категоризації, жіноча мова заснована на принципі об'єднання цих опозицій [8, с. 187].

Проблеми ґендерної особливості мовлення вивчає чимало вчених, які виділили характеристики жіночого мовлення. на фонетичному, лексичному, синтаксичному, семантичному, концептуальному рівнях та на рівні вербальних стереотипів. Так, для американських жінок властиве вживання інтонаційних шкал та ядер, що асоціюються з вираженням ввічливості, невпевненості та здивування. Комунікативні стратегії жінки відрізняються схильністю до кооперативності, до підтримки бесіди. Жінка більш схильна вживати прохання замість наказу, агресивність у неї носить завуальований характер, вона подає критику як позитивні вислови; жіноче мовлення емоційне та характеризується меншою схильністю до вживання вульгаризмів, термінів, неологізмів та більшою схильністю до вживання архаїзмів, діалектизмів, евфемізмів та тропів; жінка частіше використовує пестливі звертання та суфікси, частіше визнає наявність співрозмовника, вживаючи займенники *we*, *you* замість займенника *I* [3].

Ці характеристики жіночого мовлення свідчать про соціальну, культурну природу стереотипів, які проявляються у тому, що мовним знакам приписується соціальна значущість, заснована на протиставленні соціальних ієрархій [11, с. 92]. Саме тому для негативної характеристики чоловіка використовують перенесення стереотипно жіночих оціночних ознак і, навпаки, для надання позитивної характеристики жінки на неї переносяться оціночні ознаки референта чоловіка. Таким чином, відношення чоловіка чи суспільства до жінки розглядається з позиції авторитарності. Авторитарністю є панування однієї особи над іншою, що вимагає підкорення та виконання наказів, що супроводжується жорстким і вольовим стилем здійснення влади та насильством над людиною [10, с. 88]. Авторитарне мовлення, чи авторитарний дискурс передбачає пригнічення підлеглих шляхом застосування наказів, розпоряджень та інших репресивних заходів [8, с. 22]. Вважають, що для жінок вияви авторитарності менш характерні, їм притаманні м'які стратегії поведінки в ситуації соціального домінування, відсутність жорсткості, їх мовленнєва поведінка виражається у вживанні меншої кількості акціональних дієслів на відміну від чоловіків, у яких спостерігається жорстка стратегія, яка характеризується застосуванням дієслів з яскраво вираженою акціональністю та конотацією агресивності [8, с. 29]. Якщо ж стереотипна очікувана поведінка жінки порушується, то на її агресію та авторитарну мовну поведінку виникає негативна реакція співбесідників [8, с. 30].

У феміністській лінгвістиці виділяють два напрями: перший досліджує дискримінацію жінки у мовній картині світу, або мовну асиметрію, спрямовану проти жінки, а другий, «дискурсивний» напрямок, вивчає особливості дискурсу загалом, співвідношення між суспільством і текстом, фокусуючись на питаннях розподілу влади у патріархатному суспільстві [5, с. 526].

З наведеного вище ми можемо прийти висновку, що розвиток феміністського руху вплинув на дослідження в усіх гуманітарних науках, що сприяло появі феміністської лінгвістики. Вона базується на вивченні мовної

андроцентричної картини світу і спробі її змінити, ліквідувавши мовну дискримінацію жінок, викликану мовною асиметрією. Вона також базується на вивченні дискурсу в цілому, відношення соціуму і тексту у рамках перерозподілу влади у патріархатному суспільстві. Мовлення людини є ґендерно диференційованим, що обумовлене коґнітивно-соціальними чинниками, причому мовлення жінок містить усі характеристики мовлення пригніченої суспільством групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Ю. В. Отражение культурных концептов «мужчина» и «женщина» в британских пословицах // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – №2 (17). – С. 80-86.

2. Бовуар С. де. Друга стать (у 2-х т.) : Пер. з франц. – К. : Основи, 1994. – Т.1. – 390 с.

3. Бондарь О. В. Женское речевое поведение // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Треті Каразінські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції». – Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Карабіна, 2003. – С.31-32.

4. Бразерс Дж. Что каждая женщина должна знать о мужчинах. – М. : Автор, 1993. – 272 с.

5. Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании // Введение в гендерные исследования. Ч. І. / Под редакцией И. А. Жеребкиной. – Харьков : ХЦГИ, 2001; СПб. : Алетейя, 2001. – С. 508-542.

6. Доманов О. Некоторые этические аспекты феминизма и эмансипации // Женщина. Гендер. Культура. – М., 1999. – С. 344-355.

7. Кон И. С. Психология половых различий // Вопросы психологии. – 1981. – №2. – С. 47-57.

8. Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / П. Г. Крючкова. – К., 2003. – 193 с.

9. Мартынюк А. П. Формирование коммуникативных стратегий полов // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 406. – С. 95-100.

10. Мясников О. Г. Отечественный авторитаризм: на подступах к проблеме / О. Г. Мясников // Вісник МЕГІ. – Донецьк : Донбас, 1997. – № 1(4). – С. 88-90.

11. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика: теория, проблемы, методы / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 176 с.

12. Lakoff R. Women’s Language // Language and Style. – 1977. – Vol. X, №4. – P. 222-247.

13. Murfin R. C. What is feminist criticism? / Case Studies in Contemporary Criticism. / Ed. by N. A. Walker – Boston : Bedford / St. Martin’s, 2000. – P. 186-194.

Науковий керівник *– Скляренко О. Б., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і методики навчання*

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

УДК 82. 111(73)-1.09

Сергій Хряпак,
канидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(м. Черкаси)

АЛЛЕН ГІНЗБЕРГ – ЯСКРАВА ПОСТАТЬ РУХУ БІТНИКІВ

У статті розглядається постать Аллена Гінзберга як одного з найяскравіших представників експериментальної поезії США у 60-х–70-х рр. XX ст. Визначаються витоки його творчості, а також аналізується зв'язок з представниками інших поетичних течій та шкіл тогочасної американської літератури.

Ключові слова: *експериментальна поезія, бітники, література США, «П'ятдесяті».*

The figure of Allen Ginsberg as one of the brightest representatives of experimental poetry of the USA in the 60s–70s of the XX century is considered in the article. The sources of his work are identified, and connection with other poetic movements and schools of American literature of that period are analyzed.

Keywords: *experimental poetry, beatniks, literature of the USA, «Fifties».*

Напевно, більше ніж будь-хто з його сучасників, Аллен Гінзберг (Allen Ginsberg, 1926 – 1927) перетворює себе на легенду, що має як ненависників, так і обожнювачів. Він справляє враження барда епохи бітників, безумного генія, радикального анархіста, задурманеного наркотиками пророка нової свідомості, брутального блазня, мандрівника до Індії, Японії, Перу, бородатого гуру східної мудрості, єврейського апокаліптичного Судного дня. Це означає, що поезія Гінзберга є вагомим наслідком, невід'ємною частиною глибоких культурних трансформацій в Америці [3, с. 102].

Поезія Гінзберга базується переважно на його власному життєвому досвіді. Виходець з родини єврейських емігрантів, він виховувався на працях Леніна і Маркса. Гінзберг ще в молодості дізнався про наркотики, безумство, гомосексуалізм, жорстокість життя, про злість та агресію. При цьому він володіє внутрішньою силою та обширними книжковими знаннями. Під час навчання в Колумбійському університеті Гінзберг познайомився з Вільямом

Берроузом, Джеком Керуаком та Грегорі Корсо, які стали основоположниками руху бітників.

Гінзберг знаходить свої поетичні моделі в творчості Уїтмена, якого при цьому вважає вульгарним і обурливим автором псалмів, а не «добрим сивим поетом»; у поезії Вільяма Карлоса Вільямса, який пише передмову до першої збірки Гінзберга «Крик та інші вірші» («Howl and Other Poems»), (1956), у спонтанній джазовій просодії Керуака та в дихальних паузах Чарлза Олсона, у «захоплених криках», почутих в божевільні, в пульсуючих звуках священних мантр, сутр і біблійних текстів. Але, як зазначає сам Гінзберг, його найважливішим джерелом є натхнення, музика небес. Він каже, що той, «хто заперечує музику небес, заперечує поезію, заперечує існування людини і не поважає Блейка, Шеллі, Христа та Будду» [3, с. 103].

Коли Гінзберг починає публікуватися у журналі «П'ятдесяті» («Fifties»), спогади про Гітлера і Сталіна ще свіжі в пам'яті, до того ж, це період розквіту політики маккартизму, що і є причиною «обурення» поета. Незгода і лють є тими ключовими факторами, що слугують основою для збірки «Крик та інші вірші» («Howl and Other Poems», 1956). Довгі за розміром, шокуючі за змістом рядки його віршів пронизані риданнями, стогоном, але не позбавлені гумору та просторікування. Вони звертаються до світу, який страждає від ненависті та страху і сплачує данину ненаситному Молоху. Таким чином, Гінзберг, як і сучасні йому Лоуелл та Беррімен, на свій манер втілював хаос цивілізації у вигадливо-химерних поетичних формах.

Його збірка «Крик та інші вірші» стала маніфестом цілого покоління молодих американських поетів. У ній можна побачити особливості «спонтанної» композиції Гінзберга, де головна увага приділяється «розпорошеності» думок та ритму дихання. З самого початку ця збірка писалася з урахуванням того, що вона буде читатися вголос перед аудиторією слухачів.

Центральним образом «Крику» є молодь, яка не вірить в матеріальні цінності сучасного суспільства і заявляє про своє небажання бути його частиною. Занепокоєння поета викликає зацикленість людей на матеріальних цінностях та бажання будь-якою ціною досягти фінансового успіху. Поет звертається до традиції Уїтмена та прийому каталогізації, перераховуючи об'єкти та події, що його оточують, підкреслюючи їхню нелогічність та сюрреалістичність. Таким чином, він висловлює свій протест проти культу грошей та спроб зробити людину щасливою «раціоналізованими» шляхами. Тому одним з ключових мотивів поеми є боротьба проти людського розуму: «Moloch whose name is the Mind» («Молох – чиє ім'я – розум») [1, с. 58].

У творі одну з провідних ролей відіграє принцип художніх асоціацій, при якому образи оточуючого середовища не постають безпосередньо перед ліричним героєм, а з'являються у світлі його «нездорової» свідомості, що тяжіє до поєднання та аналогій між несумісними речами. В цьому можна побачити певні відповідники з творчістю французьких поетів-сюрреалістів початку XX ст. У результаті поема має досить складну структуру з великою кількість

прозових фрагментів, довгих віршованих рядків та риторичних зворотів, що часто не мають нічого спільного з головною темою вірша:

I saw the best minds of my generation destroyed by madness, starving hysterical naked,

dragging themselves through the negro streets at dawn looking for an angry fix,

angelheaded hipsters burning for the ancient heavenly connection to the starry dynamo in the machinery of night [2, с. 9].

(Я бачив кращі уми мого покоління зруйновані безумством, голодні, істеричні, оголені, / що волочаться негритянськими кварталами на світанку в пошуках «злої» дози, / ангелоподібні хіпстери, які спалюють себе заради старовинного чудового поєднання з динамо-машиною в механізмах ночі.)

Бажання розширити власну свідомість та охопити неосяжне підштовхує Гінзберга до експериментів з використанням маріхуани та стимуляторів. Багато його творів, у тому числі «Крик», були написані під впливом різноманітних наркотичних засобів.

У певному сенсі Гінзберг заперечує існування вірша як якогось штучного об'єкта, артефакту, а наполягає на тому, що це духовний процес, осяяння. Його вірші різняться за своєю апелятивністю, потужністю та натхненням. Так, наприклад, збірка «Кеддіш» («Kaddish», 1961) включає в себе деякі з його кращих творів; «Вірші дитяти ТВ» («TV Baby Poems», 1968) «Новини планети» (Planet News, 1968) синтаксично примхливі і непослідовні та викликають асоціації з галюцинацією. Пізніше з'явився довгий вірш «Сутра круговерті Вічіто» (Wichita Vortex Sutra), який Гінзберг описує як короткий фрагмент транс-американської подорожі, записаний на плівку, а потім перенесений на папір. У вірші можна побачити різку зміну авторських думок, дихальні паузи, появу натхнення, зупинки та початок руху автомобіля. Люди, місця, політика, любов, екологія, природа, війна – стають об'єктами пильної уваги поета в усіх його творах.

Деякі вірші Гінзберга здаються сентиментальними і тривіальними, вони звертаються до нашого розуму, не пробуджуючи при цьому гострих емоцій. Інші ж, за його словами, написані на Небесах. У цілому, його поезія ставить під сумнів поняття класичної довершеності. Мова його віршів дає читачу нове відчуття хоробрості і страху водночас.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ginsberg A. Illuminated Poems / Allen Ginsberg, Eric Drooker. – N. Y. : Four Walls; Eight Windows, 1996. – 156 p.

2. Ginsberg A. Howl and Other Poems / Allen Ginsberg. – San Francisco : City Lights, 1956. – 57 p.

3. Hassan I. Bernard Malamud. Contemporary American Literature : 1945-1972 / Ihab Hassan. – N. Y. : Frederick Ungar Publishing Co, 1973. – 194 p.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 378.4(477.41)ПХДПУ:[32:316.614

В'ячеслав Редзюк,
викладач кафедри політології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РОЛЬ СУЧАСНОГО ВНЗ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДПУ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»)

У даній статті, на базі історичного й аналітичного методів, висвітлено роль сучасного ВНЗ в контексті політичної соціалізації та патріотичного виховання студентської молоді, включення її до активних державотворчих процесів.

Суспільні трансформації XXI ст. в Україні, у тому числі і в сфері надання освітніх послуг, стали ключовими каталізаторами активізації молоді в житті держави. Потреби часу, зумовлені об'єктивними та суб'єктивними факторами, вимагають якісних реформ від системи вищої школи, що, в свою чергу, стали б фундаментом виховання нових поколінь, освічених, незаангажованих рудиментами старої системи. Комунікативні зв'язки молоді сприяють активізації останньої у процесах становлення демократичної держави.

Ключові слова: *молодь, ВНЗ, освіта, трансформаційні процеси, Україна, студентство.*

This article, based on historical and analytical methods, highlights the role of modern universities in the context of political socialization and patriotic education of students, turning it into active state processes.

Social transformation of the XXI century in Ukraine, including in the provision of educational services have become key catalysts for revitalization of youth in public life. Needs time due to objective and subjective factors, require qualitative reform of the system of higher education, which, in turn, would become the foundation of education of new generations, educated, unbiased rudiments of the old system. Communicative connections youth promote activation last in becoming of the democratic state.

Keywords: *youth, institution of higher learning, education, transformation processes, Ukraine, students.*

У Національній доктрині розвитку освіти України, головною дефініцією являється створення належних умов становлення і самореалізації кожної особистості як громадянина України, задекларовано позиції зародження й еволюції цінностей громадянського суспільства. Від так,ключовим завданням виховного процесу у сучасному ВНЗ, в умовах глобальних суспільно-політичних та державотворчих трансформацій сьогодення, є формування активного та політично освіченого громадянина, здатного впливати на соціальну реальність. Вироблення ефективної моделі політичної ідентифікації молоді та включення її до державотворчих процесів є надважливим завданням чергового етапу національно визвольних змагань. Молодь, як соціальна група, довгий час знаходилась на периферії суспільства і здебільшого не приймала активної участі у її житті. Забезпечення активізації ролі студентської молоді у демократичних процесах та формування її політично-патріотичної свідомості,окреслюється колом інтересіввиховнихцілейВНЗ, адже громадянином не народжуються – ним стають, демократії слід навчити.

Окремі особливості та механізми активізації студентської молоді, залучення її до суспільно-політичних і державотворчих процесів, що відбулись в Україні, розглядають у своїх наукових дослідженнях К. Плоский, А. Коцур, Л. Вовк, С. Золотухіна, Ю. Руденко, М. Стельмахович, М. Чепіль, Ю. Бобровнік та інші науковці. Метою статті є дослідження концептуальних засад впливу ВНЗ на політичну соціалізацію та патріотичне виховання молоді України в умовах глобальних, демократичних, суспільно-політичних трансформацій та входження у європейський соціокультурний простір.

Сьогодні ВНЗ в Україні відіграють особливу роль у процесах створення дієвих механізмів активізації молодіжного ресурсу у демократичних, державотворчих, трансформаційних та інтеграційних векторахрозвитку суспільства. На базі існуючих практик сучасні ВНЗ імплементують у нашій державі процеси політичної соціалізації та патріотичного виховання молоді. Соціальне включення прогресивного покоління до суспільно значущих процесів є надважливою складовою концептуальних засад еволюції будь-якого суспільства. На шляху до становлення демократичної держави саме ВНЗ мають створити необхідні підвалини виховного процесу та умови реалізації молодіжного потенціалу. Акумульований ними передовий досвід суспільства має лягти в розробку механізмів входження молоді в суспільно-політичний простір. З метою практичної реалізації вищезазначених позицій, сфера надання освітніх послуг має піддаватися якісним трансформаціям та «йти в ногу з часом». З одного боку, ВНЗ можуть використати передовий досвід становлення нашої державності (традиції історичного розвитку, менталітет тощо), з іншого – побудувати абсолютно нову, концептуальну модель еволюції національної суспільно-політичної думки. Нова державотворча парадигма має демонтувати рудименти заангажованої ідеології «совкізму», водночас, заповнивши новоутворений ідеологічний вакуум національною ідеєю. Стихійність та хаос успадкованих суспільством тяжких комплексів, серед яких тоталітарні рецидиви, національна меншовартість, посттоталітарний і постколоніальний синдром мають ампутуватись та пройти ефективну реабілітацію, з метою

абсолютного одужання соціального організму. ВНЗ має стати панацеєю від цих соціальних хвороб, відмежувати і захистити молоде покоління від негативних спадкових елементів історичного минулого.

Сучасна вища школа має створити необхідні умови сприяння розвитку громадянської активності молоді та стати важелем, що активує дрімаючі чи прищепить абсолютно нові соціальні цінності в молодого покоління. Сфера якісних освітніх послуг має включати компонент виховання покоління «NEXT» в Україні. Розбудова незалежної і суверенної держави вимагає від сучасної системи освіти виховання громадянина-патріота. Про це свідчать офіційні нормативні документи: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [10], «Національна доктрина розвитку освіти» [12], «Концепція національно-патріотичного вихованнядітей і молоді» [11] тощо.

Саме зі студентських лав, з опануванням основоположних філософських, історичних, суспільно-політичних знань, відбувається активізація пошуку молоддю свого місця в суспільстві. І якщо цей етап освітньо-виховного процесу буде втрачено, то цілком можливо, що буде втрачено ціле покоління свідомих державотворців, адже політична соціалізація молоді – це процес цивілізації суспільства(набуття і накопичення політичних оцінок, поглядів та знань, відчуття різниці між тим, що відповідає і що не відповідає дійсності) [4]. Водночас зрозумілим лишається той факт, що у ВНЗ мова ще не може іти про тотальну соціалізацію особи, однак її передумови мають бути завершеними саме в цей період.

Сьогодні ситуація в нашій державі характеризується зміною пріоритетів і цінностей, що зумовлює необхідність оновлення освітньої сфери. Проблема виховання свідомого громадянина була актуальною завжди. В сучасних реаліях вона активується з новою силою, що й зумовлює звернення до неї вчених. Суспільство увійшло в період соціальних трансформацій «… від відносно стабільної передбачуваної фази своєї історії до динамічної, непередбачуваної фази розвитку» [3].

В умовах процесу політичної модернізації, з метою забезпечення стійкого переходу до нового суспільного порядку, створення атмосфери гармонії громадянина і держави, необхідно, використовуючи ресурс освіти, культивувати у молодих людей фундаментальні цінності (повагу до державної символіки своєї батьківщини, давати їм потужні знання з історії України, долучати до механізму державної влади всіх рівнів тощо) та принципи демократії, мотивуючи до системи пошуків важелів вирішення назрілих суспільно-значущих проблем та конфліктів. Для формування національної самосвідомості молоді важливим є засвоєння національних цінностей, патріотизму, етнічної ідентичності, ефекту причетності до розбудови держави, що є каталізаторами утвердження власної гідності, гордості за свою батьківщину, активної внутрішньої свободи [10].

У контексті європейської інтеграції та Болонського процесу передовим завданням освітньої галузі є утвердження фундаментальних цінностей демократії, зокрема ключовою є позиція залучення студентської молоді, як компетентних, конструктивних і активних партнерів до формування зони

європейської вищої освіти. У даному випадку, провідну роль відіграє студентське самоврядування, що останнім десятиріччям динамічно розвивається. Воно сприяє реалізації молодіжних ініціатив, створює зону комфорту для студентської молоді, є середовищем взаємодії та спілкування людей з спільним колом інтересів [6]. Ефективність і результативність самореалізації молоді великою мірою обумовлена її освіченістю, зокрема політичною.

Відповідно до статті 40 Закону України «Про вищу освіту» у вищих навчальних закладах створено органи студентського самоврядування [9]. Цей закон є підставою для включення студентської молоді до освітніх та суспільно-політичних процесів. Органи студентського самоврядування регламентуються статутними документами університетів і визначаються «Положенням про студентське самоврядування». На загальнодержавному рівні органи студентського самоврядування об'єднуються у Всеукраїнську студентську раду. Головним завданням останньої є лобіювання інтересів молоді, сприяння розвитку демократичних студентських рухів, участь у підготовці та виробленні пропозицій до програм, нормативно правових актів з питань соціального та правового захисту студентської молоді.Сьогодні реалізація ефективної молодіжної політики неможлива без співпраці з громадськими об'єднаннями і органами студентського самоврядування. Взаємодія органів студентського самоврядування з адміністраціями ВНЗ допомагає орієнтуватися студентам у складних реаліях сучасного світу, зароджує та розвиває у них навички майбутніх організаторів і керівників.

Залучення молодіжних ініціатив, у вигляді органів студентського самоврядування, сприяє демократизації і ефективності вищої школи в Україні.Особливий акцент ставиться на поняття «активність» та «участь», що закріплюються константою «драбини участі»Харта. Вона демонструє важливість залучення молоді до прийняття рішень у середині громади та рівні такого залучення [2].Саме тому держава та суспільство мають створити рівні можливості для розкриття інтелектуального потенціалу студентської молоді, формування вміння жити в демократичному громадянському суспільстві, набуття молоддю важливого соціального досвіду. Пошук та демонтаж всіх суб'єктивних та об'єктивних перешкод є передумовою залучення цієї особливої соціальної групи до державотворчих процесів і, як результат, – використання креативності, динаміки, енергії, завзятості молодого покоління у справі еволюції правової, демократичної української держави та патріотичного суспільства [8].

Дослідження ролі вищої школи у процесах виховання та ідентифікації студентської молоді і включення її до активних державотворчих процесів буде неповним без аналізу впливу на ці процеси конкретних ВНЗ, у тому числі і суто регіональних.

Для більш деталізованого осмислення і розуміння вищезазначених теоретичних позицій, проведемо практичний, глибинний аналіз впливу вищої освіти,у контексті політичної соціалізації, активізації, залучення студентської молоді до участі в житті суспільства та патріотичного виховання на прикладі

одного із регіональних ВНЗ Київської області. На нашу думку, флагманом у цій сфері являється державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (далі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди). Вибір даного ВНЗ не є випадковим і зумовлений рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Зокрема, однією із найуспішніших крос-інституційних ініціатив ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди» стало активне залучення студентської молоді до громадського життя ВУЗу та міста, розвиток волонтерства, активне патріотичне виховання, сприяння самореалізації особистості, надання необхідних інструментів для здобуття кваліфікованої освіти, створення сприятливих умов для втілення соціальних проектів тощо. Ці та інші інноваційні підходи ВНЗ було спрямовано на реалізацію соціально-політичної інтеграції молоді, що являється абсолютно новою концепцією для України. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди», фактично, став маховиком активації механізмів громадянської активності молоді регіону.ВНЗ надав рівні можливості співуправління та забезпечення доступу студентства до активних процесів прийняття рішень. Дані кроки сприяли підвищенню значущості молоді та активізації її ресурсу. Концепція співпраці ДВНЗ зі студентством була побудована за принципом створення мереж однолітків та їх підтримка, як наслідок, збільшення власної ініціативи молодих людей шляхом розбудови їх навичок та інтересів. Практична реалізація цих цілей вилилася у активації студентського самоврядування. Останнє було представлене низкою органів, зокрема: студентською радою університету [7], студентським профкомом, науковим студентським товариством університету. Права та інтереси студентства також знаходилися в колі інтересів соціально-гуманітарного відділу ВУЗу та молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді», що виникла у жовтні 2002 року з ініціативи студентів історичного факультету вищезазначеного ВНЗ [5]. Зокрема головним завданням діяльності останньої було посилення активності молоді шляхом активізації молодіжного руху та участі у реалізації існуючих і розробки нових молодіжних програм [1]. Забезпечення можливості молоді брати участь у активних процесах прийняття рішень у студентських громадах та надання рівних можливостей впливати на їх розвиток,стало каталізатором реалізації молодіжних ініціатив та дедалі активніше сприяло політичній соціалізації молоді [13]. Узагальнено таку категорію студентства можна позначити як соціально активна молодь. За сьогоднішніх трансформаційних умов саме вона могла б стати реальним управлінським каталізаторомрозбудови демократичної держави.

Аналізуючи освітній процес у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди» ми досягли константи двоєдності, що детермінує освіту як процес соціокультурної комунікації та соціокультурний інститут, що забезпечує практичну реалізацію першої. Розглянутий ВНЗ прагне забезпечити гідні умови, за яких у студентів зникне контраст між настановами викладачів і об'єктивною реальністю. Адже у стінах ВУЗу, через призму вищої освіти, аж ніяк не прагнуть сформувати готовий тип людини, з визначеним набором рис

політичної культури, а навпаки, прагнуть створити умови включення активних механізмів політичної соціалізації та патріотичного виховання студентства, шляхом політичної самоосвіти і самовиховання особи, коли вища школа лише інструмент, за допомогою якої особа сама себе творить, а не є пасивним об'єктом чужого впливу. Таким чином громадянська позиція здатна аналізувати сучасні процеси, обирати активні форми дії у конкретних ситуаціях, формувати політичну свідомість, виявити самостійні судження, відстоювати власні переконання, робити особистий внесок у розбудову системи громадянських цінностей.

Отже, гуманізація процесів виховання та навчання призводить до дезактивації пасивності і включення студентства до процесів державотворення. ВНЗ мають усі сприятливі умови і важелі впливу для патріотичного виховання і становлення активного громадянина держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Незалежна асоціація молоді» є тільки в Переяславі // Переяславська Рада – 2003. № 26 (27 черв.) – С. 7.

2. Активна молодь. Перевірені рецепти. – К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ». 2011. – 31 с.

3. Асмолов А. Культурно-историческаяпсихология и конструированиемиров / А. Асмолов. – М. – Воронеж, 1996. – 600 с.

4. Борисов Л. Политология / Л. Борисов – М. : Белыеальвы, 1996. – 133 с.

5. Матвієнко О. Дебати: іменник чи дієслово? / О. Матвієнко // Діловий Переяслав – 2006. – № 14 (5 квіт.) – С. 2.

6. Молодь України в алгоритмі суспільного життя [Електронний ресурс] : – Режим доступу : www.ipo.org.ua.

7. Петрусь А. Студентський Президент / А. Петрусь // Переяславська Рада – 2005 – № 9 (25 лют.) – С. 8.

8. Плоский К. Аналіз соціальних орієнтацій сучасної української молоді, як орієнтир для формування цілей молодіжної політики щодо залучення її до державотворчих процесів [Електронний ресурс] / К. Плоский – Режим доступу: http://narodna.pravda.com.ua.

9. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show.

10. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 896 від 03.11.1993 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show.

11. Про Концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс] : Наказ МОН України № 641 від 16.06.2015 р. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative.

12. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 347/2002 від 17.04.2002 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show.

13. Радники з молодіжної політики // Переяславська Рада – 2005 – № 27 (1 лип.) – С. 7.

ФІЛОСОФІЯ

УДК 1(091)-51Сковорода+141

Микола Рик,
аспірант кафедри
релігієзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ Г. СКОВОРОДИ

У статті розглянуто основні аспекти антропологічної символіки у творчості Г. Сковороди. Проаналізовано проблему сутності людини у суспільно-культурному житті сучасного українського суспільства. Визначено роль, місце та специфіку людини як символу духовної гармонії світу в контексті глобальних загроз та викликів сучасного суспільства.

Ключові слова: *символ, людина, суспільство, Бог, релігійний фактор, самопізнання.*

The main aspects of anthropological symbolism in the teachings of G. Skovoroda are considered in article. The problem of human nature in social and cultural life of modern Ukrainian society are analyzed. The role, place and specific of human as a symbol of spiritual harmony of the world in the context of global dangeres and challenges of modern society are defined.

Keywords: *symbol, human, society, God, the religious factor, common activity.*

На початку XXI століття релігійні організації починають ставати більш активними учасниками різних суспільних процесів в Україні. У період трансформаційних та глобалізаційних процесів релігійний фактор займає важливе місце в суспільно-культурному житті сучасного українського суспільства. Релігійні організації в Україні, формуючи зміст світоглядної парадигми, ґрунтуються на власному антропологічному і соціальному вченні. Тому пошук шляхів переосмислення духовної сутності людини, інтерпретації антропологічного символізму, дослідження ролі релігії у контексті глобалізаційних загроз сьогодення неможливе без звернення до українського історико-філософського досвіду.

Проблема внутрішньої сутності людини і місця її у світі є однією із головних тем у творчості Г. Сковороди. Вчення українського мислителя про людину є своєрідним переосмисленням біблійної антропології. Також, у

формуванні власних поглядів про сутність людини Г. Сковорода зазнає певного впливу ідей античних мислителів (Сократ, Платон та ін.) та святоотцівської богословської традиції (Климент, Оріген, Григорій Назіанзин, Григорій Ниський, Василій Великий, Максим Сповідник та ін.). Водночас у філософії мислителя можна знайти нові тенденції тлумачення сутності людини, які він висвітлює у своєму вченні про «дві натури» та «три світи». Г. Сковорода виокремлює людину в окремий світ – мікрокосм. «Суть же три Мы´ры. Пе´рвый есть Всео´бщій и Мыр Оби´тельный, гдѣ Все рожде´нное обита´ет. Сей соста´влен из безчи´сленных Мыр Мы´ров и есть вели´кій Мыр. Другі·и Два суть Ча´стныи и Ма´лыи Мы´ры. Пе´рвый Мікро´козм, си´рѣчь Мы´рик, Миро´к, или Человѣцк. Вторый Мыр Симболи´чный, сирѣчь Би´бліа» [1, с. 943]. Дуалістичне розуміння символу людини формує вчення Г. Сковороди про «дві натури». Для українського мислителя існують дві сутності людини – зовнішня та внутрішня: «Весь Мїр состоит из двух Натур: одна видимая, другая невидимая. Видимая Натура называется Тварь, а невидимая – Бог» [1, с. 214]. Таким чином, істинна сутність символу людини розкривається в її дуалістичному розумінні, де особливу цінність має пізнання її внутрішньої сутності.

У діалозі «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» український мислитель запозичує один із сюжетів давньогрецької міфології для формування власної концепції самопізнання. У творчості Г. Сковороди символ Наркіса презентує не любов людини до свого власного «Я» і до своєї зовнішності, а до особистої внутрішньої, істинної, духовної сутності. Наркіс не закохується у себе, а пізнає себе. Усвідомивши власну внутрішню сутність, він змінює свої цінності, прагнення та життєві орієнтири.

Тривалий період Г. Сковорода вів усамітнений спосіб життя і мав обмежений вплив на суспільство. Він жив у складний період української історії, тому його етичне вчення можна розглядати як своєрідну реакцію на це. У XVIII столітті в українському суспільстві відбувався перехід від демократичної козацької республіки до жорстко ієрархієзованого устрою. Політичний контроль Росії над Україною розширювався. Козацька старшина поступово стала підпорядковуватися російській владі і в гонитві за багатством, імперськими нагородами і титулами забувала про національні інтереси. Прості селяни і дрібні землевласники ставали кріпаками. Соціальна несправедливість, пов’язана з цим переходом посилювалася ще розвитком капіталістичних відносин. Жорстка експлуатація природних і людських ресурсів спричиняла селянські бунти. На цьому тлі діяльність Г. Сковороди зазнавала значного спротиву з боку панівних класів суспільства, а його твори залишалися майже невідомими у XVIII столітті. Повне зібрання творів українського мислителя вийшло лише у XX столітті. Це дає підстави говорити, що вплив творчості Г. Сковороди на українську філософію в XIX столітті не міг бути істотним. Попри це, український мислитель знайшов велику аудиторію своїх прихильників серед простих людей, увагу яких привертав його філософсько-мандрівний спосіб життя та глибокий аналіз антропологічної проблематики.

Завдяки цьому релігійно-філософське вчення Г. Сковороди здійснило значний вплив на світоглядні та моральні чинники українського суспільства. Твори українського мислителя зосереджують увагу людини на самій собі та стимулюють її до самопізнання. Людина у його творчості розглядається як універсальний символ життя. Тому сучасна інтерпретація антропологічної символіки Г. Сковороди залишається актуальною в контексті глобальних загроз сьогодення та має велике значення для розвитку сучасної духовної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.

Науковий керівник *– Предко О. І., доктор філософських наук, професор, професор кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

УДК 159.923.2(477)

Лариса Харченко,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються особливості виховання особистості, що постає засобом включення її в суспільне буття. Особлива увага звертається на роль цінностей в житті людини та суспільства, свободи і відповідальності. Аналізується розуміння людиною соціальної ролі і механізмів здійснення виховання, що сприяє активному процесу формуванню у неї нових рис і якостей як суб'єкта громадянського суспільства.

Ключові слова: *особистість, суспільство, виховання, цінності, моральні норми, свобода, відповідальність, самопізнання, соціалізація.*

The peculiarities of education of the person that appears means inclusion in the social being. Particular attention is drawn to the role of values in human life and society, freedom and responsibility. Analyzed understanding human social roles and

mechanisms for the implementation of education that promotes the active process of forming her new traits and as the subject of a civil society.

Key words: *identity, community, education, values, moral standards, freedom, responsibility, self-knowledge, socialization.*

Динамічні процеси сучасного суперечливого світу ставлять кожну людину в надзвичайно складні умови соціального життя. Радикальна зміна ціннісних орієнтацій, гостра необхідність постійного пошуку і швидкого знаходження життєво важливих рішень, стресові ситуації – все це проблеми повсякденного людського буття, сфера практичного застосування світоглядної культури.

Особистість – це продукт і суб'єкт суспільно-історичного розвитку. Відносини, що існують в суспільстві (виробничі, класові, національні, сімейні, правові, моральні тощо), формують людину, її особистість.

Оскільки виховання особистості – організований суспільством вплив на індивіда, то не викликає заперечення думка, що воно зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей. Водночас будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації. При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об'єктивності та відповідності власним інтересам. Тому цілком очевидно, що в основу сучасного виховання покладений культурно-історичний досвід української спільноти, українські виховні традиції, національні надбання, бо національне «…сповіщає людині ідеал і безсмертя і при цьому подає їх в інтимно-особистісному, вірогідному вигляді» [2, с. 20]. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у процесах державотворення.

У працях сучасних українських дослідників В. Андрущенка, І. Беха, С. Клепка, М. Коноха, В. Корженка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лугового, В. Лутая, І. Надольного, І. Радіонової висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами. Вони зазначають, що виховання – це необхідна форма вдосконалення особистості, яка ґрунтується на основі засвоєння нею матеріальних і духовних пластів культури, це потужний чинник формування національної еліти та цінностей державотворення. У процесі виховання засобами переконання, стимулювання, спонукання утверджуються та посилюються суспільно значущі цінності [3].

Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. «Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастіонів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом

успішного здійснення соціально-економічних реформ» [10, с. 288]. У свою чергу, мета та завдання виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування. Суспільство має створювати сприятливу базу для виявлення і розвитку людської індивідуальності. Люди не повинні відчувати взаємне відчуження і самотність, не повинні перетворюватись зі свідомих творців на гвинтики, що підкоряються ритмові руху промислового виробництва.

Особистість може бути вільною лише у вільному демократичному суспільстві. Звільнення суспільства від гніту, голоду та злиднів – ось головна умова звільнення особистості. Одним із проявів взаємовідносин суспільства та людини є свобода особистості. Разом із тим, хибно розуміти свободу як абсолютну незалежність особи від суспільства. Людина залежить від суспільства, і свобода особи тісно пов'язана зі свободою суспільства, з пануванням людей над силами природи і над своїми власними відносинами [4, с. 177].

Суспільство має прагнути підкорити собі стихійний розвиток соціальних сил, встановити такі суспільні відносини. Які були б найбільш сприятливими для підкорення сил природи і для вільного всебічного розвитку особистості. Соціально-економічний устрій має бути таким, який надавав би особистості такі соціально-політичні свободи, як вибір сфери діяльності, можливість розвитку та застосування своїх здібностей, виборчі права, звільнити особистість від духовного гніту, створити умови для оволодіння науковим світоглядом. Сприйняття загальнолюдських цінностей.

Треба усвідомити, що свободу не слід вважати чимось безмежним. Досягнутий суспільством рівень розвитку продуктивних сил і суспільних відносин визначає економічні, політичні та інші можливості розвитку членів суспільства, ступінь їх участі в різноманітних видах діяльності. З цим мають рахуватися і суспільство, й окремі члени суспільства [4, с. 178].

Свобода особистості передбачає і відповідальність особистості (правову, моральну) перед суспільством. Без відповідальності особи перед суспільством немає і свободи. Суспільство має забороняти явища, дії, що завдають шкоди його членам. Це насамперед замах на життя, здоров'я, честь та гідність людей, корупція, пропаганда війни, пропаганда расової ненависті тощо. Суспільство активно впливає на процеси формування і розвитку особистості також шляхом виховання. Виховання – це процес формування у індивіда соціально необхідних рис. Це найбільш загальна його характеристика , яка буде доповнена у подальшому нашому викладі.

У ролі вихователя виступають найрізноманітніші суб'єкти: суспільство, держава, нація, суспільна група, політична партія, громадська організація, трудовий чи військовий колектив, церква, школа, група однодумців, сім'я і т. д. Суб'єктом виховання може бути також окремо взятий індивід, який справляє свій вплив на інших індивідів (член сім'ї, колективу, керівник організації, військовий командир, учитель, священнослужитель, проповідник,

пропагандист, агітатор, друг, товариш, компаньйон, ватажок, вождь і т. д.) [7, с. 384].

Специфічною і разом з тим дуже важливою формою виховання є самовиховання особистості. Тут суб'єктом і об'єктом виховання виступає одна і та ж людина. У даному разі особистість свідомо прагне виробити певні людські, зокрема моральні, вольові і фізичні якості. Самовиховання, як правило, здійснюється паралельно з такими процесами як самоаналіз, самоспостереження, самооцінка, самоосвіта. Одне слово – разом з процесом самовдосконалення особистості [7, с. 385].

Реалізуючи свої інтереси і цілі, суб'єкти виховання з допомогою матеріальних, духовних та організаційних засобів впливу на людину діють на її свідомість, підсвідомість і почуття. Цим самим вони формують в особистості певний світогляд, знання, моральні, психічні та інші якості.

Виховний вплив на людину – більшою чи меншою мірою – справляють усі матеріальні і духовні процеси, що відбуваються у житті індивіда.

Такий вплив здійснює, зокрема, навчання. Воно переслідує таку мету: сформувати у особистості певний світогляд, знання, уміння та навички, сприяти її загальному, всебічному розвиткові й та ін. Навчання служить не тільки інтелектуальному, а й моральному, вольовому, емоціональному розвиткові особи. Тому так важливо враховувати в навчальному процесі виховні елементи.

Світогляд, знання, почуття, моральні установки та життєвий досвід особистості є тим ґрунтом, на якому формуються переконання. Наявність у людини тих чи інших переконань свідчить, що вона впевнена у своїй правоті, свідомо обрала свій життєвий шлях, розуміє суть та наслідки своєї діяльності, поведінки та вчинків.

Переконання особистості сприяють виконанню вимог, обраних нею суспільних та моральних ідеалів і норм, зміцнюють віру в життєвість та дієвість вироблених принципів своєї діяльності. Вони розвивають у особистості необхідні для життя вольові якості, наприклад, рішучість, наполегливість у досягненні поставленої мети, в подоланні перешкод, здатність мобілізуватися для виконання важливого завдання.

Виховні процеси можуть формувати в особистості як позитивні, так і негативні якості. Це залежить, зокрема, від змісту і спрямування тих чи інших виховних процесів, їхньої взаємодії, конкретних умов, за яких живе і діє особистість, від її світогляду, характеру переконань, критичного чи некритичного ставлення до того що їй говорять, сукупності її інтересів тощо.

Глибоке розуміння людиною соціальної ролі і механізмів здійснення виховання сприяє активному процесу формуванню у неї нових рис і якостей як суб'єкта громадянського суспільства.

Україна в контексті глобалізаційних процесів, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. З одного боку, – глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, – колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин в усіх сферах. У зв'язку з

цим ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дозволить зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури [10].

До того ж в умовах поширення новітніх електронних засобів масової комунікації, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до національного мистецтва, української культурної спадщини. Доволі часто мешканець сучасного українського мегаполісу вже не є носієм національної мови та культури. Нова культура стає еклектичною, космополітичною, інакше кажучи, релятивістською за своїми виявами. Окрім цього, гострота соціально-економічних, екологічних, політичних проблем, нестабільність у суспільстві, відсутність чіткої суспільної ідеї також не сприяють зацікавленню молодого покоління українським мистецтвом. Тому дуже «…важливо швидше утвердити систему патріотичних цінностей – патріотизму саме до України. Не до абстрактної вітчизни, а до України» [5, с. 4].

Таким чином, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення системи виховання; розробки концептуальних засад художньо-естетичного виховання особистості та спрямуванню їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції (з врахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства).

Отже, українське суспільство перебуває у непростій ситуації пошуку власного шляху розвитку, національної ідентичності, яка забезпечує збереження культурної самобутності у світі, що глобалізується. Будь-які соціальні утворення неможливо уявити без людини, її активної творчої діяльності, одним з наслідків якої і є соціальні спільноти. Адже людина як істота соціальна на основі соціальних зв'язків і взаємодії творить групи, колективи, об'єднання, а згодом і спільноти. Саме особистість з'єднує всі ланки суспільного життя, робить їх полем власної активності та осередком розгортання внутрішніх потенцій.

При цьому необхідно, щоб національне виховання забезпечувало передумови формування особистості, які стали б спонукальною силою її самореалізації, сформували б у неї настійну внутрішню потребу в безперервному самовдосконаленні. Кінцевим результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість – повноправна, самостійна та творча, яка відчуває свою співпричетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болонський процес : нормативно-правові документи / Укл. : З. І. Тимошенко, І. Г. Оніщенко, А. М. Грехов, Ю. І. Палеха. – К., 2004.

2. Гачев Г. Национальные образы мира. / Г. Гачев – М., 1988.

3. Грабовська І. Філософія українського буття // Українознавство – 2005. Календар-щорічник / Упоряд. В. Піскун, А. Ціпко, О. Щербатюк. – К., 2004. – С. 60-68.

4. Касьян В. І. Філософія : відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. / В. І. Касьян – К. : Вікар, 2003. – 374 с.

5. Кремень В. Час вимагає учителя з новими якостями // Освіта. – 2006. – 16–23 серпня.

6. Култаєва М. Сучасна західна філософсько-педагогічна антропологія / М. Култаєва // Філософська думка. – 2001. – № 3. – С. 29-50.

7. Філософія : курс лекцій / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2000. – 516 с.

8. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. / М. Фіцула – К., 2000.

9. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді : мат. міжнар. конф. (11–12 грудня 2002 р.). – К., 2002.

10. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX–початок XXI ст.) : у 2 т. / В. Шейко – Х., 2001. – Т. 2.

УДК 1.022

Наталія Юхименко,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТВОРЧА СУТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ДАЯЛЬНОСТІ

У статті процес життєдіяльності індивіда розглядаємо як розкриття сутнісних сил особистості та її самореалізації. Якісними діями суб'єкта визначено активність, цілеспрямованість, ініціативність, свідомість та ін. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку людства слід пізнавати людину сучасних енергетичних, духовних та моральних можливостей. Варто глибоко і багатовимірно вивчати потреби, прагнення нашого сучасника, і з'ясувати межі його морально-психологічних можливостей.

Ключові слова: *особистість, творчість, діяльність, самореалізація, потреби, цінності.*

The article review process of life of the individual as the disclosure of the essential powers of identity and self-realization. Qualitative actions entity defined activity, commitment, initiative, consciousness and others. It is noted that at the present stage of human development it is necessary to know the people of modern

power, spiritual and moral capacity. It is deep and multidimensional study the needs, aspirations of our contemporaries, and find out the limits of his moral and psychological capabilities.

Keywords: *personality, creativity, activity, self, needs and values.*

У процесі життєдіяльності індивід прагне до адекватного, повного розкриття набутих сутнісних сил, самореалізації власної індивідуальності. Буття людини проходить ніби в трьох сферах, а саме: споглядання, діяльності та спілкування. Діяльність у цьому ряді стала провідним пояснювальним принципом у пізнанні людини, важливим фактором у розвиткові культури, особливо такої її сфери, як мистецтво.

Зміст життя люди не вичерпується діяльністю, а її активність – цілепокладанням. Діяльність і спілкування взаємно обумовлюють одне одного. Людина здатна творити і перетворювати світ. Її активне ставлення до природи і соціальної дійсності виражається насамперед категорією свободи.

Однак, поняттям «свобода» не вичерпується пізнання суттєвих граней творчо активного ставлення людини до світу, так як діяльність будь-якого соціального суб'єкта, оскільки він при цьому вибірково реалізує одну з багатьох об'єктивних можливостей, перебуває в неминучій взаємодії з об'єктивними тенденціями суспільного розвитку, тобто характеризується постійною суб'єктивною спрямованістю.

Властивості, що характеризують діяльність – це, насамперед, такі властивості суб'єкта діяльності, що об'єктивувалися, і сприяють перетворенню навколишньої дійсності у відповідності зі своїми цілями, потребами та інтересами. Питання про якість дії суб'єкта є актуальним для нашого сучасного суспільства: активність, цілеспрямованість, ініціативність, свідомість, організованість висуваються сьогодні на перший план характеристик особистості. Це питання найбільш важливе у науковій діяльності. Як ми знаємо, людська діяльність проявляється у двох найбільш загальних формах – практичній та духовній. Їх відмінність полягає у предметі діяльності та її результатах. У процесі практичної діяльності (практики) відбувається перетворення природи і всього предметного, соціального середовища, у якому здійснюється життєдіяльність людини.

Протягом життя людина часто потрапляє у ситуації, коли виникає проблема вибору альтернативних потреб та інтересів серед багатьох інших. Людина вирішує, від чого слід відмовитися, а чому надати перевагу, тобто виникає необхідність порівнювати різні мотиви подальших дій. І саме в таких випадках типові для суб'єкта потреби, інтереси і переживання виконують роль орієнтира. Так виникають цінності. Взагалі «цінність – це філософське поняття, за допомогою якого і характеризується соціально-історичне значення певних явищ дійсності для суспільства чи індивіда» [4, с. 551].

Кожна людина формує свою, індивідуальну ієрархію цінностей, тобто проводить своєрідну диференціацію, допомагає вибудовувати свої ціннісні орієнтації, серед яких – орієнтації на самоствердження, самореалізація,

самодіяльність. Цінності визначають сенс існування індивіда, є основою усієї його мотивації. Людина, котра не розуміє сенсу власного життя, не ставить перед собою вищі цілі, легко може стати засобом для досягнення мети іншими людьми.

Суб'єктом практичної діяльності виступають не тільки суспільство в цілому, але і класи, нації, групи, окремі індивіди, які в силу різного свого становища в системі суспільних відносин і діяльності по-різному розшифровують соціально-активну роль предметів. Однак, як було сказано вище, функціональна визначеність суспільного буття предмета і його зв'язок з потребами та інтересами могли на певному етапі взагалі не усвідомлюватися тим чи іншим суб'єктом і, отже, ніяк не впливати на його діяльність і не викликати до себе особливого ставлення. Цей факт є чи не найбільш надійним аргументом прихильників аксіологічного онтологізму.

Сьогодні необхідно розглядати людину, особистість як активного члена суспільства – громадянина держави, який може і має право брати участь у процесі перетворення і формування такого суспільства, у якому він хоче жити, а не яке нав'язується іншими. Для цього не потрібно ідеалізувати людину. Зараз нам необхідно пізнати людину сучасних енергетичних, духовних, моральних можливостей. Ми повинні глибоко і багатовимірно вивчити, зрозуміти потреби, прагнення нашого сучасника, і, що найголовніше – визначити межі його морально-психологічних можливостей.

Здатність пов'язувати мету, до якої прагне людина, з реальністю, з кожним днем свого життя, свідчить про високу моральну зрілість людини. Які реалії життя – така і мета. Не може бути мета високою, а сьогоднішній день мізерним, індивідуалістичним і таким, що відокремлює людину від суспільних інтересів. До речі, людство вустами своїх кращих представників завжди привертало увагу до конкретних завдань сьогоднішнього дня, до вирішення їх гідними засобами, бо лише через сьогодення лежить шлях до майбутнього.

Можна з упевненістю сказати, що не було і немає людини, якій самореалізація далася б легко і просто. Шлях людини до себе припускає правильне пізнання реально існуючих у неї задатків. Якщо такого пізнання немає, то найсамовідданіша робота щодо саморозвитку буде здійснюватися даремно. Але якщо задатки визначені правильно, то перетворення їх у здібності потребує від людини безперервної роботи із саморозвитку. У цьому й полягає суть шляху людини до самої себе. Але кожна людина є суспільною істотою і не може жити в цілковитій самотності, адже в такому випадку проблема самореалізації особистості просто зникне, а людина не бачитиме сенсу свого життя. Тому держава, громадянином якої є конкретна людна, особистість, а не просто народ чи загальна маса, повинна також піклуватися про задоволення потреб вищого рівня свого населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жюлиа Д. Философский словарь / Д. Жюлиа. – Москва : Международные отношения, 2000.

2. Князев В. Н. Человек и технология (социально-философский аспект) / В. Н. Князев. – Киев : Либідь, 1990.

3. Новейший философский словарь (Сост. Грицанов А. А.). – Минск, 1998.

4. Філософія : навчальний посібник (За ред. І.Ф.Надольного). – Київ : Вікар, 1999.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 37.091.2-044.332-057.87

Ярина Березанська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Середня освіта (англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. Виокремлено труднощі з якими зіштовхуються студенти-першокурсники.

Ключові слова*: студенти-першокурсники, адаптація, вищий навчальний заклад, психологічна служба, психологічна підготовка.*

The article deals with the peculiarities of freshmen adaptation to the studying in higher education establishment. There are highlighted difficulties that freshmen face in the university.

Key words*: freshmen, adaptation, higher educational establishment, psychological service, psychological training.*

Процес входження української вищої освіти в європейський освітній простір вимагає значних змін не тільки у прийнятті на законодавчому рівні відповідних нормативних актів, але і стосується кожного учасника навчально-виховного процесу. Зокрема, проблема адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною. Навчання у новому середовищі вимагає від студентів значної мобілізації їх можливостей для того, щоб віднайти своє місце у вищому навчальному закладі.

Мета статті – проаналізувати особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі, виокремити етапи адаптації, показати найбільш типові проблеми адаптації.

Проблемі адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі присвячені наукові дослідження В. Грушевського [1], О. Гуменюк [2], М. Малькової [3], В. Овсяннікової [4], Г. Рурик [5], Т. Скорбач [6], Т. Спіріної [7] та ін.

Студенти-першокурсники на початку навчання у вищому навчальному закладі проходять декілька етапів адаптації. Перший і найважливіший етап це

знайомство та спілкування з новим колективом, де кожен є новою людиною для її члена. Процес адаптації залежить від багатьох чинників, зокрема обстановки в групі, психологічного клімату, ситуацій взаємодії з однокурсниками та педагогами, комфорту та безпеки під час занять тощо. На цьому етапі важлива роль відводиться куратору групи, який допомагає студентами адаптуватися до нових умов та закладає основу сприятливого мікроклімату в групі. Другий етап – налагодження контакту з викладачем [6, с. 3].

Період адаптації проходять не всі однаково. Залежно від активності особистості адаптивний процес може бути двох видів: активне адаптування; пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи.

Активна адаптація – сприяє успішній соціалізації в цілому. Першокурсник не лише приймає норми та цінності нового соціального середовища, але й будує свою діяльність, відносини з людьми на їх основі. Пасивна адаптація – притаманна студенту-першокурснику, який приймає норми і цінності, але за принципом «Я – як усі», і не прагне будь-що змінювати, навіть якщо це в його силах. Пасивна адаптація проявляється у наявності простих цілей і нескладних видів діяльності [7].

Важливу роль у процесі адаптації студентів-першокурсників до навчання відводиться куратору академічної групи, який повинен створити сприятливий мікроклімат в групі, роз'яснити студентам їх місце і роль у навчально-виховному процесі.

Кураторам груп дуже важливо забезпечити тісну взаємодію з тими викладачами, які ведуть лекційні і практичні заняття на перших курсах навчання, з метою понизити такі недоліки навчального процесу, як надмірно швидкий темп викладення навчального матеріалу на деяких лекціях, недостатня його конкретність, мале число прикладів та ін. [1, с. 70].

В. Овсяннікова вважає, що психологічна адаптація студентів до навчального процесу у вищій школі включає цілий ряд аспектів, за якими стоять різні зони труднощів, з якими зіштовхуються студенти на початковому етапі навчання у вищій школі. Серед них три головні аспекти адаптації першокурсника:

1) дидактичний: пов'язаний з пристосуванням до нової дидактичної ситуації, що відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Головними труднощами даного аспекту є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час;

2) професійний: передбачає формування любові до обраної спеціальності, поступове набуття професійних умінь і навичок;

3) соціально-психологічний: пов'язаний з труднощами в засвоєнні нових соціальних норм, встановленні та підтримані студентом певного соціального статусу в новому колективі. Соціально-психологічна адаптація нерідко ускладнює дидактичну, оскільки вимагає переключення уваги з навчання на спілкування [4, с. 102].

На першому курсі найбільш важливими якісними новоутвореннями студентів у результаті систематичної психолого-педагогічної підтримки є:

– набуття відчуття тотожності й цілісності (ідентичності) з контингентом студентів групи, спеціальності, навчального закладу в цілому;

– усвідомлення нової якості своєї соціальної ролі;

– збереження почуття власної гідності;

– прагнення закріпитися і розвиватися в цій новій для себе ролі;

– прагнення домогтися перших успіхів, що підтверджують нову, більш високу позицію;

– інтерес і старанність у виконанні навчальної та іншої роботи в стінах ВНЗ;

– розвиток готовності до життєвого самовизначення, що передбачає досить високий рівень розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності та відповідальності;

– різноманіття навчальних і позанавчальних інтересів [3, с. 250-251].

Важливу роль в полегшенні періоду адаптації студентів до умов ВНЗ відіграє психологічна служба. Діяльність психологічної служби ВНЗ спрямована на виявлення студентів найбільш активних, товариських, що володіють організаторськими здібностями і вираженою спрямованістю на обрану професію, надати їм можливість спрямувати енергію у позитивне русло, зайняти лідерські позиції. Важливо також визначити особистісні особливості інших студентів, їх інтереси, схильності. Важливо вчасно виявити тих першокурсників, які мають високий рівень тривоги, агресії, мають схильність до афективних спалахів, інтровертовані тощо. З цією метою організовуються різні види роботи для першокурсників (першочергово) та студентів інших курсів – за запитом [5].

На першому році навчання у вищому навчальному закладі студент-першокурсних зіштовхується з певними труднощами як у навчальному процесі, так і поза навчальний час. Серед основних труднощів адаптації студентів-першокурсників до навчальної діяльності В. Грушевський виділяє відсутність у першокурсників багатьох організаційно-навчальних навичок, необхідних для навчання у ВНЗ, а також відсутність адекватних комунікативних навичок, – перш за все, це має відношення до особливостей спілкування студентів з викладачами. Наступна група проблем стосується функціонування вищих психічних процесів, перш за все, це – довільність й опосередкованість пізнавальних процесів та емоційної сфери [1, с. 71].

Найбільш типовими психолого-педагогічними проблемами адаптації першокурсників на думку О. Гуменюк є:

– проблема мотивації (особистісні);

– проблема раціонального порядку;

– проблема поведінкових проявів;

– проблема приїжджих (сільських) студентів;

– проблеми інтелектуально чи творчо обдарованих першокурсників [2, с. 398-399].

Процес адаптації першокурсників в умовах ВНЗ дозволяє виділити такі головні труднощі:

– переживання пов'язані з перехідним періодом: від шкільного до дорослого життя;

– невизначеність мотивації вибору професії;

– недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;

– невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків;

– нові умови діяльності студента у ВНЗ – це якісно інша система співвідношення відповідальності і залежності, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції своєї поведінки;

– пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах;

– налагодження побуту і самообслуговування, особливо в умовах проживання в гуртожитку;

– відсутність навичок самостійної роботи [2, с. 397].

Отже, процес адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі є складним і багатоаспектним. Провідну роль у ньому повинні відігравати куратори академічних груп та психологічна служба університету, завдяки яким студенти зможуть швидше адаптуватися до освітнього середовища. Швидка адаптація до умов навчального процесу дозволить студентам підвищити якість засвоєних знань, навчить студентів самостійно приймати рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський В. О. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ [Електронний ресурс] / В. О. Грушевський // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.12. – С. 67-72. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2014_2_12_15.

2. Гуменюк О. Г. Психолого-педагогічні аспекти адаптації першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / О. Г. Гуменюк // Університетські наукові записки. – 2012. – № 2. – С. 395-402. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Unzap_2012_2_56.

3. Малькова М. О. Психолого-педагогічна підтримка студентів-першокурників у період адаптації у вищому навчальному закладі / М. О. Малькова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 22 (257), Ч. VI. – С. 246-252.

4. Овсяннікова В. В. Дослідження проблеми адаптації студентів-0першокурсників до навчання у вищій школі [Електронний ресурс] / В. В. Овсяннікова // Вісник Запорізького національного університету.

Педагогічні науки. – 2013. – № 2. – С. 100-111. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2013_2_19.

5. Рурик Г. Л. Психолого-педагогічні аспекти адаптування першокурсників [Електронний ресурс] / Г. Л. Рурик. – Режим доступу : www.mnau.edu.ua/files/19_02_04/19_02_04_10.docx.

6. Скорбач Т. В. Фактори дезадаптації та умови адаптапції студентів-першокурсників / Т. В. Скорбач, А. О. Ніколаєва, І. І. Кулікова // Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах (педагогіка і психологія, біологічні науки, хімічні науки, фізика та інформаційні технології, нанотехнології для медицини) : матеріали VI Міжрегіональної науково-методичної інтернет-конференції, Харків, 21-23 травня 2012 р. – Х., 2012. – С. 76-80.

7. Спіріна Т. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Т. Спіріна, Ю. Зарюгіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Вип. 32. – С. 182-184. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_32_69.

Науковий керівник *– Хаметова Л. М., викладач кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 159.922.6

Людмила Кашкарьова,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Бердянського державного педагогічного університету
(м. Бердянськ)

ВІКОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК ЧИННИК ЇХ СХИЛЬНОСТІ ДО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розглянуто низку вікових особливостей підлітків, які створюють їх внутрішню готовність до небезпечної поведінки, зокрема, до ігор в Інтернеті у так званих «групах смерті».

Ключові слова: *підлітковий вік, вікові психологічні особливості підлітків, внутрішня готовність, небезпечна поведінка, Інтернет, «групи смерті».*

The article considers the age features of adolescents. The author proves that adolescence creates an internal readiness for dangerous behavior. Such behavior is games on the Internet in «death groups».

Keywords: *adolescence, age psychological features of teenagers, internal readiness, dangerous behavior, Internet «death group».*

Останнім часом в Україні почастішали випадки підліткових самогубств після «гри» в «групах смерті». Досить популярними вже стали підліткові ігри «Синій кит», «Тихий дім», «Море китів», «Рожеві Феї», «Біжи або помри», «Розбуди мене о 4:20». Такі випадки зафіксовані в Маріуполі, Ужгороді, Херсонській області, Івано-Франківську (за свідченням голови Національної поліції України С. Князєва) [7]. Модератори «груп смерті» часто самі знаходять підлітків, які вже і так страждають від депресії і не приховують своїх суїцидальних настроїв на сторінці «Вконтакте», а потім починають на них жорсткий і маніпулятивний психологічний вплив.

Найперші згадки про «море китів» з'явилися в Мережі ще у 2014 році. Тоді ця хвиля прокотилася Росією. Основний принцип – підліток нібито пише на своїй сторінці в соціальних мережах пару повідомлень #синій кит, #тихий будинок, #явигре #разбудименяв420, #f57, #f58, після чого з ним зв'язується куратор. Ввічливі адміністратори смертельних закритих груп пропонують підліткам сумну монотонну музику, велику кількість картинок зі словами про безвихідь і пейзажами, що пригнічують, нав'язують уявну підтримку і розуміння. Надалі учасникам груп протягом 50 днів даються завдання (зокрема, нанесення порізів на руки), а у фіналі пропонується здійснити «самовипилювання». Особливо на підлітків впливає час, в який творці груп воліють спілкуватися зі своїми жертвами – близько 4 години ранку. Досвітній час і практична відсутність сну у підлітка інколи змішує сон і реальність. Тоді зловмисники і знаходять момент, щоб повідомити: «Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, крокуй з нього – та прокинься». Це тільки одна зі схем. Інша – погрози на адресу близьких підлітка, який вплутався в подібну групу [4].

Чому саме підлітки стають жертвами смертельних ігор? Відповідь на це запитання пошукаємо у вікових психологічних особливостях.

Вікові психологічні особливості підлітків досліджували вітчизняні та зарубіжні психологи, зокрема, Л. Божович, І. Булах, Л. Виготський, М. Кле, А. Лічко, Д. Фельдштейн, А. Гезелл, К. Конрад, К. Левін, М. Мід, С. Холл та багато інших [1]. Особливо влучними є характеристики підліткового віку, наведені В. Мухіною [2].

Загальновизнаним є твердження, що підлітковий вік є «перехідним», «важким» і «складним», як для самих підлітків, так і для людей, що їх оточують: рідних, близьких, вчителів, вихователів. Психолог, психотерапевт, спеціаліст з проблем дитячих суїцидів О. Вроно вважає, що пубертатний період – це не час норми. Дитячий психоневролог В. Хорошко ще у 50-і роки XX століття писав: «Характер підлітка наділений такими властивостями, які за фактом свого існування привертають підлітка до самогубства». Він мав на увазі вкрай емоційну нестійкість, мінливість настрою, схильність до меланхолії, крайню імпульсивність, нездатність до передбачення наслідків своїх вчинків і при цьому впевненість у своїй високій компетентності, дефіцит критики [3].

У підлітковому віці з надмірною швидкістю відбуваються зміни, пов'язані з ростом організму. Багато підлітків, підпадаючи під залежність від фізичного стану, починають сильно нервувати і звинувачувати себе в неспроможності. Ці відчуття часто вже не усвідомлюються, а підспудно формують напруженість, з якою підлітку важко впоратися. На такому тлі будь-які зовнішні труднощі сприймаються особливо трагічно.

У підлітковому віці спілкування з дорослими починає складатися під впливом почуття дорослості, що виникає. Підлітки починають активніше відстоювати свої права на самостійність. Вони болісно реагують на реальні чи уявні обмеження своїх прав. Незважаючи на зовнішні протидії дорослому, підліток відчуває потребу в його підтримці, потребу поділитися своїми переживаннями, розповісти про події свого життя, але самому йому важко почати настільки близьке спілкування. Прагнення підлітків до дорослості пов'язане з різними формами зживання своєї залежності від батьків. У свідомості підлітка програються різні ситуації, де батьки та інші дорослі виглядають непривабливо; створюються образи агресивних, нерозумних, безсердечних людей, прив'язаних більше не до своєї власної дитини, а до матеріальних цінностей. Відчужуючись від своїх власних відносин з батьками, підлітки психологічно звільняються від стереотипу дитячо-батьківських відносин. Це відчуження душі мучить і створює в них напругу і каяття.

Підлітковий вік – період відчайдушних спроб «пройти через все», «спробувати все». Підлітка приваблюють заборонені або раніше неможливі сторони дорослого життя. Багато підлітків «з цікавості» пробують алкоголь і наркотики. Це може привести до фізичної або психологічної залежності, що проявляє себе у виникненні напруги, тривоги, дратівливості.

Мозок підлітків – це щось зовсім особливе. Якийсь час вони живуть, можна сказати, в зміненому стані свідомості. Всі процеси – «що я роблю», «що я хочу робити» і «наскільки я усвідомлюю те, що я роблю» – неузгоджені. Є період, коли підлітки можуть робити абсолютно дикі речі. Майже всі емоційні, вразливі підлітки приміряють на себе суїцидальні думки, небезпечну поведінку. Вони не можуть цього не робити – це закон віку, коли ти повинен щось таке утнути, щоб перевірити себе. Беручи участь в «групах смерті», підлітки відстоюють свою суб'єктність, свої права. «Ви вважаєте, що ми не маємо права розпоряджатися своїм життям? Ні, ми маємо! Ви вважаєте, що ми повинні боятися? Ні, ми не будемо боятися!» Для підлітків це історія про самоповагу: я сам розпоряджаюся своїм життям, я сам собі господар [6].

Психолог К. Мурашова звертає увагу на наступні три феномени, характерні для підліткового віку. Перший – реакція групування у підлітків. Другий – діти і підлітки люблять небезпечні таємниці з містичним ухилом. Сюди ж можна віднести спори, «а слабо чи ні» тобі зробити щось небезпечне. Третій феномен характерний для незрілого інтелекту – пошук теорії змови. У випадку з «групами смерті» усі три фактори співпали [5].

У підлітковому віці спілкування з однолітками є провідною діяльністю, тому набуває абсолютно виняткову значимість. У підліткових об'єднаннях стихійно формуються свої кодекси честі. Тут пильно контролюється те, як

кожен відстоює свою честь, як здійснюються відносини з точки зору рівності і свободи кожного. Тут високо цінуються вірність, чесність і караються зрада, порушення даного слова, егоїзм, жадібність тощо. Якщо підліток підвів, зрадив, кинув, він може бути побитий, йому можуть оголосити бойкот і залишити в самоті. Підлітки жорстко оцінюють однолітків, які в своєму розвитку ще не досягли рівня самоповаги, не мають власної думки, не вміють відстоювати свої інтереси. При всій орієнтації на утвердження себе серед однолітків підлітки відрізняються крайнім конформізмом. Підліткова група створює почуття «Ми», яке підтримує підлітка і зміцнює його внутрішні позиції. Дуже часто підлітки для посилення цього «Ми» вдаються до автономної груповий мови, до автономних невербальних знаків [2, с. 365-366].

Підліток живе в теперішньому часі, але для нього велике значення мають його минуле і майбутнє – область передбачуваного. Світ його понять і уявлень переповнений неоформленими до кінця теоріями про самого себе і про життя, планами на своє майбутнє і майбутнє суспільства. Світ підлітка насичений ідеальними настроями, які виводять його за межі повсякденного життя, реальних взаємин з іншими людьми. Самосвідомість, що розвивається, робить підлітка особливо тривожним і невпевненим у собі. Завдяки рефлексії на себе і інших, співвідносячи притаманні собі особливості з проявами однолітків і дорослих, підліток просувається в напрямку самопізнання. Він прагне зрозуміти себе самого. «Хто Я?» – основне питання підліткового віку [1].

Для підлітка соціальний простір постає в реальності спілкування, а також у реальності обов'язків і прав, що самостійно в ньому існують. Спілкування для підлітка – виключно значуща діяльність і умови буття, які мають для нього особливий сенс. Особливе значення і сенс знаходять для підлітків обов'язки і права, які існують в соціальному просторі відносин дорослих і окремо – в підлітковій субкультурі.

Крім розширення фізичного життєвого простору, підлітковий вік стає періодом, коли людина починає свідомо формулювати свої ціннісні орієнтації. Підліток прагне бути соціально орієнтованим і бути «як усі» в ставленні до нормативної поведінки. У той же час він прагне ствердити свою унікальність, бути «краще, ніж інші», наполягає на тому, щоб його «не плутали з іншими». Поєднання двох тенденцій – бути «як усі» і, отже, вміти слідувати нормативній поведінці, і одночасно бути «іншим», ніж інші, створює для підлітка велику напругу при виборі своєї поведінки. Підліток нерідко стає прихильником асоціальної поведінки, що стверджує його у власних очах.

Входження в соціальний простір при розвиненій рефлексії дозволяє підліткові проникнути в глибини своєї індивідуальності. Одні з них починають тяжіти до існування всередині захищеного групового «Ми», інші – до автономності не тільки в зовнішньому, а й у внутрішньому світі. Одні з них тяжіють до групового конформізму, для інших пристосування неможливо. Одні можуть пристосуватися до навколишнього світу і при цьому намагаються робити свій вибір у житті; інші ховаються від реального соціального простору в уявлюваний світ... Для підлітка соціальний простір лише відкриває потенціал його майбутніх можливостей: сходження або повалення, оволодіння системою

обов'язків і прав або перетворення на залежну соціальну одиницю (або асоціального суб'єкта) [2, с. 415-417].

Для підлітка соціальний світ, в якому він живе, існує апріорі. Це природно-предметно-соціальна реальність, в якій він ще не відчуває себе діячем, здатним змінювати цей світ. Зовсім інша справа – сфера уяви. Реальність уявлюваного світу суб'єктивна – це тільки його реальність. Підліток суб'єктивно, з власної волі, управляє облаштуванням свого внутрішнього світу. Світ уяви – особливий світ. Підліток вже володіє діями уяви, які приносять йому задоволення: він панує над часом, має вільну оборотність в просторі, вільний від причинно-наслідкових зв'язків, що існують у реальному просторі соціальних відносин людей. Свобода проживання у внутрішньому, психологічному просторі подобається підліткам. В окремих випадках підлітки, котрі скуштували задоволення вільного польоту уяви, можуть потрапити в пастку реальності. При цьому рефлекторно можуть виникнути негативні емоції; прагнення закритися від зовнішнього світу.

Проаналізувавши наукову літературу, маємо виокремити такі вікові особливості підлітків, що можуть сприяти захопленню ними небезпечними для життя «іграми смерті»:

1. Підліток не усвідомлює залежність власного психічного стану від фізичного та фізіологічного. Недостатня сформованість емоційно-вольової сфери: емоційна нестійкість, мінливість настрою, схильність до меланхолії, імпульсивність, нездатність до передбачення наслідків своїх вчинків – призводить до того, що будь-які зовнішні труднощі сприймаються трагічно, що може навіть викликати думки про суїцид.

2. Одночасно існують прагнення підлітка до автономії від близьких дорослих та необхідність підтримки з їхнього боку, потреба поділитися з ними своїми переживаннями. У цій ситуації віртуальне спілкування з незнайомою особою, яка виявляє удаване співчуття й розуміння, імпонує підлітку

3. Прагнення підлітка відстояти свою суб'єктність, свої права, свою самоповагу через відчайдушну спробу довести, що він сам розпоряджається своїм життям, сам собі господар.

4. Тяжіння до існування всередині захищеного групового «Ми». У підлітковій групі підлітки відрізняються крайнім конформізмом. Нормативність в підліткових групах формується стихійно, контроль за нею здійснюється в максималістських формах.

5. Поєднання двох тенденцій – бути «як усі» і одночасно бути «іншим» створює для підлітка велику напругу при виборі своєї поведінки. Підліток нерідко стає прихильником асоціальної поведінки, що стверджує його у власних очах. Він шукає підтвердження своєї унікальності і неповторності, зокрема, через приєднання до втаємничених груп і співтовариств.

6. Підліток не відчуває себе діячем, здатним змінювати соціальний світ, в якому він живе. Натомість він суб'єктивно, з власної волі, управляє облаштуванням свого внутрішнього світу. Занурення у світ уявних переживань з ослабленням контакту з дійсністю, відхід від реальності відчужує підлітка від людей на користь уявного, віртуального світу.

7. Підлітковий вік – період відчайдушних спроб «пройти через все», «спробувати все». Цікавість штовхає підлітка на ризиковані експерименти зі своїм здоров'ям і навіть життям.

Таким чином, можемо зробити висновок, що підлітковий вік є небезпечним з точки зору залучення підлітків до віртуальних «ігор смерті», які можуть привести навіть до вчинення реального суїциду.

Проте, психологи вважають, що у більшості випадків суїцид підлітка – це сукупність факторів: не дуже хороші відносини з батьками, у школі все не дуже гладко, свої якісь проблеми, а батьки роками не помічають, що дитині погано. Часто все спілкування підлітка з батьками – це постійні претензії, невдоволення, критика. Багато підлітків живуть у твердій впевненості, що батькам вони не потрібні, що батьки в них розчаровані, що батьки воліли б, щоб їх не було [6]. Людину в принципі не можна довести до самогубства через Інтернет. У людей дуже потужний інстинкт самозбереження. Підлітки, які накладають на себе руки, роблять це, тому що в них хронічно несприятлива ситуація в реальному житті. Підліток ізгой у класі, у нього погана ситуація в родині, він психічно нестабільний. І на тлі цієї хронічної нестабільності повинна статися ще якась гостра ситуація [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра психол. наук: 19.00.07 / Ірина Сергіївна Булах . – Київ : Б. в., 2004. – 42 с.

2. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студ. высш. учеб. заведений / Валерия Сергеевна Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.

3. Вроно Е. Ведущий детский суицидолог прочитала лекцию в «Новой газете» – о том, как родителям уберечь детей. Режим доступа : https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/05/21/68681-171-sprosite-pryamo-ty-govorish-o-samoubiystve-187-lektsiya-veduschego-suitsidologa-eleny-vrono-v-171-novoy-gazete-187.

4. Гра в смерть: що таке «Синій кит» і чому підлітки виконують смертельні завдання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukranews.com/ua/news/477891-gra-v-smert-shho-take-syniy-kyt-i-chomu-pidlitky-vykonuyut-smertelni-zavdannya.

5. Мурашова К. Групп смерти не существует [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psychologies.ru/people/grupp-smerti-ne-suschestvuet/?token=108de299a93bb67b2b347259624c6808

6. Петрановская Л. Опасное поведение – закон подросткового возраста [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://deti.mail.ru/teenager/lyudmila-petranovskaya-o-tom-kak-zashitit-detej-ot.

7. Полиция задержала администраторов «групп смерти» в соцсетях [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravda-tv.ru/2017/02/25/284304/novosti-ukrainy-segodnya-25-fevralya-2017.

УДК 159.9:316.48

Людмила Стоколос,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(м. Черкаси)

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ ДО НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНО ЗДОРОВОЇ СІМ'Ї

Стаття присвячена вивченню готовності молодого подружжя до народження дитини у контексті становлення психологічно здорової сім'ї. У статті висвітлено основні підходи які визначали дану проблематику. Розкрито як материнську позицію так і батьківську до психологічної готовності до народження дитини.

Ключові слова: *батьківство, материнство, готовність.*

The article is devoted to the study of readiness young couple before birth in the context of becoming psychologically healthy families. In the article basic approaches are reflected that determined this range of problems. It is exposed as maternal position sopaternal to psychological readiness to birth of child.

Keywords: *paternity, maternity, readiness.*

Вивчення особливостей становлення батьківської позиції подружжя в наш час набуває все більшої популярності. Проблемами та причинами психологічної готовності до народження дитини займаються психологи, соціологи, медики, педагоги та інші спеціалісти. Такий рівень уваги до цього питання пояснюється труднощами, яких в сучасному суспільстві зазнає значна кількість молодих сімей.

Проблемі батьківства в психології присвячена велика кількість теоретичних та практичних досліджень. Зокрема це питання розглядається в роботах К. Хорні, З. Фрейда, Е. Фрома, К.-Г. Юнга, Е. Ялома, транеперсональні дослідження пренатального періоду розвитку належать С. Грофу, питанням вагітності, сімейної психології та терапії присвячені праці Е. Ейдеміллера, В. Юстицкіс, Л. Снайдера, Г. Філіпової [1].

Створення шлюбних відносин припускає початок внутрішньої роботи, духовних зусиль та духовного росту. Необхідно відмовлятися від власного егоїзму, що стає основою саморозвитку та самовдосконалення. Сімейний союз сам зароджує ціннісні сімейні орієнтації у подружжя, виникає підготовка до наступного етапу коли ці орієнтації необхідно передати дітям.

Велика кількість сучасних досліджень в психології материнства відрізняється різнобічністю концепцій та підходів. Але якщо узагальнити ці напрямки досліджень, то вийде, що вагітність жінки, як психо-соціальний феномен, розглядається з 2 головних позицій: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини і материнство як частина особистісної сфери жінки.

Материнство – одна із соціальних жіночих ролей, тому навіть якщо потреба бути матір'ю і закладена біологічно, суспільні норми та цінності впливають на його зміст та прояв у кожної конкретної жінки [2].

Під материнським ставленням розуміють комплекс поведінкових (що і як робить мати), когнітивних (як уявляє собі і на що спирається при виборі цілей, засобів їх досягнення та засобів контролю) та емоційно-оціночних (які емоції відчуває до себе як суб'єкту поведінки та до дитини як об'єкту) компонентів, які у сукупності виявляються як її ставлення до дитини в кожен момент їх взаємодії.

Левалд розглядає батька як єдиного дорослого в житті дитини, який може організувати її життя, диференціювати та інтегрувати її в суспільство. Ш. Варт також підкреслює, що батько, маючи функцію транслятора соціальних норм, забезпечує дитині зв'язок поколінь.

Можна виділити 2 характеристики батьківства:

1) батьківство як фактор розвитку;

2) феномен батьківства являє собою комплексне утворення, в якому можна виділити структурні елементи [3].

Отже, батьківство – інтегральна сукупність соціальних та індивідуальних характеристик особистості, що поєднує у собі всі життєдіяльності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афендик А. Л. О методике и результатах исследования интертипных отношений в молодых семьях Львова // Соционика ментология и психология личности. – 2003. – № 2. – С. 22-25.

2. Прихожан А. М. Материнство как социально-культурный феномен / А. М. Прихожан // Дети без семьи. – М., 1990. – С. 59-69.

3. Серз У. М. Ваш ребёнок / пер. с англ. М. Луппо, Д. Суворова, Е. Червиной. – М. : КРОН-ПРЕСС, 2000. – 736 с.

Науковий керівник *– Бінецька О. В., кандидат історичних наук, викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України.*

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 336.22

Ліна Данілкович,
студентка 3 курсу спеціальності
«Міжнародна економіка»
Університету державної фіскальної служби України
(м. Ірпінь)

МІСЦЕ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В ДОХОДАХ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто актуальні питання непрямих податків в Україні, зокрема, акцизного податку, податку на додану вартість та мита, визначено їх роль в доходах держави. У ході дослідження виявлено переваги непрямих податків. Також порівняно показники доходів державного бюджету України.

Ключові слова: *непрямі податки, доходи держави, податок на додану вартість, акцизний податок, мито.*

The article deals with current issues of indirect taxes in Ukraine, including excise tax, value added tax and customs duties. The role of indirect taxes in the formation of budget revenues is defined. The research work identifies the benefits of indirect taxes. Also, the indicators of the income of state budget are compared.

Keywords: *indirect taxes, state revenues, value added tax, excise tax, duty.*

Побудова ефективного механізму формування податкових надходжень є актуальною темою як на макро-, так і на мікрорівні. Держава використовує податковий механізм задля впливу у бажаному напрямку на структуру та динаміку виробництва, стимулювання інвестиційної діяльності, підвищення рівня науково-технічного прогресу. Сукупність податків та зборів, які становлять основу дохідної частини бюджету, законодавчо встановлюється та регламентується.

На сьогодні в Україні теоретичні і практичні питання удосконалення системи непрямого оподаткування, його впливу на макроекономічні та соціальні процеси стали предметом дослідження вітчизняних фахівців. Варто відмітити таких вчених, як В. Андрущенко, І. Благун, Е. Бойко, В. Буряковський, О. Василик, М. Вдовиченко, М. Дем'яненко, І. Грищенко, В. Загорський, М. Кучерявенко, П. Мельник, Г. П'ятаченко, А. Соколовська, В. Сутормінa, В. Федосов та інші.

Насамперед потрібно визначити що таке «непрямі податки». Непрямі податки – це обов'язкові платежі, які сплачуються платником опосередковано через цінові механізми [4, с. 26].

В Україні використовуються такі основні види непрямих податків:

– акцизний податок (специфічний акциз) – це податок переважно на соціально шкідливі та монополізовані товари, який концентрує грошові ресурси з метою нейтралізації негативних наслідків від споживання, а також забезпечує стягнення частини надприбутків, отриманих монополізованими структурами [4, с. 127];

– податок на додану вартість (універсальний акциз) – непрямий податок, який входить в ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець (податковий агент) [5];

– ввізне (імпортне) мито – непрямий податок на товари та інші предмети й цінності, що переміщуються через митний кордон країни [4, с. 170].

Непрямі податки є основним джерелом формування доходів Державного бюджету України. Саме в цьому полягає їх фіскальне значення в забезпеченні фінансування державних завдань і функцій. Непряме оподаткування в сучасних умовах повинне стимулювати економічний розвиток країни, сприяти створенню умов для залучення інвестицій, розвитку приватного бізнесу, сприяти зниженню податкового тягаря, отриманню сталих доходів до Державного бюджету тощо [1].

Крім наповнення бюджету, тобто фіскальної функції, непрямі податки виконують регулюючу функцію. При вмілому використанні, непрямі податки можуть бути ефективним засобом регулювання економіки [7].

Переваги непрямих податків:

– характерне швидке надходження до бюджету. Відбулась реалізація – проводиться перерахування ПДВ та акцизного податку в бюджет.

– так як непрямі податки охоплюють товари громадського споживання та послуги, то існує висока ймовірність їх повного або майже повного надходження, а зупинити процес споживання товарів та послуг неможливо.

– споживання більш-менш рівномірне у територіальному розрізі, а тому непрямі податки знімають напругу в міжрегіональному розподіленні доходів. Якщо доходи бюджету базуються на доходах підприємств, то внаслідок нерівномірності економічного розвитку виникає проблема нерівноцінності дохідної бази різних бюджетів. Без використання непрямих податків виникають труднощі в збалансуванні місцевих бюджетів.

– непрямі податки суттєво впливають на податкову політику держави. Використовуючи всі свої можливості та інструменти, податкова політика має забезпечувати певні умови для розвитку виробництва та сфери послуг, так як, чим більше обсяг реалізації, тим більші надходження до бюджету. Проблемою тут може бути лише правильний вибір товарів, на які розповсюджуються непрямі податки.

– непрямі податки впливають на споживача. При вмілому їх використанні держава може регулювати процес споживання, стримуючи його в одному напрямку та стимулюючи в іншому [8, с. 121].

Стан державних фінансів значною мірою залежить від економічної та фіскальної ефективності непрямих податків. Їх надходження до державного бюджету перевищує половину всіх його доходів (табл. 1).

Таблиця 1

Непрямі податки в доходах Державного бюджету України [3]

Показники	Факт 2013 рік	Факт 2014 рік	Факт 2015 рік	Факт 2016 рік	Темпи росту 2016 р. у порівнянні з відповідним періодом минулого року
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн	%
Доходи державного бюджету (всього)	353968,12	367511,9	537697,8	616276,8	115,3
Непрямі податки у доходах Державного бюджету разом, у тому числі:	178202,12	196512,5	281444	345629,8	122,81
ПДВ, у т.ч.:	128269,3	139024,3	178452,4	235506	132
ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з врахуванням відшкодування ПДВ (сальдо)	28525,72	30917,51	39685,9	54052,7	136,2
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	77694,57	84209,01	108091,2	148458,2	137,3
Відшкодування ПДВ	-49168,9	-53291,5	-68405,3	-94405,4	138
ПДВ з ввезених на територію України товарів	99743,58	108106,8	138766,5	181453,3	130,8
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	27721,34	28244,19	38783,8	55116,3	142,1
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	8946,84	16855,38	24326,8	35006,2	143,9
Ввізне мито	13264,64	12388,62	39881	20001,3	50,2
Вивізне мито	77,87	220,08	419,77	501,13	119,38

Така закономірність спостерігається не тільки в аналізованому періоді, вона характерна для державного бюджету впродовж тривалого терміну. Темпи приросту доходів бюджету загалом і непрямих податків у попередні роки становили в середньому 12-17%. Їх запланований приріст у 2017 році перевищує 40%, що в сучасних умовах падіння ВВП обумовлено різними негативними чинниками: високим інфляційним складником, стрімким зростанням валютного курсу, збільшенням податкового навантаження на бізнес і доходи фізичних осіб [6].

Основна роль у системі наповнення бюджету належить податку на додану вартість. Він є основним бюджетоутворюючим податком що й прослідковується у таблиці 1. Порівняно з 2015 роком частка податку на додану вартість збільшилась на 32%. У більшості країн світу податок на додану вартість забезпечує від 12 до 30% державних доходів, в Україні – набагато більше. Як бачимо, в нашій державі цей податок виконує яскраво виражену фіскальну функцію, складає стійку і широку базу формування державного

бюджету. Світовий досвід доводить, що податкова система, побудована на базі ПДВ, забезпечує високу стабільність надходжень до бюджету і незначну залежність його від характеру економічної кон'юнктури. Цей вид податку має такі якості, як універсальність і абсолютна об'єктивність. Невикористання повною мірою потенціалу ПДВ зумовлене податковими пільгами, заборгованістю платників перед бюджетом та ухиленням від його сплати [1].

Не менш вагоме податкове джерело забезпечення державного бюджету України становить акцизний податок. До податкового наповнення бюджетів на місцевому рівні належить акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, що сплачується платниками податку; частка цього податку протягом досліджуваного періоду збільшилась з 7,21% до 8,94% податкових надходжень бюджету України [8].

Водночас унаслідок негативного впливу фінансово-економічної кризи України на обсяги зовнішньої торгівлі України відбувається переорієнтація вітчизняної економіки на внутрішній ринок. Також внаслідок асоціації з ЄС багато товарів є звільненими від мита, що відповідним чином відображається на структурі наповнення бюджету: ввізне мито зменшилось майже у 2 рази [2].

Взагалі податкова політика останніх років в Україні спрямована на збільшення частки непрямих податків, котрі мають переважно фіскальну спрямованість, оскільки оподатковують споживання, яке порівняно з прибутками підприємств і доходами громадян є більш сталим і менш гнучким.

Отже, на сьогоднішній день непряме оподаткування є одним із основних способів наповнення бюджету в Україні. Ефективність непрямих податків в фіскальному аспекті полягає в тому, що вони оподатковують споживання. Тому, використовуючи ці податки, можна дещо впливати на структуру попиту, оскільки від них тяжко ухилитись.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буцька О. Ю. Непрямі податки: економічна сутність, види, переваги та недоліки / О. Ю. Буцька, О. В. Тимошенко, І. А. Продай // Інвестиції : практика та досвід. – 2015. – №8. – С. 67-72.

2. Озерчук О. В. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні / О. В. Озерчук // Податкова політика. – 2014. – №2 (67). – С. 59-70.

3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua.

4. Податкова система [Текст] : навчальний посібник / за заг. ред. В. Л. Андрущенка – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 416 с.

5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua.

6. Рева Т. М. Непрямі податки в умовах антикризового регулювання економіки / Т. М. Рева, О. Е. Шавкунова // Вісник АМСУ. Серія : «Економіка». – 2015. – №1 (53). – С. 121-126.

7. Сіташ Т. Д. Непрямі податки в податковій системі України / Т. Д. Сіташ // Економічний форум. – 2015. – №2. – С. 27-32.

8. Ясеновська Т. Б. Історія становлення оподаткування в Україні: ретроспективна періодизація та національні досягнення / Т. Б. Ясеновська // Фінансова система України : збір. наук. праць. – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – №15. – С. 117-124.

Науковий керівник *– Іванишина О. С., кандидат економічних наук, доцент кафедри податкової політики Університету державної фіскальної служби України.*

УДК 330.101: 338

Інна Коркач,
аспірантка 3 року навчання
кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В даному дослідженні розглянуто теоретичний підхід до визначення змісту та структури механізму монетарного регулювання, на основі чого здійснено теоретичні узагальнення та обґрунтування положень щодо основних закономірностей еволюції, функціонування та трансформації даного механізму в контексті створення монетарних передумов для стабільного економічного зростання. Також, розкрито теоретико-концептуальну сутність монетарних режимів із визначенням цілей монетарної політики, здійснено класифікацію монетарних режимів.

Ключові слова*: економічні процеси, монетарна політика, грошово-кредитна політика, механізм монетарного регулювання, стабільне економічне зростання.*

In this study the theoretical approach to determining the content and structure of the mechanism of monetary regulation, on the basis of which the theoretical generalization and justification of provisions on fundamental laws of the evolution, functioning and transformation of this mechanism in the context of creating monetary prerequisites for stable economic growth. Also, deals with theoretical and conceptual nature of the monetary regimes with the definition of the objectives of monetary policy, classification of monetary regimes.

Keywords*: monetary policy, monetarism, monetary policy, monetary regulation mechanism.*

На сучасному етапі розвитку багато держав, також і Україна формують своївласні моделі державного регулювання. Дуже важливим є вибір інструментів державного регулювання, тому що саме він значно впливає на демократичний устрійв суспільстві. Одним з інструментів державного регулювання є монетарна політика. Більшість сучасних економістів розглядають монетарну (кредитно-грошову) політикуяк найбільш прийнятний

для демократичного суспільства інструмент державногорегулювання національної економіки.

Для кожної країни вагомого значення набуває політика у сфері грошового обігу та кредиту. Монетарна політика виступає основним елементом та суттєвою складовою економічної політики держави, важливою є її роль у розвитку загальнонаціональних, а також глобальних, економічних процесів.

Під монетарною політикою розуміють комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк. Вирішальну роль у формування монетарної політики країни відіграє Національний Банк, який згідно Конституції України статті 100, відповідає перед суспільством за стан монетарної політики.

Основне завдання монетарної політики полягає в досягненні обсягу національного виробництва, що характеризується повною зайнятістю та відсутністю інфляції. Ця політика передбачає збільшення пропозиції грошей під час економічного спаду для стимулювання видатків і її обмеження у період інфляції для зменшення видатків. Більшість економістів вважає монетарну політику потужним стабілізатором, основною перевагою якої є гнучкість.

Умовою сталого економічного зростання економіки є підтримання стабільно низького рівня інфляції. Забезпечення цієї умови вимагає від уряду проведення відповідної стабілізаційної політики, зокрема за допомогою монетарних інструментів центрального банку впливати на ситуацію на грошово-кредитному ринку і, як результат, досягти поставлених цілей. Визначальну роль у розробці і реалізації антиінфляційної стратегії відіграє вибір прийнятного монетарного режиму або, іншими словами, стратегії монетарної політики.

Стратегія монетарної політики будується на основі таких принципів [3, с. 44-45]: цілеспрямованість (чітке визначення системи цілей монетарної політики: кінцевих, проміжних, оперативних); транспарентність (прозорість політики центрального банку); визначеність часових горизонтів (встановлення граничних строків, в межах яких центральний банк досягає поставлених цілей); відповідальність (підзвітність) центрального банку (здійсненнякомунікаційної політики: публікації звітів, оприлюднення прогнозів тощо).

Об'єктами монетарної політики виступають такі елементи грошового ринку: маса грошей в обігу, швидкість обігу грошей, ставка процента, валютнийкурс та ін.

Головним суб'єктом монетарної політики держави є Центральний банк. Він очолює банківську систему, регулює грошово-кредитну діяльність комерційних банків країни, здійснює грошову емісію, тобто здійснює монетарну політику в інтересах національної економіки. [1, с. 49].

Ознайомлення з сучасною фінансовою літературою засвідчило, що до теперішнього часу не існує усталених підходів до побудови механізму монетарного регулювання. Це, обумовлюється тим, що у вітчизняних наукових дослідженнях відсутнє чітке трактування сутності такого механізму та не

розроблена комплексна методика вивчення механізму монетарного регулювання.

Так, у деяких наукових дослідженнях під механізмом монетарного регулювання розуміють грошово-кредитний механізм, або механізм грошово-кредитної політики. Тому базуючись на існуючих напрацюваннях зарубіжних науковців в теорії економічних механізмів, спробуємо розглянути теоретичну концепцію побудови механізму монетарного регулювання та визначимо його складові.

Згідно теорії економічних механізмів, у загальному вигляді функціонування механізму монетарного регулювання можна представити у такому вигляді: отримання повної та всебічної інформації про стан об'єкта регулювання – аналіз інформації – прийняття рішень – внесення змін за результатами здійснення регулюючих процесів.

Механізм монетарного регулювання покликаний забезпечити регулювання грошових відносин з метою досягнення стратегічних цілей держави, а саме: зростання економіки, забезпечення повної зайнятості та низький рівень інфляції. З огляду на це регулювання грошових відносин означає сукупність засобів цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт з метою досягнення визначених цілей та отримання результату. При цьому необхідно підкреслити, що механізм монетарного регулювання формується з метою реалізації грошово-кредитної політики держави [6, с. 32].

Отже, механізм монетарного регулювання повинен відображати потребу: – забезпечення реалізації особливостей та пріоритетів грошово-кредитної політики, спрямованої на економічне зростання країни; – об'єднання узгодженою цільовою спрямованістю інструментів монетарного регулювання, підвищення рівня їх ефективності; – врахування специфіки, зрілості та функціонування грошових відносин у країні.

Зважаючи, що механізм монетарного регулювання є складовою економічного механізму, його можна подати як систему форм і методів впливу на економічний розвиток в цілому та сукупність інструментів, за допомогою яких можна оцінити ефективність цього впливу.

З іншого боку, оскільки будь-яке регулювання в державі здійснюється через певні закони, постанови, положення, інструкції тощо, під механізмом монетарного регулювання можна розуміти як сукупність організаційно-правових норм та важелів, які регламентують поведінку суб'єктів грошових відносин.

Щодо практичного значення механізму монетарного регулювання, то це система конкретних інструментів, які використовують суб'єкти регулювання для впливу на грошово-кредитну сферу і через які відбувається досягнення як стратегічних державних, так і приватних інтересів.

На більш нижчому рівні механізм монетарного регулювання являє собою організаційно-правові та методичні положення, які визначають функціонування грошових ресурсів у економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених цілей та завдань.

Теоретичне розуміння механізму монетарного регулювання та його практична спрямованість ґрунтується на таких концептуальних положеннях: – механізм монетарного регулювання є складовою системи державного управління економічними процесами країни, займаючи в ньому своє особливе місце; – зміст механізму монетарного регулювання обумовлений закономірностями розвитку грошових відносин, їх місцем та роллю в процесі суспільного відтворення; – внутрішня структура механізму монетарного регулювання характеризується комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які є його рушійною силою; – основне призначення складових механізму монетарного регулювання полягає у регулюванні пропозиції грошей та встановленні їх вартості, розподілі та перерозподілі грошових ресурсів з метою забезпечення потреб держави, господарюючих суб'єктів і населення (домогосподарств).

Важливим аспектом вивчення механізму монетарного регулювання є аналіз монетарних режимів як його складової [6, с. 43].

Грошово-кредитна (монетарна) політика є однією з найважливіших складових державноїекономічної політики і від того наскільки ефективно використовуються їїінструменти, від адекватності монетарної політики реальним економічним умовам впевній мірі залежить динаміка соціально-економічного розвитку держави.

Оскільки монетарна політика є одним з напрямів загальнодержавноїекономічної політики, її кінцеві цілі виступають як частина глобальної стратегії, щовизначається законодавчими й виконавчими органами влади.

На сьогодні не існує єдино правильного погляду натрактування основних стратегічних та тактичних цілей монетарної політики. Так,ряд економістів притримується думки, що пріоритетною метою монетарної політикиє лише досягнення цінової стабільності [5, с. 87].

За допомогою грошово-кредитної політики представники різних економічних шкіл радять по-різному впливати на макроекономічні параметри. На сьогоднішній день кейнсіанська і монетаристська концепції монетарної політики є найбільш відомими та затребуваними теоретичними платформами розробки монетарної політики як в теоретичному, так і в практичному контексті.

Різні школи економічної думки досліджували роль держави та значення монетарної політики у процесі стабілізації економіки країни. Класики наполягали на саморегульованості економіки. Хоча науковці досліджують питання ефективності та особливостей використання монетарних важелів впливу центрального банку протягом тривалого часу, їхні уявлення щодо цього питання змінюються і залишаються предметом дискусій.На основі використання окремих положень теорії економічних механізмів сформульовано теоретичну концепцію побудови механізму монетарного регулювання.

Можливість реалізації потенціалу механізму монетарного регулювання забезпечується багаторівневим підходом до визначення його сутності. На найвищому рівні механізм монетарного регулювання є системою

специфічних економічних відносин, які виникають між їх суб'єктами на стадії формування, розподілу та перерозподілу грошових ресурсів. На нижчому рівні – механізм монетарного регулювання становить комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі положень і заходів, які визначають його функціонування в державі.

Механізм монетарного регулювання повинен відображати потребу у: а) забезпеченні реалізації особливостей та пріоритетів грошово-кредитної політики, спрямованої на економічне зростання країни; б) об'єднанні узгодженою цільовою спрямованістю інструментів, підвищення рівня їх ефективності; в) врахуванні специфіки, зрілості та функціонування економічних відносин в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д. Макроекономіка : підручник / К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик [За ред. В. Д. Базилевича]. – Київ : Знання, 2007. – 596 с.

2. Бурлачков В. Теоретичні основи грошово-кредитної політики та світова фінансова криза / В. Бурлачков; // Економіка України. – 2009. – №2. – С. 49.

3. Гронтковська Г. Е. Макроекономіка : навчальний посібник / Г. Е. Гронтковська, А. Ф. Косік. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 672 с.

4. Злупко С. Історія економічної теорії : підручник / С. Злупко; ЛНУ ім. І. Франка. – 2-е вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во«Знання», 2005. – 719 с. : іл. – Бібліогр. : С. 665-719.

5. Лагутін В. Монетарна і фіскальна політика у стратегії економічного зростання / В. Лагутін // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 111–118. – Бібліогр. : 10 назв.

6. Сліпченко Т. О. Механізм монетарного регулювання за умов транзитивної економіки : дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук. : 08.00.01 / Сліпченко Тетяна Олександрівна; Тернопільський національний економічний університет. – Київ, 2011. – 229 с.

Науковий керівник *– Дуб А. Р., кандидат економічних наук, доцент кафедри державних та місцевих фінансів Львівського національного університету імені Івана Франка.*

МАРКЕТИНГ

УДК 339.13

Ліна Данілкович,
студентка 3 курсу спеціальності
«Міжнародна економіка»
Університету державної фіскальної служби України
(м. Ірпінь)

НАБУТТЯ ТОВАРОМ ЗНАЧЕННЯ «БРЕНДУ»

У статті розглядаються атрибути бренду, зокрема, сутність, місія, індивідуальність, прихильність та імідж. У ході дослідження визначаються кількісні характеристики бренду. Також аналізуються найдорожчі світові бренди.

Ключові слова: *бренд, імідж, індивідуальність, прихильність.*

The article deals with the attributes of the brand, including nature, mission, personality, commitment and image. The research work identifies quantitative characteristics of the brand. The most expensive global brands are also analyzed.

Keywords: *brand, image, personality, commitment.*

Сучасний споживчий ринок – це місце, де виробники товарів і послуг борються за першість, яка забезпечується рекламою торгових марок і створенням брендів. У свідомості покупців реклама торгових марок і брендів формує стійкі стереотипи споживання, котрі пов'язуються з уявленням про статус, стиль життя, показник рівня доходів. Бренд є рушієм сучасного ринку і проблема пошуку новітніх методів просування товарів є надзвичайно важливою в сучасному суспільстві.

Вивченням характеристик сучасних брендів займалося чимало дослідників у галузях соціальних комунікацій, маркетингу, психології, серед яких Ю. Бровкіна, Н. Добробабенко, Д. Малоні, Є. Ромат, О. Тодорова та інші. Заслуговують на увагу праці таких авторів, як О. Гожий, Л. Мамлєєва, В. Перція, Е. Саул, Д. Томбу, А. Чернишова.

Метою даного дослідження є визначення чітких атрибутів та характеристик, що роблять товар брендом, а також аналіз сучасних брендів.

Термін «бренд» розуміється суспільством під декількома значеннями: марка, мітка, тавро, сорт, клеймо, а також торгова марка, фабрична марка, знак власника і т. д. Крім того, різні автори, як зарубіжні, так і вітчизняні, дають визначення бренду з різних точок зору, виділяючи в ньому ті чи інші риси.

За визначенням американського фахівця Ф. Котлера: «Бренд – це назва, термін, символ або дизайн (або комбінація всіх цих понять), що позначає

певний вид товару або послуги окремо взятого виробника (або групи виробників) і виділяють його серед товарів і послуг інших виробників» [3].

Бренд має певні властивості, так звані атрибути бренду – функціональні або емоційні асоціації, присвоєні йому покупцями і потенційними клієнтами. Атрибути бренду можуть бути як позитивними, так і негативними; можуть мати різну силу і важливість для різних сегментів ринку [5].

Кожен бренд володіє головною, основною характеристикою, яка визначає його суть – сутність бренду. Поряд з сутністю бренду – місія – сенс існування бренду, яким його розуміють виробники. Всі атрибути бренду в сукупності складають індивідуальність бренду – його значення, яке створює і підтримує фахівець з бренду. Індивідуальність бренду висловлює те, що повинен означати бренд і є довгостроковою обіцянкою споживачам від авторів бренду.

Індивідуальність бренду є комбінацією декількох компонентів: позиціонування бренду – місце, яке бренд займає в свідомості споживача і щодо інших брендів; характеру, або особистості, людських рис, якими творці наділяють бренд і ставлення до споживачів [7].

Як вважають споживачі, бренд володіє певним набором асоціацій. Зокрема, імідж бренду – це те, що в даний момент знаходиться в свідомості споживача. Прихильність бренду – психологічний фактор, пов’язаний зі сприйняттям бренду споживачем. Сила прихильності бренду – це вибір даного бренду за наявності інших альтернатив. Бренд – це вища стадія розвитку іміджу. Організований процес такого розвитку називається брендингом. Бренд – це набута репутація, виражена в чіткому і позитивному сприйнятті смислових (текстових, візуальних, аудіальний, сенсорних) послань [6].

Складовою успішних брендів може бути й елемент удачі. Цей фактор непередбачуваний, і його можна порівняти із висловлюванням «прокинутися відомим», під яким ми розуміємо значний та швидкий успіх, іноді неочікуваний [8].

Також існують кількісні показники поняття «бренд».

Так, автори Скотт М. Девіс, Т. Лейни, Е. Семенова і С. Шиліна пропонують вважати товар брендом, якщо:

1) він доступний 75% покупців;

2) 75% цільової аудиторії може просто по одній назві бренду визначити галузь діяльності;

3) мінімум 20% покупців з цільової аудиторії користуються ним регулярно;

4) мінімум 20% покупців з цільової аудиторії вміють правильно впізнати основні характеристики бренду;

5) товар існує на ринку як мінімум п’ять років;

6) покупці в будь-якому випадку будуть платити за цей товар більше, ніж за аналогічні товари в категорії [4].

Кращі бренди здатні передавати чіткі установки про продукт або послугу, які вони представляють, і ті вигоди, які отримують покупці. Такі бренди стають «символами».

За даними щорічного звіту про найдорожчі бренди світу «Brand Finance Global 500 2017», випущеного в лютому 2017 р., найдорожчим брендом став Google, який оцінюють у 109,47 млрд дол. Цьогоріч він обійшов торішнього лідера Apple, який, отримавши оцінку 107,14 млрд дол., опустився з першого на друге місце. Третє місце, як і раніше, утримує Amazon з вартістю бренду 106,39 млрд дол. Примітно, що різниця між лідерами невелика – в межах 1-2% [2].

Таблиця 1

Рейтинг найдорожчих брендів світу [1]

Позиції		**Назва бренду**	**Галузь**	**Країна**	**Цінність бренду (млн. дол. США)**		**Темп приросту (%)**
2017	**2016**				**2016**	**2017**	
1	2	Google	технології	США	88,173	109,470	+24%
2	1	Apple	технології	США	145,918	107,141	-27%
3	3	Amazon.com	технології	США	69,642	106,396	+53%
4	6	AT&T	телекомунікації	США	59,904	87,016	+45%
5	4	Microsoft	технології	США	67,258	76,265	+13%
6	7	Samsung Group	технології	Південна Корея	58,619	66,219	+13%
7	5	Verizon	телекомунікації	США	63,116	65,875	+4%
8	8	Walmart	роздрібна торгівля	США	53,657	62,211	+16%
9	17	Facebook	технології	США	34,002	61,998	+82%
10	13	ICBC	банки	Китай	36,334	47,832	+32%

Як бачимо, за даними таблиці 1, найбільш популярними брендами є товари із технологічної галузі. Десятка лідерів залишилась майже незмінною із попереднього року, лише замінивши 9 та 10 місця – China Mobile і Wells Fargo на Facebook та ICBC. Тому не дивно, що найбільший прорив за рік зробив Facebook. Із брендів, що увійшли до десятки найпотужніших, лише в одного спостерігаємо зменшення його цінності – Apple, – але і це не завадило йому бути одним із перших. Також, не важко порахувати, що 80% перших брендів – із США. А якщо подивитись на Топ-50, то ситуація виглядає наступним чином: США посідають перше місце за кількістю компаній (26 з 50), Китай – друге (10 з 50), Німеччина – третє (5 з 50), Японія – четверте (4 з 50). П'яте місце ділять Південна Корея, Нідерланди, Швеція і Велика Британія, кожна з яких має по одній компанії в списку. Якщо порахувати сумарну вартість всіх брендів із Топ-50, то американські бренди коштують більш ніж в півтора раза дорожче, ніж бренди всіх інших країн разом узяті.

Отже, за підсумками проведеного дослідження слід зазначити, щоб стати брендом, товар має бути досить успішним та впізнаваним. Побудова успішних

брендів ґрунтується на історії створення бренда, легенді про створення продукту, біографії засновника компанії (власника бренда), відмінностях бренда від конкурентів. Значення «бренду» набуває товар, що має деякі атрибути та кількісні характеристики. Згідно зі світовими рейтингами, найдорожчими та найуспішнішими брендами світу є ті, що досягли статусу транснаціональних і продаються в усіх країнах та на всіх континентах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brand Finance Global 500 [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : brandfinance.com.
2. Кимиза Р. Чим займаються найдорожчі бренди світу [Електронний ресурс] / Р. Кимиза. – 2017. – Режим доступу : ua.112.ua/mnenie/chym-zaimaiutsia-naidorozhchi-brendy-svitu-371535.html.
3. Котлер Ф., Вонг В., Армстронг Г. Основы маркетинга. М. : Вильямс, 2010. С. 115.
4. Лейни Т. А. Бренд-менеджмент / Т. А. Лейни, Е. А. Семенова, С. А. Шилина. – М. : Дашков и Ко, 2008. – С. 6.
5. Чернишова А. М. Брендинг : підручник для бакалаврів / А. М. Чернишова, Т. Н. Якубова. – М. : Юрайт, 2016. – 504 с. – Серія : Бакалавр. Базовий курс.
6. Чумиков А. Н. Имидж – репутация – бренд: традиционные подходы и новые технологи : сборник статей / Л. Н. Чумиков. – М.–Берлин : Директ-Медиа, 2015. – 106 с.
7. Шарков Ф. И. Константы гудвилла: стиль, паблисити, репутация, имидж и бренд фирмы / Ф. И. Шарков. – М. : Дашков и К, 2017. – 272 с.
8. Яценко Я. Сучасні бренд-комунікації: Соціалізаційний аспект / Я. Яценко // Прикладні комунікаційні технології. – 2016. – №22. – С. 97-102.

Науковий керівник *– Сидорко Н. Л., старший викладач кафедри економіки підприємства Університет державної фіскальної служби України.*

БІОЛОГІЯ

УДК 581.9+591.9(1-751.2)(477.53)

Валентина Громова,
студентка 2 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(*м. Переяслав-Хмельницький*)

РІДКІСНІ ВИДИ ФЛОРИ І ФАУНИ ПИРЯТИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

В статті проаналізовано історичні основи створення національних природніх парків, зокрема Пирятинського національного природного парку. Окреслено основні проблеми їхнього розвитку, з'ясовано рідкісні види флори і фауни Пирятинського національного природного парку.

Ключові слова: *національні природні парки, Пирятинський національний природний парк, природні ландшафти, флора, фауна, охорона природи, вчені-біологи, рідкісні види.*

The article analyzes the historical background to the creation of national parks, including Pyryatyn National Park. The basic problems of their development, found a rare species of flora and fauna Pyryatyn National Park.

Keywords: *national parks, Pyryatynsky national park, landscapes, flora, fauna, nature conservation, biological scientists, rare species.*

Розбудова Української держави, становлення громадянського суспільства відбувається в умовах зростаючого суспільного інтересу до історичного минулого нашого народу. Взаємодія суспільства і біосфери з давніх часів були предметом досліджень комплексу природничих наук. Протягом багатьох тисячоліть розвитку людства найпомітнішим був його вплив на природу, що позначилося на зменшенні площі лісів, обмілінні річок, зникненні багатьох видів тварин і рослин. Саме ці негативні наслідки і викликали необхідність охорони навколишнього природного середовища.

Актуальність теми полягає у вивченні питань охорони рослинного та тваринного світу Пирятинського національного парку, її історії та сучасного стану, можливості відтворення рідкісних та зникаючих видів за результатами досліджень вчених біологів. Метою дослідження цілісне відтворення історії розвитку Пирятинського національного природного парку в її соціально-економічних та антропологічних вимірах.

Для реалізації мети необхідно виконати такі наукові завдання:

– визначити місце та роль українських вчених у процесах охорони біорізноманіття та створенні природо заповідного фонду;

– дати коротку характеристику історії розвитку Пирятинського національного природного парку;

– на основі вивчення різноманітних джерел проаналізувати рідкісні види флори і фауни Пирятинського національного природного парку.

Поглибленому розумінню рослинного світу досліджуваного періоду сприяють наукові праці флористів-систематиків: Т. Андрієнка [1], Л. Бєлоусова [5], В. Борейка [6], В. Борисова [5], А. Винокурова [5], А. Криницького [8], А. Федоренка [9], Л. Якушина [2] та ін, які звернули увагу на потребу розширення мережі національних парків для збереження унікальних у біогеографічному і цінних у ландшафтному відношеннях природних комплексів на нашій планеті Однак, питання рідкісних видів флори і фауни Пирятинського національного природного парку охарактеризовані недостатньо, що є і актуальним на сьогоднішній час.

Основним документом, у якому узагальнено матеріали про стан рідкісних і зникаючих представників фауни та флори України, стала в 1980 р. «Червона книга Української РСР».

Соціально-економічні чинники (вирубування лісу селянами, розвиток промисловості, розбудова міст, будівництво залізниць тощо) у другій половині XIX – на початку XX ст. на території України негативно впливали на довкілля. Усе це призвело до антропогенних змін, що спричинили зменшення флористичного різноманіття та ерозію грунтів, унаслідок чого знизилась урожайність сільськогосподарських культур, а трансформація екотопів, забруднення води, повітря негативно впливали на живі організми. З цією метою почали створюватися природно-заповідні об’єкти [8].

Національні природні парки (НПП) є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об’єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Станом на 1980 р. у світі функціонувало 2250 національних парків площею близько 400 млн.га, що становить 1.6% території суші [3]. Одними з головних завдань національних природних парків є збереження природних комплексів та об’єктів, які мають особливу природоохоронну та наукову цінність, збереження природної різноманітності ландшафтів, а також проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання/

На виконання Загальнодержавної програми формування національної екомережі України розпорядженням голови Полтавської обласної державної адміністрації від 21.02.2002 № 60 (зі змінами, внесеними розпорядженнями від 04.02.2011 № 36 та від 29.08.2012 № 387) утворена Координаційна рада з питань формування національної екомережі в Полтавській області [11].

Пирятинський національний природний парк розташований у долині річки Удаю в околицях м. Пирятин та сіл Грабарівка, Давидівка, Березова Рудка, Сасинівка, Гурбинці, Аеляки, Усівка, Кейбалівка, Каплинці, Харківці, Дейманівка, Високе, Велика Круча, Повстин, Олександрівка [10].

Пирятинський національний природний парк створено 11 грудня 2009 року Указом президента України з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів. Загальна площа НПП «Пирятинський» 12028,42 га. З них площа у постійному землекористуванні становить 5555,14 га (46%). Парк створено з метою зберегти, відтворити й ефективно використовувати природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню і естетичну цінність.

Кількість територій та об'єктів ПЗФ Пирятинського національного природного парку становить 357, з яких: 5 – регіональні ландшафтні парки, 156 – заказники (50 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загальнозоологічних, 2 орнітологічних, 4 ентомологічних та 52 гідрологічних), 134 – пам'ятки природи (12 комплексних, 108 ботанічних, 2 зоологічні, 3 гідрологічних, 9 геологічних), 48 заповідних урочищ, 1 дендрологічний парк та 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [4].

Землі парку складаються з: не залучених до інтенсивної господарської діяльності, ділянок широколистяного та змішаного лісу, лучної, болотяної та водної рослинності, характерні для лісостепу Лівобережної України.

Територія парку має кластерний характер і складається із окремих урочищ, що репрезентують території природно-заповідного фонду Пирятинського району та ділянки заплави річок Удай, Перевод, Руда. За характером поверхня поділяється на два типи: правобережжя, що тягнеться по обидва боки траси Київ – Харків, і лівобережжя або заудайщина. На правобережжі поверхня рівнинна має незначні висоти, слабо розчленована. Тут немає великих ярів та балок, характерних для лівобережжя, яке більш розчленоване ярами, балками та річковими долинами.

До складу території національного природного парку «Пирятинський» входять такі об'єкти природно-заповідного фонду України: Заказник загальнодержавного значення «Дейманівський», ландшафтний; Заказник загальнодержавного значення «Куквинський», гідрологічний Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Березоворудський парк»; Заказник місцевого значення «Харківецький», гідрологічний; Заказник місцевого значення «Гурбинський», гідрологічний; Заказник місцевого значення «Сасинівський», гідрологічний; Заказник місцевого значення «Березоворудський»; Заповідне урочище місцевого значення «Куквин» [12].

Флора Пирятинського національного природного парку дивує різноманітністю і величезною кількістю рідкісних рослин. Вона нараховує понад 700 видів вищих судинних рослин. На території НПП росте 19 видів судинних рослин з Червоної книги України: змієголовник Рюйша (*Dracocephalum ruyschiana*), зозулинець болотний (*Orchis palustris*), ковила волосиста (*Stipa capillata*), ковила пірчаста (*Stipa pennata*), коручка болотна

(*Epipactis palustris*), коручка чемерниковидна (*Epipactis heleborine*), лілія лісова (*Lilium martagon*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*), любка зеленоквіткова (*Platanthera chlorantha*) та інші [7].

Три види занесено в охоронювані списки для Європи: козельці українські (*Tragopogon ucrainicus*), юринея несправжньоволошковидна (*Jurinea pseudocyanoides*), змієголовник Рюйша (*Ruyschiana spicata*).

До Зеленої книги України (2009) занесені такі види: формація латаття білого (*Nymphaeeta albae*), формація латаття сніжно-білого (*Nymphaeta candidae*), формація глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*), формація сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*) [9].

На території Пирятинського національного природного парку зустрічаються грабово-дубові ліси, волосистоосокові та ялицеві. Значно великі площі зайняті й ценозами водної рослиннності. Найпоширенішими є угруповання з домінуванням очерету звичайного *(Phragmites australis*), рогозу широколистого (*Typha latifolia*), лепешняку великого (*Glyceria maxima*), куги озерної (*Schoenoplectus lacustris*) тощо, зрідка зустрічаються лепехи (*Acorus calamus*), виду, що має етноботанічне та ресурсне значення. У воді значні площі зайняті угрупованнями рдесника гребінчатого (*Potamogeton pectinatus*), рдесника кучерявого (*P. crispus*), рдесника злаколистого (*P. gramineus*), рдесника блискучого (*P. lucens*), рдесника плаваючого (*P. natans*) та ін. У гідрофільних ценозах трапляються рідкісні види рослин, які занесені до Червоної книги України – сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*), до регіонального списку – пухирник звичайний (*Utricularia vulgaris*), латаття біле (*Nymphaea alba*), латаття сніжно-біле (*Nymphaea candida*), водяний різак алоєвидний (*Stratiotes aloides*).

На території парку є й болотні угруповання евтрофного і мезотрофного типу. На евтрофних болотах домінують очерет звичайний (*Phragmites australis*), осока зближена (*Carex appropinquata*), осока гостровидна (*C. acutiformis*). В місцях безстічних знижень болота досягають мезотрофної стадії розвитку. Зазвичай тут формуються рідкісні для регіону ценози, в яких співдомінують очерет (*Phragmites australis*) та осока шерстистоплода (*Carex lasiocarpa*), а в моховому ярусі переважають рідкісні для Полтавщини сфагнові мохи (*Sphagnum palustre* та ін.). В таких біотопах відмічено ряд регіонально рідкісних бореальних видів рослин: вовче тіло болотне (*Potentilla palustris*), пухівка струнка (*Eriophorum gracile*) та пухівка багатоколоскова (*E. polystachion*), бобівник трилистий (*Menyanthes trifoliata*), верба розмаринолиста (*Salix rosmarinifolia*), образки болотні (*Calla palustris*) (єдине місцезнаходження в Полтавській області), кизляк китицецвітий (*Naumburgia thyrsiflora*) та пухирник малий (*Utricularia minor*), занесений до Червоної книги України [11].

Фауна Пирятинського парку визначається високим ступенем різноманітності і нараховує 250 видів наземних хребетних та безхребетних тварин, з них понад 6-7 тисяч видів комах, а 20 видів тварин занесено до Червоної книги України: журавель сірий (*Grus grus*), підорлик великий (*Aquila clanga*), змієїд (*Circaetus gallicus*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*), кулик довгоніг (*Himantopus himantopus*), видра річкова (*Lutra lutra*), борсук

звичайний (*Meles meles*), горностай (*Mustela erminea*), жук-олень (*Lucanus cervus*), сфекс рудуватий (*Sphex funerarius*), метелик махаон (*Papilio machaon*), красуня діва (*Calopteryx virgo*), сколія-гігант (*Megascolia maculata*), сколія степова (*Scolia hirta*), бджола тесляр (*Xylocopa valga*), анакс імператор (*Leach*), ларра анафемська (*Larra* anathema), вусач мускусний (*Aromia moschata*), п'явка медична (*Hirudo medicinalis*) [11].

З регіонально рідкісних видів відмічено: куницю кам'яну (*Martes foina*), крячка білощокого (*Chlidonias hybrida*), вужа водяного *(Natrix tessellate*). Також було знайдено 2 види, які занесені до Червоної книги МСОП, Європейського червоного списку – дукачик непарний (*Lycaena dispar*) і синявець Телей (*Maculinea teleius*), який, крім того, занесений до Червоної книги метеликів Європи. Заплава р. Удай – місце гніздування журавля сірого (Grus grus), що є єдиним у північно-східному регіоні Полтавщини. Це – важливий екокоридор, уздовж якого відбуваються сезонні міграції багатьох видів водно-болотних птахів (гусеподібних, куликів тощо).

Найбільш вагомим негативним чинником, який безпосередньо впливає на фауну та флору, є зменшення площ сінокосів, через що відбувається трансформація угідь шляхом заростання боліт і лук чагарниками.

Отже, об'єктами природно-заповідного фонду України є природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, основним завданням яких є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

Найвагоміший внесок в вивчення історії охорони природи, у тому числі полягає у вивченні питань охорони рослинного та тваринного світу НПП зробили: Т. Андрієнко, Л. Бєлоусова, В. Борейко та інші.

За результатами дослідників біорізноманіття Пирятинського національного природного парку нараховує 700 видів вищих судинних рослин з яких 19 видів занесло до Червоної книги України, а 5 видів до Зеленої книги України. Фауна парку нараховує 250 наземних хребетних тварин , з яких 20 видів занесено до Червоної книги України. Регіонально рідкісним є два види, також 2 види занесено до Червоної книги МСОП, Європейського червоного списку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко Т. Л. Види занесені до «Червоної книги Української РСР» у флорі заповідників республіки // Український ботанічний журнал / Т. Л. Андрієнко, Л. А. Якушина, 1989. – №2, 46. – С. 77-80.

2. Андрієнко Т. Л. Заповідна краса Полтавщини / Т. Л. Андрієнко, О. М. Байрак., М. І. Залудяк., М. Л. Клєстов., В. Г. Литвиненко, В. М. Самородов., Н. О. Стецюк, ІВА – Полтава : Астрая, 1996. – 184 с.

3. Белоусова Л. С. Охраняемые природные территории мира // Национальные парки, заповедники, резерваты / Л. С. Белоусова, В. А. Борисов, А. А. Винокуров : справочник. – М. : Агропромиздат, 1985. – 310 с.

4. Борейко В. Е. Словарь деятелей охраны природы / В. Е. Борейко. – К. : КЭКЦ, 2001. – 524 с.

5. Байрак О. М. Збережи, де стоїш, де живеш. По сторінках Червоної книги Полтавщини. Рослинний світ / під заг. ред. О. М. Байрак, В. М. Самородов., Н. О. Стецюк та ін. – Полтава : Верстка, 1998. – 204 с.

6. Криницький А. М. Проблемы заповедного дела / А. М. Криницький. – М. : Лесн. пр-ть, 1989, – 192 с.

7. Лобань Л. О. Рослинні угруповання басейну р. Удай, занесені до Зеленої книги України // Праці ІІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару «Навколишнє середовище і здоров'я людини» / Л. О. Лобань. – Полтава : ПДПУ, 2009. – С. 84-87.

8. Трускавецька І. Я. Проблеми охорони рослинного світу України у другій половині XIX – на поч. XX ст. / І. Я. Трускавецька // Наукові записки з української історії : збірник наукових статей.– Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 28. – С. 346-351.

9. Федоренко А. П. Заповідники Української РСР / А. П. Федоренко, І. Г. Підоплічко. – К. : Урожай. 1967. – 224 с.

10. Загальнодержавна програма формування національної екомережі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1046/2009.

11. Тварини Полтавської області, занесені до Червоної книги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : redbook-ua.org/animals/region/poltavska.

Науковий керівник *– Трускавецька І. Я., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри біології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 613-648

Тетяна Саттарова,
студентка 3 курсу спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВПЛИВ ЙОНІЗУВАЛЬНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто основні проблеми впливу йонізувального випромінювання на організм людини. Виокремленні джерела радіації, роглянуто природні та штучні джерела йонізувального випромінювання та їхній вплив на людський організм.

Ключові слова: *йонізувальне випромінювання, джерела йонізувального випромінювання, генетичний вплив, соматичний вплив, малі дози.*

In the article the main problems of influence intubatingo radiation on the human body. Selected sources of radiation, rogliano natural and artificial sources intubatingo radiation and their effects on the human body.

Keywords: *jonswaine radiation, sources intubatingo radiation, genetic effect, somatic effect, small doses.*

Останніми десятиліттями досить актуальною стала проблема впливу йонізуючих випромінювань на біологічні об’єкти. Це зумовлено невпинним зростанням кількості радіоактивних речовин у довкіллі й підвищенням інтенсивності ультрафіолетових променів [7, с. 19].

До підвищення радіоактивності навколишнього середовища призводить насамперед розвиток ядерної енергетики, широке використання джерел йонізуючих випромінювань у медицині та промисловості [9, с. 163].

Мета роботи: визначити вплив йонізувального випромінювання на організм людини.

Упродовж світового розвитку атомної енергетики не вгасали дискусії між її прихильниками та опонентами. І для цього були серйозні підстави,адже саме життя постійно висувало що суворіші застороги. Аварії на ядерних реакторах розпочали свою сумну історію фактично відразу ж після їхньої появи та продовжуються і в наш час. Внаслідок аварії відбуваються викиди радіоактивних речовин. Варто пам’ятати,що у повсякденному житті нас постійно оточує значна кількість різних випромінювань,які тією чи іншою мірою впливають на організм [4, с. 35].

Видатний вчений Дмитро Михайлович Гродзинський стверджував, що джерела йонізуючого випромінювання поділяються на природні та штучні. До так званих природних джерел можна віднести Сонячну радіацію,космічне

випромінювання та радіоактивність Землі – так звані поклади радіоактивних копалин. Саме з природних джерел людина отримує велику частку радіоактивного випромінювання. Сама доза випромінювання природного радіаційного фону відносно невелика і становить вона 0,1-0,7 Р (Рентген) за рік [7, с. 44].

Не варто забувати і про штучні джерела йонізуючого випромінювання. До них відносять опромінення про нормальній роботі технологій,яким вражаються працівники,які працюють з даним видом опромінення,медичні заклади та інститути,де використовують радіоактивне випромінювання,також діючі атомні станції,які несуть на собі потенційну загрозу.

Відомий професор, академік НААН України Ігор Михайлович Гудков вважає, що на сьогоднішній день до 95% дози йонізуючої радіації людина одержує внаслідок внутрішнього опромінення, тобто за рахунок радіонуклідів,що надходять до організму з продуктами харчування,особливо через молоко, м'ясо, рибу й дари лісу. Тому їх необхідно перевіряти на вміст цих речовин, насамперед у забруднених регіонах [6, с. 19].

Потенційною небезпекою для людства на сьогоднішній день являється аварійне випромінювання.

Аварія на Чорнобильській АЕС призвела до екологічної напруженості у певних регіонах України. У деяких областях радіаційний фактор у поєднанні з соціально-гігієнічними проблемами, які існували раніше та виникли в результаті аварії,стали основним чинником захворюваності населення.

На думку вченого Михайла Івановича Балонного, унікальність Чорнобильської катастрофи полягає у великій колективній дозі радіації, сконцентрованій на значних контингентах населення та його критичних групах, постійній дії підвищених рівнів зовнішнього та внутрішнього опромінення, відсутності або неповному і несвоєчасному забезпеченні заходів радіаційного захисту та прийнятті контр захисту [1, с. 39]. Сформувався своєрідний «чорнобильський синдром» аварії як комплекс підходів нетривіальної сприятливості реалій в даній ситуації [10, с. 123].

Під час вибуху в довкілля потрапило близько 450 типів різних радіоактивних ізотопів. Перебуваючи в навколишньому середовищі,вони різними шляхами надходять до організму людини [11, с. 1].

К. Гелашвілі довів, що у населенні, яке проживає на забрудненій території, основними шляхами надходження радіонуклідів в організм з органами травлення. Незалежно від шляхів надходження, радіонукліди тою чи іншою мірою всмоктуються та розподіляються по всьому організму, накопичуючись в різних його органах. Після інкорпорації радіоактивні речовини виводяться з організму з різною швидкістю [5, с. 50].

Однак при постійному потраплянні до організму радіонуклідів, наприклад, у людей, які проживають на забруднених територіях, швидкість їх виведення знижується. Через постійну циркуляцію радіонуклідів в організмі всі органи та тканини підпадають під вплив внутрішнього опромінення [12, с. 88].

Радіочутливість різних живих систем має дуже широкий діапазон. Те, що можна вважати малою дозою для рослин, може виявитися смертельною дозою

для тварин, особливо ссавців, зокрема для людини [8, с. 25]. Вчений В. Барабой вважає, що до сьогодні немає єдиної думки відносно гранично допустимих доз опромінення, які не спричиняють патологічних доз в організмі [2, с. 437]. Прийнято вважати, що дози, які в 5-10 разів перевищують природний радіоактивний фон, є малими дозами. Для людини малі дози – це 4-5 рад(0,04-0,05 Гр) при одноразовому опроміненні [3, с. 4].

Говорячи про безпосередній вплив радіоактивного випромінювання на людський організм, то його умовно поділяють на два види:

1. Генетичний вплив. У якому йдеться про конкретний вплив радіації на людський організм, коли ушкоджується генетичний апарат, що проявляється в наступних поколіннях. Ряд учених вважає, що цей вид впливу більш небезпечний,адже це стає передумовою загального погіршення здоров'я цивілізації і суспільства. Адже кожне наступне покоління отримує якість генетичні відмінності і вони постійно накопичуються як «снігова грудка» [4, с. 36].

2. Соматичний вплив. Випромінювання, впливаючи на клітини організму людини, викликає різні хімічні та фізичні процеси. Все залежить від отриманої дози радіації, стану здоров'я людини і тривалості впливу. Більш небезпечно в цьому випадку бета-випромінювання, тому що вона має сильну проникаючу властивість. Альфа-частинки мають маленьку щільність і дуже руйнують слизові оболонки. У підсумку клітини втрачають свою цілісність, відбувається йонізація, а це стає передумовою порушення їх нормальної життєдіяльності. На першій стадії соматичних проявів відбувається йонізація клітин, що проявляється у вигляді променевої хвороби. Далі радіація провокує різні хімічні реакції з функціонуванням білків, різних амінокислот, води і т.д., що провокує інші соматичні прояви [4, с. 36].

Залежно від поглинутої дози випромінювання та індивідуальних особливостей організму викликані зміни можуть носити зворотній і незворотній характер. При незначних дозах опромінення уражені тканини відновлюються. Тривалий вплив доз,які гранично допустимі межі, може викликати незворотні зміни в окремих органах й відображатися в хронічній формі променевої хвороби. Віддаленими наслідками можуть бути променеві катаракти,злоякісні пухлини [4, с. 37].

Репродуктивні органи та очі мають особливо висок чутливість до опромінення. Одноразове опромінення сім'яників при дозі лише 0,1 Гр (10 Рад) призводить до тимчасової стерильності чоловіків, доза понад 2 Гр (200 Рад) може призвести до сталої стерильності (чи на довгі роки). Яєчники менш чутливі, але дози понад 3 Гр (300 Рад) можуть призвести до безпліддя. Для цих органів сумарна доза отримана за кілька разів,більш небезпечна,ніж одноразова доза, на відміну від інших органів людини [4, с. 37].

Вчений З. Федун дослідив, що у жінок, евакуйованих з міста Прип'ять, встановлена підвищена частота неплідності та не виношування вагітності. Неплідність у 41,7% жінок обумовлена функціональними порушеннями гіпоталамо-гіпофізарно-яєчникової системи. У перший рік після опромінення

виявлена активація локального імунітету у жінок з неплідністю, в подальшому відзначалося йог пригнічення [13, с. 46].

Очі людини уражаються при дозах 2-5 Гр (200-500 Рад). Встановлено,що професійне опромінення із сумарною дозою 0,5-2 Гр (50-200 Рад),отримане протягом 10-20 років призводить до помутніння кришталика [4, с. 37].

Небезпека радіоактивних елементів для людини визначається здатністю організму поглинати та накопичувати ці елементи. Тому при потраплянні радіоактивних речовин усередину організму уражаються ті органи та тканини, у якій відкладаються ті чи інші ізотопи: йод – у щитоподібній залозі, стронцій – у кістках, уран і плутоній – у нирках, товстому кишечнику, печінці, цезій – у м'язовій тканині, натрій поширюється по всьому організму людини [4, с. 37].

Для того, щоб зменшити згубний вплив йонізувального випромінювання на організм людини, доктор біологічних наук Ігор Миколайович Гудков радить обмежити надходження радіоактивних елементів з продуктами харчування. Включити в свій раціон продукти,які багаті на кальцій:молочні продукти (в умовах проживання на забруднених територіях,потрібно вживати вершки,сметану,сири під час виготовлення яких значна частина радіоактивних елементів видаляється з відвійками та сироваткою),бобові рослини,деякі види розоцвітих – шипшина, абрикоса, суниця. Неодмінним елементом в організмі людини є калій. Картопля, кукурудза, столові буряки, гречка, перець, абрикос, виноград належать до рослин-калієфілів. Прискорюють виведення радіонуклідів різні чаї та настої на основі рослинних зборів з відомих лікарських трав [6, с. 19].

Отже, паралельно з реакціями будь-якого ураження в організмі постійно відбуваються процеси природного відновлення на рівні репарації окремих молекул і клітин, репопуляції і регенерації тканин і органів. Безперечно,вони успішніше проходять в умовах оптимального забезпечення поживними речовинами. Достатня наявність у раціоні білків, жирів, вуглеводів, вітамінів усіх класів, мікроелементів та інших біологічно важливих речовин сприяє прискоренню після радіаційного відновлення [6, с. 20].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балонов М. И. Облучение населения Российской Федерации вследствие аварии на Чернобыльской АЭС / М. И. Балонов, Г. Я. Брук, В. Ю. Голиков, В. Г. Еркин // Радиация и риск. – 1996. – №7. – С. 39-71.

2. Барабой В. А. Радиобиология и уроки Чернобыля / В. А. Барабой // Радиобиология. – 1990. – № 30 (4). – С. 435-439.

3. Бриллиант М. Д. Отдаленные последствия действия малых доз ионизирующей радиации на человека / М. Д. Бриллиант, А. М. Воробьев, Е. Е. Гогин //Терапевтический архив. – 1987. – №6. – С. 3-7.

4. Вовчук С. Г. Вкотре про небезпеку радіації / С. Г. Вовчук, Н. Т. Кособуцька //Безпека життєдіяльності. – 2016. – №4. – С. 35-38.

5. Гелашвили К. Д. К вопросу репродуктивной функции яичников в условиях локального облучения организма рентгенодиагностическими дозами

ионизирующей радиации. / К. Д. Гелпшвили, Р. Л. Вепхвадзе // Радиационные исследования. – 1980. – С. 48-56.

6. Гудков І. М. Стратегія протирадіаційного захисту людей,що проживають на забрудненій радіонуклідами території / І. М. Гудков // Екологічний вісник. – 2013. – №2. – С. 19-20.

7. Гродзинський Д. М. Радіобіологія / Д. М. Гродзинський. – К. : Либідь, 2000. – 448 с.

8. Овчаренко Е. П. Влияние ионизирующей радиации на репродуктивную систему: сопоставление экспериментальных и клинических исследований / Е. П. Овчаренко // Медицинская радиологическая и радиационная безопасность. – 1995. – №1. – С. 24-27.

9. Міхеєв О. М. Порівняльний аналіз впливу УФ-С та УФ-В-Випромінювання на рослинні об’єкти / О. М. Міхеєв, О. М. Тихенко // Вісник НАУ. – 2011. – № 4. – С. 163-166.

10. Серкиз Я. И. Радиобиологические аспекти аварии на Чернобыльской АЭС / Я. И. Серкиз, Л. Б. Пинчук. – К. : Наукова думка, 1992. – 172 с.

11. Спіженко Ю. П. Наслідки Чорнобильської катастрофи на здоров’я людини та діяльність органів охорони здоров’я / Ю. П. Спіженко // Чорнобиль і здоров’я людей. – 1993. – С. 1-3.

12. Тронько Н. Д. Основные направления современной имунноэндокринологии / Н. Д. Тронько, В. Ф. Чеботарев // Проблеми эндокринологии. – 1990. – №36(4). – С. 87- 91.

13. Федун З. В. Излучение состояния генеративной функции у женщин репродуктивного возраста после аварии на Чернобыльской АЭС / З. В. Федун, С. Я. Сольський, В. С. Артамонов // Итоги медицинских последствий аварии на Чернобыльской АЭС. – 1991. – С. 46.

Науковий керівник – *Дзюбенко О. В., кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри географії, екології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

УДК 373.5.016:512

Сергій Болілий,
студент 1 курсу спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ УЧНІВ ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ ТРИГОГОМЕТРИЧНИХ НЕРІВНОСТЕЙ В КУРСІ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ

У статті проаналізовано етапи, які виділяють у процесі формування вмінь школярів розв'язувати тригонометричні нерівності: підготовчий; формування умінь розв'язувати найпростіші тригонометричні нерівності; виведення тригонометричних нерівностей інших видів.

Ключові слова*: знання, вміння, тригонометричні нерівності, алгебра, функції.*

The stages that are selected in the process of skills students to solve trigonometric inequality: preparatory; formation of skills to solve simple trigonometric inequality; removing inequalities trigonometric other species are analyzed in the article.

Keywords: *knowledge, skills, trigonometric inequality, algebra, functions.*

Значне місце в шкільному курсі математики посідають тригонометричні рівняння і нерівності. Вони займають одне з центральних місць в курсі математики середньої школи, як за змістом навчального матеріалу, так і за способами навчально-пізнавальної діяльності, можуть і повинні бути сформовані при їх вивченні та застосовані до розв'язання великої кількості завдань теоретичного і прикладного характеру [1].

Питанням методики вивчення тригонометричних рівнянь займались такі вчені-методисти як Г. Бевз [2], М. Бескін [3], Р. Гілемханов [4], М. Слєпкань [5] та ін.

Вимогою нашого часу є необхідність посилення прикладних напрямків у навчанні математиці. Як показав аналіз змісту шкільної математичної освіти, можливості розв'язання тригонометричних рівнянь, а особливо тригонометричних нерівностей, в цьому плані досить широкі.

У процесі формування вмінь школярів розв'язувати тригонометричні нерівності можна виділити 3 етапи: підготовчий; формування умінь

розв'язувати найпростіші тригонометричні нерівності; виведення тригонометричних нерівностей інших видів.

Мета підготовчого етапу полягає в тому, що необхідно сформувати у школярів уміння використовувати тригонометричне коло або графік для розв'язування нерівностей, а саме: вміння розв'язувати найпростіші нерівності виду $\sin x > 1$, $\sin x < -1$, $\cos x > 1$, $\cos x < -1$ за допомогою властивостей функцій синус і косинус; вміння виконувати різні перетворення тригонометричних виразів.

На другому етапі навчання розв'язування тригонометричних нерівностей можна запропонувати наступні рекомендації, пов'язані з методикою організації діяльності учнів. При цьому будемо орієнтуватися на вже наявні в учнів уміння працювати з тригонометричної колом або графіком, сформовані під час розв'язання найпростіших тригонометричних рівнянь. Вчитель повинен звернути увагу учнів на різні способи виконання завдання, дати відповідний зразок розв'язування нерівності графічним способом і за допомогою тригонометричного кола.

У зв'язку з реалізацією третього етапу процесу формування у школярів умінь розв'язувати тригонометричні нерівності можна сказати: щоб систематизувати знання учнів по тригонометрії, рекомендується спеціально підібрати такі нерівності, розв'язки яких вимагають різних перетворень, які можуть бути реалізовані в процесі його розв'язання, акцентувати увагу учнів на їх особливостях.

Вчитель зобов'язаний в достатній мірі володіти методиками формування вмінь і навичок розв'язувати тригонометричні рівняння і нерівності. З урахуванням того, що вони поділяються на кілька типів, то відповідно і методика для кожного типу різна. Безперечно, досягти поставленої мети за допомогою лише засобів і методів запропонованими авторами сучасних підручників, практично неможливо. Це пов'язано з індивідуальними особливостями учнів. Адже залежно від рівня їх базових знань з тригонометрії вибудовується лінія можливостей вивчення різних видів рівнянь і нерівностей на різних рівнях.

Приклад. Розв'язати нерівність $\frac{\sin x \cdot \sin 3x}{\cos x \cdot \sin 2x} > 0$

Розв'язання.

$\frac{\sin x \cdot \sin 3x}{\cos x \cdot \sin 2x} > 0$; $\sin x \cdot \sin 3x \cdot \cos x \cdot \sin 2x > 0$

Нулі функції $y = \sin x \cdot \sin 3x \cdot \cos x \cdot \sin 2x$

$$\begin{cases} \sin x = 0; \\ \sin 3x = 0; \\ \cos x = 0; \\ \sin 2x = 0; \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x_1 = \pi n; \\ x_2 = \frac{\pi n}{3}; \\ x_3 = \frac{\pi}{2} + \pi n; \\ x_4 = \frac{\pi n}{2}; \ n \in Z. \end{cases}$$

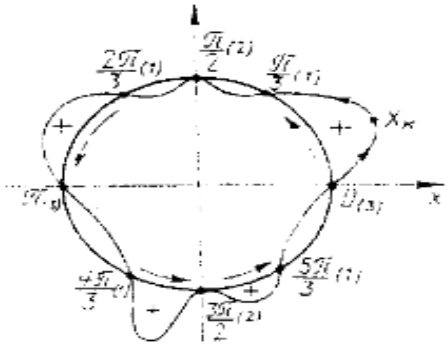

Для розв'язання тригонометричних нерівностей виду $\frac{P(\sin x, \cos x)}{Q(\sin x, \cos x)} > 0 \ (<0, \geq 0, \leq 0)$ можна користуватися методом секторів.

В методі секторів кожному множнику виду $(f(x) - a)$, де $f(x)$ – одна з функцій sinx або cosx, і $-1 < a < 1$, в тригонометричному колі відповідають два кути x_1 і x_2 $(f(x_1) = f(x_2) = a)$, які поділяють коло на два сектори. При переході через x_1 і x_2 функція $(f(x) - a)$ змінює знак.

Необхідно пам'ятати:

1. Множники виду $(\sin x - a)$ і $(\cos x - a)$, де $|a| > 1$, зберігають знак для всіх значень x. Такі множники чисельника і знаменника відкидаються, змінюючи (якщо $a > 1$) при кожному відкиданні знак нерівності на протилежний.

2. Множники виду $(\sin x \pm 1)$ і $(\cos x \pm 1)$ також відкидають, до того ж, якщо це множники знаменника, то в систему нерівностей додають нерівності виду $\sin x \neq \pm 1$ і $\cos x \neq \pm 1$. При відкиданні множників виду $(\sin x - 1)$ або $(\cos x - 1)$ знак нерівності змінюють на протилежний.

Таким чином, у процесі формування вмінь школярів розв'язувати тригонометричні нерівності виділяють підготовчий етап; етап формування умінь розв'язувати найпростіші тригонометричні нерівності; етап виведення тригонометричних нерівностей інших видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башмаков М. И. Математика: экспериментальное учебное пособие для СПТУ / М. И. Башмаков. – М. : Высш. шк., 1987. – 463 с.

2. Бевз Г.П. Методика викладання математики / Г. П. Бевз. – К. : Вища школа, 1989. – 323 с.

3. Бескин Н. М. Вопросы тригонометрии и ее преподавания / Н. М. Бескин. – М. : Учпедгиз, 1950. – 311 с.

4. Гилемханов Р. Г. О преподавании тригонометрии в 10 классе по курсу В / Р.Г. Гилемханов // Математика в школе. – 2001. – №6 – С. 26-28.

5. Слєпкань М. І. Методика навчання математики / М. І. Слєпкань. – К. : Зодіак-ЕКО, 2000. – 512 с.

Науковий керівник *– Шевчук Б. В., викладач кафедри математики, інформатики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 004:373.016:51

Олександр Левченко**,**
студент 1 курсу спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВИКОРИСТАННЯ MS EXCEL НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано використання електронних таблиць Microsoft Excel на уроках математики, розглянуто деякі задачі та методику їх застосування.

Ключові слова: *електронні таблиці, сучасні інформаційні технології, Microsoft Excel, графіки, індивідуалізація.*

The use of Microsoft Excel spreadsheets in mathematics lessons are analyzed in the article, discussed some problems and methods of their use.

Keywords: *spreadsheets, modern information technology, Microsoft Excel, graphics, personalization.*

Сучасні інформаційні технології створюють реальні можливості для їх використання у системі освіти, побудови відкритої освітньої системи, що дозволяє кожній людині вибирати свою власну траєкторію навчання за допомогою більш ефективної організації пізнавальної діяльності учнів у ході навчального процесу на основі такої найважливішої дидактичної властивості комп'ютера як індивідуалізація навчального процесу. Методика комп'ютеризації викладання фундаментальних дисциплін, у тому числі математики, сьогодні є однією з ключових проблем організації навчального процесу в школі [1].

Зауважимо, що сьогодні існує багато різних спеціально розроблених для навчання програм-тренажерів, програм-тестів, готових презентацій для вивчення нового матеріалу та ін. Питанням впровадження таких програм у навчальний процес приділяли увагу багато науковців таких як, І. Аман, Т. Архіпова, С. Власенко, С. Ганжела, О. Крайчук, Т. Лисенко, Т. Підгорна, А. Шемейко, Л. Страннікова та ін.

В даний час вже немає жодного вчителя, який стверджує, що застосування комп'ютерних технологій на уроці математики неефективно.

Питання вже друге: як зробити, щоб застосування комп'ютера стало природною потребою, та не викликало різних додаткових проблем, щоб комп'ютер економив час вчителеві, розвантажував його. У більшості ж випадків учитель, застосовуючи інформаційні технології, стикається з низкою проблем:

– складність придбання електронних підручників;

– багато часу витрачається на ознайомлення з їх структурою, особливостями пошуку, використання, редагування матеріалів;

– неможливість швидко адаптувати мультимедійні матеріали до своїх конкретних умов;

– завдання важко «вписати» в структуру уроку;

– багато програм вимагають спеціального навчання [2].

Електронні таблиці Microsoft Excel входять в повний пакет офісних програм Microsoft, що дозволяє вчителю на будь-якому комп'ютері застосовувати їх на уроках математики, а також учням при виконанні домашніх завдань.

Тема «Електронні таблиці» в курсі інформатики є цікавою з позиції використання комп'ютера при розгляді питань з інших шкільних предметів. Математика, фізика, економіка, біологія, – це не повний список дисциплін, які можуть «поставляти» завдання для вивчення програми Excel або інших електронних таблиць. Не претендуючи на оригінальність розглянутих завдань, хочемо акцентувати увагу саме на їх зв'язку з іншими шкільними предметами. У старшій школі учні часто зустрічаються з труднощами при побудові графіків і аналізі різних функціональних залежностей. Дана програма може зробити цей процес більш цікавим і ефективним, попутно сприяючи розширенню знань і в інформатиці. Її можна використовувати при поясненні нового матеріалу, для демонстрації графічних залежностей, а також для порівняння результатів аналізу та побудови деяких графіків при звичайному підході і з використанням сучасних, комп'ютерних методів. Цілком природно почати розгляд можливостей та призначення ЕТ з самих найпростіших завдань, в яких потрібно лише правильно скласти формулу, враховуючи тип посилань. Далі за допомогою ЕТ навчити учнів будувати комп'ютерну модель і аналізувати дані за допомогою комп'ютерного експерименту. При аналізі даних буває важливо визначити, як зміна однієї із змінних вплине на результат формули, як підібрати оптимальне значення змінної. В арсеналі Microsoft Excel є команда Підбір параметра (меню Сервіс), яка дозволяє здійснити пошук саме того значення змінної величини, при якому буде досягнутий зазначений результат. Підбір параметра можна використовувати для дослідження рівнянь і функцій.

Розглянемо деякі задачі та методику їх застосування на уроках математики.

Завдання № 1. Перетворення графіка.

Побудуйте графік функції y=|x| на відрізку [-10;10] з кроком 2. Перетворити його: побудувати графік y=| x +1|

1. У стовпці А побудуйте таблицю значень при різних значеннях аргументу;
2. У осередок В2 введіть формулу =ABS(A2);

3. Побудуйте графік функції на даному аркуші за допомогою Майстра Диаграмм.

4. Додайте стовпець y=|x+1| і знайдіть значення функції при даних значеннях аргументу - у комірку С2 введіть формулу =ABS(A2 +1);

5. Виділіть графік і виконайте команду ДІАГРАМА - ДОДАТИ ДАНІ.

6. Виділіть діапазон значень функції y=|x +1| і побудуйте новий графік.

7. Поміняйте y=|x+1| на y=|x-1|, при цьому поміняйте формулу. Що станеться з графіком?

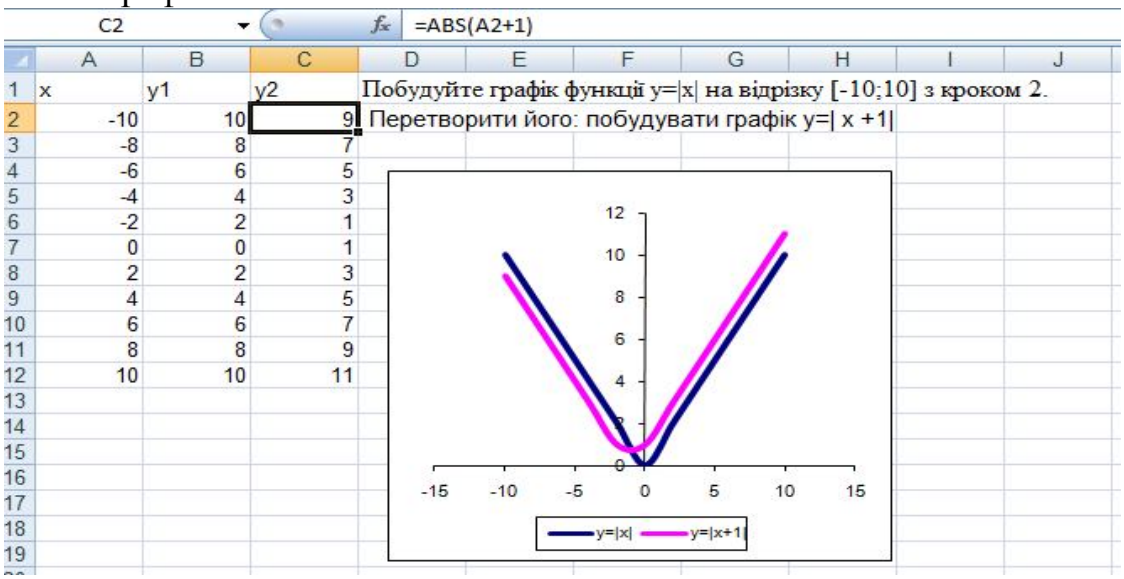

x	y1	y2
-10	10	9
-8	8	7
-6	6	5
-4	4	3
-2	2	1
0	0	1
2	2	3
4	4	5
6	6	7
8	8	9
10	10	11

Завдання № 2. Графічне розв'язання рівнянь.

Розв'язати графічно рівняння: $2^x = -x + 1$ Розглянемо дві функції: $y1=2^x$ і y2=-x+1. Побудуємо в одній системі координат графіки цих функцій на відрізку [-4;4] з кроком 0,5. За графіком функції визначаємо розв'язок рівняння: x=0.

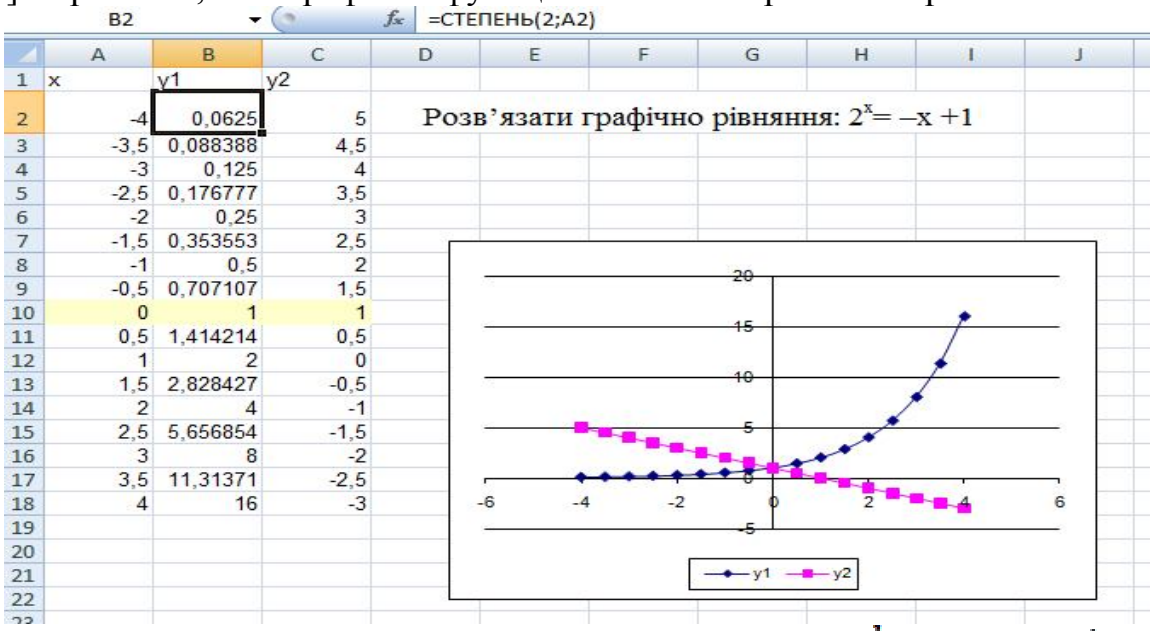

x	y1	y2
-4	0,0625	5
-3,5	0,088388	4,5
-3	0,125	4
-2,5	0,176777	3,5
-2	0,25	3
-1,5	0,353553	2,5
-1	0,5	2
-0,5	0,707107	1,5
0	1	1
0,5	1,414214	0,5
1	2	0
1,5	2,828427	-0,5
2	4	-1
2,5	5,656854	-1,5
3	8	-2
3,5	11,31371	-2,5
4	16	-3

Завдання № 3. Показати графічно, що рівняння $log_2 x = -2x + 1$ має розв'язок.

Розглянемо дві функції: $y1=\log_2 x$ і y2 =-2x +1. Побудуємо в одній системі координат графіки цих функцій на відрізку [0,1; 4,1] з кроком 0,5. При побудові бачимо, що графіки перетинаються, отже, рівняння має розв'язок.

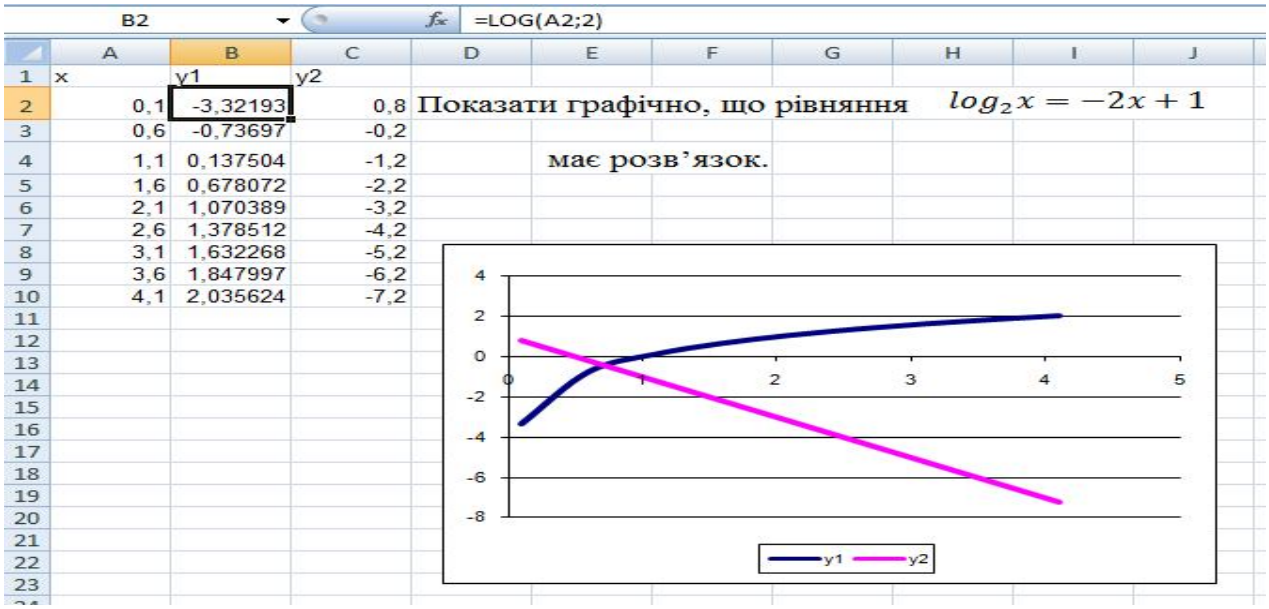

Таким чином, використання табличного процесора Excel дозволяє вчителеві при вивченні математики застосовувати нові інформаційні технології, якісно змінює навчально-інформаційне середовище уроку, роблячи її дружньою до учня, що сприяє розвиткові учня і спонукає його до співпраці, дозволяє значно (в 1,5-2 рази) збільшити кількість розв'язуваних на уроці завдань і прикладів за рахунок скорочення витрат часу на рутинні обчислення. Також дає можливість розвивати в учнів просторову уяву, логічне мислення, оволодівати практичними прийомами геометричних вимірювань і побудов. А головне – інформаційні технології на уроках математики розвивають самостійність учнів, вміння і навички читання інформації, поданої у вигляді таблиць, діаграм, графіків, дозволяють накопичити досвід дослідницької діяльності і формують здатність саморозвитку та самоосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жалдак М. І. Комп'ютер на уроках математики : пос. для вчит. / М. І. Жалдак, О. В. Вітюк. – К. : Техніка, 1997.

2. Соловьева Е. М. Проектная деятельность на уроках информатики с использованием табличного процессора MS Excel [Електронний ресурс] / Е. М. Соловьева // Фестиваль педагогических идей. Открытый урок. – Режим доступу : festival.1september.ru/articles/210471.html.

Науковий керівник *– Шевчук Б. В., викладач кафедри математики, інформатики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА / ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

УДК 613.955

Юлія Григорєва,
студентка 6 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВАЛЕОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ–ПЕРШОКЛАСНИКІВ

В статті охарактеризовано основні критерії комплексної оцінки стану здоров'я дітей; обґрунтовано важливість своєчасної валеодіагностики стану фізичного та психічного розвитку та рівня здоров'я молодших школярів як одного з головних факторів, який дозволяє виявити дітей, що потребують запровадження як лікувально-оздоровчих так і профілактичних заходів; визначено пріоритетні та першочергові завдання, спрямовані на усунення причин, що утруднюють адаптацію дитини до умов шкільного життя.

***Ключові слова*:** *групи здоров'я, функціональний стан, фізичний розвиток, валеологія, гармонійність, школярі, адаптація.*

The article describes the main criteria for an integrated assessment of the health of children, justified the importance of timely valeodiagnostiki physical and mental development and the level of health of younger students as one of the main factors, which allows to identify children who need introduction as a therapeutic and prophylactic measures are defined priorities and priorities aimed at addressing the causes that impede the child's adaptation to the conditions of school life.

Key words: *group health, functional status, physical development, valeology, harmony, students, adaptation.*

В останнє десятиріччя спостерігається тенденція до зростання рівня порушень фізичного й психічного здоров'я та фізичного розвитку, школярів, що є серйозною медико-педагогічною проблемою сьогодення. Зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління є однією з найскладніших комплексних проблем сучасної науки, оскільки рівень здоров'я дітей визначає рівень здоров'я майбутнього суспільства і є якісним показником розвитку держави. Сучасні школярі є потенціалом суспільства України XXI століття.

Загальновідомо, що стан здоров'я школярів формується під впливом цілого комплексу факторів: соціальних, біологічних, екологічних. Серед соціальних факторів найбільш значущими є умови навчання та виховання учнів у навчальних закладах. Якість навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних

закладах в останні роки зазнала суттєвих змін. Інноваційні навчально-виховні заклади висувають підвищені вимоги до навчання. Суттєво збільшився потік інформації, ускладнилися програми, збільшилася тривалість навчального дня школярів. Усе це призводить до збільшення навчального навантаження, порушення режиму дня, перевтомі дітей і підлітків, розвитку функціональних розладів і захворювань [5].

Проблемі впливу навчального навантаження на функціональний стан організму й стан здоров'я дітей в останні роки присвячено багато досліджень. Відомий учений-гігієніст А. Сердюк, аналізуючи динаміку показників стану здоров'я школярів м. Києва, відзначає зростання порушень гостроти зору й постави в 1,5 рази, поширеність хвороб кишково-шлункового тракту – у 1,4 рази, хвороб центральної нервової системи – в 1,7 рази, ендокринної системи – в 2,6 рази. Як наслідок – 52% школярів мають порушення в морфо-функціональному стані організму, 40% школярів страждають хронічними захворюваннями і лише 10% можна вважати здоровими[2, 5].

Учені-гігієністи Н. Полька, А. Сердюк, Н. Коцур, Л. Гармаш указують на відсутність в Україні системи спостереження за станом здоров'я школярів і факторами, які їх формують. Відповідно першочерговим завданням сьогодення є створення валеологічного моніторингу[2, 3, 4].

Метою нашого дослідження стало визначення шляхом експерименту стану здоров'я дітей першого року навчання, вивчення його динаміки протягом року та можливостей корекції.

Важливим етапом у житті дитини є вступ до школи. Звернення до наукової літератури засвідчує, що навчальний процес вимагає від школяра найрізноманітніших адаптаційних змін особистості. Існуючий стан організації режиму навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий об'єм інформації вимагають від школярів все більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми. На даному етапі розвиток функціональних систем організму дитини та стан її здоров'я є вагомим фактором, що впливає на здатність адаптуватися до дії нових умов життя.

Водночас спеціалісти – лікарі, психологи, педагоги вкрай занепокоєні станом здоров'я підростаючого покоління. Встановлена негативна динаміка формування стану здоров'я дітей. За останнє десятиріччя зросла чисельність дітей з захворюваннями крові, кровотворних органів, сечостатевої системі в 2,1 рази, кровообігу та опорно-рухової системи в 1,9 рази. Збільшилась кількість дітей із розладами психіки та поведінки на 16,7 %. Серед розладів психіки переважають розлади особистості, невротичні та психічні розлади, пов'язані зі стресом [3].

Здорові діти з нормальним рівнем функцій і гармонійним фізичним та психічним розвитком краще переносять період вступу до школи, що є одним із критичних періодів онтогенезу. Наявність хронічних хвороб, особливо в стадії субкомпенсації можуть бути причиною розвитку шкільної дезадаптації та неуспішності. Відповідно, стан здоров'я та фізичний розвиток дитини можна

віднести до важливих функціональних показників, що дають можливість визначити готовність дитини до вступу в школу [6].

Отже, дуже важливо за рік до вступу до школи проводити медичні огляди дітей, що дозволить визначити групу ризику неготовності до шкільного навчання за станом здоров'я [4]. Групу ризику становлять перш за все діти з відставанням у біологічному розвитку; з функціональними порушеннями (невротичні реакції, логоневрози, гіпертрофія мигдаликів, тощо), а також діти, які часто хворіють; діти з хронічними хворобами. Зважаючи на даний факт, своєчасна комплексна валеологічна оцінка здоров'я з урахуванням факторів, що утруднюють адаптацію до школи, дозволяє виявити дітей, які потребують впровадження лікувально-оздоровчих заходів. Це дає можливість покращити стан здоров'я дітей, що вступають до школи і, відповідно, полегшити пристосування їх до умов шкільного життя та запобігти зриву адаптаційних можливостей дитячого організму.

Особливе значення для валеологічної оцінки стану здоров'я першокласників має визначення рівня їх фізичного розвитку, його гармонійності. Фізичний розвиток є однією з досить об'єктивних характеристик здоров'я та показник, що швидко і чутливо реагує на дію факторів навколишнього середовища.

На сьогоднішній день прийняті такі критерії комплексної валеологічної оцінки стану здоров'я: наявність або відсутність на момент обстеження хронічних захворювань; рівень функціонального стану основних систем організму; ступінь опірності організму несприятливим впливам зовнішнього середовища; рівень фізичного та нервово-психічного розвитку та ступінь його гармонійності.

Систематичні планові медичні огляди з участю лікарів-спеціалістів (окуліста, отоларинголога, невропатолога та ін.) дають можливість встановити наявність або відсутність захворювань.

Функціональний стан органів та систем визначається клінічними методами з використанням, в разі потреби , функціональних проб.

Про ступінь опірності організму судять за кількістю гострих захворювань (у тому числі і загострень хронічних захворювань) у попередньому році. До групи дітей, що часто хворіють відносять дітей, які протягом року хворіли 4 і більше разів.

Рівень гармонійності фізичного та нервово-психічного розвитку визначається шляхом порівняння індивідуальних показників із середніми показниками розвитку для даного віку та статі.

У відповідності до вказаних критеріїв розроблена схема розподілу дітей за групами здоров'я [2].

Виділяють 5 груп здоров'я: *1 група здоров'я* – здорові діти з гармонійним фізичним розвитком та нормальним рівнем всіх фізіологічних функцій; *2 група здоров'я* - здорові діти , що мають функціональні та деякі морфологічні відхилення, а також знижену опірність до гострих та хронічних захворювань і, отже, часто та тривало хворіють; *3 група здоров'я* – діти, які страждають хронічними захворюваннями у стані компенсації, зі збереженням функціональних можливостей організму; *4 група здоров'я* – діти, які страждають

хронічними захворюваннями у стані субкомпенсації, зі зниженими функціональними можливостями організму; 5 *група здоров'я* – діти та підлітки, які страждають хронічними захворюваннями у стані декомпенсації, зі значно зниженими функціональними можливостями організму, інваліди I та II групи тощо[1].

В результаті валеологічного дослідження нами були обстежені 164 дітей, що вступили до першого класу загальноосвітніх шкіл м. Переяслава-Хмельницького. Обстеження проводились в два етапи: перший – початок навчального року (вересень), другий – кінець навчального року (травень). Оцінку фізичного розвитку дітей, його гармонійність проводили за комплексною методикою В. Кардашенко, В. Властовського, Е. Стромської.

Детальний валеологічний аналіз отриманих даних дав можливість констатувати явно виражену неоднорідність стану здоров'я першокласників і зробити вмотивований розподіл дітей за групами здоров'я. При розподілі дітей за групами здоров'я з'ясувалося, що до першої групи було віднесено 34,6 % учнів до другої - 41 % , а до третьої – 24,4 %.

Аналіз фізичного розвитку першокласників показав, що більшість дітей мають середній фізичний розвиток, що становлять 70,1 % від загальної кількості обстежених. Викликає цілком зрозуміле занепокоєння й те, що майже 24 % дітей віднесені до групи з низьким та нижче середнього рівнем фізичного розвитку. Звертає на себе увагу той факт, що при визначенні гармонійності фізичного розвитку були виявлені діти з дисгармонійним фізичним розвитком. Їх кількість становить 47 дітей (31,5 %). Характерно, що дисгармонійність за морфологічними ознаками в більшості пов'язана зі зменшенням маси тіла. Дисгармонійність за функціональними ознаками пов'язана з низькими показниками життєвої ємкості легень у обстежених дітей першого року навчання в школі.

Валеологічна оцінка результатів дослідження стану здоров'я дітей в кінці першого навчального року дала можливість встановити, що відбувся перерозподіл дітей за групами здоров'я, причому, на жаль, не в позитивний бік. Зменшився відсоток дітей, що мали першу групу здоров'я та з'явилися діти, що були віднесені до четвертої групи здоров'я. У більшості дітей першої групи стан здоров'я практично залишився на тому ж рівні (76,5 %), частина дітей першої групи здоров'я в зв'язку з появою певних функціональних відхилень була віднесена вже до другої групи здоров'я (23,6 %). Втішним є той факт, що частина дітей (хоча і незначна) із другої групи здоров'я (8,1%) перейшла до першої за рахунок зникнення функціональних зрушень, а от у 29,6 % учнів з'явилися симптоми хвороби, в зв'язку з чим вони були віднесені вже до третьої групи здоров'я . Привертає увагу до себе формування четвертої групи здоров'я, до якої потрапили діти з третьої групи здоров'я за рахунок погіршення основного захворювання, яке учні мали на початку навчального року. За результатами обстежень на кінець навчального року до четвертої групи здоров'я були віднесені 11,6 % учнів.

Дослідження фізичного розвитку першокласників, обробка результатів та їх детальний аналіз дає можливість стверджувати, що у 9,6 % учнів він порівняно став кращим і чисельність учнів, що мають гармонійний фізичний розвиток також зросла. На жаль кількість учнів, у яких було виявлено дисгармонійний

фізичний розвиток за рахунок певних відхилень саме функціональних показників. залишилась без змін.

Одним із завдань нашого дослідження було виявлення кількості пропусків уроків через хворобу дітьми кожної із виявлених трьох груп здоров'я та встановлення взаємозв'язку між кількістю пропусків занять та станом здоров'я. При аналізі пропусків занять було встановлено, що найменше пропусків в учнів з першою групою здоров'я, а найбільше спостерігається пропусків у школярів, віднесених до третьої групи здоров'я. Причому слід зауважити, що часто батьки залишали дітей удома в зв'язку зі скаргами дітей на головний біль, болі в шлунку, на погане самопочуття, але до лікаря не зверталися. Очевидно такі скарги були викликані втомою, яка призводить до зворотних функціональних відхилень, що зникають після раціонального відпочинку протягом двох, трьох днів.

Слід відмітити, що стан здоров'я першокласників впливав як на їхню працездатність так і на успішність. І рівень працездатності і успішність була нижчою і гіршою в тих учнів, які мали відхилення у стані здоров'я. Порівнюючи успішність дітей різних груп здоров'я, можна зробити висновок: серед учнів з першою групою здоров'я переважають діти, що навчаються на добре та відмінно. Таких учнів - 63,9 %, на задовільно та добре навчалися 36,1 % дітей. Втішним є той факт, що невстигаючих учнів серед дітей даної групи здоров'я немає. Дещо знижується відсоток учнів, які навчаються на добре та відмінно серед учнів, що за станом здоров'я мають другу групу здоров'я, таких учнів - 58,9 %, але в даному контингенті вже з'являються учні, що не встигають (9,6 %). Тривожним є той факт, що серед дітей із третьою групою здоров'я на добре та відмінно навчається лише 35,8 % учнів, а незадовільну успішність мають майже 56,3 % першокласників.

Отже, порівняльний аналіз успішності дітей різних груп здоров'я дає підстави стверджувати, що стан здоров'я є вагомим фактором впливу на успішність дітей першого року навчання Суттєво нижчий рівень знань серед дітей третьої групи здоров'я вочевидь зумовлений періодичним загостренням хронічних хвороб та, як наслідок, частими пропусками навчальних занять. А діти другої групи здоров'я більш чутливі до впливу внутрішньо-шкільних факторів (режим навчання, розклад занять тощо) і у них швидше розвивається втома.

Таким чином, проведені дослідження показали, що стан здоров'я є важливим показником готовності дитини до навчання в школі, а також вагомим фактором впливу на процес адаптації дитини до умов шкільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валецька Р. О. Основи валеології. Підручник. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – С.69-78.

2. Громбах С. М. О критериях оценки состояния здоровья детей и подростков // Вестник АМНСССР. – 1981. – №12. – С. 42-46.

3. Гармаш Л. С., Коцур Н. І. Психофізіологічні особливості молодших школярів з нервово-психічними відхиленнями // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т.6. – С. 73-78.

4. Система активного формування здоров'я дітей та підлітків в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Методичні рекомендації / Г. М. Даниленко, С. М. Цилюрик, Л. І. Пономарьова та ін. – Харків : Інститут охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України, 2002. – 24 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. – К. : Шкільний світ, 2001.

6. Готовність дитини до навчання / упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К.–: Мікрос-СВС, 2003. – С. 5-11.

УДК 613.9

Андрій Литвин,
викладач кафедри теорії та методики
професійної підготовки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто основні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасних умовах. Визначено основні причини проблем безпеки життєдіяльності (екологічні, техногенні, соціально-політичні). Розглянуто причини які повинні розглядатися при вирішенні проблем безпеки життєдіяльності людини.

Ключові слова: *людина, аварії, чинники, причини, життя, фактори, катастрофи.*

The article considers the basic problems of safety of human life in the modern world. The main causes of security problems of life (ecological, technogenic, socio-political). The causes which should be considered when addressing the safety of human life.

Keywords: *people, accident, factors, causes, life, the factors of the disaster.*

Життя в сучасному урбанізованому просторі є досить складним і насиченим. Різноманітні технічні пристрої, транспортні засоби, соціальні негаразди, не говорячи про завжди існуючі природні катаклізми, безперервно несуть з собою неприховані небезпеки, їх кількість дуже велика.

Спостерігається така ситуація, що рівень небезпеки невпинно зростає, а людина, в силу звички, все менше про неї задумується.

Безпека життєдіяльності – комплексна система знань про захищеність життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних факторів природного і штучного характеру. Безпека життєдіяльності поєднує в собі пожежну безпеку, санітарно-епідеміологічне благополуччя, охорону здоров'я, екологічну та ядерну безпеку, попередження надзвичайних ситуацій, цивільний захист, безпеку руху, якість і безпеку продукції та послуг, безпеку споруд, будівель та інженерних мереж тощо [1].

На життя, здоров'я людини в сучасному техногенному середовищі впливають багато негативних факторів (біологічних, фізичних, хімічних, фізико-хімічних) , про які повинні знати всі і які породжені перед усім діяльністю самої людини – людський чинник, природні чинники, техногенні чинники. Найбільш негативним фактором прояву небезпечних та шкідливих чинників є людина.

Питання проблеми безпеки життєдіяльності перебувало у полі зору вчених, дослідників, практиків освітянської ниви і посідало чільне місце у вітчизняній історико-педагогічній думці. Теоретичні проблеми безпеки життєдіяльності розробляли такі відомі українські педагоги: Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Аналіз наукової літератури із проблеми безпеки життєдіяльності дає змогу стверджувати, що нагальною потребою сучасного українського суспільства є підвищення рівня знань безпеки життєдіяльності .

Проблема безпеки життєдіяльності людини у всіх її сферах являється складною та має глибокий характер. Серйозне занепокоєння викликає стан безпеки життєдіяльності працівників промисловості, сільського господарства, малого бізнесу.

Актуальність проблем безпеки життєдіяльності людини в теперішній час визначається рядом причин, серед них основними є: порушення екологічної рівноваги; зростання числа техногенних аварій і катастроф; соціально-політична напруженість у суспільстві.

Екологічна криза проявляється внаслідок невпинного нарощування технологічного потенціалу, здебільшого для задоволення потреб власного комфорту, вона завдає непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, унеможливлюючи безпечне існування людини на планеті. Намагаючись поліпшити життя, людство невпинно йде до глобальної екологічної катастрофи.

Техногенні аварії і катастрофи виникають за рахунок розвитку науки й техніки, які підвищують в цілому безпеку життєдіяльності людини і призводять до появи цілого комплексу нових небезпек, надмірного збільшення ступеня ризику, травматизму та загибелі людей. Причинами зростання рівня небезпек є: ускладнення технологічного обладнання і процесів; зневажання людиною своєї безпеки; зниження надійності приладів; помилки при проектуванні та експлуатації; звикання до порушень правил техніки безпеки.

Отже, сюди можна віднести: аварійні вибухи всередині і зовні будівель; небезпечні випромінювання різної потужності і природи; хімічні аварії;

підтоплення територій; аварії, викликані низькою якістю проектування або будівництва; терористичні акції. Найбільший відсоток техногенних аварій та катастроф складають пожежі, які здебільшого виникають за участю людського фактору.

Техніка так сильно увійшла в наше життя, що багато людей забуває про небезпеку для життя і здоров'я. Люди звикають до порушень правил техніки безпеки як на виробництві, так і в побуті.

Соціально-політична напруженість є серйозним чинником соціальної напруженості і проявляється незадоволенням населення інститутами влади, підвищенням цін на житлово-комунальні послуги, безробіттям.

Отже, можна дійти такого висновку що, дані причини обов'язково повинні розглядатися при вирішенні проблем безпеки життєдіяльності людини та суспільства в цілому.

Наприкінці минулого і початку XXI століття проблема гарантування і підвищення безпеки у разі виникнення надзвичайних ситуацій стає однією з важливих соціально-політичних, економічних, соціально-демографічних та екологічних проблем. Ризик виникнення різного роду небезпек на території України залишається високим. Постійно зростає масштабність наслідків аварій, катастроф і стихійних лих, що створює проблему запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідації або мінімізації їх наслідків.

Проблема безпеки життєдіяльності людини має глобальний характер, тому кожна людина повинна зробити свій внесок у її вирішення як заради сьогоднішнього суспільства, так і для наступних поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах (лист МОН України від 23.09.2014 № 1/9-482).

УДК 614.894

Юлія Могила,
студентка 2 курсу спеціальності
«Професійна освіта (охорона праці)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ОРГАНІВ ДИХАННЯ

У статті розглянуто використання ЗІЗ на виробничих об'єктах, а також дано оцінку комплексу проблем в області безпеки і охорони праці при використанні засобів індивідуального захисту органів дихання. Показана необхідність розробки методик застосування сучасних ЗІЗОД для створення безпечних нешкідливих умов праці.

Ключові слова: *безпека, безпека праці, засоби індивідуального захисту органів дихання, технологічний процес, професійні захворювання.*

The article examines the use of PPE at work sites as well as the evaluation of complex problems in the field of security and safety in the use of means of individual protection of respiratory organs. The necessity of development of methods of application of modern RPD to create safe and harmless working conditions.

Key words: *security, safety, means of individual protection of respiratory organs, process, occupational disease.*

В даний час з 7 мільйонів відомих хімічних сполук порядку 60 тисяч знаходять своє застосування в промисловості. Більшість використовуваних з'єднань мають загально токсичну, дратівливу, канцерогенну дію.

Специфіка сучасних виробничих процесів привела до появи нових технологій, що відповідають вимогам безпеки праці. Разом з тим, в окремих галузях технологічні умови вимагають забезпечення захисту персоналу шляхом застосування засобів індивідуального захисту (ЗІЗ). У цьому сегменті діяльності промислових підприємств є ряд невирішених проблем. Оцінка реальних виробничих умов виявила, що до 30% працівників не застосовують або неправильно застосовують ЗІЗ. Тому важливим завданням сучасних вимог безпеки є наукове обґрунтування та детальне дослідження проблем застосування ЗІЗ, як одного із способів забезпечення безпеки в виробничих умовах.

Виробництвом засобів індивідуального захисту зайняті як вітчизняні так і зарубіжні виробники. В даний час розробляються і впроваджуються новітні конструкції засобів індивідуального захисту органів дихання, очей, обличчя, голови для застосування в різних галузях промисловості, в тому числі в

надзвичайних ситуаціях і при техногенних аваріях. Інноваційні розробки у сфері ЗІЗ демонструють широкі можливості захисних функцій спец-засобів. Для захисту органів дихання застосовуються різні моделі ЗІЗОД (засоби індивідуального захисту органів дихання) – респіраторів полегшених, патронних, багатофункціональної конструкції, а також ізолюючих протигазів.

Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) використовуються для захисту людини від отруйних речовин, сильнодіючих отрут, радіоактивних речовин і бактеріологічних засобів. Для захисту життя та здоров'я людини засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) мають дуже велике та важливе значення, насамперед унаслідок можливості швидкого їх застосування у випадку необхідності. Тому ЗІЗ повинні бути у постійній готовності завжди, а в разі виникнення надзвичайної ситуації (НС) – негайно застосовуватися [1, с. 97].

Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) поділяються на три основні групи:

– засоби захисту органів дихання;

– засоби захисту шкіри;

– засоби медичного захисту.

ЗІЗ мають достатньо високі захисні якості й забезпечують захист органів дихання та очей людини від впливу отруйних речовин (ОР), сильнодіючі отруйні речовини (СДОР) у вигляді пари, туману, газу, диму, в крапельно-рідинному стані, радіоактивних речовин (РР), що знаходяться у повітрі, а також від бактеріальних та токсичних аерозолей.

На виробничих об'єктах засоби індивідуального захисту органів дихання можуть використовуватися в якості чергових засобів на випадок виникнення аварії; для використання при окремих виробничих операціях в періоди перевищення рівнів ГДК або при зниженні вмісту кисню в навколишньому повітрі; практично постійно (понад 50% робочої зміни) [4, с. 156].

Залежно від наявності і концентрації шкідливих речовин в повітрі кожному працюючому повинні видаватися засоби індивідуального захисту, що забезпечують необхідний захист.

При виборі засобів індивідуального захисту органів дихання враховуються шість основних критеріїв:

1) якісний склад, агрегатний стан і кількісний вміст шкідливих речовин в повітрі робочої зони;

2) специфіка виконуваних виробничих операцій (важкість робіт);

3) показники мікроклімату робочої зони;

4) призначення та принцип дії ЗІЗОД;

5) їх конструктивні особливості;

6) показники захисних та експлуатаційних властивостей.

Важливим аспектом при встановленні відповідності ЗІЗОД людині з урахуванням специфіки виконуваних ним робіт, є підбір і підгін розмірів.

Якщо вибраний тип ЗІЗОД належним чином не прилягає до обличчя, то цей засіб захисту або його розмір непридатний для використання. Розміри лицьових частин респіраторів, протигазів підбираються індивідуально відповідно до вказівок по експлуатації, як і методи перевірки їх прилягання до обличчя людини.

При виборі ЗІЗОД необхідно враховувати тяжкість робіт і характер трудових операцій. При роботах, що вимагають великої фізичної напруги і супроводжуються підвищеними величинами легеневої вентиляції, інтенсивними рухами, а також виконуваних в замкнутих просторах, деякі конструкції ЗІЗОД можуть виявитися непридатними.

Так, більшість патронних фільтруючих респіраторів, і особливо протигази, створюють опір диханню вище, ніж засоби з примусовою фільтрацією або шлангові дихальні апарати. Отже, вони можуть обмежити здатність людини виконати важку фізичну роботу, викликати почуття дискомфорту. Тому при безперервному використанні таких ЗІЗОД протягом зміни доцільно влаштовувати додаткові перерви в роботі, крім передбачених існуючою технологією та організацією праці.

Необхідно також враховувати, що високе фізичне напруження може посилити несприятливий вплив ЗІЗОД на людину, підвищуючи опір диханню і збільшуючи потовиділення. Це призведе до того, що маска стане прилипати до особи, знизяться її захисні властивості [3, с. 105].

Якщо здійснюються подібні роботи, то краще застосовувати засоби захисту з примусовою подачею повітря. Однак при цьому необхідно пам’ятати, що з ростом легеневої вентиляції, пов’язаної з вагою навантажень, збільшується швидкість повітряного потоку на вдиху, що може перевищити обсяг подається під маску повітря. Тоді людина не в змозі вдихнути необхідну кількість повітря і тому скидає з себе респіратор. А це означає, що потрібно контролювати кількість подаваного повітря і регулювати його відповідно до потреб легеневої вентиляції. Краще, коли ця кількість буде перевищувати максимальний обсяг значення його споживання при найбільш важких виробничих операціях.

Вибираючи тип ЗІЗОД, важливо враховувати метеорологічні умови, при яких виконується робота. Так, при використанні фільтруючих респіраторів і протигазів при низьких температурах може наступити обмерзання клапанної системи і порушитися герметичність ЗІЗОД. У зв’язку з цим перевагу слід віддавати респіраторів, оснащеним спеціальними елементами, наприклад, водовбирним вкладишами – для усунення конденсату всередині маски.

При використанні шлангових дихальних апаратів виникає необхідність в підігріві повітря, що подається, для чого їх рекомендується укомплектовувати індивідуальними вихровими кондиціонерами, що забезпечують такий підігрів. В умовах підвищених температур з високою вологістю навколишнього повітря шлангові апарати також повинні оснащуватися подібними кондиціонерами, але вже охолоджуючими повітря. При цьому необхідно мати на увазі, що останні споживають велику кількість повітря, тому при їх використанні потрібно строго контролювати його обсяг, який надходить в зону дихання людини.

Разом з тим, до цих пір залишається невирішеним ряд найважливіших проблем, пов’язаних з їх ефективністю, надійністю, конструктивними особливостями, методиками вибору ЗІЗ, найважливішими фізіологічними характеристиками людини в процесі роботи, в тому числі: зміною умов дихання; обміну теплоти; роботи м’язів; обмеженням процесу сприйняття виробничого середовища та ін. Крім того, зручність користування ЗІЗ визначає

психологічно обумовлене бажання працівника застосовувати даний захисний пристрій [2, с. 60].

Таким чином, створюється новий напрямок дослідження – культура і коректність застосування засобів індивідуального захисту. При цьому адекватність вибору і застосування ЗІЗ є обов'язковою умовою забезпечення необхідного захисту органів дихання. Невирішеність комплексу проблем, пов'язаних із застосуванням ЗІЗ в виробничих умовах, призводить до небажання робочих застосовувати захисні пристрої, що призводить до значних виробничих та людських втрат.

Виконаний нами аналіз проблем застосування респіраторів відомих і нових конструкцій показав, що методика вибору ЗІЗОД для захисту від шкідливих речовин вимагає детального опрацювання зазначених вище питань. Зокрема, енергетичні витрати організму працюючої людини зростають в ЗІЗОД півтора-два рази, а при важкій роботі і необхідному зростанні легеневої вентиляції збільшуються ще більше. Додатковий опір може стати причиною обмеження працездатності, інтенсивності і тривалості праці. Неминуче накопичення диоксиду вуглецю, збільшення його парціального тиску при надходженні в легені змінює і умови газообміну в альвеолах, утруднюється виведення з організму утвореного в процесі обміну речовин диоксиду вуглецю. Накопичення диоксиду вуглецю в крові змінює нервову регуляцію дихального апарату, що вимагає збільшеного виведення диоксиду вуглецю для збереження нормального вмісту газів в крові. Таким чином, основні вимоги до ЗІЗОД – безпека, надійний захист і мінімальні перешкоди диханню і працездатності та інших фізіологічних функцій не можуть бути дотримані, тому потрібно вводити спеціальні режими праці і відпочинку.

Мною наведено лише один з прикладів, пов'язаних з невирішеністю проблем застосування засобів індивідуального захисту. Насправді ж існуючий дефіцит наукових розробок для різних галузей промисловості і умов трудового процесу, відсутність детальних рекомендацій за правилам та умовами застосування ЗІЗ, створює тільки проблеми для фахівців в області охорони праці, не забезпечує виконання нормативних документів і не сприяє виконанню головного завдання – збереження здоров'я трудових контингентів.

Таким чином, розробка методик застосування сучасних ЗІЗОД підвищення культури застосування ЗІЗОД різних технологічних процесах, підготовка фахівців з проблем застосування захисних засобів актуальна і вимагає негайного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтунин А. Т. Формирования гражданской обороны в борьбе со стихийными бедствиями / А. Т. Алтунин. – М. : Строй-издат, 1978. – 247 с.

2. Каминский С. Л. Критерии правильного выбора конкретных типов СИЗОД на производстве. Рабочая одежда и средства индивидуальной защиты / С. Л. Каминский. – Пермь : Вектор науки, 2004. – 248 с.

3. Каминский С. Л. Средства индивидуальной защиты органов дыхания. Выбор, применение, режимы труда. Методические рекомендации /

С. Л. Каминский, А. В. Коробейникова. – Пермь : СПб. : Крисмас+, 1999. – 160 с.

4. Миронов Л. А. Значение подсоса загрязненного воздуха в подмасочное пространство фильтрующих респираторов и методы его обнаружения. Рабочая одежда и средства индивидуальной защиты / Л. А. Миронов. – М. : ТАУС, 2002. – 125 с.

Науковий керівник – *Лаун С. Ю., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики професійної підготовки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 796.371.61

Світлана Пашук,
студентка 4 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В даній статті проаналізовано існуючі проблеми фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку, визначено основні фактори та чинники, які впливають на формування здоров'я дітей даної вікової категорії.

Ключові слова: *фізичний розвиток, здоров'я, шкільний вік**,** молодші школярі.*

This article analyzes the existing problems of the physical development of children of primary school age, identifies the main factors and factors affecting the health of children of this age group.

Key words*: physical development, health, school age, junior schoolchildren.*

Здоров'я дитячого організму в сучасній гігієні дітей розглядається як інтегральний показник, що формується внаслідок дії складного комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних внутрішніх чинників та зовнішніх впливів. На сьогоднішній день неможливо визначити якість здоров'я дитини окремо від її соціального стану, конкретного середовища перебування та екологічних особливостей місця проживання.

Особливо багато уваги даній проблемі приділяється в роботах провідних науковців [1, 2, 3, 4]. Так, у дослідженнях В. Альбицького визначено комплекс факторів, що впливають на стан здоров'я школярів. З даного комплексу

факторів можна виділити три основні групи: біологічні, екологічні та соціально-економічні фактори [3]. До групи біологічних факторів відносяться, насамперед, несприятлива спадковість та аномалії розвитку. Відомо, що такі розповсюджені захворювання, як плоскостопість, міопія, сколіотична постава і безпосередньо сколіоз мають виражену спадкову зумовленість [3]. До групи факторів, які визначають особливості впливу навколишнього середовища на організм людини, російський науковець М. Балигін відносить несприятливі кліматично-географічні умови та ступінь забруднення навколишнього середовища шкідливими хімічними речовинами [4]. Такі науковці як М. Абрамов, А. Рибалко вказують на соціально-економічні чинники, які негативно впливають на стан здоров'я дітей, підкреслюючи, що провідними серед них є гіпокінезія, неадекватне харчування, перевантаження школярів внаслідок напруженого навчання у школі, довготривале перебування за комп'ютером і телевізором, недотримання режиму сну, недостатній час перебування на свіжому повітрі, відсутність навичок загартовування організму, шкідливі звички [5]. Вченими зазначено, що визначені фактори ризику можуть діяти як ізольовано, так і в поєднанні і останньому випадку спостерігаються найбільш негативні зміни у стані здоров'я. Разом з тим в умовах впливу сприятливих соціально-економічних чинників, навіть при несприятливій спадковості, захворювання в більшості випадків не розвивається. Прикладом цього може слугувати той факт, що завдяки раціональному фізичному вихованню суттєво підвищуються захисні сили організму та зростає ступінь його опірності до патологічних впливів. У зв'язку з цим особливого значення набуває подальше вдосконалення організації та заходів виявлення порушень фізичного розвитку школярів [2].

Великою повсякденною проблемою є врахування в сукупності такої великої кількість факторів як біологічні, гігієнічні, соціально-економічні, екологічні, спадкові та інші, що впливають на розвиток організму дитини. Проте стан здоров'я дитини визначається саме сукупним, надзвичайно мінливим у часі комплексом факторів. Саме тому для проведення всебічних комплексних досліджень необхідно забезпечити динамічне надходження інформації про стан здоров'я сім'ї, особливості соціального статусу її членів, зв'язок із шкідливим виробництвом та шкідливими звичками, перебіг вагітності та пологів у матері, особливості вигодовування дитини, перебіг захворювань та адекватності надання медичної допомоги, проведення профілактичних заходів, а також подальший ретельний аналіз цих показників.

Найважливішими параметрами здоров'я та адекватними індикаторами соціального благополуччя суспільства на думку багатьох авторів [1, 2, 3, 4], є показники фізичного розвитку людини. Показники фізичного розвитку – це, насамперед, антропометричні дані, темпи та особливості їх змін у процесі росту, гармонійність розвитку, співвідношення календарного та біологічного віку, конституційні особливості тощо. Такий підхід надає можливість використовувати показники фізичного розвитку для вимірювання та адекватного порівняння їх значень з встановленими нормативними показниками.

Із аналізу сучасної наукової літератури видно, що впродовж останніх десяти років здоров'я дітей нашої країни значно погіршилося, знизився рівень фізичного розвитку. Цілком очевидно, що основними причинами такого становища є економічні труднощі, зниження уваги до соціальних проблем та санітарної культури, ослаблення державної політики в галузі профілактичної медицини, зменшення питомої ваги наукових досліджень із проблем росту, розвитку здорової дитини та керування її здоров'ям. Серйозною причиною порушення здоров'я дітей стають все зростаючі навчальні навантаження властиві для сучасних освітніх установ.

Статистичні дані свідчать, що лише 5-7% учнів закінчують загальноосвітню школу здоровими, решта ж дітей ідуть у доросле життя з великим багажем хронічної патології. Значне інформаційне перевантаження, а відтак нестача вільного часу для занять фізкультурою та недосконало організований навчально-виховний процес: (відсутність або несистематичне проведення «фізкультурних хвилинок» на уроках, динамічних пауз на перервах, недостатня для дитячого організму рухова активність) негативно позначається на стані здоров'я учнів і призводить до такого патологічного процесу, як синдром хронічної втоми.

У багатьох випадках потенційні можливості, закладені в дитячому організмі, залишаються не використаними. Тому в комплексі факторів, які впливають на формування здоров'я школярів, одне з важливих місць займає рухова активність, заняття фізичною культурою та спортом. Дослідженнями встановлено, що при наявності уроків фізичної культури та передбачених протягом дня фізкультурних хвилинок,плюс 15% на невраховану рухову активність (дорога в школу та додому, активний відпочинок на перервах та у вільний час) тривалість рухового компоненту складає не більше 174 хв./добу (при середній добовій потребі 210-270 хв./добу), що становить лише 72% від гігієнічної норми рухової активності. В разі відсутності уроків фізичного виховання в певний день тривалість рухового компоненту складає 125 хв/добу, а це лише 51% від належної рухової активності. Все це негативно впливає на здоровя школярів і спричиняє додаткові порушення їх фізичного розвитку. Сучасна організація фізичного виховання в умовах загальноосвітніх навчальних закладів мало враховує потреби дітей із порушенням здоров'я. Систематичні заняття плаванням суттєво сприяють розвитку дитячого організму. Завдяки плаванню підвищується гемоглобін, збільшується кількість еритроцитів у крові, покращується відтік жовчі, поліпшується робота органів травлення та сечостатевої системи. Плавальні рухи зміцнюють м'язи спини, що є суттєвим в попередженні виникнення сколіозу, сколіотичної постави та розвитку плоскостопості, а це дуже важливо, особливо коли дитина стільки часу проводить за партою. Крім того дозовані фізичні вправи, які проводяться вчителями фізкультури, особливо корисні для школярів із відхиленням у стані здоров'я.

На сьогоднішній день є очевидною потреба зміни ставлення здоров'я дитини в системі освіти. Сьогодні урок, основна форма організації навчально-виховного процесу, вже не вважається сучасним, навіть якщо б він і відрізнявся

всім різноманіттям найсучасніших засобів та педагогічних прийомів, якщо на цьому уроці не враховується стан здоров'я дитини, або дитина під час його проведення втрачає своє здоров'я.

Здоров'язберігаюча педагогіка з одного боку,має сформувати в учнів спеціальні знання, уміння, навички збереження і зміцнення свого здоров'я, а з іншого – передбачити в педагогічних технологіях можливості здійснення самостійних спроб удосконалити себе, своє тіло, психіку, емоції,працювати над розвитком своїх комунікативних здібностей, враховувати гуманне ставлення до світу, до оточення, до самого себе.

З метою корекції стану здоров'я дитячого населення молодшого шкільного віку та оцінки рівня гармонійності фізичного розвитку, використовуючи дані динамічних зрушень з боку антропометричних та функціональних показників фізичного розвитку, можна визначити числові значення рівня гармонійності фізичного розвитку школярів у широкому інтервалі вікових груп від 7 до 11 років. Дану методику можна використовувати як скринінг-тест для виявлення індивідуальних особливостей розвитку дітей,що є основою для своєчасного проведення профілактичних та коригуючи засобів. Висновки:

1. Аналіз наукової літератури з дослідження стану фізичного розвитку школярів, дає змогу виокремити комплекс основних факторів, що суттєво впливають як на фізичний розвиток так і на стан здоров'я дітей даної вікової групи.

2. Системний підхід до організації уроків фізичної культури молодших школярів, вкладених у комплексний розвиток фізичних якостей, процес формування рухових умінь і навичок, а також проведення фізкультурних хвилинок дозволить підвищити якість навчання та рівень рухової активності учнів.

3. Фізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку знаходиться на досить низькому рівні і тому виникає потреба в проведенні комплексних досліджень з вивчення проблеми формування у дітей мотивацій до ведення здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Няньковський С. Л. Формування здоров'я дітей і профілактика його порушень на підставі комп'ютерного моніторингу. – Львів, 1997. – 192 с.

2. Фізичний розвиток дітей різних регіонів України (випуск 1, міські школярі). / Під заг. редакцією І. Р. Бариляка, Н. С. Польки. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 208 с.

3. Альбицький В. Ю. Состояние здоров'я, образ и условия жизни детей группы медико-демографического риска // Здравоохр. Рос. Федерации. – 1991. №1. – С.28-31.

4. Балыгин М. М. Семья и здоровье детей // Здравоохр. Рос. Федерации. – 1990. – №9. – С.21-25.

5. Абрамов М. С. Современные подходы к оценке уровня физического развития – важного показателя общественного здоровья // Гигиена и санитария. – 1983. – №6. – С. 69-71.

УДК 613.22-053.6

Ірина Плясун,
студентка 5 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м .Переяслав-Хмельницький)

ОЦІНКА РЕЖИМУ І ЯКОСТІ ДОБОВОГО РАЦІОНУ ХАРЧУВАННІ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті проаналізовано якість та збалансованість добового харчового раціону школярів підліткового віку. Оцінено режим харчування, який сприяє оптимальній роботі системи травлення.

Ключові слова: *підлітки, режим харчування, добовий раціон, профілактика, здоров'я.*

The article analyzes the quality and the balance of the daily diet of schoolchildren of adolescence. The diet regimen that promotes optimal digestive system functioning is evaluated.

Key words: *adolescents, diet, daily ration, prevention, health.*

Шкільні роки – час бурхливого росту, безупинного фізичного і розумового розвитку. Швидкий ріст, постійний рух, напружена розумова діяльність – все це ставить перед організмом підвищені вимоги, спричинюючись до великих витрат енергії. Для росту і забезпечення нормальної життєдіяльності організму серед інших факторів неабияке значення має режим харчування. Під режимом харчування слід розуміти дотримання помірності, різноманітності їжі, регулярності прийняття її.

Підлітки витрачають більше енергії і поживних речовин через швидке зростання. Таким чином, раціональне, харчування в цьому віці має вирішальне значення. Більше того: те, що їсть дитина в підлітковому віці, важливо для здоров'я на більш пізніх етапах життя.

Організація правильного здорового харчування дітей підлітків має не тільки медичне значення як фактор збереження здоров'я конкретної дитини та її подальшого розвитку, а й велике соціальне значення як фактор, що визначає здоров'я майбутніх поколінь.

Основні проблеми харчування школярів пов'язані з порушенням режиму харчування поза стінами школи, зловживанням чіпсами, фаст-фудами, сухариками, цукерками, шоколадними батончиками і т.д.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити якість і раціональність харчування дітей підліткового віку.

Матеріали і методи дослідження. Для дослідження якості і раціональності харчування школярів підліткового віку було використано метод

анкетування за розробленою анкетою «Здорове харчування у підлітковому віці», яка включала 15 запитань.

Харчування відіграє важливу роль в правильному перебігу фізіологічних процесів в організмі підлітків. Від правильного харчування залежить нормальне функціонування органів і систем організму, опірність його різним хвороботворним факторам.

З їжею підліток має отримувати всі ті речовини, які входять до складу його органів і тканин. Це білки, жири, вуглеводи, мінерали, солі, вітаміни, вода.

Білок – основний «будівельний матеріал», що входить до складу кожної живої клітини. При нестачі білка в харчуванні у підлітків відзначається слабкість, млявість, падає вага, відстає зростання, знижується опірність різним захворюванням. Це позначається на його успішності і працездатності. Найбільш корисний білок молока і молочних продуктів, м'яса, риби та яєць. Кращій засвоюваності білків сприяють овочі, тому м'ясні та рибні страви рекомендується давати з овочевими гарнірами.

Жири та вуглеводи – джерело енергії, наше «паливо». Жири поліпшують смак їжі і дають тривале насичення. Однак надлишок жиру веде до порушення обміну і ожиріння. Добре засвоюються вершкове масло, жир молока, яєць, вершків, в якому містяться вітаміни А і Б. Свиняче сало, яловичий і особливо баранячий жири погано засвоюються і містять дуже мало вітамінів. У їжу школярів щодня необхідно вводити 10-15 г рослинного масла (соняшникове, оливкове, кукурудзяне).

Для організму підлітків необхідні мінеральні речовини. При недоліку їх можуть виникнути різні захворювання. Так, наприклад, при нестачі в їжі солей йоду порушується функція щитовидної залози. Вітаміни беруть участь у всіх обмінних процесах, що відбуваються в організмі, підвищують витривалість і стійкість організму до різних захворювань. При недоліку їх школяр робиться дратівливим, швидко втомлюється, у нього знижується працездатність, апетит, уповільнюється ріст.

Дуже важливо, щоб діти отримували різноманітну їжу. Приймати їжу школярі повинні 4 рази на день, приблизно через 4-годинні проміжки.

Молоко та молочні продукти особливо корисні для підлітків, оскільки вони містять повноцінний білок, жир, кальцій та вітаміни. Щодня підліток повинен випивати не менше 400-500 мл молока.

Аналізуючи дані анкетування відзначимо, такі рівні якісного харчування:

– правильність режиму харчування;

– дотримання різноманітності харчування,

– групи продуктів, які найчастіше складають щоденний раціон

– харчування.

За результатами проведеного нами анкетування стосовно правильності режиму харчування було встановлено; приймають їжу один раз в день – 0 %; 2 рази – 42 %; 3 рази – 44 %; 4 рази і більше – 16 %. Як показує анкетування найчастіше учні харчуються 2 або 3 рази на день.

Стосовно набору продуктів, які складають щоденний раціон харчування школярів аналіз анкетування показав наступне: 50% школярів вживають каші;

66% – борщі, супи; 70 % – блюда із картоплі; 32 % – блюда із макаронних виробів.

Отже, більший відсоток школярів вживають продукти багаті на вуглеводи.

На запитання яким продуктам школярі надають перевагу, анкетування показало: 34 % – рибі; 60% – м'ясу; 6% – овочам.

Таким чином в раціоні харчування школярів переважають такі продукти як м'ясо.

Стосовно вживання в щоденному раціоні харчування фруктів школярі зазначили, що 68 % - вживають щодня, 32% – рідко.

Молочні продукти входять в раціон харчування майже 70 – 90 % учнів.

Аналізуючи харчування школярів у шкільному буфеті слід відзначити, що вживають булочки, пиріжки – 100% школярів; солодощі – 76 %; сухарики і чіпси – 74 %; газовані напої – 100% школярів.

Отже, режим харчування школярів не відповідає принципам раціонального харчування. В раціоні харчування школярів переважають продукти тваринного походження, школярі надають більшу перевагу хлібобулочним виробам, картоплі, молочним продуктам, фруктам, менше вживають овочів. Така якість харчування школярів може спричинити порушенням з боку шлунково-кишкового тракту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малигіна В. Ф. Основи фізіології харчування. Гігієна і санітарія / В. Ф. Малигіна, А. К. Меньшикова, К. М. Поминова. – М. : Економіка; ПНЦ, РАН, 2005. – 56 с.

2. Вітебський Я. Д. Харчуйтеся раціонально / Я. Д. Вітебський – Челябінськ : Південно-Уральське книжкове видавництво, 1989. – 105 с.

3. Ховрахів В. Л. Харчування і здоров'я / В. Л. Сусліков. – Чебоксари, 1990. – 48с.

4. Гігієна харчування / [за ред. проф. К. С. Петровського] – Т.2. – М. : Медецина, 1971. – 245 с.

5. Розенберг М. Б. Нешкідливість харчових продуктів / М. Б. Розенберга. – М. : Агропромиздат, 1986. – 97 с.

6. Педенко А. І. Гігієна і санітарія громадського харчування / А. І. Педенко, І. В. Лерін, Б. І. Білицький. – М. : Економіка, 2001. – 236 с.

УДК 405

Тетяна Полякова,
студентка 2 курсу спеціальності
«Професійна освіта (охорона праці)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.

У статті розглянуто класифікацій НС на території України та їх основних причин виникнення. А також показано необхідність провести чітку класифікацію НС причини виникнення їх у суспільстві та упередити загрозу для життя і здоров'я людини.

Ключові слова: *надзвичайні ситуації, аварії, пожежі, вибухи, катастрофи, стихійні лиха.*

Article discusses the classifications of emergency situations on the territory of Ukraine and their root causes. And shows neophane to make a clear classification of emergencies causes them in society and to forestall the threat to life and human health.

Keywords: *emergencies, accidents, fires, explosions, catastrophes, natural disasters.*

Щорічно в нашій країні виникають надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру, що призводить до загибелі багатьох людей і значних матеріальних збитків. Так, протягом 2004 р. в Україні виникло 286 НС. У зв'язку з частими стихійними лихами, аваріями і катастрофами, зростанням їх кількості в багатьох регіонах України обстановка вважається дуже складною. Така ситуація є постійною серйозною загрозою для населення, зокрема кожній людині, суспільству, навколишньому середовищу, а в цілому і стабільності економіки держави [4, с. 167].

Класифікація надзвичайних ситуацій на території України за походженням здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998р. №1099 « Про порядок класифікації надзвичайних ситуації», Положення про класифікацію надзвичайних ситуацій, Державного класифікатора надзвичайних ситуацій, затвердженого наказом Держстандарту України від 19 листопада 2001 р., та Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 19 квітня 2003 р. № 119 [3, с. 56].

Надзвичайною ситуацією (НС) називається порушення нормальних умов життя людей на об'єкті або території, які викликані аварією, катастрофою,

стихійним лихом, епідемією, епіфітотією, епізоотією, великими пожежами, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських втрат і матеріальних збитків.

Надзвичайна ситуація є наслідком сукупності виняткових обставин, що склалися у відповідній зоні в результаті надзвичайної події техногенного, природного, антропогенного та воєнного характеру, а також під впливом можливих надзвичайних умов [2, с. 254].

Надзвичайні ситуації *за походженням* поділяють на:

– надзвичайні ситуації природного характеру – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

– надзвичайні ситуації воєнного характеру, пов’язані з наслідками застосування зброї масового ураження або надзвичайних засобів ураження під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних відходів, нафтопродуктів, вибухівок тощо. Особливості оцінки та реагування на надзвичайні ситуації воєнного характеру визначається законодавством, окремими нормативними і відповідними оперативними і мобілізаційними планами і тому їх конкретні та спеціальні ознаки не ввійшли до класифікатору [2, с. 342].

– небезпечне природне явище – це подія природного походження або результат природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть уражати людей, об’єкти економіки та довкілля.

– надзвичайні ситуації техногенного характеру – транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи загрози, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо [1, с. 43].

– потенційно небезпечний об’єкт – це такий об’єкт, на якому використовуються,перероблюються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежовибухові речовини та біологічні препарати, гідротехнічні й транспортні споруди, транспортні засоби, а також інші об’єкти, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайної ситуації [5, с. 123].

– аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об’єкт або території загрозу для життя і здоров’я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

– катастрофа – великомасштабна аварія чи інша подія, що призводить до тяжких трагічних наслідків.

Основними *причинами виникнення* надзвичайних ситуацій в Україні є:

– надзвичайне техногенне навантаження території;

– значний моральний та фізичний знос основних виробничих фондів більшості підприємств України;

– погіршення матеріально-технічного забезпечення, зниження виробничої і технологічної дисципліни;

– незадовільний стан збереження, утилізації та захоронення високотоксичних, радіоактивних та побутових відходів;

– ігнорування економічних факторів, вимог, стандартів;

– недостатня увага керівників відповідних органів державного управління до проведення комплексу заходів, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру та зниження їх наслідків;

– відсутність сучасних систем управління небезпечними процесами;

– низька професійна підготовка персоналу та населення до дій в екстремальних умовах;

– дефіцит кваліфікованих кадрів;

– низький рівень застосування прогресивних ресурсо-зберігаючих і еколого-безпечних технологій.

Отже, організація безпеки і захисту населення, об'єктів економіки і національного надбання держави повинна розглядатися як невід'ємна частина державного будівництва як найважливіша функція центральних органів виконавчої влади. Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо у загальнодержавному масштабі не буде вирішене завдання захист населення об'єктів економіки і національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакка Т. М. Охорона безпека життєдіяльності людини : конспекти лекцій / Т. М. Бакка, Т. С. Мельничук, В. І. Сівко. – Житомир, 1995. – 78 с.

2. Васійчук В. О. Основи цивільного захисту. / В. О. Васійчук, В. Є. Гончарук, С. І. Качан, С. М. Мохняк. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 417 с.

3. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності:навчальний посібник / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний. – Київ-Львів, 2001. – 98 с.

4. Термінологічний словник з безпеки життєдіяльності / В. А. Лущенко, Д. А. Бутко, О. В. Гранкін. – К., 1995. – 180 с.

5. Хижняк М. І. Здоров'я людини та екологія / М. І. Хижняк, А. М. Нагорна. – К. : Здоров'я, 1995. – 200 с.

Науковий керівник – *Лаун С. Ю., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики професійної підготовки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 796.012.1-055

Богдан Січкар,
студент 5 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

МОНІТОРИНГ РІВНЯ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуті фактори, що можуть привести до функціональних порушень, невротичних реакцій та відхилень у фізичному розвитку дітей. Розглянуті фактори шкільного середовища, що найбільшою мірою впливають на зниження рівня соматичного здоров'я.

Ключові слова: *соматичне здоров'я, невротичні стани, психічне здоров'я, функціональні порушення, школярі.*

The article considers factors that can lead to functional disorders, neurotic reactions and deviations in the physical development of children. Factors of the school environment are considered, and they have the greatest effect on reducing the level of somatic health.

Key words: *somatic health, neurotic states, mental health, functional disorders, schoolchildren.*

Найціннішим багатством, яким нагороджує людину природа від народження й на довгі роки, є здоров'я. Кожна людина, з'являючись на світ, володіє генетично закладеним потенціалом здоров'я. Проте, яким би сприятливим не був генетичний код індивіда, у процесі свого розвитку людина постійно взаємодіє із середовищем, яке може спричинити як розвиток задатків так і їх пригнічення. Медицина визначає освіту як одну з основних умов забезпечення здоров'я (серед таких важливих життєвих цінностей, як мир, дах над головою, соціальна справедливість, харчування, стабільна екосистема). Сьогодні перед освітянами гостро постала проблема розвитку нової особистості. Особистості, яка мала б міцні знання та вміння, широкий культурний запас, уміла користуватись новими технологіями, приймати нестандартні рішення і, головне, була здоровою та вела здоровий спосіб життя.

Здоров'я нації визначається насамперед станом здоров'я її підростаючого покоління. Дані численних досліджень показують, що джерело виникнення порушень у здоров'ї дорослих треба шукати в їхньому дитинстві [2].

У зв'язку з погіршенням здоров'я дітей і підлітків шкільного віку в більшості країн світу, про що свідчать результати скринінгових досліджень, науковці звертають увагу на проблему адаптації дітей та молоді до умов навчання як у школі, так і у вузах [2]. За даними досліджень В. Майданника

(2002), лише 1,1 % дітей є практично здоровими, а в середньому на одну дитину припадає 2,5 захворювання [2]. Л. Пархоменко (2006) у своїй роботі дає аналіз поширеності усіх захворювань підлітків України за 1999-2004 роки: вона збільшилася на 10 тисяч дітей, а темп приросту становить 10,4 % [3]. Ю. Антипкін (2009) відмітив, що, як правило, в одного підлітка реєструється одразу декілька захворювань.

Метою написання даної статті є оцінка рівня соматичного здоров'я сучасних школярів за аналізом статистичних наукових даних.

У відповідності до мети поставлені наступні завдання:

– розглянути фактори, які можуть привести до функціональних порушень, невротичних реакцій, відхилень у фізичному розвитку дітей;

– визначити фактори шкільного середовища, що найбільшою мірою впливають на зниження рівня соматичного здоров'я.

Здоров'я школярів є інтегральним показником загального благополуччя суспільства, а також тонким індикатором усіх соціальних та екологічних негараздів [3].

Останнім часом ситуація зі здоров'ям школярів наблизилась до критичної: підвищується рівень загальної захворюваності, поширюються і захворювання окремих органів і систем. Цьому сприяє зростання і інтенсивності впливу на здоров'я підлітків факторів екологічного та медико-соціального ризику, погіршення структури харчування, зниження ефективності проведення традиційних профілактичних заходів. Важливою особливістю сучасності є стрімке зростання кількості та зміна співвідношення факторів ризику, які впливають на гомеостатичні та імунологічні показники, розвиток і стан здоров'я дитини.

Спостерігається кількісне зростання функціональних розладів, гострої та хронічної соматичної захворюваності, синдрому дезадаптації, вроджених вад розвитку, морфофункціональних відхилень, зростає число і дітей-інвалідів, викликає чималу стурбованість і той факт, що збільшується кількість дітей із розладами психіки та поведінки, відповідно зменшується група здорових дітей [3].

Це можна пов'язувати не тільки з погіршенням екологічної ситуації, зниженням рівня соціального забезпечення та медичної культури населення, а і з недостатніми можливостями поширених методик оцінки стану здоров'я дітей, для виявлення патологічних відхилень у дитини на донозологічному етапі. Наявність виражених несприятливих тенденцій у стані здоров'я підростаючого покоління зумовлює потребу у прийнятті якісно нових рішень під час організації та проведення медико-профілактичних заходів. Найбільш пріоритетним завданням сучасної педіатрії є розробка нових та удосконалення існуючих технологій щодо збереження здоров'я здорової дитини [1]. Насамперед це пов'язано з тим, що, не вивчаючи грунтовно особливості стану здоров'я дітей у сучасних умовах, ми практично втрачаємо можливість ранньої профілактики його порушень [4].

У педіатрів завжди виникало питання стосовно критеріїв оцінки стану здоров'я дитини. Комплексне оцінювання стану здоров'я школярів - це

інтегрований показник впливу на її організм як позитивних, так і негативних чинників [4]. За даними відділення проблем здорової дитини Інституту педіатрії, акушерства та гінекології АМН України [5], найбільш суттєвими критеріями, що характеризують індивідуальне та колективне здоров'я дітей, є:

– досягнутий фізичний, нервово-психічний та інтелектуальний розвиток дитини, що відповідає його хронологічному віку;

– достатня функціональна та соціальна адаптація дитини в досить широкому діапазоні пристосування;

– високий ступінь резистентності до несприятливих впливів з оптимальною імунологічною реактивністю та швидким подоланням стресових реакцій;

– відсутність у дитини пограничних станів та ознак хронічних захворювань.

Характеристика здоров'я дітей більш складна у порівнянні з характеристикою здоров'я дорослого населення. Вона включає рівень фізичного, розумового, функціонального розвитку в різні вікові періоди, фізичну та нервово-психічну адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища, рівень неспецифічної резистентності та імунного захисту. Тому здоров'я дитини слід розглядати як відповідний біологічному віку стан життєдіяльності, гармонійної єдності фізичних та інтелектуальних характеристик, що зумовлені генетичними факторами і впливом зовнішнього середовища, формуванням адаптаційно-пристосувальних реакцій у процесі росту.

Процеси зростання і розвитку дитини підпорядковані певним біологічним законам, але одночасно і детерміновані факторами зовнішнього середовища [1-2].

Протягом тривалого часу основним соціально-детермінуючим фактором життєдіяльності дітей та підлітків виступає школа. Високий темп та ритм життя, модернізація навчального процесу (перехід навчальних закладів на новий зміст, структуру і термін навчання) [1], інформаційні перенавантаження висувають високі вимоги до організму школярів. Тривалий вплив несприятливих чинників сприяє виникненню функціональних розладів, які з часом призводять до формування стійкої патології [5].

На сьогодні система сучасного навчання у школі вимагає відповіді на багато запитань, що виникають у лікарів, педагогів та батьків дітей різного віку. Можна багато говорити про ефективність і корисність освітнього процесу, але важко ігнорувати той факт, що більшість дітей закінчують школу з різноманітними захворюваннями, що формуються в період їхнього навчання [2].

Діти, які навчаються за ускладненими програмами, перебувають в стресових умовах [4], у стані постійного напруження, навіть перенапруження, що само по собі є преморбідним станом. В учнів гімназій у два рази частіше спостерігається підвищений артеріальний тиск, у більшої частини з них відмічена підвищена невротизація. При цьому протягом 5 років навчання у школі в 1,5 рази зростає частота порушень зору, у 3-4 рази – патології органів

травлення, у 2-3 рази – порушень опорно-рухового апарату, в 1,5 рази – нервово-психічних розладів [3].

Ці факти доводять, що на стан здоров'я дітей впливає так званий шкільний фактор, про що свідчить суттєве збільшення різних захворювань під час тривалого навчання у школі. Так, у 70 % дітей молодшого шкільного віку індивідуальна, розумова та фізична працездатність не відповідає їх шкільному навантаженню.

Крім зазначеного, погіршення здоров'я школярів та проблеми їхньої шкільної адаптації часто зумовлені не лише спадковістю, біологічним віком дитини та наявними мінімальними мозковими дисфункціями, але й комплексом соціально-економічних причин, частина з яких є керованими. Серед них можна виділити соціально-несприятливі умови у сім'ї, зміну харчової поведінки та низьку якість харчування, збільшення гострої респіраторної захворюваності (унаслідок суттєвого збільшення контактів із хворими дітьми) та відповідно пропусків занять, незадовільні санітарно-гігієнічні умови навчання, нераціональне навчальне навантаження, недосконалість медичного спостереження за дітьми, практичну відсутність системи психолого-педагогічної підтримки школярів при наявності значної кількості стресових ситуацій, значний дефіцит ефективних освітніх програм, спрямованих на формування у дитини культури здоров'я [1].

Висновки: таким чином, аналізуючи дані літератури, можна зробити висновок, що в останні десятиріччя рівень соматичного та психічного здоров'я дитячого населення України погіршується. Серед факторів, що сприяють зниженню рівня дитячого здоров'я, чи не найважливіша роль належить навчальному навантаженню, стресогенна дія якого веде до дезадаптаційного синдрому з невротичними реакціями різного ступеня вираженості. Проблеми сьогодення ставлять перед нами нові завдання. Комплексний підхід до оцінки стану здоров'я дітей, впровадження нових оздоровчих технологій дадуть змогу попередити зростання функціональних порушень та органічної патології у школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г. Л. Охрана здоровья здоровых: постановка проблемы в Украине и России / Г. Л. Апанасенко // Укр. мед. часопис. – 2009. – № 4(72). – С.122-124.

2. Бесєдіна О. А. Проблеми погіршення стану здоров'я дітей і підлітків в умовах навчального закладу/ О. А. Бесєдіна, Т. М. Котакова, Г. М. Даниленко // Актуальні проблеми і основні напрямки розвитку профілактичної науки і практики. – Харків, 1997. – С. 51-55.

3. Гребнюк М. П. Соціальномедичні фактори ризику для здоров'я дитячого населення / М. П. Гребнюк, С. В. Вітріщак // Охорона здоров'я України. – 2002. – № 3-4. – С. 12-14.

4. Квашніна Л. В. Методика визначення рівня здоров'я і адаптаційних можливостей дитячого організму / Л. В. Квашніна, М. І. Величко // Перинатологія і педіатрія. – 2000. – № 2. – С. 49-52.

5. Кульчицька-Волочко М. Сімейні цінності здоров'я дітей / М. Кульчицька-Волочко // Ваш аптекар. – 2008. – № 21-22. – С. 5.

УДК 796.4.75

Оксана Топорівська,
студентка 5 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПРИ РІЗНИХ ВИДАХ ЙОГО ПОРУШЕНЬ

У статті висвітлені проблеми порушень морфо-функціонального стану опорно-рухового апарату дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано найбільш ефективні методи корекції стану опорно-рухового апарату при різних видах його порушень.

Ключові слова*: морфо-функціональний стан, опорно-руховий апарат, профілактика, корекція.*

The article deals with the problems of violations of the morpho-functional state of the musculoskeletal system of children of primary school age. The most effective methods of correction of the state of the musculoskeletal system for various types of its disturbances are analyzed.

Key words*: morpho-functional state, musculoskeletal system, prevention, correction.*

Актуальність профілактичних заходів щодо попередження порушень постави опорно-рухового апарату і плоскостопості серед учнів у закладах освіти обумовлена значною поширеністю у сучасних дітей цих розладів, які на фоні високого рівня статичного, сенсорного, інформаційного навантаження у період росту та розвитку організму переходять у фіксовані форми, що погіршує прогноз ефективності їх лікування і якість життя.

Аналіз науково-методичних джерел свідчить, що цій проблемі приділяли увагу багато фахівців. Однак потрібно впроваджувати в навчально-виховні заклади нові засоби й методики, які б позитивно сприймалися дітьми та спонукали виконувати запропоновані комплекси корекційної гімнастики.

Метою даної статті є визначення основних видів порушення постави за запропонованими методиками.

У відповідності до мети визначені наступні завдання:

– проаналізувати науково-методичну та спеціальну літературу з проблеми профілактики й корекції порушень функцій опорно-рухового апарату в дітей молодшого шкільного віку;

– запропонувати найбільш ефективні методики профілактики й корекції порушень функцій опорно-рухового апарату.

Правильна постава – звичне положення тіла під час стояння, сидіння, ходьби та іншої діяльності. При правильній поставі фізіологічні вигини хребта добре виявлені й мають рівномірно хвилеподібний вигляд, тулуб і голова тримаються вертикально, контури клітки виступають уперед при вертикально розташованій лінії живота, ноги випрямлені [4].

Постава та форма стопи не є природженою, а формується в процесі росту, розвитку й виховання дитини. У різні періоди життя дітей під впливом умов побуту, навчання постава може змінюватися. Постава формується в дітей у процесі розвитку їхньою організму в тісному зв'язку із формуванням рухових функцій.

Постава має нестійкий характер у період посиленого росту тіла дитини, що припадає на молодший шкільний вік. Це пов'язано з неодночасним розвитком кісткового, суглобово-зв'язкового апаратів і м'язової системи дитини. Кістки та м'язи збільшуються в довжині, а рефлекси статики ще не пристосувалися до цих змін [5].

Порушення постави це не захворювання, а стан, що при вчасно розпочатих оздоровчих заходах не прогресує. Проте порушення постави поступово може призвести до зниження рухливості грудної клітки діафрагми, погіршення ресорної функції хребта. Неправильне положення тіла порушує легеневу вентиляцію, зменшує надходження кисню до мозку, утруднює приплив крові до нього. Порушення постави може навіть спричиняти розвиток захворювань серцево-судинної системи (інсульт, інфаркт, гіпертонічна хвороба) та дихальної системи (бронхіт бронхіальна астма, запалення легень). Через неправильну поставу порушується робота нервової системи, оскільки в міжхребцевих отворах проходять численні нерви, що регулюють роботу окремих органів та організму в цілому. Організм стає супутником багатьох хронічних захворювань унаслідок прояву загальної функціональної слабкості дитини [2]. При порушенні постави можуть виникнути короткозорість остеохондроз хребта та інші захворювання. Правильне ж положення тулуба залежить від рівномірного натягнення м'язів його задньої, передньої й бокових поверхонь.

Для визначення виду порушень постави використовують різні методики.

Використання профілактичних заходів при порушеннях функцій опорно-рухового апарату та визначення змісту засобів корекції її вад вимагають знань про причини порушень – правильного звичного положення тіла для їх усунення.

Є низка внутрішніх і зовнішніх причин порушень функцій опорно-рухового апарату у дітей молодшого шкільного віку. До внутрішніх (ендогенних) причин відносять генетичну спадковість; вроджені вади фізичного розвитку; період першого скелетного витяжіння у 7-9 років; фізіологічно

обумовлений недостатній розвиток м'язової системи, ослаблений м'язовий тонус основних м'язових груп тулуба й кінцівок (м'язів спини, черевного преса та верхнього плечового пояса); функціональна недостатність зв'язково-суглобового апарату, що призводить до деформацій кісток унаслідок неправильних поз тощо.

Зовнішніми (екзогенними) причинами є нераціональний руховий режим, що призводить до слабкості м'язово-суглобового апарату; незбалансований режим харчування; забрудненість зовнішнього середовища; недостатній рівень теоретично-методичної підготовленості батьків і вихователів для ефективного проведення корекційно-профілактичної роботи як у школі, так і в домашніх умовах.

Для підтримки правильної постави велике значення має сила м'язів спини (особливо розгиначів хребта), сідничних м'язів і м'язів черевного преса. Міцні м'язи верхньої частини спини та шиї утримують у правильному положенні верхню частину тулуба, що запобігає деформації грудної клітки. Формуванню фізіологічних вигинів хребта сприяє гарний тонус глибоких м'язів спини. Ураховуючи значення сили м'язів для профілактики й корекції функціональних порушень опорно-рухового апарату, а також для розширення спектра використання методик і засобів фізичної реабілітації дітей, розроблено новітню методику розвитку сили й силової витривалості м'язової системи, яку ми використали [3; 4].

При огляді збоку оцінюється фізіологічність вигинів хребта. Верхній фізіологічний вигин – вигин вперед, утворений шийними хребцями та 1-2 грудними. Вершина шийного лордозу знаходиться на п'ятому шийному хребці.

Грудний кіфоз утворений грудними хребцями, за виключенням 1-2 і 11-12 хребців, які є місцями переходу до шийного і поперекового лордозів. Дугоподібна вершина грудного кіфозу знаходиться на шостому-сьомому грудних хребцях.

Нижній фізіологічний вигин вперед у поперековому відділі (лордоз), утворений 11-12 грудними хребцями і усіма поперековими. Дугоподібна вершина його знаходиться на рівні 3-4 поперекових хребців.

Ступінь кіфотичної постави та її виправлення під впливом занять фізичними вправами визначають за допомогою плечового індексу.

Формування постави в значній мірі залежить від розвитку м'язів шиї, спини, живота, нижніх кінцівок, їх сили і витривалості. Отже, витривалість великих груп м'язів (спини, живота) у школярів є критерієм ефективності профілактичних заходів. Крім цього, цей показник дозволяє формувати у школярів групу ризику щодо появи порушень постави.

Методика вимірювання витривалості м'язів тулуба. Визначення сили і витривалості м'язів спини проводиться у вихідному положенні лежачи на животі, руки на поясі, ноги фіксовані.

Оцінка сили й витривалості м'язів живота проводиться у вихідному положенні лежачи на спині, руки на поясі. Визначається кількість переходів з положення лежачи у положення сидячи (темп виконання 15-16 підйомів за хвилину). Нормою є 15-20 підйомів у віці 7-11 років 25-30 – у віці 12-17 років.

Визначити плоскостопість в умовах школи можна такими методами: візуальним, плантографічним та подометричним.

Візуальний метод. Дитина стає босими ногами на тверду поверхню (стільчик). Стопи паралельно на відстані 10-15 см. Оцінюється положення п'яткової кістки відносно гомілки зі спини та стан подовжнього та поперечного склепіння стопи. При нормальній стопі вісь гомілки та п- ятки співпадають, а при піднятті навшпиньки відбувається заглиблення внутрішнього та зовнішнього склепіння.

За допомогою методу плантографії отримують відбитки стоп на папері за допомогою барвників.

Найбільш точні дані отримуються при рентгенографії, але найбільш зручним інформативним для масових оглядів є метод визначення висоти. склепіння з подальшим розрахунком індексу склепіння стопи (М. Фридлянд, В. Бехтерова, А. Чоговадзе).

Формування і стан стопи у дітей необхідно вивчати у динаміці навчання (не рідше, ніж два рази протягом навчального року), у процесі регулярних занять фізичною культурою і спортом, а також під час впровадження профілактичних заходів з метою визначення їх ефективності. Встановлення плоскостопості у дітей потребує подальшого вивчення показників їх фізичного розвитку і функціонального стану організму з метою розробки індивідуальної і групової програми профілактики і оздоровлення.

Формування правильної постави дитини залежить насамперед від раціонального режиму; умілого чергування праці та відпочинку, сну, розумного розпорядку дня, повноцінного харчування, виконання фізичних вправ і загартовування організму. У регламентованому режимі передбачають також заняття коригувальними вправами. За відсутності профілактичних і корекційних заходів, деформація постави ускладнюється й може перейти в сколіотичну хворобу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жилка Н. Я. Здоров'я дітей в Україні / Н. Я. Жилка // Матеріали Всеукраїнського форуму «Здоров'я дітей – майбутнє України». – К. : Основи здоров'я та фізична культура, 2007. – С. 4-22.

2. Звіряка О. М. Практикум з теорії і методики лікувальної фізичної культури / О. М. Звіряка, Ю. М. Корж. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – 184 с.

3. Корж Ю. М. Експериментальна авторська методика оздоровчо-корекційної гімнастики «Богатир» для дітей старшого шкільного віку з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: навч. посіб. / М. Корж. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 76 с.

4. Корж Ю. М. Методика розвитку сили та силової витривалості основних м'язових груп у дітей старшого шкільного віку з порушеннями функцій опорно-рухового апарату // Вісник ЧДГТУ ім. Т. Г. Шевченка. – [Вип. 55]. - Чернігів, 2008. – С. 232-234.

5. Славік М. Постава як фактор відображення здоров'я людини / М. Славік // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки (Т. 3). – Луцьк, 2008. – С. 138-141.

УДК 612.2:613

Тетяна Філюк
студентка 5 курсу спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМ СТАНОМ СИСТЕМИ ДИХАННЯ

В даній статті охарактеризовано морфо-функціональний стан дихальної системи в процесі онтогенезу, показано його значення для забезпечення нормального фізичного розвитку.

Ключові слова: *морфо-функціональний стан, дихальна система, онтогенез, фізичний розвиток.*

This article describes the morpho-functional state of the respiratory system in the process of ontogeny, its importance is shown to ensure normal physical development.

Key words: *morpho-functional state, respiratory system, ontogeny, physical development.*

Одним із чинників фізичного розвитку учнів є нормальне функціонування дихальної системи. Відомо, що неправильний режим дихання викликає розлад функцій різних органів і систем: діяльності серця, роботи шлунка, печінки, нирок тощо. Тому існує пряма залежність здорового фізичного розвитку школярів від нормального функціонування дихальної системи. Особливе значення серед цінностей людини має здоров'я як найважливіший біологічний, соціальний та економічний чинник. Життєдіяльність людини як складової живої системи забезпечується на різних взаємопов'язаних між собою рівнях функціонування. Здоров'я на біологічному рівні означає динамічну рівновагу функцій всіх систем організму та їх адекватне реагування на впливи середовища.

Дослідження фізичного стану дітей на основі дихальної системи проводиться у різних галузях медико-біологічних наук, чим привертає найбільшу увагу з даної проблеми, яку зосереджено в наукових працях і

дослідженнях лікарів та вчителів біології. Саме в цих працях можна дізнатися про особливості фізичного розвитку дихальної системи дітей, про основні ознаки порушення дихання у дітей, профілактику захворюваності дихальних органів тощо.

Метою нашої роботи було дослідження функціональних показників дихальної системи як такої, що першочергово реагує на фізичні, емоційні психічні та інші види навантаження.

Відповідно до мети було визначено наступні завдання:

– здійснити теоретичний аналіз морфо-функціональної організації системи дихання;

– визначити особливості функціонування системи дихання в різні вікові періоди;

– виявити функціональні можливості системи дихання;

– провести дослідження показників дихальної системи підлітків.

Дихання – це процес постійного обміну газами між організмом і навколишнім середовищем. Дихання забезпечує постачання в організм кисню, необхідного для здійснення окислювальних процесів, які є основним джерелом енергії. Під час окислювальних процесів утворюється вуглекислий газ, який видаляється з організму через легені [1].

Дихання включає такі процеси:

– зовнішнє дихання обмін газами між зовнішнім середовищем і легенями;

– легеневе дихання - обмін газами між альвеолярним повітрям і кров ю капілярів;

– транспорт газів кров'ю, перенесення кисню від легень до тканин а вуглекислого газу – з тканин у легені;

– тканинне дихання – обмін газів у тканинах;

– внутрішнє (клітинне) дихання – біологічні процеси що відбуваються у мітохондріях клітин.

Регуляція дихання здійснюється центральною нервовою системою мимовільно (автоматично) і довільно. У стовбуровій частині мозку (зокрема у довгастому мозку) розміщена група нервових клітин – дихальний центр, що відповідає за дихальний цикл (вдих-видих) Дихальний центр перебуває в постійній ритмічній активності, яка здебільшого здійснюється автоматично. Ритмічні імпульси передаються від дихального центру до дихальних м'язів, забезпечуючи послідовне здійснення вдиху і видиху [2].

На момент народження функціональне формування дихального центру ще не завершилося. Збудливість дихального центру у немовлят є низькою, однак вони характеризуються високою стійкістю до недостачі кисню в повітрі. Чутливість дихального центру до вмісту вуглекислого газу підвищується з віком. В 11 років вже добре виражена можливість пристосування дихання до різних умов життєдіяльності. В період статевого дозрівання відбуваються тимчасові зміни регуляції дихання. Організм підлітка є менш стійким до недостатньої кількості кисню. В міру росту і розвитку потреба в кисні забезпечується вдосконаленням регуляції дихального апарату. Дихання стає

більш економним. З розвитком кори великих півкуль головного мозку вдосконалюється можливість довільно змінювати дихання – зупиняти дихання або здійснювати максимальну вентиляцію легень [3].

Під час фізичних навантажень молодші школярі не можуть значно змінити глибину дихання і збільшують частоту дихальних рухів. Дихання стає більш частим і ще більш поверхневим, що знижує ефективність вентиляції легень. Організм підлітків швидко досягає максимального рівня споживання кисню, але не може довго підтримувати цей процес на високому рівні [4].

Основні функціональні фізіологічні особливості органів дихання в дітей такі. Дихання в дітей часте (що компенсує малий об'єм дихання) і поверхневе. Частота тим більша, чим молодша дитина (фізіологічна задишка). Новонароджений дихає 40-50 разів за 1 хв., дитина у віці 1 року – 35-30 разів за 1 хв., 3 років – 30-25 разів за 1 хв., 7 років – 20-25 разів за 1 хв., у 12 років – 18-20 разів за 1 хв., дорослі – 12-14 разів за 1 хв. Прискорення чи уповільнення дихання констатують при відхиленнях частоти дихання від середніх показників на 30—40 % і більше. У новонароджених дихання неритмічне з короткими зупинками (апное). Переважає діафрагмальний тип дихання, з 1-2-річного віку він змішаний, з 7-8-річного – у дівчаток – грудний, у хлопчиків – черевний. Дихальний об'єм легень тим менший, чим молодша дитина. Хвилинний об'єм дихання також з віком збільшується. Однак цей показник відносно маси тіла в немовлят у 2-3 рази більший, ніж у дорослих. Життєва ємкість легень у дітей значно нижча, ніж у дорослих. Газообмін у дітей більш інтенсивний завдяки багатій васкуляризації легень, великій швидкості кровообігу, високим дифузійним можливостям [5].

Для вивчення фізичного розвитку застосовують антропометричні методи дослідження, які дозволяють визначити кількісні і якісні показники розвитку, розробити стандарти фізичного розвитку дітей і підлітків для кожного віку, статі і регіону проживання. Також застосовують фізіометричні методи визначення життєвої ємності легень, глибини дихання, частоти дихання.

Так, частота дихання вимірюється звичайно, коли людина перебуває у спокої. Вона включає в себе підрахунок кількості дихальних рухів за одну хвилину. Частота дихання у дітей підвищена. Вона поступово знижується з віком. В міру високої збуджуваності дітей частота дихання надзвичайно легко наростає при розумових і фізичних навантаженнях, емоційних спалахах, підвищенні температури і інших впливах.

Середні показники частоти дихання залежно від віку, наведено нижче:

– новонароджені – середня 44 вдихів за хвилину;

– немовлята – 20-40 вдихів за хвилину;

– дошкільнята, молодші школярі – 20-30 вдихів за хвилину;

– діти більш старшого віку – 16-25 вдихів за хвилину;

– дорослі – 12-20 вдихів за хвилину;

– дорослі під час напруженої фізичної навантаження – 35-45 вдихів за хвилину;

– спортсмени – 60-70 вдихів за хвилину [4].

Глибина дихання визначається об'ємом повітря, яке вдихається і видихається. У спокійному стані до легень надходить 500 мл і стільки ж виходить під час видиху. Важливою характеристикою дихальної системи є життєва ємкість легень найбільша кількість повітря, яку людина може видихнути після максимально глибокого вдиху. У новонароджених життєва ємкість легень становить 700 - 800 мл; у 17 років у дівчат – 2760 мл, у хлопців – 3520 мл [3].

Вимірювання об'єму грудної клітки і її рухливості при вдиху . свідчать про ступінь розвитку дихальних м'язів дитини. Таким чином, на основі застосування вище згаданих методів та аналізу одержаних результатів роблять висновок про фізичний розвиток дітей.

Висновки.

Аналіз матеріалу досліджень дозволяє вважати, що нормальне функціонування дихальної системи у дітей є неодмінною умовою повноцінного фізичного розвитку.

У перспективі подальших досліджень, передбачається більш детальніший аналіз теоретичних даних з даної проблеми та практичне застосування проаналізованих вище методів оцінки фізичного стану дихальної системи школярів різних вікових категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маруненко І. М. Анатомія і вікова фізіологія і основами шкільної гігієни. Курс лекцій : навч. посібник. – К. : ВД «Професіонал», 2001. – 486 с.

2. Кучерявий І. С. Фізіологія людини і тварини : навчальний посібник. – К. : Вища шк. 1991. – 327 с.

3. Антипчук Ю. П., Вожик Й. Б., Лебедева Н. С. та ін. Анатомія і фізіологія дитини (з основами шкільної гігієни) : практикум. – К. : Вища школа., 1984. – 174 с.

4. Согрін Б. В. Фізіологія. Лабораторний практикум із загальної фізіології для студентів факультетів фізичного виховання). – Кіровоград, 1998. – 136 с.

5. Яновський І. І., Ужако П. В. Фізіологія людини і тварини : практикум. – К. : Вища школа 1991.

ЗМІСТ

ОСВІТА / ПЕДАГОГІКА

Барко Михайло. ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ГРА ТА СПРИЙНЯТТЯ ЯК ЗАСОБИ СТИМУЛЯЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ **7**

Березанська Ярина. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ **10**

Билан Ольга. ГРОМАДСЬКЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **14**

Вертипорох Олександра. СТРЕТЧИНГ, ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ **18**

Вовк Богдан. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ПТНЗ **23**

Денисенко Юлія. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ **27**

Животівська Діана. ГРА ЯК МЕТОД СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ **30**

Ігнатенко Ганна. ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ПОЗАНАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СКЛАДНИК ЇХ КОМПЕТЕНТНОСТІ **33**

Ігнатенко Олександр. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕБІНАРІВ, ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ **38**

Ільницька Світлана. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ **43**

Карпович Марина. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ» ОСОБИСТОСТІ **47**

Костів Оксана. ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ **51**

Кравець Михайло. ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **57**

Леонтьєва Інна. «ЗІРОЧКИ» О. ЛАЗУРСЬКОГО – ГРАФОАНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ БАГАТОПРОФІЛЬНОЇ МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ **60**

Мандзюк Мар'яна. УКРАЇНСЬКІ ТА ЗАРУБІЖНІ НАУКОВЦІ ПРО СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ **65**

Мачигіна Анна. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ **70**

Ненько Юлія. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ **73**

Носаченко Володимир. СУТНІСТЬ КАРТОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ **78**

Підборський Юрій. ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ **81**

Попова Анастасія, Ничкало Нелля. РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ У ШВЕЦІЇ **86**

Рябова Оксана, Кашута В'ячеслав. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УКРАЇНІ **91**

Соболь Тетяна. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ **94**

Ткаченко Лариса. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ **100**

Черкасова Тетяна. РОЛЬ ТА МІСЦЕ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ МОЛОДІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА **105**

Хмельницька Олена. ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ **111**

Шеремет Павло. АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІОНАЛІЗМ» У СВІТЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ **116**

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

Бардашевська Юлія. АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КРИМУ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ (1985 – 1991 РР.) **120**

Березанська Ярина. ОТЕЦЬ ОМЕЛЯН КОВЧ – ЖИТТЯ І СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ **123**

Ващенко Сергій. ПРИЧИНИ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВОЄННОЇ ДОБИ ДЛЯ ПОТРЕБ ВІДБУДОВИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР (1943-1950 рр.) **128**

Животівська Діана. ГРОМАДСЬКО-БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ **130**

Карпань Анна. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРКАСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У 20-Х РР. ХХ СТ. **135**

Морей Тетяна. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ) **137**

Нікітчук Наталія. АРХІТЕКТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ **140**

Плужник Олександра. СЕРГІЙ ДЕМ'ЯНОВИЧ КАРЕЙША – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІНЖЕНЕР-ЗАЛІЗНИЧНИК **149**

Редзюк Ярослав. ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ **152**

Рудич Максим. ЖИТТЯ ПІД ЗНАКОМ «OST» **155**

Скригонюк Наталія. АНАСТАСІЯ ЛІСОВСЬКА ТА КАТЕРИНА ДЕСНИЦЬКА: ДО ПИТАННЯ ПРО ЖІНОЧУ ІСТОРІЮ **161**
Ставицька Анастасія. ПЕТРО ПЕТРОВИЧ КУРІННИЙ (1894 – 1972 рр.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД **164**
Тарапон Оксана. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В РАДЯНСЬКІЙ ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ 1920-1930-Х РР. **168**
Товкайло Андрій. ПЕРШЕ УКРАЇНСЬКЕ АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В РОЗРІЗІ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ **172**
Шатковська Інеса. ТРАДИЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО СІЛЬСЬКОГО ЖИТЛА НА ВІННИЧЧИНІ ВІД ДАВНИНИ ДО ХХ СТ. **175**

ФІЛОЛОГІЯ

Березанська Ярина. ПРИКМЕТНИКИ ТА ПРИСЛІВНИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ **180**
Березанська Ярина. ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ ВАГАНТІВ **184**
Гелун Юлія. СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ **188**
Григорчук Лідія. ДО ПРОБЛЕМИ МІФОЛОГІЗМУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ АНТИЧНИХ МІФІВ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ **192**
Дейна Людмила. ЗВ'ЯЗОК ОЦІНКИ З ІНШИМИ МОВНИМИ КАТЕГОРІЯМИ **196**
Дубровська Марина, Радько Ганна. МЕТОДИКА ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ ВІРША «ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА» ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА **201**
Литвин Лариса. ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЕКЗИСТЕНЦІЇ БОГДАНИ МАТІЯШ (ЗА ЗБІРКОЮ «РОЗМОВИ З БОГОМ») **209**
Москальчук Ганна. «ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНА: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ **212**
Пархоменко Ольга, Рудзевич Анна-Марія. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР У ФРАНЦУЗЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ **215**
Петренко Юлія. ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКУ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕННЯХ **220**
Плужник Олександра. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ **224**
Скригонюк Наталія. ОСОБЛИВОСТІ ЗМАЛЮВАННЯ ЕМОЦІЙ ЛЮДЕЙ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ А. КРІСТІ) **227**
Спіркіна Оксана. ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ЧЕРКАСЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ У ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА **231**

Трускавецький Степан. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЕНДЕРОЛОГІЇ **235**

Хряпак Сергій. АЛЛЕН ГІНЗБЕРГ – ЯСКРАВА ПОСТАТЬ РУХУ БІТНИКІВ **239**

ПОЛІТОЛОГІЯ

Редзюк В'ячеслав. РОЛЬ СУЧАСНОГО ВНЗ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДПУ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ») **242**

ФІЛОСОФІЯ

Рик Микола. СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ Г. СКОВОРОДИ **248**

Харченко Лариса. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА **250**

Юхименко Наталія. ТВОРЧА СУТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ДАЯЛЬНОСТІ **255**

ПСИХОЛОГІЯ

Березанська Ярина. АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ **259**

Кашкарьова Людмила. ВІКОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК ЧИННИК ЇХ СХИЛЬНОСТІ ДО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ **263**

Стоколос Людмила. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ ДО НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНО ЗДОРОВОЇ СІМ'Ї **269**

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Данілкович Ліна. МІСЦЕ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В ДОХОДАХ ДЕРЖАВИ **271**

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Коркач Інна. ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ **276**

МАРКЕТИНГ

Данілкович Ліна. НАБУТТЯ ТОВАРОМ ЗНАЧЕННЯ «БРЕНДУ» **281**

БІОЛОГІЯ

Громова Валентина. РІДКІСНІ ВИДИ ФЛОРИ І ФАУНИ ПИРЯТИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ **285**

Саттарова Тетяна. ВПЛИВ ЙОНІЗУВАЛЬНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ **291**

МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

Болілий Сергій. ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ УЧНІВ ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ ТРИГОГОМЕТРИЧНИХ НЕРІВНОСТЕЙ В КУРСІ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ **296**

Левченко Олександр. ВИКОРИСТАННЯ MS EXCEL НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ **299**

ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА / ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Григорєва Юлія. ВАЛЕОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ-ПЕРШОКЛАСНИКІВ **303**

Литвин Андрій. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ **308**

Могила Юлія. ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ОРГАНІВ ДИХАННЯ **311**

Пашук Світлана. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ **315**

Плясун Ірина. ОЦІНКА РЕЖИМУ І ЯКОСТІ ДОБОВОГО РАЦІОНУ ХАРЧУВАННІ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ **319**

Полякова Тетяна. НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ **322**

Січкар Богдан. МОНІТОРИНГ РІВНЯ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ **325**

Топорівська Оксана. МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПРИ РІЗНИХ ВИДАХ ЙОГО ПОРУШЕНЬ **329**

Філюк Тетяна. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМ СТАНОМ СИСТЕМИ ДИХАННЯ **333**

МАТЕРІАЛИ
І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«СУЧАСНА ГУМАНІТАРИСТИКА»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Комп'ютерне верстання:
Ващенко Сергій,
Носаченко Володимир

Дизайн обкладинки:
Шокірова Заріна,
Шпитальова Олена

Видавець:
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Адреса редакції:
«Сучасна гуманітаристика»,
навчально-науковий відділ (каб. 203),
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., 08401,
тел.: (045-67) 5-46-44,
e-mail: humanitarium.online@gmail.com
сайт: humanitarium.online
www.facebook.com/naukapereiaslav

MATERIALS OF THE
I INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL INTERNET-CONFERENCE
«MODERN HUMANITIES»

SCIENTIFIC EDITION

Computer layout:
Vashchenko Serhii,
Nosachenko Volodymyr

Cover design:
Shokirova Zarina,
Shpytaliova Olena

Publisher:
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University»
Editorial address:
«Modern Humanities»,
Educational and Research Department (office 203),
Sukhomlynskogo Str., 30,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv reg., 08401,
phone: (045-67) 5-46-44,
e-mail: humanitarium.online@gmail.com
website: humanitarium.online
www.facebook.com/naukapereiaslav